

**Вищий навчальний заклад
«Університет економіки та права «КРОК»**

ВЧЕНІ ЗАПИСКИ УНІВЕРСИТЕТУ «КРОК»

Міжнародне фахове видання

Випуск тридцять п'ятий

Київ – 2014

Збірник наукових праць «Вчені записки Університету «КРОК»:

- 1) внесено до нового переліку наукових фахових видань України з економічних наук (Бюлетень ВАК України. — 2010. — № 3. — С. 5);
- 2) входить до бази даних «Російський індекс наукового цитування» (база даних РИНЦ), розташованої в науковому інформаційному ресурсі російської зони мережі Інтернет;
- 3) входить до бази даних Ulrich's Periodicals Directory, США (international database Ulrich's Periodicals Directory, USA).

В-90 Вчені записки Університету «КРОК» / Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК». – Вип. 1 (1997). – Вип. 35. – К., 2014. – 205 с.

У тридцять четвертому випуску зібрані статті науковців Університету економіки та права «КРОК», інших вищих навчальних закладів, науково-дослідних установ України за результатами їх наукової роботи у 2010-2014 роках.

Розраховано на викладачів вищих навчальних закладів, аспірантів, магістрів, фахівців-практиків у сфері економіки, фінансів, економіки підприємств, міжнародної економіки, обліку й аудиту, управління, економічної безпеки.

*Рекомендовано до друку Вченою радою Університету економіки та права «КРОК»
(протокол № 7 від 14.04.2014 року)*

Головний редактор: Алькема В.Г., доктор економічних наук, професор

Редакційна колегія: Борисенко З.М., доктор економічних наук, професор
Грушко В.І., доктор економічних наук, професор
Денисенко М.П., доктор економічних наук, професор
Захаров О.І., кандидат економічних наук, професор
Кігель В.Р., кандидат економічних наук, доцент
Козенюк В.О., доктор юридичних наук, ст. наук. співр.
Косарев О.Й., кандидат економічних наук, доцент
Лаптев С.М., кандидат економічних наук, професор
Мелько Л.Ф., кандидат педагогічних наук, доцент
Петрова І.І., доктор економічних наук, професор
Одягайло Б.М., доктор економічних наук, професор
Радіонова І.Ф., доктор економічних наук, професор
Рокоча В.В., доктор економічних наук, професор
Сідак В.С., доктор історичних наук, професор,
кандидат юридичних наук
Степанкевич К.С., кандидат економічних наук, доцент
Терехов В.І., доктор економічних наук, професор
Тимошенко В.А., доктор юридичних наук, професор
Ушакова Н.М., кандидат економічних наук, професор

Свідцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 17174-5944ПР від 18.11.2010 р.

Вступне слово

Випуск № 35 «Вчених записок» ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», який Ви тримаєте в руках, містить п'ять розділів. У розділі «Економічна теорія» подано статті, у яких розглянуто теоретичні засади дослідження інституту економічної безпеки, понятійні аспекти продовольчої безпеки як складової національної безпеки України, передумови виникнення та аналіз сучасного стану рейдерства в нашій країні, перспективи розвитку її агропромислового комплексу в умовах інформаційної економіки, особливості оцінки економічної безпеки сільського господарства, а також генезис статистики в Україні в контексті формування вітчизняної макроекономіки та інституційні важелі формування ефективної зайнятості в умовах інноваційного розвитку.

У розділі «Фінанси» розміщено статті щодо аналізу факторів впливу на ефективність виконання державних інвестиційних програм в Україні, посилення регульовальних властивостей прямого оподаткування у сфері агропромислового виробництва, недосконалості законодавчого забезпечення як загрози фінансовій безпеці підприємств, управління фінансовими ризиками на підприємстві, особливостей інвестиційної діяльності банків та ринку ОВДП і класифікації банківських рейтингів та їх практичного використання.

Розділ «Міжнародна економіка» містить статті, які присвячено розгляду питань активізації іноземного інвестування в контексті реалізації Програми економічних реформ на 2010-2014 роки та впливу залучення прямих іноземних інвестицій на інноваційну складову економічної безпеки держави.

У статтях розділу «Економіка підприємства» розглянуто концептуальні засади формування інноваційної стратегії розвитку підприємства, аспекти формування операційних витрат туристичних підприємств в Україні, підходи до обґрунтування необхідності в технічній реструктуризації підприємств, особливості використання SWOT-аналізу як інструменту забезпечення економічної безпеки страхових компаній та моделі й алгоритми застосування інноваційного менеджменту в управлінні інноваційною діяльністю підприємств.

Статті розділу «Менеджмент і маркетинг» розкривають сутність механізму державного управління розвитком ефективного маркетингу та логістики в аграрному секторі економіки України, аналізу динаміки «соціального» патерну поведінки споживача на ринку продуктів харчування, розгляду науково-практичних засад формування стратегії розвитку логістики підприємств харчової промисловості, зміст та особливості інноваційної стратегії клієнтоорієнтованого логістичного сервісу, принципи та механізм управління економіко-екологічними ризиками та особливостями їх оцінки, роль менеджменту економічної безпеки суб'єктів господарювання при здійсненні лізингових операцій.

Головний редактор,
доктор економічних наук,
професор

В.Г. Алькема

Розділ I

Економічна теорія

УДК 338.432 (477)

С.В. Кальний
здобувач,
кафедра фінансів та банківського бізнесу,
Університет економіки та права «КРОК»

Оцінка економічної безпеки сільського господарства України

У статті здійснено аналіз економічної безпеки сільського господарства України в розрізі регіонів за 2012 р. і визначено основні завдання розвитку сільського господарства в напрямі підвищення його економічної безпеки.

Ключові слова: економічна безпека сільського господарства, метод головних компонент, ранжування, діалектика негативів.

С.В. Кальний
соискатель,
кафедра финансов и банковского бизнеса,
Университет экономики и права «КРОК»

Оценка экономической безопасности сельского хозяйства Украины

В статье осуществлен анализ экономической безопасности сельского хозяйства Украины в разрезе регионов за 2012 г. и определены основные задачи развития сельского хозяйства в направлении повышения его экономической безопасности.

Ключевые слова: экономическая безопасность сельского хозяйства, метод главных компонент, ранжирование, диалектика негативов.

S.V. Kalnyi
External PhD Student,
Finances and Bank Business Department,
“KROK” University

Evaluation of Agriculture Economic Security of Ukraine

The paper presents the analysis of economic security of agriculture of Ukrainian regions in 2012 and the major goals of agriculture development in the direction of enhancing its economic security are defined.

Keywords: agriculture economic security, principal component analysis, ranking, negative dialectics.

Постановка проблеми

Технократична концепція розвитку вітчизняного сільського господарства призвела до створення енерго- та ресурсномісткої моделі ведення аграрного виробництва, яка не забезпечує раціонального природокористування та призводить до занепаду сільських територій.

Продуктивність агроєкосистем, якість і комфортність життєвого середовища, екологічне та економічне благополуччя населення регіону забезпечується лише за умови, коли завдання соціально-економічного розвитку формуються в контексті можливостей природних комплексів витримувати антропогенне навантаження. Отже, забезпечення економічної безпеки сільського господарства вимагає комплексного підходу до ведення господарської діяльності в контексті екологічно обґрунтованого використання природно-ресурсного потенціалу та з урахуванням соціальної відповідальності виробників у межах сільських територій.

Стратегія соціально-економічного розвитку держави та окремих регіонів повинна формуватися з урахуванням пріоритету екологічної та соціальної складових шляхом оптимального поєднання ринкових та адміністративних важелів регулювання відносин між виробниками, суспільством і природним середовищем. Зміцнення економічної безпеки сільського господарства, збереження агроландшафтів і розвиток сільських територій повинно забезпечуватися шляхом інтеграції екологічного та економічного підходів у галузевому та територіальному управлінні, де центром відповідальності стають місцеві органи влади. Основою для прийняття відповідних управлінських рішень є діагностика економічної безпеки в розрізі регіонів шляхом обґрунтованого застосування попередньо визначеного методологічного підходу. У свою чергу, методологічні розробки повинні забезпечувати виокремлення тих факторів економічної безпеки, що піддаються формалізації та моделюванню.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питання діагностики та зміцнення економічної безпеки сільського господарства перебуває у площині наукового дослідження сучасних проблем теорії та методології оцінювання галузевої та регіональної економічної безпеки. Дослідження сутності економічної безпеки, методології її оцінювання та проблем підвищення на всіх рівнях управління подано в роботах В.Н. Амітана [1], З.С. Варналія [3], Я.А. Жаліла, М.І. Камлика, В.І. Мунтіяна, А.М. Сундука [9] та інших. Особливості економічної безпеки у сфері АПК та питання оцінювання окремих складових економічної безпеки сільського господарства досліджуються в роботах О.В. Бігдана [2], В.О. Жмуденка [4], О.Л. Попової [5], П.Т. Саблука, Д.К. Семенди, А.Г. Светлакова, Л.А. Хромушиної [10], О.В. Шабінського [11] та інших.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Проблеми оцінювання та підвищення рівня економічної безпеки в контексті економіки сталого розвитку, у тому числі в сільському господарстві, вимагають на сьогодні особливої уваги науковців. Наразі не існує єдиного обґрунтованого підходу до діагностики економічної безпеки сільського господарства. Отже, подальшого дослідження потребує визначення методології оцінювання економічної безпеки у сфері сільськогосподарського виробництва та встановлення пріоритетності факторів економічної безпеки з урахуванням галузевих і регіональних особливостей.

Формулювання цілей статті

Метою статті є визначення завдань розвитку сільського господарства в напрямі зміцнення його економічної безпеки шляхом виявлення ключових факторів економічної безпеки та на основі аналізу економічної безпеки сільського господарства України в розрізі регіонів.

Виклад основного матеріалу дослідження

Загальна практика оцінювання економічної безпеки будь-яких систем на різних рівнях управління охоплює три основні підходи: на основі аналізу факторів економічної безпеки, шляхом бального оцінювання її рівня, а також на основі розрахунку агрегованого показника. Оцінювання економічної безпеки шляхом аналізу факторів включає розрахунок окремого набору показників для характеристики кожного фактора, а також – у разі проведення дослідження в розрізі регіонів – здійснення ранжування. Комплекс показників економічної безпеки відіграє ключову роль у діагностиці стану соціально-економічної системи та відкриває можливості для коригування такого стану на основі розроблення відповідних моделей.

Оскільки сільське господарство характеризується відповідними галузевими особливостями та функціонує у специфічних соціально-економічних умовах, що склалися в Україні, видається неможливим механічне перенесення відомих та апробованих методичних підходів на виконання завдань цього дослідження. Система показників економічної безпеки сільського господарства регіону повинна відображати реальний рівень її економічної, екологічної та соціальної складових, а також давати змогу виявити небезпечні тенденції в розвитку регіону та запобігти переходу відповідної економічної системи до катастрофічного стану.

Оскільки на сільське господарство постійно впливають різні загрози, воно часто виходить із безпечного стану та опиняється в точках нерівноваги. Економічно безпечна система описується рівнянням із багатьма частково залежними змінними, вирішення якого є надскладним завданням. При цьому сумнівними є спроби затвердження універсальних порогових значень і застосування встановленого набору критеріїв до будь-яких регіонів і часових періодів. Отже, головним завданням у ході оцінювання економічної безпеки є виявлення уніфікованих принципів, що конструюють її основу та дають змогу передбачити появу загроз, мінімізація збитків від них, а також визначення форм прояву економічної безпеки.

У ході оцінювання економічної безпеки повинен здійснюватися якісний і кількісний аналіз її складових, однак отримання об'єктивного результату, на наш погляд, забезпечується застосуванням конкретних статистичних даних, мінімальним використанням бальних оцінок, а також виявленням тих факторів економічної безпеки, яким властивий тісний кореляційний зв'язок із залежними змінними, що характеризують її окремі складові.

Проведений аналіз рівня економічної безпеки сільського господарства регіонів дає змогу оцінити в комплексі його економічний та екологічний стан, соціальну напруженість у сільській місцевості, а також окреслити основні групи загроз. Для розрахунку рівня економічної безпеки сільського господарства за 2012 р. у розрізі регіонів застосуємо спочатку метод головних компонент, що дає змогу виявити першопричини кореляції ознак і змістовно їх інтерпретувати.

Припускається, що обрані ознаки є індикаторами властивостей, які безпосередньо не вимірюються. На основі статистичних даних [6; 7; 8] обрано ознаки для побудови моделі головних компонент: Var1 – виручка від реалізації сільсько-

господарської продукції на одного працівника, Var2 – рентабельність сільськогосподарської діяльності, Var3-Var6 – питома вага виручки від реалізації окремих видів продукції в загальній виручці сільськогосподарських підприємств, у тому числі: Var3 – зернових і зернобобових, Var4 – кукурудзи, соняшника та ріпака, Var5 – цукрових буряків, Var6 – свиней на м'ясо; крім того Var7 – середньомісячна заробітна плата в сільському господарстві, Var8 – рівень зайнятості в сільській місцевості, Var9 – питома вага сільськогосподарських угідь у загальній площі земель регіону, Var10 – питома вага посівних площ у сільськогосподарських угіддях. Ознаки було обрано, виходячи з наступного:

- виробничі показники відображають переважаючи на цей час, а також традиційні напрями галузей рослинництва та тваринництва;
- показники використання земель включають три основні характеристики землекористування регіону – посівні площі, сільськогосподарські угіддя та загальна площа земель;
- з-поміж показників рентабельності та прибутковості рентабельність сільськогосподарської діяльності є найбільш спеціалізованим показником, вплив на який оперативного управління бухгалтерським обліком є мінімальним;
- виручка в розрахунку на одного працюючого, середньомісячна заробітна плата та рівень зайнятості є показниками, що характеризують використання людського капіталу в сільській місцевості.

Таблиця 1

Внесок компонент у сумарну варіацію моделі головних компонент економічної безпеки сільського господарства України за 2012 р.

№ компоненти	загальна дисперсія, %	кумулятивна дисперсія, %
1 (фактор 1)	36,52717	36,5272
2 (фактор 2)	23,45863	59,9858
3 (фактор 3)	15,55066	75,5364
4	9,91643	85,4529
5	4,91811	90,3710
6	3,63311	94,0041
7	2,34880	96,3529
8	1,92171	98,2746
9	1,08830	99,3629
10	0,63710	100,0000

Джерело: розраховано автором

Таким чином, обрані ознаки охоплюють набір показників виробничої діяльності, а також показники використання земельних ресурсів і людського капіталу.

Завданням методу головних компонент є виокремлення та ідентифікація компонент, тобто надання їм певного змісту. У процесі компонентного аналізу сумарна варіація первинних ознак перерозподіляється між компонентами з певними дисперсіями (табл. 1). У такому разі внесок більшості компонент у сумарну варіацію є незначним, а кумулятивна дисперсія трьох перших факторів становить 75,54%.

З метою отримання чітких характеристик факторів застосуємо процедуру їх обертання, тобто перерозподілу дисперсії. У ході побудови моделі головних компонент прийнято надавати перевагу ортогональному обертанню, оскільки при його застосуванні кожний наступний фактор визначається так, щоб максимізува-

ти мінливість, яка залишається від попередніх факторів. Таким чином, фактори стають незалежними, тобто некорельованими.

У програмі Statistica найбільш вживаним є ортогональний метод «варімакс». Цей метод максимізує розкиданість квадратів навантажень для кожного фактора, що призводить до збільшення великих і зменшення малих значень факторних навантажень. Чим менше компонент навантажує ознаку, тим простішою стає її факторна структура; у результаті застосування методу «варімакс» проста структура отримується окремо для кожного фактора. Підсумки моделі головних компонент та їх інтерпретацію наведено в табл. 2.

Слід зазначити, що знак факторного навантаження є важливим лише в тому разі, якщо змінюється всередині групи первинних ознак одного фактора. Тобто зміна знака всередині першого фактора свідчить про різноспрямованість екологічного впливу різних напрямів виробництва. У ході оцінювання рівня економічної безпеки в розрізі регіонів визнається негативною тенденція до максимізації значення першого фактора та мінімізації значень другого та третього факторів.

Таблиця 2

**Підсумки моделі головних компонент економічної безпеки
сільського господарства за 2012 р.**

Первинні ознаки, що увійшли до складу фактора з навантаженням $a > 0,6$	Інтерпретація змісту фактора
1) питома вага виручки від реалізації окремих видів продукції в загальній виручці сільськогосподарських підприємств: Var3 – зернових і зернобобових ($a=0,82$), Var4 – кукурудзи, соняшника та ріпака ($a=0,73$), Var6 – свиней на м'ясо ($a=-0,90$); 2) Var9 – питома вага сільськогосподарських угідь у загальній площі земель регіону ($a=0,64$).	Фактор 1 – рівень екологічного навантаження на територію регіону внаслідок сільськогосподарської діяльності
1) Var7 – середньомісячна заробітна плата в сільському господарстві ($a=-0,87$); 2) Var8 – рівень зайнятості в сільській місцевості ($a=-0,92$).	Фактор 2 – складові соціального стану в зоні впливу сільськогосподарського виробництва
1) Var1 – виручка від реалізації сільськогосподарської продукції на одного працівника ($a=0,90$); 2) Var2 – рентабельність сільськогосподарської діяльності ($a=0,80$); 3) Var10 – питома вага посівних площ у сільськогосподарських угіддях ($a=0,65$).	Фактор 3 – рівень економічної ефективності сільськогосподарської діяльності

Джерело: розроблено автором

Приведення показників до стандартизованого вигляду забезпечує порівнянність значень факторів при їх ранжуванні в розрізі регіонів (табл. 3). Ранжування на основі загальної оцінки за сумою зважених факторів дає змогу зробити висновки щодо економічної безпеки сільського господарства регіону. Вищий рівень економічної безпеки обумовлений такими факторами:

- низькою питомою вагою сільськогосподарських угідь у регіонах з переважаючими гірськими рекреаційними зонами (Івано-Франківська, Закарпатська обл.);

- незначною питомою вагою культур, що справляють руйнівний вплив на ґрунти, у загальній виручці від реалізації сільськогосподарської продукції (АР Крим, Івано-Франківська, Волинська, Закарпатська та Черкаська обл.);

- високою ефективністю сільськогосподарського виробництва, що дає змогу забезпечувати вищі соціальні стандарти та потенційно здатне забезпечувати компенсацію екологічної шкоди від монокультуризації та руйнування ґрунтів (Донецька, Київська, Дніпропетровська, Запорізька, Херсонська, Львівська та Чернівецька обл.).

Таблиця 3

**Підсумки аналізу економічної безпеки сільського господарства
за головними компонентами в розрізі регіонів за 2012 р.**

Назва регіону, область	Загальна стандартизована оцінка фактора			Загальна оцінка за сумою зважених факторів
	Фактор 1	Фактор 2	Фактор 3	
Івано-Франківська	-0,41	1,72	2,69	0,49
Закарпатська	-0,02	1,35	1,15	0,19
Донецька	-1,61	1,85	2,23	0,19
Черкаська	-1,74	1,86	2,51	0,19
Київська	-1,79	1,87	2,58	0,18
Чернівецька	-1,36	1,67	1,82	0,13
Дніпропетровська	-1,67	1,70	2,18	0,11
Волинська	-1,28	1,44	1,50	0,07
Львівська	-1,48	1,74	1,30	0,06
АР Крим	-1,59	1,81	1,35	0,04
Херсонська	-1,85	1,77	1,92	0,03
Запорізька	-1,82	1,67	1,95	0,00
Рівненська	-1,71	1,64	1,56	-0,01
Луганська	-2,13	1,80	2,22	-0,03
Харківська	-2,23	1,80	2,36	-0,04
Хмельницька	-2,18	1,69	2,30	-0,06
Житомирська	-1,99	1,62	1,86	-0,09
Миколаївська	-2,36	1,65	2,47	-0,12
Тернопільська	-2,26	1,56	2,20	-0,15
Вінницька	-2,40	1,72	2,10	-0,15
Кіровоградська	-2,62	1,60	2,78	-0,18
Одеська	-2,19	1,52	1,71	-0,20
Полтавська	-2,61	1,77	2,21	-0,21

Джерело: розраховано автором

Низький рівень економічної безпеки відзначається в регіонах із найбільшою питомою вагою сільськогосподарських угідь (Миколаївська, Кіровоградська, Одеська, Тернопільська, Вінницька, Полтавська обл.) і високою часткою у виручці комерційних культур, що руйнують ґрунти (Чернігівська, Сумська, Полтавська, Кіровоградська, Луганська, Харківська обл.). При цьому спостерігається нижчий порівняно з іншими областями рівень заробітної плати (Чернігівська, Сумська, Одеська, Тернопільська, Житомирська, Рівненська обл.), зайнятості (Одеська, Полтавська, Кіровоградська, Тернопільська, Миколаївська, Вінницька, Хмельницька обл.) та виручки на одного працівника (Одеська, Вінницька обл.).

Висновки

Проведений аналіз засвідчив, що питання підвищення рівня економічної безпеки сільського господарства знаходяться переважно в площині державного регулювання. Покращення показників економічної діяльності підприємств є швидше ознакою наявності певного потенціалу підвищення економічної безпеки, аніж свідченням її реального зміцнення, особливо за екологічним і соціальним напрямками. Виходячи з парадоксальної «діалектики негативів», погіршення економічної ситуації може в низці випадків призводити до покращення екологічної складової за рахунок скорочення споживання та навпаки. Саме тому політика стримування зростаючої економіки може призводити до загальної стабілізації соціальної та екологічної систем, а подальший екологічний прогрес – до покращення якості життя в тривалому періоді, оскільки він, на відміну від технічного, має системний характер.

Питання забезпечення на державному рівні стійкості сільського господарства є невирішеним, однак світовий досвід свідчить про потребу в зміні пріоритетів внутрішнього управління в бік таких виробничих факторів, як природні ресурси та сільське населення. Зміни останніх часів свідчать про втрату сільським господарством як адміністративної, так і економічної керованості. У цьому контексті завданнями зміцнення економічної безпеки сільського господарства є:

- відмова від неефективних субсидій, розширення сфери застосування системи оцінювання природних ресурсів у грошовому вираженні, досягнення пріоритетності природоохоронного фактора в розрахунку податків, штрафів;
- сприяння виробництву екологічної продукції та використання таких методів господарювання, які відповідають принципам стійкого розвитку;
- спрямування державних інвестицій у природний капітал з метою його відновлення та підтримки;
- підтримка досліджень і розробок, пов'язаних зі створенням екологічно чистих технологій і нових методів агротехніки;
- забезпечення узгодженості між цілями економічної стратегії та цілями в соціальній сфері щодо розвитку сільських територій, підвищення якості та рівня життя сільського населення.

Література

1. Амитан В. Н. Экономическая безопасность: концепция и основные модели / В. Н. Амитан // Економічна кібернетика. – 2000. – № 3-4. – С. 13-20.
2. Бігдан О. В. Теоретичні аспекти екологізації сільськогосподарського виробництва / О. В. Бігдан // Економіка АПК. – 2012. – № 10. – С. 46-51.
3. Варналій З. С. Державна регіональна політика України : особливості та стратегічні пріоритети : монографія / З. С. Варналій. – К. : НІСД, 2007. – 768 с.
4. Жмуденко В. О. Вплив соціальної складової на рівень економічної безпеки України / В. О. Жмуденко // Проблеми підвищення ефективності інфраструктури : зб. наук. праць. – К. : НАУ, 2009. – Вип. 21. – С. 86-91.
5. Попова О. Л. Соціальні і екологічні параметри діяльності сільськогосподарських підприємств : диференціація за економічними класами / О. Л. Попова, Л. Л. Панкратова, М. Г. Бетлій // Економіка і прогнозування. – 2010. – № 4. – С. 110-125.
6. Статистичний бюлетень «Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах» за 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrstat.org/uk/druk/katalog/kat_u/publ7_u.htm. – Назва з екрана.
7. Статистичний бюлетень «Посівні площі сільськогосподарських культур під урожай»

за 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrstat.org/uk/druk/katalog/kat_u/publ7_u.htm. – Назва з екрана.

8. Статистичний збірник «Соціальні індикатори рівня життя населення» за 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrstat.org/uk/druk/katalog/kat_u/publposl_u.htm. – Назва з екрана.

9. Сундук А. М. Регіональний вимір економічної безпеки України : монографія / А. М. Сундук. – К. : Логос, 2007. – 182 с.

10. Хромушина Л. А. Еколого-економічна безпека розвитку сільськогосподарських підприємств : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.04 / Л. А. Хромушина ; М-во аграр. політ. України, Житомирськ. нац. агроєколог. ун-т. – Житомир, 2009. – 20 с.

11. Шабінський О. В. Економічна безпека підприємств аграрного сектору України : теорія, методологія та механізм реалізації : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : спец. 08.00.04 / О. В. Шабінський ; ЛНАУ. – Луганськ : ЛНАУ, 2010. – 40 с.

УДК 338.246.87 (477)

С.С. Молодецький
*здобувач кафедри управління
фінансово-економічною безпекою,
Університет економіки та права «КРОК»*

Виникнення та сучасний стан рейдерства в Україні

У статті розкрито поняття «рейдерство», визначено та проаналізовано ознаки рейдерської діяльності. Досліджено основні стадії виникнення та формування рейдерства в Україні.

Ключові слова: рейдерство, недружнє захоплення чужого майна, рейдерські атаки, силове підприємництво.

С.С. Молодецький
*соискатель кафедры управления
финансово-экономической безопасностью,
Университет экономики и права «КРОК»*

Возникновение и современное состояние рейдерства в Украине

В статье раскрыто понятие «рейдерство», определены и проанализированы признаки рейдерской деятельности. Исследованы основные стадии возникновения и формирования рейдерства в Украине.

Ключевые слова: рейдерство, недружественный захват чужого имущества, рейдерские атаки, силовое предпринимательство.

S.S. Molodetskiy
External PhD Student
of Financial and Economic Security Management Department
«KROK» University

Origin and Current State of Raiding in Ukraine

The concept “raiding” is revealed, signs of raider activity are defined and analysed. The main stages of emergence and raiding formation in Ukraine are investigated.

Keywords: raiding, capture of someone else's property, raider attacks, forceful entrepreneurship.

Постановка проблеми

Прагнення України ввійти до єдиного економічного європейського простору вимагає суттєвих змін у багатьох сферах життєдіяльності держави, зокрема корпоративній. Пріоритетне значення для належної та безпечної діяльності акціонерних товариств має протидія рейдерству, яке не тільки дезорганізує роботу суб'єктів господарської діяльності, а й спричиняє соціальне напруження в суспільстві.

Відомо, що через процеси незаконного привласнення чужого бізнесу (рейдерство) пройшла економіка майже всіх розвинених держав світу, страждають від неї й країни, що розвиваються. Слід підкреслити, що в Україні це явище набуло надмірного цинізму та агресії. Протягом останніх років рейдерство в нашій країні перетворилося на справжню суспільну катастрофу, що загрожує позитивному розвитку української економіки, спричиняє колапс правової системи, висвітлює сумнівні перспективи існування та розвитку приватного середнього та малого бізнесу. Так, за оцінками експертів інвестиційних компаній, щорічний обсяг сегмента поглинань і злиття становить в Україні понад 3 млрд. дол., дві третини поглинань мають недружній характер рейдерських захоплень. Зазначимо, що на сьогодні в нашій країні діє щонайменше 40-50 спеціалізованих рейдерських груп, які складаються з досвідчених юристів та економістів, а кількість рейдерських захоплень сягає 3 тис. на рік.

Рейдерство, незважаючи на те, що є порівняно новим явищем в українському суспільстві, стало однією з найпопулярніших тем сьогодення не тільки серед підприємців і професійних юристів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Останнім часом відбувається підвищення уваги до питання протидії рейдерству в Україні, що призвело до активізації відповідних наукових пошуків. Концептуальні основи проблеми рейдерства та способи його подолання були і є об'єктом дослідження вітчизняних і зарубіжних учених, зокрема: З. Живка [1], О. Кальмана [2], Ю. Кіржецького [3], О. Москалика [4], А. Єфименка [6], О. Дічека, Ю. Нікітіна [7], Д. Андрєєва [9], Б. Андрушківа [10], П. Берназа [11], А. Кирєєва [12], С. Москаленка [13] та інших.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

За межами дослідження залишилися питання термінологічного апарату рейдерства, що обумовлено недосконалістю чинного корпоративного та кримінального законодавства. При цьому найбільшу складність становить визначення змісту термінів «рейдерство», «ознаки рейдерства», «стадії виникнення рейдерства».

Недостатньо висвітлено питання характеристики рейдерства як суспільно негативного явища.

Формулювання цілей статті

Метою статті є дослідження змістового наповнення поняття «рейдерство», визначення та аналіз ознак рейдерської діяльності, дослідження основних стадій виникнення та формування рейдерства в Україні та на цій основі надання повної характеристики рейдерству як суспільно негативному явищу.

Виклад основного матеріалу дослідження

Попри суттєву загрозу, яку несе в собі рейдерство як суспільно небезпечне явище, у сучасній юридичній та економічній науці практично відсутній усталений понятійний апарат з цього питання, тривають дискусії щодо поняття та змісту рейдерства. Так, одні науковці (зокрема П. Берназ та О. Середа) вважають, що під рейдерством слід розуміти комплекс дій (здебільшого незаконних), які здійснюються особами з метою заволодіння майном іншого суб'єкта (фізичної або юридичної особи) [11]. У цьому разі мета рейдерської атаки полягає в отриманні прибутку за рахунок завдання збитків (матеріальних, репутаційних тощо) іншій особі.

На думку З. Варналій та І. Мазур, під рейдерством слід розуміти недружнє, поза межами дії цивільного законодавства, спрямоване проти волі власника, захоплення чужого майна на користь іншої особи, встановлення над майном повного контролю нового власника в юридичному та фізичному розумінні з використанням корумпованості чиновників та (або) із застосуванням сили [15]. Вважаємо за можливе зробити таке зауваження до поданого визначення: на думку вказаних учених, недружнє захоплення майна власника може відбуватися тільки поза межами дії цивільного законодавства, однак чинне кримінальне законодавство України передбачає настання кримінальної відповідальності. Також підкреслимо, що недружнє захоплення чужого майна на користь іншої особи та встановлення над майном повного контролю може здійснюватися і без порушення норм законодавства.

Існує також точка зору, відповідно до якої під рейдерством слід розуміти загальну назву ланцюжка операцій, що за допомогою прогалин у законодавстві дає змогу отримати у володіння певний капітал. У такому разі О. Беліков зазначає, що рейдерство є більш-менш законним, складним, високоінтелектуальним і високоприбутковим бізнесом в Україні [14].

На думку О. Кирєєва, рейдерство – це систематична проектна діяльність на ринку корпоративного контролю, що спрямована на несилове правове та неправове отримання контролю над активами інших суб'єктів економічної діяльності із завданням їм економічних та інших видів збитків [12]. Вважаємо, що визначення поняття «рейдерство», надане О. Кирєєвим, у цілому повною мірою характеризує зміст цього терміна, але слід зробити наступне зауваження. Так, на думку О. Кирєєва, несилове правове та неправове отримання контролю над активами інших суб'єктів економічної діяльності (тобто несиловий характер дій рейдерів) є однією з характерних ознак рейдерства. Підкреслимо, що дії рейдера можуть мати як несиловий, так і силовий характер, оскільки неправове отримання контролю над активами може відбуватися не лише в юридичному, а й у фізичному сенсі з використанням корумпованості посадових осіб та із застосуванням сили. Звісно, рейдери намагаються використати передусім законні інструменти здійснення впливу на контрагентів (наприклад судові позови, змова з компаніями-контрагентами фірми-мішені, ініціювання перевірок з

боку податкових органів, органів внутрішніх справ тощо). Застосування ж сили є характерним для таких видів рейдерських атак, як силове підприємництво та «чорне» рейдерство. Зазначимо, що ключовою ознакою рейдерства в Україні є переважання жорстоких ворожих поглинань із використанням адміністративного ресурсу [7].

У Міністерстві внутрішніх справ України його трактують як силове захоплення спірних підприємств, у тому числі, виконання судових рішень на користь тих або інших власників. Однак украї складно встановити, чим застосування сили в процесі привласнення чужої власності відрізняється від інших видів злочинів, передбачених Кримінальним кодексом України.

Представники Служби безпеки України вважають рейдерство протиправним захопленням акціонерних товариств, у тому числі з державною часткою власності, іншими комерційними структурами за допомогою міноритарних акціонерів. У такому разі подібна протиправна схема заволодіння акціонерними товариствами, супроводжена силовими захопленнями адміністративних приміщень і зміною керівництва, розглядається як окремий вид економічного злочину.

Генеральна Прокуратура України визначає рейдерство як злочинну діяльність організованих злочинних угруповань з привласненням чужої власності шахрайським шляхом із використанням неправомірних судових рішень і за участю корумпованих чиновників.

«Рейдер» у перекладі з англійської – «захоплення». Експерти характеризують рейдерську діяльність як «злагоджену командну роботу висококласних спеціалістів: юристів, економістів, аналітиків, бухгалтерів, аудиторів, силовиків, спрямованих у потрібне русло організатором, що має певний адміністративний та фінансовий ресурс. Підґрунтям існування рейдерства як явища є та обставина, що захоплення компанії є найдешевшим способом її придбання. Метою таких дій може бути захоплення як готового бізнесу, так і активів компанії, що мають значну ринкову вартість, із мінімальними витратами та з метою їх подальшого продажу.

Водночас, не є винятком також інші цілі рейдерського захоплення підприємств, серед яких, зокрема, виділяють:

- отримання контролю над наявними у підприємства-жертви налагодженими комерційними зв'язками, брендовою торговою маркою тощо;
- усунення конкурента шляхом ліквідації підприємства, незалежно від цінності його активів і пасивів;
- доступ до дочірніх компаній (одержання контролю над підприємством виступатиме опосередкованою метою).

Слід відзначити низку факторів поширення українського рейдерства, зумовлених трансформацією вітчизняної економіки, а також відсутністю ефективних систем організації процесів виробництва та управління ними:

- корупція у владних структурах і правоохоронних органах, які сприяють реалізації неправомірних зазіхань на власність;
- недосконалість законодавства, що стосується корпоративних відносин, процесів злиттів і поглинань, захисту власності;
- відсутність у країні фондового ринку, який би нормально функціонував, непублічність більшості власників, «непрозорість» фінансових потоків підприємств, їх намагання приховати свої прибутки шляхом виплати заробітної плати в конвертах і «ручного» розподілу дивідендів, що створює критичну кількість невдоволених акціонерів і збільшує кількість тих, хто бажає незаконно захопити бізнес [5].

Основні передумови виникнення та розвитку в Україні рейдерства:

- формування корпоративного законодавства в країні без єдиного стратегічного підходу, у зв'язку з чим воно є суперечливим і неповним;
- відсутність єдиної прозорої системи реєстрації прав власності на цінні папери; випуск та обіг акцій переважно в документальній формі;
- відсутність адекватної системи адміністративно-правових засобів захисту прав інвесторів на цінні папери та, передусім, засобів відповідальності за правопорушення на ринку цінних паперів.

На нашу думку, в історії виникнення та становлення інституту рейдерства в Україні можна виділити чотири основні стадії:

- створення передумов для виникнення інституту рейдерства (1991-1998 рр.);
- зародження рейдерства в Україні (1999-2002 рр.);
- масове поширення рейдерства (2003-2005 рр.);
- пошук та реалізація принципово нових форм рейдерських атак (із 2006-2007 рр.).

До передумов виникнення та розвитку в Україні рейдерства слід також віднести корупцію в органах державної виконавчої та судової влади, яка призводить до прийняття посадовими особами та суддями завідомо неправомірних рішень, що порушують права та законні інтереси інвесторів на цінні папери.

В Україні рейдерство має кримінальний характер і фактично стало інструментом позбавлення законних і добросовісних власників їх майнових прав із застосуванням різноманітних протиправних схем.

Рейдерство має кримінальний аспект і законний, тобто як «незаконне захоплення підприємства», так і «недружнє (вороже) поглинання». Таким чином, на нашу думку, доречно подати таке визначення рейдерства, яке повною мірою відображало б усі сторони цього явища. Отже, рейдерство – це незаконне захоплення підприємства з метою заволодіння його активами та з використанням незаконних методів і засобів (кримінальне рейдерство) або недружнє чи вороже поглинання підприємства з використанням законних (правових) засобів з тією ж метою. Це визначення охоплює всі форми та види рейдерства, так зване біле, сіре та чорне рейдерство.

Загалом, ринок рейдерських послуг в Україні складається приблизно із сотні середніх і дрібних фірм, здебільшого юридичних, що можуть займатися як рейдерською, так і антирейдерською діяльністю: захистом суб'єктів підприємництва від рейдерських атак. Структура фірми-рейдера має багато спільного з PR-компанією. У складі фірми-рейдера є юрист, економіст, особа, яка відповідає за зв'язки з органами виконавчої влади та місцевого самоврядування, криміналітетом. У команді може бути також психолог, журналіст, іноді колишні працівники спецслужб. На чолі організації стоїть лідер-стратег, а кожен член організації має конкретні завдання. Рейдерська організація діє на основі проектного менеджменту: команда та варіанти рейдерської атаки підбираються під кожний конкретний проект.

Для вибору схеми захоплення підприємства рейдери розпочинають свою діяльність зі збору інформації. Далі аналізують можливості супротивника, урахувавши систему охорони, підготовленість, професіоналізм його співробітників, матеріально-технічне забезпечення, відносини з приватними охоронними структурами та правоохоронними органами, судовими інстанціями, місцевими та вищими органами влади.

Наступним етапом є реалізація плану захоплення підприємства. Розробляючи ту чи іншу схему рейдерської атаки з урахуванням кінцевої мети (розширити

свій бізнес, отримати активи, ліквідувати підприємство тощо), рейдери обирають певні тактичні прийоми з цілого арсеналу рейдерського інструментарію, до якого входять:

1. Протизаконні засоби:

- складання протоколів фіктивних зборів або підробка самих протоколів;
- застосування насильства чи погроз до власників або керівників підприємств чи їхніх близьких.

2. Законні формою, але протиправні за змістом у своїй сукупності засоби:

- ухвали суддів про застосування заходів із забезпечення позовів; арешти банківських рахунків і рахунків у цінних паперах;
- судові рішення про визнання недійсними рішень загальних зборів та інших органів управління товариства, їх установчих документів.

3. Заходи організаційного характеру:

- підрив авторитету та ділової репутації як самого підприємства, так і його керівника;
- налагодження зв'язків із працівниками підприємства для одержання необхідної інформації або введення свого агента в трудовий колектив [8].

Українські рейдери застосовують у своїй діяльності такі схеми та методи:

- використання міноритарного пакета акцій і неправомірних судових рішень, які для «розмивання» контрольного пакета акцій визначають, що добросовісний акціонер узагалі не є акціонером, не може брати участі у зборах акціонерів тощо (при цьому судом блокується участь у зборах акціонерів власника великого пакета акцій; без участі власника контрольного пакета акцій збори акціонерів приймають рішення про зміну менеджменту та додаткову емісію, яка «розмиває» цей контрольний пакет);

- скуповування боргів підприємства, його штучне банкрутство та початок процедури санації використовувалися в роки масової приватизації, однак і нині є популярними, хоча поступово відходять у минуле, поступаючись місцем більш результативним схемам захоплення;

- скуповування міноритарних пакетів акцій на фондовому ринку або безпосередньо у дрібних акціонерів з метою одержання контрольного пакета акцій;

- махінації з реєстром акціонерів (за такою схемою: міноритарний акціонер подає (як правило, у день придбання однієї акції або відразу на наступний день) позов до суду з будь-якою (часто нереальною) вимогою до компанії або її менеджменту, судові рішення забезпечує позов і постановляє передати реєстр іншому реєстраторові, утворюючи тим самим для підприємства одразу два реєстри, що провокує нові довгі та запутані судові процеси для визначення справжнього реєстру (при цьому сторона-нападник відстоює справжність вилученого реєстру, а атаковане підприємство починає процедуру відновлення цього документа), тоді як замовники такої процедури списують акції особистих рахунків власників, продають і перепродають їх через «добросовісних покупців»);

- «таємні» збори акціонерів, які проводять міноритарії, обираючи на них нову раду директорів і призначаючи новий менеджмент підприємства.

Найбільш привабливими для поглинань в Україні є промисловість, споживчі товари, фінансовий сектор, енергетика, сільське господарство, телекомунікації. Саме в цих секторах протягом першого кварталу 2011 р. спостерігалася найбільша активність стосовно кількості угод із поглинань та злиттів

Висновки

Головними наслідками рейдерства в Україні є: негативний вплив на підприємницький клімат; дестабілізація роботи вітчизняних підприємств; руйнація

трудових колективів та соціальні конфлікти; формування несприятливого інвестиційного клімату та міжнародного іміджу країни в цілому тощо.

Оскільки рейдерство в Україні є реальною загрозою економічній безпеці держави, то виникає необхідність у вдосконаленні чинного корпоративного законодавства та реформуванні вітчизняної судової системи.

Поширенню рейдерства в Україні сприяє недосконалість чинного корпоративного та кримінального законодавства і судової системи, корумпованість органів державної влади, відсутність політичної волі у керівництва країни, щоб зупинити ці злочини. Для ефективної протидії рейдерству потрібна система заходів, серед яких варто виділити найбільш важливі: принципова політика вищого керівництва держави, спрямована на усунення причин, що породжують силові варіанти переділу власності; удосконалення законодавчої бази; реформування судової системи з відповідною корекцією процесуального права; упровадження міжнародних стандартів боротьби з протиправними поглинаннями; активна участь широкої громадськості та ЗМІ у вирішенні цієї проблеми.

Отже, подолання рейдерства в Україні, яке набрало широких масштабів і супроводжуються сукупністю негативних наслідків для національної економіки, вимагає прискорення вжиття заходів з удосконалення чинного корпоративного законодавства, ліквідації практики корупційних зловживань і реформування вітчизняної судової системи.

Література

1. Живко З. Б. Рейдерство : фермент ринкової економіки / З. Б. Живко. – Львів : Ліга Прес, 2009. – 243 с.
2. Кальман О. Г. Рейдерство : причини та заходи протидії / О. Г. Кальман // Вісник Запорізького юридичного інституту. – 2009. – № 3. – С. 12-17.
3. Кіржецький Ю. І. Проблеми рейдерства в Україні / Ю. І. Кіржецький // Проблеми управління економічною безпекою суб'єктів господарювання. – 2010. – № 17. – С. 9.
4. Москалик О. М. Рейдерство в Україні як загроза національній безпеці / О. М. Москалик // Механізм правових регулювань правоохоронної та правозахисної діяльності. – 2010. – № 5. – С. 11.
5. Хатнюк-Кухневич Ю. А. Рейдерство в Україні : загальна характеристика / Ю. А. Хатнюк-Кухневич // Актуальні проблеми протидії злочинам у сфері економіки : Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. – 2010. – № 26. – С. 3.
6. Єфименко А. Рейдерство або ринок контролю / А. Єфименко // Юридичний журнал – 2008. – № 11. – С. 12.
7. Дічек О., Нікітін Ю. Рейдерство в Україні : правові ознаки і шляхи запобігання / О. Дічек, Ю. Нікітін // Юридичний журнал. – 2008. – №5. – С. 97
8. Устаєв Н. Как противостоять рейдерству / Н. Устаєв // Діловий вісник. – 2007. – № 4. – С. 16.
9. Андреев Д. Протиправне захоплення та поглинання акціонерних товариств (рейдерство) в Україні : загроза економічній безпеці / Д. Андреев // Право і безпека. – 2007. – № 6 (2). – С. 51.
10. Андрушків Б. М. Економічна та майнова безпека підприємства та підприємництва. Антирейдерство / Б. М. Андрушків, Л. Я. Малюта. – Тернопіль : Тернограф, 2008. – 424 с.
11. Берназ П. В. Рейдерство в Україні : визначення поняття / П. В. Берназ, О. О. Серєда // Проблеми цивільного та господарського права. – 2008. – № 1. – С. 82-84.
12. Киреев А. Ю. Рейдерство в Российской экономике : сущность, тенденции, возможность противодействия : автореф. дис. ... канд. экон. наук : спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / А. Ю. Киреев. – М., 2008. – 22 с.
13. Москаленко С. Рейдерство : загальна характеристика, окреслення проблеми та шляхи боротьби / С. Москаленко // Юридичний журнал. – 2007. – № 3. – С. 23-28.
14. Беліков О. Рейдерство в Україні – реалії сьогодення / О. Беліков // Юридичний журнал. – 2007. – № 4 – С.105-109.

15. Варналій З. Основні передумови та шляхи подолання рейдерства в Україні [Електронний ресурс] / З. Варналій, І. Мазур // Аналітичні записки щодо проблем і подій суспільного розвитку. – К. : Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України, 2007. – Режим доступу : <http://old.niss.gov.ua/Monitor/juli/1.htm>

УДК 338.24.021.8

О.В. Рудковський
*кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки,
Національний транспортний університет*

Теоретичні засади дослідження інституту економічної безпеки

У статті проаналізовано правові аспекти забезпечення економічної безпеки. Розглянуто визначення «національна безпека» відповідно до діючого законодавства, класифікацію національних економічних інтересів. Проаналізовано сутність поняття «економічна безпека підприємства» та запропоновано його тлумачення. Уточнено понятійно-термінологічний апарат категорії «безпека».

Ключові слова: безпека, економічна безпека.

А.В. Рудковский
*кандидат экономических наук,
доцент кафедры экономики,
Национальный транспортный университет*

Теоретические основы исследования института экономической безопасности

Проанализированы правовые аспекты обеспечения экономической безопасности. Рассмотрены определение «национальная безопасность» в соответствии с действующим законодательством, классификация национальных экономических интересов. Проанализирована сущность понятия «экономическая безопасность предприятия» и предложено его толкование. Уточнен понятийно-терминологический аппарат категории «безопасность».

Ключевые слова: безопасность, экономическая безопасность.

O.V. Rudkovsky
*Ph.D in Economics,
Associate Professor of Economic Department,
National Transport University*

Theoretical Basis of Research of the Economic Security Institute

The legal aspects of economic security are analyzed. The definition of “national security” under the efficient law is considered. The classification of national economic interests is made.

The essence of the concept “economic security” is analyzed and the notion of “economic security” is proposed. The concepts and terminology of “security” category is clarified.

Keywords: security, economic security

Постановка проблеми

Сучасні умови розвитку економіки України характеризуються великою кількістю чинників, яким притаманні невизначеність і дестабілізуючий характер дії. Унаслідок нестабільності умов зовнішнього середовища та виникнення екстремальних умов функціонування перед підприємствами постає необхідність вироблення здатності до виживання та опору негативним впливам. Такі впливи становлять загрозу руйнування ресурсного потенціалу підприємства, збільшують ризики та втрати під час здійснення управлінських рішень і тому є загрозою стабільному функціонуванню та економічно безпечному розвитку підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дослідження теоретичних і практичних аспектів економічного забезпечення безпеки розвитку суб'єктів господарювання знайшли відображення у працях таких вітчизняних учених, як: М.П. Бутко [1], В.І. Воробйов [2], З.В. Герасимчук [3], О.А. Грунін [4], М.М. Зацеркляний [5] та інші.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Наслідки міжнародних криз другої половини XX – початку XXI ст. змусили уряди багатьох держав, а також України, звернути особливу увагу на проблему економічної безпеки. Останні події в українській економічній сфері демонструють хиткість і нестабільність національної економічної безпеки, її залежність від внутрішніх і зовнішніх чинників.

Формулювання цілей статті

Аналіз літературних джерел свідчить, що на сьогодні серед учених і фахівців, які досліджують проблеми економічної безпеки підприємства, не існує єдиного погляду щодо визначення суті основних понять, тому необхідним є систематизація існуючих підходів до визначення поняття «економічна безпека» та подальший розвиток і вдосконалення знань про цю наукову категорію.

Виклад основного матеріалу дослідження

Вирішення питань економічної безпеки неможливе без відповідного правового забезпечення. На національному рівні в Україні регулювання правових відносин щодо національної безпеки відбувається за допомогою низки таких нормативно-правових актів:

- 1) Конституція України, зокрема, ст. 17, де зазначено, що поряд із захистом суверенітету і територіальної цілісності України забезпечення її економічної безпеки є найважливішою функцією держави та справою всього українського народу;
- 2) Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 р. № 964-IV зі змінами, внесеними згідно з законом від 15 грудня 2003 р. № 3200-IV;
- 3) Закон України «Про Раду національної безпеки і оборони України» від 3 травня 1998 р. № 183/98-ВР;
- 4) Указ Президента України від 12 березня 2003 р. № 1396/2003 «Про Інститут проблем національної безпеки» [1].

У Законі України «Про основи національної безпеки України» під «національною безпекою» розуміється захищеність життєво важливих інтересів лю-

дини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечується сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання та нейтралізація реальних і потенційних загроз національним інтересам. Основними національними інтересами в економічній сфері цим законом визначено такі, як створення конкурентоспроможної, соціально орієнтованої економіки та забезпечення постійного зростання рівня життя і добробуту народу; збереження та зміцнення науково-технологічного потенціалу, утвердження інноваційної моделі розвитку [5]. На думку експертів, з якими слід погодитися, до пріоритетних національних економічних інтересів також слід віднести: забезпечення політики сталого економічного зростання; забезпечення конкурентоспроможності національної економіки; забезпечення інноваційного розвитку; розвиток внутрішнього ринку, підтримка національного товаровиробника, їх пріоритетність на ринку та підтримка попиту; зниження рівня «тіньової» економіки, корупції; раціоналізація структури національної економіки [3].

Зрозуміло, що реалізація національних економічних інтересів здійснюється завдяки розвитку економіки та їх захисту шляхом протидії загрозам, які мають місце в системі економічних відносин, тобто використання механізмів економічної безпеки. Тому однією зі складових національної безпеки є економічна безпека, яка за своєю сутністю є її базисом.

У 80-90-х роках ХХ ст. з'являються перші роботи, у яких здійснюються спроби систематизувати розрізнені знання в цій сфері та надати їм вигляд єдиної теорії [4]. У результаті сформувалася самостійна наука, яка вивчає проблеми забезпечення економічної безпеки підприємства – економісент (від англ. *economic security of enterprise*). Тобто наука про забезпечення економічної безпеки підприємства дуже молода, для порівняння математика чи механіка існують понад 3 тис. років, а економісент – близько десяти.

Проблема економічної безпеки на Заході виникла у зв'язку із загостренням проблеми обмеженості ресурсів, оскільки розпад колоніальної системи призвів до порушення зв'язків між постачальниками сировини, життєво необхідної індустріальним країнам [4]. Офіційно термін «економічна безпека» введено в 1985 р. на 40-й сесії Генеральної Асамблеї ООН, де було прийнято резолюцію «Міжнародна економічна безпека», а на 42-й сесії ухвалено й Концепцію міжнародної економічної безпеки.

Аналіз літературних джерел свідчить, що на сьогодні серед учених і фахівців, які досліджують проблеми економічної безпеки підприємства, не існує єдиного погляду щодо визначення суті основних понять. Це дає підстави виділити кілька підходів до визначення сутності економічної безпеки підприємства:

Значна кількість науковців визначає економічну безпеку підприємства як стан захищеності та можливість усувати різноманітні загрози, негативні впливи зовнішнього середовища. Таке бачення властиве Д. О. Ковалюву, Т. І. Сухорукій, О.М. Бандурці, В.Є. Духову, К.Я. Петрову, І.В. Червякову, М.А. Бендікову [5] та багатьом іншим.

Частина фахівців безпеки вважає, що економічна безпека підприємства визначається взаємоузгодженістю та гармонізацією економічних інтересів суб'єкта господарювання з інтересами пов'язаних із ним суб'єктів зовнішнього середовища. Такої думки притримуються А.С. Соснін і П.Я. Пригунов, Г.В. Козаченко, В.П. Пономарьов, О.М. Ляшенко; Б.Т. Торянников, А.П. Красковский [6] та інші.

Окрім науковців розглядають економічну безпеку як внутрішню здатність підприємства до виживання та розвитку під впливом різноманітних факторів

внутрішнього та зовнішнього середовища. До представників цього підходу можна віднести М.П. Капустіна, О.В. Ареф'єва, Р.М. Федоренка [7].

Частина науковців підходить до з'ясування суті економічної безпеки підприємства з позицій ресурсно-функціонального аспекту, тобто вони вважають, що економічна безпека суб'єктів господарювання – це стан найбільш ефективного використання ресурсів підприємства. Прихильники цього підходу – Є.А. Олейніков, С.Ф. Покропивний [8] та інші, причому їх чисельність постійно зростає.

Попри значний доробок вітчизняних і зарубіжних фахівців, теоретична база для формування концептуальних основ економічної безпеки підприємства має все ще недостатній ступінь розробленості. Існують різні точки зору на визначення як самої економічної безпеки підприємства, так і суміжних із нею понять і категорій, що зумовлює необхідність подальшого вдосконалення понятійного апарату економічної безпеки суб'єктів господарювання. Окрім того, потребує подальшого вдосконалення методологія оцінки рівня економічної безпеки підприємства та механізм забезпечення безпечного функціонування суб'єктів господарювання.

На сучасному етапі економічну безпеку як явище та як поняття можна розглядати в різних аспектах. Причому необхідно враховувати той факт, що економічна безпека, будучи системним об'єктом, повинна досліджуватися лише за допомогою системної методології, яка у свою чергу ґрунтується на системному мисленні, саме тому ми розглядаємо поняття «економічна безпека» з точки зору системного аналізу. Відповідно, на наш погляд, економічна безпека – це система заходів щодо активного захисту системи від можливих загроз, та механізм забезпечення стабільного функціонування системи на сьогодні та в майбутньому. Вважаємо це визначення таким, що найбільш відповідає сучасним умовам функціонування суб'єктів господарської діяльності. Розглядаючи економічну безпеку через призму системного аналізу, потрібно враховувати динамічний стан середовища функціонування суб'єктів господарської діяльності. Систематизація та розподіл складових економічної безпеки відповідно до системного аналізу дає змогу розглядати економічну безпеку по окремих напрямках відповідальності, дає можливість приймати рішення по кожному з напрямів окремо та своєчасно. Системний аналіз економічної безпеки дає можливість виявити причини небезпеки на початку їх зародження та за місцем виникнення, що є важливим елементом механізму забезпечення економічної безпеки.

Висновки

Економічна безпека може бути забезпечена за рахунок реалізації комплексу управлінських рішень, спрямованих на досягнення цільових показників роботи на деякому заданому рівні. Основні проблеми, що виникають у процесі управління економічною безпекою, зумовлені тим, що заходи, які зазвичай реалізуються керівництвом, дають змогу лише короткостроково забезпечити стійку роботу, але принципово не розв'язують проблему ефективного управління в умовах постійно змінюваного середовища. Тобто підприємства, з одного боку, недооцінюють перспективи свого розвитку, а з іншого – не мають системності та комплексності в управлінні діяльністю. Вирішення завдань ефективного функціонування та розвитку сучасних підприємств можливе лише шляхом створення нової концепції управління їхньою діяльністю, що базується на формуванні та розвитку здатності протистояти викликам середовища функціонування. Ці обставини визначають необхідність удосконалення та подальшого розвитку теоретичних і методологічних основ управління економічною безпекою.

Література

1. Бутко М. П. Регіональні особливості економічних трансформацій в перехідній економіці / М. П. Бутко. – К. : Знання України, 2005. – С. 163-164.
2. Воробйов В. І. Антикризове управління та фінансова санація підприємств : навч. посіб. / В. І. Воробйов, А. М. Штангрет, О. М. Петрашова, О. В. Мельников. – К. : ПрАТ «Укр-НДІСВД». – 2011. – 396 с.
3. Герасимчук З. В. Економічна безпека регіону : діагностика та механізм забезпечення : монографія / З. В. Герасимчук, Н. С. Вавдіюк. – Луцьк : Надстиря, 2006. – 243 с.
4. Грунин О. А. Экономическая безопасность организаций : учеб. пособ. / О. А. Грунин, С. О. Грунин. – С.-Пб., 2002. – 256 с.
5. Зацеркляний М. М. Основи економічної безпеки : навч. посібн. / М. М. Зацеркляний, О. Ф. Мельников. – К. : КНТ, 2009. – 337 с.
6. Васильців Т. Г. Економічна безпека підприємництва України : стратегія та механізми зміцнення : монографія / Т. Г. Васильців. – Львів : Арал, 2008. – 386 с.
7. Шарого Л. Д. Безопасность предпринимательской деятельности : учебник / под общ. ред. Л. Д. Шарого. – М. : ВК, 2005. – 480 с.
8. Гапоненко В. Ф. Экономическая безопасность предприятий. Подходы и принципы / В. Ф. Гапоненко, А. А. Беспалько, А. С. Власков. – М. : Ось-89, 2007. – 208 с.

УДК 338.439

І.І. Румик
кандидат економічних наук,
Університет економіки та права «КРОК»

Понятійні аспекти продовольчої безпеки як складової національної безпеки України

У статті розглянуто наукові підходи до визначення продовольчої безпеки на різних етапах розвитку суспільства. Особливу увагу приділено сучасному трактуванню поняття «продовольча безпека». Запропоновано напрями вдосконалення наукових положень щодо визначення категорії «продовольча безпека» на основі відтворювально-ресурсного підходу та факторів, що її забезпечують.

Ключові слова: продовольча безпека, економічна безпека, національна безпека, безпека, відтворювальний процес, ресурсне забезпечення.

И.И. Румык
кандидат экономических наук,
Университет экономики и права «КРОК»

Понятийные аспекты продовольственной безопасности как составляющей национальной безопасности Украины

В статье рассмотрены научные подходы к определению продовольственной безопасности на разных этапах развития общества. Особое внимание уделено современной трактовке понятия «продовольственная безопасность». Предложены направления совершенствования научных положений относительно определения категории

«продовольственная безопасность» на основе воспроизводственно-ресурсного подхода и обеспечивающих ее факторов.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, экономическая безопасность, национальная безопасность, безопасность, воспроизводственный процесс, ресурсное обеспечение.

I.I. Rumykh

*PhD in Economics, Finance and Banking Department,
“KROK” University, Kyiv, Ukraine*

Conceptual Aspects of Food Security as Constituent of National Security of Ukraine

In the article the scientific approaches to the determination of food security on the different stages of society development were investigated. The special attention is spared to modern interpretation of the concept «Food Security». Ways of improvement of existing scientific applications in relation to determination of category «Food Security» on the basis of reproduction-resource approach and factors, which provide it, were offered.

Keywords: food security, economic security, national security, security, reproduction process, resources provision.

Постановка проблеми

У сучасних умовах важливим фактором розвитку українського суспільства є питання забезпечення населення країни продовольством. Продовольча безпека є ключовим елементом соціально-економічного розвитку і важливим елементом економічної та національної безпеки держави. У період трансформації економічної системи та соціального устрою України, побудови ринкових відносин продовольча безпека не втратила своєї актуальності, а навпаки, набула ще більшої гостроти. Як позитивні, так і негативні зміни у сфері виробництва та споживання продуктів харчування мають безпосередній вплив на стан добробуту і рівень життя населення. Слід відмітити, що тільки при забезпеченні продовольчої безпеки створюються умови та формуються механізми для протидії економічним загрозам, розвитку відтворювальних процесів у агропромисловому виробництві. Це обумовлюється тим, що продовольча проблема на сучасному етапі розвитку має світовий глобальний характер, який, у свою чергу, визначає стан національної безпеки країни.

Функціонування та розвиток агропромислового комплексу як основи виробництва продуктів харчування належним чином не забезпечені достатньо обґрунтованими методичними та аналітичними напрацюваннями щодо формування та реалізації ефективної агропродовольчої політики, особливо стосовно продовольчої безпеки в системі економічної та національної безпеки України. Тому розроблення наукових засад формування продовольчої безпеки в системі національної безпеки, що відповідає принципам функціонування ринкової економіки та сучасним змінам у структурі агропродовольчого виробництва, залишається актуальною й нині.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Продовольча безпека розглядається як один із основних елементів національної безпеки держави, що забезпечує її автономність і незалежність від суміжних країн, і досліджується багатьма вченими [1]. На сьогодні існує значна кількість наукових праць з питань забезпечення економічної та продовольчої безпеки. Ве-

лику увагу дослідженню проблеми безпеки та її складових приділяли українські вчені, такі як В. Власов [28], О. Гойчук [17], С. Кваша [29], М. Крупка [23], Б. Пасхавер [3], П. Саблук [2], та зарубіжні, зокрема Л. Абалкін [15], Н. Карамзін [5], А. Сен [26], В. Сенчагов [9], Ю. Хромов [20] та багато інших.

Однак у більшості досліджень не розглядаються питання розвитку відтворювальних процесів у сільському господарстві у взаємозв'язку із забезпеченням продовольчої безпеки як складової економічної безпеки. Тому виникає необхідність вивчення проблеми продовольчої безпеки в системі національної безпеки з позицій розвитку відтворювальних процесів з урахуванням ресурсного забезпечення. Це дасть змогу своєчасно виявляти кризові ситуації в агропромисловому комплексі, підвищити ефективність і конкурентоздатність сільськогосподарського виробництва, рівень забезпечення продовольством населення України.

Тому дослідження проблеми продовольчої безпеки з точки зору її ресурсного забезпечення, зокрема в нових економічних умовах, не можна назвати закінченими, що вимагає подальших розробок у цьому напрямі.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Аналіз наукових робіт, статей і публікацій, присвячених досліджуваній проблематиці, виявив існування ще ряду аспектів, які вимагають наукового обґрунтування, що й обумовило актуальність цієї статті. На нашу думку, у вітчизняних публікаціях недостатньо уваги приділено соціально-економічним наслідкам забезпечення чи незабезпечення продовольчої безпеки на різних ієрархічних рівнях в умовах кризи, зміни структури агропромислового виробництва, її вплив на економічну безпеку країни.

На думку П. Саблука, не може вважатися економічно розвинутою і багатою держава, якщо людина в ній обмежена у продуктах харчування. Тому має бути розроблена і всебічно виважена парадигма національної продовольчої безпеки [2, с. 3].

Інший український вчений Б. Пасхавер продовольчу безпеку країни визначає як забезпечення доступності та достатності продовольчого споживання всіма прошарками населення переважно за рахунок вітчизняного агропромислового виробництва [3, с. 80-84].

Дослідник В. Власов пропонує розглядати як найважливіші чинники продовольчої безпеки такі [4, с. 69]:

- 1) рівень і структура кінцевого споживання продуктів харчування;
- 2) стан продовольчого потенціалу сфер АПК і природних ресурсів сільськогосподарського призначення;
- 3) обсяги і структура експорту-імпорту продовольства в регіоні, що характеризують міжрегіональний аспект відтворення;
- 4) якість і безпека продовольства.

Тому слід уточнити та розширити поняття «продовольча безпека» в умовах зміни структури агропромислового виробництва та його значення на сучасному етапі розвитку країни. Це дасть змогу краще зрозуміти проблему, урівноважити можливості доступу до продовольства в короткостроковій перспективі та стратегічної орієнтації на стале відтворення агропромислового комплексу, розвиток його потенціалу та насичення продовольчого ринку власною продукцією.

Формулювання цілей статті

Мета статті полягає в дослідженні соціально-економічного змісту продовольчої безпеки як складової економічної та національної безпеки на сучасному етапі розвитку держави.

Виклад основного матеріалу дослідження

Продовольча проблема – одне з найважливіших питань, що гостро постає перед людством у найближчі десятиріччя. Загальне зростання чисельності населення Землі та підвищення рівня життя призведуть до того, що до 2050 р. попит на продукти харчування значно зросте, значною мірою за рахунок країн, що розвиваються. Крім того, нестача продовольства пов'язана також з іншими факторами: економічні кризи, посухи, неврожаї, зміна клімату, рівень розвитку сільськогосподарського виробництва, державне регулювання ціноутворення, виробничих відносин, співвідношення експорту-імпорту, роль власного виробництва.

Таким чином, економічну сутність продовольчої безпеки та її значення слід розглядати, на нашу думку, виходячи із сутності категорії «безпека».

Довгий час безпека розумілася як відсутність небезпеки для людини. З розвитком понятійного апарату теорії безпеки її значення розширювалося і стало розглядатися як безпека людини, суспільства та держави. Безпека стала метою, що визначає діяльність держави [5, с. 54].

Сучасні дослідники звертають увагу на багатокomпонентний характер поняття «безпека», яке включає об'єктивні та суб'єктивні складові. Так, М. Лесков вважає, що безпека – це «...тип динамічної рівноваги, характерний для складних саморегульованих систем і станів у підтримці суттєво важливих для збереження системи параметрів у допустимих межах» [6, с. 66]. Дослідник С. Васильчик пропонує розглядати безпеку в широкому розумінні, як філософію сучасного управління [7, с. 241].

На думку А. Качинського, безпека – це «...стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави, а також довкілля в різних сферах життєдіяльності від внутрішніх і зовнішніх загроз» [8, с. 15].

Російський науковець В. Сенчагов пропонує під системою безпеки розуміти «сукупність організаційних, управлінських, технічних, правових та інших дій і заходів, сукупність сил і засобів, спрямованих на забезпечення безпеки об'єкта» [9, с. 148]. Інші російські дослідники під системою безпеки розуміють організовану сукупність спеціальних органів, служб, засобів, методів і заходів, які забезпечують захист життєво важливих інтересів особистості, підприємства та держави від внутрішніх і зовнішніх загроз [10].

За українським тлумачним словником «безпека – стан, за якого ніщо комусь або чому-небудь не загрожує», а «забезпечення – надання чи створення матеріальних засобів» [11].

Як зазначає Я. Жаліло, «безпека не характеризує відсутність загроз як таких, що практично не можливо. Стан захищеності означає відсутність системоруйнівальних загроз, тобто тих із них, які не можуть бути органічно подолані в рамках механізмів, іманентних даній соціально-економічній системі» [12, с. 98].

За визначенням М. Казакова безпека держави є динамічно стійким станом щодо несприятливих впливів і діяльність із захисту від внутрішніх і зовнішніх загроз, із забезпеченням таких внутрішніх і зовнішніх умов існування держави, які гарантують можливість стабільного всебічного прогресу суспільства та його громадян [13, с. 62].

Українські вчені О. Кириченко, В. Сідак, М. Денисенко та інші вважають, що «система безпеки містить у собі ряд підсистем...» [14, с. 103].

Таким чином, аналіз наукових підходів до поняття «безпека» передбачає широкий погляд на неї та охоплює велике коло питань, пов'язаних з різними складовими (економічними, політичними, військовими, соціальними тощо).

Попри багатогранність поглядів на поняття «безпека» вважаємо, що всі елементи безпеки певною мірою пов'язані з економікою. На нашу думку, не зменшуючи значення інших елементів системи безпеки, економічна безпека виступає базисним, системоутворюючим елементом. Тому, розглядаючи проблему продовольчої безпеки, доцільно дотримуватися структури економічної безпеки, запропонованої Л. Абалкіним [15], яка включає три важливі елементи. Перший – економічна безпека означає можливість контролю за національними ресурсами, досягнення такого рівня виробництва, ефективності та якості продукції, за якого забезпечується її конкурентоспроможність і можливість на рівних брати участь у світовій торгівлі, коопераційних зв'язках та обміні науково-технічними досягненнями. Другий – стабільність і стійкість національної економіки, які передбачають захист усіх форм власності, створення надійних умов і гарантій для підприємницької діяльності, стримування факторів, які можуть дестабілізувати ситуацію (боротьба з кримінальними структурами в економіці, недопущення значних розривів у розподілі доходів, здатних викликати соціальні потрясіння тощо). Третій – здатність до саморозвитку та прогресу, створення сприятливого клімату для інвестицій і інновацій, постійна модернізація виробництва, підвищення професійного рівня працівників як невід'ємна й обов'язкова умова стійкості та самозбереження національної економіки.

Слід відмітити, що продовольча безпека є складовою економічної безпеки. У сучасних умовах категорію «продовольча безпека» розглядають як такий рівень продовольчого забезпечення населення, який гарантує соціально-економічну та політичну стабільність у суспільстві, стійкий та якісний розвиток нації, сім'ї, особи, а також сталий економічний розвиток держави [16].

На думку О.І. Гойчук, по-різному можна тлумачити поняття «продовольча небезпека» та «продовольча незабезпеченість» [17]. Останнє характеризує стан, коли не вистачає продовольства. Отже, цей термін має подвійне смислове навантаження, що дає змогу розглядати сутність економічної категорії «продовольча безпека» ширше та глибше, ніж лише як «безпека» або лише як «забезпечення» (у цьому разі «продовольство»).

Дослідники Е. Шутаєва, Н. Тропанець вважають, що еволюція поглядів на проблему продовольчого забезпечення зумовила виникнення поняття «продовольча безпека», введене ООН у міжнародну практику після зернової кризи 1972-1973 рр. [18]. Спочатку визначення світової продовольчої безпеки було задеклароване Генеральною Асамблеєю ООН в 1974 р. та розглядалося як «збереження стабільності на ринках продовольчих товарів при доступності базових продуктів харчування для всіх країн світу» [19]. Однак у 80-х роках ХХ ст. стан продовольчої безпеки розумівся як не просто наявність продовольства на світовому ринку та стабільність його постачання, а як доступ до продуктів харчування для всіх людей усіх країн світу та достатність продовольства для активного і здорового життя.

На сьогодні Всесвітня рада з продовольства при ООН визначає національну продовольчу безпеку як політику, що дає змогу країні досягнути найбільш високого рівня самозабезпечення продовольством, як результат інтегрованих зусиль із збільшення виробництва необхідних продуктів, покращання систем постачання, споживання продовольства, ліквідації недоїдання і голоду [20, с. 20]. За визначенням ФАО, продовольча безпека держави – це чітко функціонуюча система, яка забезпечує всі прошарки населення продуктами харчування за прийнятими фізіологічними нормами за рахунок власного виробництва та необхідного рівня імпорту тих продуктів, для виробництва яких відсутні внутрішні умови [21].

Перші спеціальні дослідження у вітчизняній економічній науці, присвячені темі продовольчої безпеки, з'явилися в 90-х роках у зв'язку зі значним зниженням обсягів сільськогосподарського виробництва, пов'язаних з економічною кризою після розпаду Радянського Союзу. У нових економічних умовах поняття «продовольча безпека», яке раніше розглядалося в основному в системі понять, пов'язаних із воєнно-стратегічними аспектами, значно розширилося. Проблема продовольчої безпеки має декілька аспектів.

Визначення продовольчої безпеки в українському законодавстві з'явилося 2004 р. в Законі України «Про державну підтримку сільського господарства України». Відповідно до цього закону продовольча безпека розглядалась як захищеність життєвих інтересів людини, що полягає в гарантуванні державою безперешкодного економічного доступу людини до продуктів харчування з метою підтримки її звичайної життєдіяльності [22].

Більшість українських учених визначає основним у характеристиці продовольчої безпеки здатність держави гарантовано задовольняти потреби в продуктах харчування населення країни як за звичайних, так і надзвичайних умов [23]. Продовольча безпека розглядається в контексті можливості держави гарантувати задоволення попиту в продовольстві на рівні, що забезпечує нормальний фізіологічний та інтелектуальний рівні життєдіяльності населення [24].

Учені під керівництвом академіка І. Михасюка пропонують таке визначення продовольчої безпеки: «Продовольча безпека передбачає забезпечення населення країни високоякісними продуктами харчування, гарантоване достатнє харчування... Продовольча безпека залежить від стану національного агропромислового комплексу та його підтримки державою, земельного законодавства, форм власності і господарювання, а також платоспроможності населення. Вона обумовлює як стабільність, так і якість генофонду нації...» [23].

Західні економісти найчастіше вважають доцільним розглядати та досліджувати цю проблему лише на глобальному, міжнародному рівні. Вони дотримуються поглядів, за яких «продовольча безпека не може бути визначена на національному або регіональному рівні» [25]. Дослідник А. Сем розглядає продовольчу безпеку з позиції, згідно з якою споживання окремої людини, сім'ї, соціальної групи залежить від того, що вони можуть придбати для задоволення своїх потреб у харчуванні [26]. Багато західних учених вивчають проблему забезпечення продовольством із глобальних принципів його доступності та не торкаються питань національної продовольчої безпеки.

Ми погоджуємося з думкою, що продовольчу проблему слід розглядати, з одного боку, як нестачу продовольства через слабкий розвиток агропродовольчого виробництва чи несприятливі природно-кліматичні умови або негативні соціально-економічні події (вузьке розуміння), з іншого – як комплекс економіко-технічних, соціально-демографічних, політичних заходів, проблем у виробництві, розподілі, обміні та споживанні продуктів харчування, нестача яких призводить до недоїдання, голоду чи епідемій, соціально-політичної нестабільності в суспільстві тощо (широке розуміння) [27, с. 112].

Наші дослідження свідчать, що сучасне трактування продовольчої безпеки різними вченими має певні відмінності. Однак принципова ознака сутності цього поняття – стабільне забезпечення населення продуктами харчування, залишається однаковою в усіх визначеннях. Так, В. Власов, В. Саблук та інші вважають доцільним при розгляді продовольчої безпеки на рівні країни застосовувати два взаємопов'язані поняття – «продовольча безпека людини» та «продовольча безпека країни», причому перше поняття необхідно трактувати як відповідаль-

ність держави за забезпечення кожного громадянина необхідними енергетично-елементними складовими щоденного раціону харчування відповідно до віку, фізичного навантаження та стану здоров'я [28].

На думку О. Гойчук, забезпечення продовольчої безпеки на рівні окремої людини, сім'ї відноситься до особистих, сімейних потреб [17]. Фізіологічні потреби, до яких відноситься потреба в їжі, а також потреба в безпеці, знаходяться в основі відомої піраміди потреб Маслоу. Продовольча безпека на рівні держави – це суспільна потреба. До суспільних потреб відносяться потреби всього народу, всієї нації, всіх громадян держави. Забезпечення продовольчої безпеки є суспільним благом.

Учений С. Кваша вважає продовольчу безпеку важливим складовим елементом загальнодержавної політики, який характеризує політичну незалежність країни, її економічну міцність і стабільність, соціальну забезпеченість населення та здатність задовольнити продовольчі потреби своїх громадян без шкоди загальнодержавним інтересам [29].

Він виділяє три аспекти продовольчої безпеки: політичний – здатність держави підтримувати свій стабільний позитивний міжнародний імідж на аграрних зовнішніх ринках, яка може забезпечувати своїм громадянам споживання повноцінних продуктів харчування відповідно до прийнятих міжнародних стандартів і норм; економічний – здатність держави до мобілізації внутрішніх ресурсів і агроекономічного потенціалу країни для організації виробництва сільськогосподарської продукції та постачання населення продовольством переважно за рахунок власного виробництва; соціальний – зайнятість населення в аграрному секторі економіки з відповідною продуктивністю праці, її оплатою, з передбаченням повного забезпечення інфраструктурними факторами функціонування сільських районів.

Ми погоджуємося з думкою В. Мунтіяна, який розглядає продовольчу безпеку як складову економічної безпеки України. Він вважає, що економічна безпека визначається виробничо-продуктовою потужністю агропромислового комплексу та його спроможністю вчасно реагувати на кон'юнктуру продовольчого ринку; наявністю необхідних обсягів перехідних запасів; рівнем платоспроможності населення, що має забезпечувати споживчий рівень громадян; недопущенням імпоротної експансії тих продовольчих товарів, забезпечення якими в необхідних обсягах може здійснювати національний агропромисловий комплекс [30].

Так само поділяємо думку вчених, які вважають, що за рахунок високого потенціалу агропромислового комплексу України можна задовольнити власними продуктами харчування внутрішні потреби та зайняти гідне місце на зовнішніх ринках, забезпечивши таким чином продовольчу безпеку. Разом з тим, в Україні обмежувальним фактором продовольчої безпеки є бідність населення через низькі доходи та високу їх диференціацію.

Деякі економісти розглядають продовольчу безпеку як безпеку харчування, коли під продовольчою безпекою розуміють забезпечення населення екологічно чистою, тобто безпечною для здоров'я їжею [31]. У сучасних умовах категорію «продовольча безпека» доцільно розглядати як сукупність соціально-економічних відносин, які виникають з приводу забезпечення населення продуктами харчування, що відповідають нормативам за якістю та кількістю на основі забезпечення економічної безпеки агропродовольчої сфери.

Таким чином, дослідження наукових підходів до визначення поняття «продовольча безпека» показують, що функції держави стосовно її гарантування повинні зводитися до регулювання процесів продовольчого забезпечення, у тому чис-

лі створення умов для розвитку ринкового механізму господарювання, контролю за використанням ресурсів у сільському господарстві, підтримки та захисту економічних інтересів товаровиробників, формування продовольчих запасів і резервних фондів на випадок надзвичайних ситуацій.

Крім того, для забезпечення продовольчої безпеки необхідно враховувати співвідношення між продукцією власного та імпортного виробництва, стан розвитку переробних галузей, заготівельних і торговельних закладів, встановлення доступних основній масі населення цін на продукти харчування тощо. Тому, по суті, забезпечення продовольчої безпеки охоплює весь агропромисловий комплекс країни. Оскільки виробничі ресурси формуються у сфері агропромислового виробництва, то відповідно й агропромисловий комплекс виступає гарантом соціально-економічної стабільності суспільства, економічної безпеки та політичної незалежності держави.

Виходячи із цього, нами визначено основні фактори забезпечення продовольчої безпеки (рис. 1).

Від аналізу цих факторів та правильного і своєчасного реагування на них залежить побудова ефективної системи забезпечення продовольчої безпеки в системі економічної безпеки в сучасних умовах. Загрози національним інтересам держави в забезпеченні необхідного рівня власного виробництва сільськогосподарської продукції, сировини та продовольства виникають через розбалансування всіх основних пропорцій виробництва. Відсутність системного підходу та аграрної політики з чітко вираженими стратегічними пріоритетами, дисбаланс між ресурсними елементами відтворення в агропромисловому комплексі призвели до дисбалансу соціально-економічних процесів розвитку національної економіки та суспільства.

На наш погляд, необхідно більш глибоко підходити до розгляду поняття «продовольча безпека» відповідно до сучасних умов розвитку, розширити наукове розуміння сутності продовольчої безпеки, ставити складніші цілі щодо забезпечення активної життєдіяльності населення за рахунок відповідного рівня та якості продовольства, а також збереження продуктивності агроресурсів. У зв'язку з цим вважаємо за необхідне провести дослідження вказаної соціально-економічної категорії через її ресурсне забезпечення як складової економічної, а зрештою й національної безпеки. Цей напрям наукового пошуку передбачає не лише ліквідацію нестачі продуктів харчування на різних ієрархічних рівнях, а й забезпечення відтворювального процесу, що включає збалансоване використання земельних, лісових і водних, а також трудових і матеріальних ресурсів.

Отже, у цьому розумінні продовольча безпека – це забезпечена відповідними ресурсами та економічним потенціалом здатність держави гарантувати незалежно від зовнішніх і внутрішніх загроз потреби населення в продовольстві в обсягах, якості та асортименті, що відповідають науково обґрунтованим стандартам і нормам. Держава повинна сприяти раціональному використанню ресурсів, їх якісному покращенню в довгостроковій перспективі.

Метою продовольчої безпеки повинно стати створення умов для економічного, соціального та фізичного доступу кожної людини до продуктів харчування в поточному періоді та в довгостроковій перспективі.

Висновки

Проблема забезпечення продовольством країн, регіонів, населення стояла перед людством із давніх часів. Майже всі економічні, соціальні чи політичні кризи базувалися, насамперед, на проблемі нестачі продовольства. Тому її вирішенню завжди приділялася велика увага, а досягнення відповідного рівня про-

Рис. 1. Напрями забезпечення продовольчої безпеки

Джерело: скомпоновано автором [23; 25; 28; 31]

продовольчої безпеки завжди було основним завданням суспільства. Необхідність продовольчого забезпечення пояснюється ще й тим, що в його основі лежить фізіологічна потреба людини в харчуванні, інстинкт самозбереження, на якому базується людська діяльність.

Продовольчу безпеку повною мірою може гарантувати лише держава, яка формує продовольчу політику та створює умови для її реалізації, насамперед, за рахунок власного виробництва на основі стійкого функціонування агропромислового комплексу. Підтримувати продовольчу безпеку треба також і для забезпечення національної безпеки та незалежності держави.

Аналіз наукових підходів до визначення категорії «продовольча безпека» показав необхідність подальших досліджень. Лише забезпечивши населення продовольством, держава може витратити матеріальні та трудові ресурси на інші види виробництва. Структура національного виробництва значною мірою визначається рівнем ефективності виробництва в галузях, що створюють продукти харчування. Тому формування в Україні соціально орієнтованої економіки вимагає вирішення стратегічного завдання – створення потужного агропродовольчого комплексу для забезпечення потреб населення в продуктах харчування на рівні економічно розвинутих країн, що є показником досягнення достатнього рівня продовольчої безпеки.

У ринкових умовах державна політика повинна бути спрямована на досягнення продовольчої безпеки, створення необхідних резервів продуктів харчування та сільськогосподарської сировини, підвищення рівня продовольчого забезпечення, купівельної спроможності населення, покращання якості продуктів харчування і сільськогосподарської сировини, забезпечення їх конкурентоспроможності на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Вирішення проблеми продовольчої безпеки як найважливішої складової стійкого розвитку країни включає не лише виробництво достатньої кількості продуктів харчування, а й збереження агроресурсів, їх здатності до відтворення та продуктивності, що є необхідним для забезпечення продовольчої безпеки наступних поколінь.

Література

1. Білорус О. Г. Глобалізація і безпека розвитку / О. Г. Білорус, М. О. Гончаренко, О. В. Зернецька, В. А. Зленко. – К.: КНЕУ, 2001. – 733 с.
2. Саблук П. Т. Нова економічна парадигма формування стратегії національної продовольчої безпеки України в ХХІ столітті / П. Т. Саблук. – К., 2001. – 94 с.
3. Пасхавер Б. Ценовая конкурентность аграрного сектора / Б. Пасхавер // Экономика Украины. – 2007. – № 1. – С. 80-84.
4. Власов В. І. Глобальна продовольча проблема / В. І. Власов. – К., 2001. – 506 с.
5. Карамзин Н. М. Записка о древней и новой России в ее политическом и гражданском отношениях / Н. М. Карамзин. – М.: Наука, 1991.
6. Лесков М. А. Гомеостатические процессы и теория безопасности / М. А. Лесков // Безопасность: Информационный сборник. – 1994. – № 4 (20). – С. 64-72.
7. Васильчик С. В. Шляхи забезпечення безпеки соціально-економічних систем / С. В. Васильчик, В. І. Франчук // Науковий вісник НАТУ України. – Вип. 1913. – С. 237-241.
8. Качинський А. Б. Безпека, загрози і ризик: наукові концепції та математичні методи / А. Б. Качинський. – К., 2003. – 472 с.
9. Сенчагов В. Экономическая безопасность: состояние экономики, фондового рынка и банковской системы / В. Сенчагов // Вопросы экономики. – 1996. – № 6. – С. 144-153.
10. Филин С. А. Информационная безопасность / С. А. Филин. – М.: Альфа-Пресс, 2006. – 412 с.
11. Новий тлумачний словник української мови. – К.: Аконіт, 1999. – 296 с.
12. Жаліло Я. До формування категоріального апарату науки про економічну безпеку / Я. Жаліло // Стратегічна панорама. – 2004. – № 3. – С. 97-104.
13. Казаков Н. Д. Безопасность и синергетика (опыт философского осмысления) / Н. Д. Казаков // Безопасность: Информационный сборник. – 1994. – № 4 (20). – С. 62-63.
14. Проблеми управління економічною безпекою суб'єктів господарювання: монографія / [О. А. Кириченко, М. П. Денисенко, В. С. Сідак, С. М. Лаптев та ін.]. – К.: ІМБ Університету економіки та права «Крок», 2010. – 412 с.
15. Абалкин Л. А. Экономическая безопасность России: угрозы и их отражение / Л. А. Абалкин // Вопросы экономики. – 1994. – № 12. – С. 4-13.
16. Наказ Міністерства економіки України «Про затвердження методики розрахунку рів-

ня економічної безпеки України» від 2 березня 2007 р. № 60 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1022.4251.0>

17. *Гойчук О. І.* Продовольча безпека : монографія / О. І. Гойчук. – Житомир : Полісся, 2004. – 348 с.

18. *Шутаєва О. О.* Продовольча безпека як соціально-економічна категорія, її зміст та основні напрямки забезпечення в умовах глобалізації / О. О. Шутаєва, Н. А. Тропанець // Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія : Економіка і управління. – 2010. – Т. 23 (62). – № 1. – С. 174-185.

19. Всеобщая декларация о ликвидации голода и недоедания 1974 г. Доклад Всемирной продовольственной конференции, Рим, 5-16 ноября 1974 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.un.org/russian/document/declarat/hunger.htm>

20. *Хромов Ю.* Международная продовольственная безопасность и интеграция России / Ю. Хромов // АПК экономика, управление. – 1996. – № 2. – С. 20.

21. Римская Декларация о всемирной продовольственной безопасности и План действий Всемирной встречи на высшем уровне по проблемам продовольствия, Рим, 13 ноября 1996 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rau.su/observer/N3-4_97/019.htm

22. Закон України «Про державну підтримку сільського господарства» від 24 червня 2004 р. № 1877-IV: за станом на 1 січня 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1877-15>

23. *Михасюк І.* Державне регулювання економіки / За ред. І. Р. Михасюка. Підручник / І. Михасюк, А. Мельник, М. Крупка, З. Залога. – К. : Атіка, Ельга-Н, 2000. – 529 с.

24. *Сеперович Н.* Продовольча безпека в Україні : стан, проблеми, шляхи вирішення / Н. Сеперович, О. Шевцов // Актуальні питання аграрної політики. – К., 2002. – С. 254-300.

25. Політика та розвиток сільського господарства в Україні / За ред. Штефана фон Крамона-Таубаделя, Сергія Зорі, Людвіга Штріве. – К. : Альфа-Принт, 2001. – 312 с.

26. *Sen A.* Poverty and Famines : An Essay on Entitlement and Deprivation. Clarendon Press, Oxford, 1981.

27. *Мартинюк С.* Продовольча проблема / С. Мартинюк // Економічна енциклопедія. – Т. 3. – К. : Академія, Тернопіль : Академія народного господарства. – 2002. – С. 112-113.

28. *Власов В. І.* Методичні підходи щодо оцінки продовольчої безпеки країни / В. І. Власов, В. П. Саблук, М. А. Лисак // Економіка АПК. – 2009. – № 8. – С. 43-45.

29. *Кваша С. М.* Зовнішньоекономічна діяльність АПК України : стан, стратегія і тактика розвитку / С. М. Кваша. – К. : ЗАТ «НІЧЛАВА». – 2000. – 252 с.

30. *Мунтіян В. І.* Економічна безпека України / В. І. Мунтіян. – К., 1999. – 462 с.

31. *Щербань В. П.* Організаційно-економічний механізм продовольчої безпеки регіону / В. П. Щербань. – Суми : Козацький вал, 2000. – 288 с.

УДК 311.33:330.83

К.С. Степанкевич

*кандидат економічних наук, доцент,
кафедра зовнішньоекономічної діяльності та логістики,
Університет економіки та права «КРОК»*

Еволюція вітчизняної статистики: етапи та модифікація змісту

У статті проаналізовано етапи еволюції вітчизняної статистики з огляду на способи організації статистичної діяльності та підходи до її цілей і методологій.

Ключові слова: статистика, методологія статистики, етапи розвитку статистики, статистична наука.

К.С. Степанкевич

*кандидат экономических наук, доцент,
кафедра внешнеэкономической деятельности и логистики,
Университет экономики и права «КРОК»*

Эволюция отечественной статистики: этапы и модификация содержания

В статье проанализированы этапы эволюции отечественной статистики с учетом способов организации статистической деятельности и подходы к ее целям и методологиям.

Ключевые слова: статистика, методология статистики, этапы развития статистики, статистическая наука.

K.S. Stepankevych

*PhD in Economics, Associate Professor,
Foreign Economic Activity and Logistics Department
“KROK” University*

Evolution of National Statistics: Stages and Content Modification

The stages of evolution of national statistics are analysed taking into account the methods of organization of statistical activity, and approaches to its aims and methodologies.

Keywords: statistics, methodology of statistics, stages of statistics development, statistical science.

Постановка проблеми

У період становлення світової статистики Україна належала до Російській імперії, і тому відповідні процеси тут проходили із запізненням, хоча й під цивілізаційним впливом Європи. На початок XIX ст. відбувався інтенсивний розвиток статистичної думки та збільшення кількості статистичних публікацій у Російській імперії. Поряд із роботами описового характеру з'явилися дослідження з використанням числових характеристик окремих сторін суспільного побуту в дусі ідей і методів політичної арифметики. Якщо у XVIII ст. у статистичній методології переважала описовість, то пізніше використовувалися елементи математики і теорії ймовірності, почала розвиватися математична статистика. Розвиток статистики в Росії визначало організаційне оформлення статистичних служб в урядових структурах (міністерствах і відомствах). Відповідно, на початку XIX ст. статистику починають викладати не тільки в університетах, а й у гімназіях, що зумовило появу підручників зі статистики. На регіональному рівні починаються систематичні роботи зі збирання статистичних відомостей, на підставі яких складалися статистико-географічні описи рідного краю.

Дослідження розвитку економічної статистики допомагає у виокремленні етапів розвитку вітчизняної макроекономіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

На теренах України осмислення розвитку економічної статистики розпочалося лише в останні десятиріччя [1; 2]. Цьому присвячено публікації багатьох

вітчизняних авторів, зокрема таких визнаних дослідників української економіки та статистики, як С.М. Злупко [1] та Е.В. Чекотовський [3].

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

За лаштунками наукового дискурсу залишається становлення української статистики в контексті розвитку економічної думки та формування економічної науки на теренах сучасної України. Цій проблемі й присвячено статтю.

Формулювання цілей статті

Мета статті – показати, що сучасні методи статистики на практиці є реалізацією фундаментального зв'язку між економічною теорією та практикою господарювання. Цей зв'язок реалізується не лише завдяки глибинній масовій потребі адміністрування й державного управління, а й через необхідність існування на-самперед фактографічної ланки, що поєднує емпіричну практику і теоретичне її осмислення економічною наукою.

Виклад основного матеріалу дослідження

Засновником науки статистики в Російській імперії вважається академік К.Ф. Герман, уродженець Данцига і випускник Геттінгенського університету, учень А.-Л. Шлецера. Йому належить ініціатива створення центральної статистичної служби імперії – статистичного департаменту. У 1809 р. в Росії створено Статистичне відділення при Міністерстві поліції – перший центральний урядовий орган, керівником якого у 1811 р. призначено Германа. У 1818 р. створено Статистичне відділення в Міністерстві внутрішніх справ, яке він очолював до 1835 року. У 1806 р. Герман організував перше російське періодичне фахове видання – «Статистичний журнал», у якому друкувалися «теоретичні п'єси», як тоді називали публікації зі статистики.

Чільне місце у становленні статистичної думки Російської імперії першої половини ХІХ ст. належить Д.П. Журавському, корені та діяльність якого багато в чому пов'язані з Україною. Сирота, випускник Першого петербурзького кадетського корпусу, він зі створенням Міністерства державного майна перейшов туди на службу і переїхав з Петербурга в Кам'янець-Подільський, потім – в Одесу. У 1841-1842 рр. працював у комісії фінансів у Варшаві (Польща тоді належала Російській імперії). З кінця 1845 р. як чиновник з особливих доручень при київському генерал-губернаторові І.І. Фундуклеї займається питаннями країнознавства і статистики. Він був ученим секретарем і редактором наукового видання створеної при Київському університеті «Комісії з дослідження губерній Київського навчального округу в природному, сільськогосподарському і промисловому відношеннях і для їх статистичного опису». Журавського вважають родоначальником російської теоретичної статистики [3, с. 253].

Не можна не відзначити у формуванні статистичної думки в Російській імперії внесок уродженця Києва та випускника Київського університету, економіста і статистика І.В. Вернадського, батька академіка Володимира Вернадського. Із 1851 р. він був професором Московського університету, з 1856 р. – у Міністерстві внутрішніх справ. Викладає в Петербурзькому педагогічному інституті й Олександрівському ліцеї. Видає журнал «Економічний показчик» і додаток до нього «Економіст». Із 1867 р. залишає Петербург і переїздить до Харкова, де працює керівником відділу Держбанку і товаришем (заступником) голови статистичного комітету.

Чільне місце серед статистиків Росії другої половини ХІХ ст. посідає Ю.Е. Янсон. Уродженець Києва, у 1855 р. він закінчує історико-філологічний факультет Київського університету, де тоді викладалася політична економія (так

називалась економічна теорія) і статистика. Працював у Могильовській губернії та Петербурзі. У 1864 р. почав викладати політичну економію і статистику в навчальних закладах Петербурга, у тому числі – у Петербурзькому університеті, де працював на посаді штатного доцента до кінця життя. З 1876 р. понад десять років був деканом юридичного факультету, кілька разів обіймав посаду ректора університету. Брав активну участь в організації та проведенні міжнародних статистичних конгресів, у 1885 р. його обрано членом Міжнародного статистичного інституту, а в 1892 р. – членом-кореспондентом Російської академії наук. З ініціативи Янсона в 1872 р. було відкрито статистичний кабінет при Петербурзькому університеті, де було зібрано численні статистичні видання багатьма мовами – література настільки унікальна, що її не можна було знайти в жодній іншій бібліотеці Російської імперії. У період діяльності та за участі Янсона урядова статистика Росії складалася зі Статистичної ради з рекомендаційними функціями та Центрального статистичного комітету Міністерства внутрішніх справ. На регіональному рівні існували губернські та міські статистичні комітети, які займалися переважно питаннями статистики населення і деяких господарських напрямів (сільськогосподарська, фабрично-заводська статистика).

Поряд із цим існувала відомча (транспорт, зовнішньої торгівлі, освіти тощо) і земська статистики. Про економічні витoki статистики не йшлося. Янсон дотримувався соціологічного напрямку в статистиці, розрізняв власне статистику як самостійну науку про суспільство та статистику як метод дослідження масових явищ соціуму і природи. Його перу належить дуже впливовий підручник «Теорія статистики», який вийшов п'ятьма виданнями, перше – у 1885 р., останнє – у 1913 році. Достатньо сказати, що вся подальша російська та радянська статистична література в основному повторювала й уточнювала положення цього підручника.

Наповнення статистичної діяльності економічним змістом на теренах України відбувалося в організаційних рамках земської статистики. Земська статистика Російської імперії виникла після так званої аграрної реформи 1861 р., якою формально скасовувалося кріпацтво в Росії. Земська статистика внесла багато нового в теорію та практику статистичного спостереження, багато дала до табличного методу та методу статистичних групувань. Зародження земської статистики пов'язане з «височайшим» запровадженням у Росії органів місцевого самоврядування, які в більшості губерній і повітів імперії були створені на виконання «Положення про губернські і повітові земські управи» від 1 січня 1864 року. Органами земств були губернські та повітові дворянські зібрання, що скликалися раз на рік, а також земські та повітові управи, що обиралися терміном на три роки і безпосередньо здійснювали управління справами земств і повітів. На участь у роботі земських установ існував певний ценз – майновий (треба мати майно на території земства), віковий (від 25 років) і статевий (тільки чоловіки). Державна адміністрація мала право скасовувати будь-яку постанову земських і повітових установ. В історії земської статистики можна виокремити три періоди. Протягом першого – від створення до 1893 р. – земська статистика розвивалася відносно самостійно. У цей період дослідження земських статистиків були спрямовані на розв'язання більш загальних статистичних проблем, ніж просто оцінка землі та майна. Зведення статистичної інформації обмежувалося лише общинними даними без використання різних критеріїв групування. У 1893 р. розпочинається другий період, коли статистичну оціночну діяльність було взято під контроль центрального уряду. Програми статистичних обстежень тепер повинні були затверджуватися в Міністерстві

внутрішніх справ, статистичні роботи все більше підпорядковувалися цілям податкової оцінки землі та майна. Другий період тривав до 1899 р., а з 1900 р. всі основні земські статистичні дослідження були підпорядковані завданню податкової оцінки майна, а в статистичних комісіях почали переважати чиновники державної адміністрації. На початку земських статистичних обстежень сформувалося два методологічних напрями – московський промисловий і чернігівський землеробський.

У Чернігівському земському статистичному бюро, завідувачем якого був П.П. Червінський, головним предметом досліджень були земля, її якість і прибутковість. Матеріали земських статистичних досліджень за 1860-1917 рр. було опубліковано у вигляді майже трьох з половиною тисяч томів. Нова і слушна постановка питання про групування селянських господарств за декількома ознаками-факторами в їхній комбінації та його вирішення за допомогою комбінаційних таблиць (прообразів кореляційних матриць) були заслугою чернігівських земських статистиків і насамперед О.П. Шлікевича, якого вважають фундатором комбінаційних таблиць. У створеному в 1876 р. статистичному відділі Чернігівського земства в 1881 р. було проведено подвірне обстеження селянських господарств Козелецького повіту Чернігівської губернії. Питання побудови групових і комбінаційних статистичних таблиць було винесено на обговорення підсекції статистики з'їзду натуралістів (ботаніків) і медиків на початку 1902 року. Зібрання підсекції статистики на з'їздах натуралістів і медиків з 1894 по 1913 рр. фактично були в Російській імперії статистичними (головно – земської статистики) конгресами найвищого рівня.

Видатне місце в розвитку статистики посідає О.О. Чупров, чий роботи отримали міжнародне визнання. З 1917 р. він жив у Стокгольмі, а з 1920 р. – у Дрездені. Чупрова було обрано членом-кореспондентом Королівського економічного товариства в Лондоні, у 1911 р. – членом Міжнародного статистичного інституту, у 1917 р. – членом-кореспондентом Російської академії наук, а в 1923 р. – почесним членом Лондонського статистичного товариства. Статистика, за уявлення Чупрова, повинна була обмежуватися лише відповідями на запитання – де, коли і скільки? Встановлення причинних залежностей, що мають загальний характер, вона займатися не повинна. За оцінюванням цих залежностей слід звертатися до номографічних, у термінології Чупрова, (споглядальних) наук. Зараз ми сказали б – до економічної теорії, мікро- та макроекономіки. На основі своїх теоретичних досліджень Чупров вибудовує стохастичну (імовірнісну) теорію статистики, за якою будь-які статистичні числа, отримані в результаті статистичного спостереження, слід розглядати як відображення апіорних величин, що лежать у їхній основі, але дещо спотворених. Кожна статистична сукупність є вибіркою з популяції (генеральної сукупності). Саме такий погляд лежить в основі всієї сучасної статистики. Іншим видатним економістом стохастичної школи статистики був М.С. Четвериков, який у 1920-х роках викладав теоретичну статистику в московських Інституті народного господарства ім. К. Маркса та Економічному інституті сільгоспакадемії ім. Тімірязєва. Він працював завідувачем секції методології Центрального статистичного управління (ЦСУ), був консультантом Держплану з обчислення індексів оптових цін, займався питаннями теорії кореляції, працював у Кон'юнктурному інституті Наркомату фінансів. На початку 1930-х років Четверикова було звинувачено в шкідництві та засуджено до чотирьох років, після ув'язнення він працював у Медико-гігієнічному інституті, а в 1937 р. був репресований удруге. Після звільнення працював у плановому відділі, викладачем технікуму, жив у місті Горький (нині Нижній Новгород), а

перед смертю – у Москві, де займався перекладами та редагуванням літератури з біології, математики, статистики.

У перші роки радянської влади розвиток статистики відбувався через перебудову всієї системи статистичного обліку на основі його централізації в масштабах країни, створення державних статистичних установ у центрі й на місцях. У країні діє суворо централізована єдина система державних статистичних органів, що здійснюють роботу за єдиним планом, єдиною методологією та під єдиним керівництвом із ЦСУ. На нього органами партії та уряду було покладено загальну постановку статистики в країні та розповсюдження статистичної інформації, затвердження планів і програм статистичних робіт, ведення статистики галузей народного господарства та культури, проведення загальнодержавних статистичних робіт – переписів населення, промисловості, сільського господарства тощо, публікація статистичних відомостей.

В Україні створенню єдиного організаційного статистичного центру сприяло «Положення про державну статистику», затверджене Раднаркомом України 1 червня 1919 року. Постановою РНК України від 1 жовтня 1921 р. було організовано ЦСУ України (ЦСУУ), якому підпорядковувалися місцеві статистичні бюро. У 1922 р. Україна ввійшла до складу СРСР, що мало наслідки для подальшої діяльності статистичних органів, які швидко втрачали самостійність і все більше підпорядковувалися Москві. Після підпорядкування ЦСУ СРСР статистика України перетворилася на одну з регіональних статистик і функціонувала як виконавча ланка єдиної державної системи.

У ЦСУ СРСР і Кон'юнктурному інституті працював Є.Є. Слуцький український радянський економіст, статистик, математик, який мав світове визнання [4]. Рівняння Слуцького увійшло в усі більш-менш поважні університетські курси мікроекономіки. Закінчивши Київський університет у 1911 р., Слуцький був дійсним членом і секретарем Товариства економістів при Київському комерційному інституті (з 1920 р. – Інститут народного господарства, нині – Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана), брав активну участь у створенні в 1918 р. Української академії наук (УАН). У 1913–1926 роках Слуцький – викладач, доцент, професор Київського комерційного інституту. У 1926 р. виїхав до Москви, де працював у ЦСУ і згодом – у Кон'юнктурному інституті, після закриття якого в 1930 р. – у Науково-дослідному інституті математики та механіки, де за сукупністю наукових праць отримав у 1934 р. науковий ступінь доктора фізико-математичних наук. Слуцький, відомий своїми роботами з теорії кореляції, вважається засновником математичної статистики в СРСР. Він розглядав статистику передусім як метод. «Статистику як метод, – зазначав він, – слід розуміти не як науку, або систему суджень, а як систему прийомів, правил і схем у галузі практичної пізнавальної роботи». Однак він підкреслює, що статистична наука все-таки існує, оскільки має справу з сукупностями незалежно від сфери, якій вони належать. А цей предмет має кількісні властивості. Тому теорію статистики слід вважати наукою математичною, де математика відіграє суттєву і принципову роль [5].

Центром розвитку демографічних досліджень з перших років радянської влади був створений у 1919 р. Інститут демографії при Українській академії наук, яким керував М.В. Птуха. Уродженець м. Остер Чернігівської губернії, він закінчив Остерське двокласне міське училище з шестирічним терміном навчання, працював народним учителем і статистиком-реєстратором з оціночно-статистичних робіт статистичного відділу Чернігівського губернського земства. Далі були гімназія екстерном, Петербурзький університет, навчання в Берліні у

В.Й. Борткевича. Магістерську роботу він писав у Лондоні, а захищав у Московському університеті. У 1918 р. М.В. Птуха переїздить до Києва, де викладає статистику в Народному університеті-політехнікумі, а в лютому 1920 р. його було обрано академіком УАН. У 1934 р. Інститут демографії перейменовано в Інститут демографії і санітарної статистики, а в 1938 р. Птуху арештовують. Після звільнення у 1940 р. до пенсії у 1950 р. працював завідувачем відділу статистики Інституту економіки АН УРСР. Хоча статистика населення є найдавнішою гілкою статистики, створений з ініціативи Птухи Інститут демографії був, мабуть, першою у світі спробою створити спеціалізовану наукову установу для статистичного вивчення населення.

Учений М.В. Птуха також вважав статистику передовсім науковим методом, а не самостійною наукою. Він зазначав, що якщо статистка втручається у сферу економічних явищ, то не може створити в ній самостійну науку, адже її дані становлять лише «допоміжну гілку» соціальної політики та державного управління. У 1940-х роках в СРСР у рамках боротьби з космополітизмом і суб'єктивізмом математико-статистичні методи вивчення суспільно-економічних явищ і, зокрема, теорію кореляції було проголошено «буржуазними псевдонауками». Науковців-статистиків О.О. Чупрова, М.С. Четверикова і багатьох інших було репресовано.

У 1949 р. скликається загальносоюзна нарада працівників вищої школи щодо програми курсу загальної теорії статистики. На цій нараді діючим навчальним програмам, у яких статистика розглядалась як універсальний науковий метод пізнання, протиставлялося трактування статистики як марксистсько-ленінської науки, що вивчає суспільні явища, центральне місце в яких посідає матеріальний і ідеологічний зміст [6 с. 14].

У дусі гасла «Наука – ворог випадковостей» пояснювалося значення статистичної науки як інструменту соціалістичного пізнання, що потребує особливих методів і створення спеціальної системи державних установ. З метою встановлення єдиного розуміння магістральних напрямів розвитку радянської статистичної теорії та практики за вказівкою ЦК КПРС у березні 1954 р. АН СРСР, ЦСУ СРСР та Міністерством вищої і середньої спеціальної освіти СРСР проведено наукову нараду з теоретичних питань статистичної науки. На цій нараді було сформульовано три основні підходи: статистика – це універсальна наука, що вивчає масові явища природи та суспільства, здебільшого – явища суспільного життя; статистика – методологічна наука про способи дослідження суспільних явищ, що не має власного предмета дослідження, який відрізнявся б від інших наук; статистика – самостійна суспільна наука, що вивчає кількісні аспекти масових суспільних явищ у нерозривному зв'язку з їх якісними характеристиками. На цій нараді мали намір остаточно вирішити статистичне питання – однозначно та назавжди шляхом голосування прийняти резолюцію, у якій чітко вирішуються всі суперечливі питання радянської статистичної науки та практики. Перші два підходи було відкинуто як безпідставні, а останню пропозицію прийнято як єдино вірну. На тривалий час математико-статистичні методи, що мають імовірнісну природу, було відхилено. На перший план вийшли традиційні методи XVIII-XIX ст. – статистичних угруповань, табличний метод, методи узагальнювальних середніх і відносних показників. Натомість загальновідомо, що економічна наука описує (моделює) раціональну поведінку економічних (ринкових) суспільств.

Ще а середньовіччі [7, с. 59] людство перейняло з латини обидва смисли терміна *ratio* – і як «розум» і як «розрахунок», а останнє неможливе без використання математико-статистичних методів. У 1956 р. після багаторічної перерви було видано статистичний збірник «Народне господарство СРСР», який став щорічним

виданням. В УРСР з 1959 р. регулярно видаються статистичні щорічники «На-
родне господарство Української РСР», які після створення здобуття незалежної
української держави виходили під назвою «Статистичний щорічник України».

Збірники «Статистика України» та інші статистичні видання публікувалися
в 1921-1931 роках ЦСУУ. У 1930 р. з уведенням п'ятирічок і посиленням цен-
тралізації ЦСУ СРСР (як і ЦСУУ) припинило існування, його функції перебрав
на себе Держплан СРСР. Із 1931 р. було майже повністю припинено публікацію
статистичних видань. У 1941 р. ЦСУ СРСР відновлено, але в структурі Держ-
плану. Із 1948 р. ЦСУ СРСР було виведено з Держплану і підпорядковано без-
посередньо Раді Міністрів СРСР. Відновлене ЦСУ УРСР підпорядковувалося
ЦСУ СРСР і не залежало від уряду УРСР. З початком у 1956 р. народногосподарських реформ М.С. Хрущова ЦСУ УРСР відновило зв'язки з республіканським урядом. З 1960 р. воно отримало статус республіканської установи при Раді Міністрів УРСР з підпорядкуванням також ЦСУ СРСР. Із 13 серпня 1987 р. ЦСУ СРСР перетворено в Державний комітет Української СРСР по статистиці. У незалежній Україні головним органом державної статистики з 1991 р. стало Міністерство статистики, яке проіснувало до прийняття Указу Президента України «Про утворення Державного комітету статистики України» від 29 липня 1997 р. [8]. Перед тим розпорядженням Президента України від 5 квітня 1996 р. було створено Національну раду з питань статистики при Президентові України.

Чинна статистична система України керується Законом України «Про державну статистику» від 17 вересня 1992 р., а також низкою інших національних законодавчих і нормативних актів. Принципи діяльності органів державної статистики України гармонізовані з Кодексом діяльності європейської статистики, ґрунтуються на Основних принципах офіційної статистики Об'єднаних націй і відповідають принципам Декларації професійної етики, прийнятим Міжнародним статистичним інститутом у 1985 році. Однак попри певні покращення за останні понад двадцять років, проблему наповнення вітчизняної статистики макроекономічним змістом та її гармонізації з національними статистичними системами країн Європи все ще не вирішено.

Висновки

Вітчизняна статистика пройшла у своїй еволюції кілька етапів, а саме: етап розвитку в межах російської імперської статистики, етап радянської статистики, етап пострадянської статистики періоду української незалежності.

У якості критеріїв виокремлення етапів еволюції статистики можуть бути виділені: організації та підпорядкування статистичних органів, вирішувані ними завдання, підходи до визначення предмета статистичної науки.

Література

1. Злупко С. М. Історія економічної теорії : підручник / С. М. Злупко. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Знання, 2005. – 719 с.
2. Вікіпедія / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://en.wikipedia.org/wiki/History_of_statistics
3. Чекотовський Е. В. Історія статистичної науки : навч. посіб. / Е. В. Чекотовський. – К. : Знання, 2011. – 495 с.
4. Слуцький Є. Є. Теорія граничної корисності / Є. Є. Слуцький / За ред. д-ра екон. наук В. М. Фещенко ; Упоряд. В. М. Фещенко, Т. В. Куриленко. – К. : КНЕУ, 2006. – 528 с.
5. Є. Слуцький. Визнання. Творча спадщина з погляду сучасності / За ред. В. Д. Базилевича. – К. : Знання, 2007. – 919 с.
6. Dalton G. Economic Theory and Primitive Society / G. Dalton // American Anthropologist, – 1961. – Vol. 63. – P. 1-25.

7. Жак Ле Гофф Средневековые и деньги : очерк исторической антропологии / Жак Ле Гофф / Пер. с франц. М. Ю. Некрасова. – СПб. : ЕВРАЗИЯ, 2010. – 224 с.

8. Осауленко О. Г. Національна статистична система: стратегічне планування, методологія та організація : Монографія / О. Г. Осауленко. – К. : Інформ.-аналіт. агентство, 2008. – 415 с.

УДК 331.5

І.О. Штундер

*доцент кафедри менеджменту та маркетингу,
Університет економіки та права «КРОК»*

Інституційні важелі формування ефективної зайнятості в умовах інноваційного розвитку

Статтю присвячено дослідженню інституційних важелів формування ефективної зайнятості в умовах інноваційного розвитку економіки. Визначено роль основних державних інституцій у процесах формування ефективної зайнятості.

Ключові слова: державне регулювання зайнятості, державна служба зайнятості, інституційне середовище, «інституційні пастки».

И.А. Штундер

*доцент кафедры менеджмента и маркетинга,
Университет экономики и права «КРОК»*

Институционные рычаги формирования эффективной занятости в условиях инновационного развития

Статья посвящена исследованию институционных рычагов формирования эффективной занятости в условиях инновационного развития экономики. Определена роль основных государственных институций в процессах формирования эффективной занятости.

Ключевые слова: государственное регулирование занятости, государственная служба занятости, институционная среда, «институционные ловушки».

I. Shtunder

*Ph.D., Associate Professor of Management
and Marketing Department,
«KROK» University*

Institutional Instruments of Effective Employment Formation in Terms of Innovative Development

The article is devoted to the research of institutional instruments of effective employment formation in terms of innovative development of economy. The role of main state institutions in the processes of effective employment formation was found out.

Keywords: state control of employment, state employment agency, institutional environment, “institutional traps”.

Постановка проблеми

Посилення конкуренції, необхідність стимулювати зростання продуктивності праці та реструктуризацію вітчизняної економіки потребують гнучкого ринку праці, який міг би оперативно адаптуватися до потреб економіки та швидко змінюватися. Однак проблеми, які породжує неінституціалізований ринок праці, поглиблюють кризові явища в економіці, стримують структурні перетворення, перешкоджають створенню передумов для стабілізації й економічного зростання, не сприяють формуванню ефективної зайнятості. Формування інституційного середовища відбувається практично в спонтанному режимі. Сформувалася ціла низка «інституційних пасток», які, зокрема, отримали прояв у інерційності зайнятості, недосконалості інституційного механізму формування заробітної плати, відсутності інституціалізованої системи інформування про ціни на ринку праці, неефективності інститутів трудового права, слабкості інститутів укладання контрактів і ведення переговорів між найманим працівником та роботодавцем, а також інститутів державного регулювання.

Для обмеження інституційної недосконалості в процесах формування ефективної зайнятості необхідно удосконалити трудове законодавство та законодавство про зайнятість населення, а також систему моніторингу та прогнозування ситуації із зайнятістю на ринку праці, сприяти розвитку трудового потенціалу країни через створення фондів зайнятості, вживати спеціальних заходів, що регламентують дії соціальних партнерів у кризові періоди. Ці функції можуть бути покладені лише на державні інституції, що визначають стратегію розвитку ситуації з зайнятістю на вітчизняному ринку праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблемам інституційного забезпечення формування ефективної зайнятості присвячені роботи багатьох зарубіжних і вітчизняних науковців. Серед вітчизняних учених слід відзначити С. Бандура, Д. Богиню [1], Н. Болотіну [2], О. Бражко [3] О. Волкову, В. Жарнакова [5], Т. Заяць, В. Васильченко, В. Гриньову, М. Долішнього, С. Злупка, А. Колота [6], Ю. Краснова, Г. Купалову, Е. Лібанову, Ю. Маршавіна [8], В. Онищенко, І. Петрову, М. Семикіну [9], О. Цимбала [10], Л. Шевченко. Аналіз наукових робіт зазначених авторів свідчить про відсутність цілісного дієвого механізму формування ефективної зайнятості в умовах інноваційного розвитку економіки. Крім того, науковцями не у достатній мірі приділено увагу питанням конкретизації функцій державних інституцій у питаннях підвищення ефективності зайнятості населення.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Існуючий стан інституційного забезпечення реалізації соціально-трудових відносин не задовольняє повною мірою ні працівників, ні роботодавців. В умовах існування багатоманітності проблем у сфері зайнятості особливо актуальним є розмежування та урізноманітнення функцій державних органів зайнятості, підвищення ефективності їх функціонування, акцент на стратегічні заходи в процесах формування ефективної зайнятості населення.

Формулювання цілей статті

Метою статті є дослідження питань інституційного забезпечення процесів формування ефективної зайнятості населення.

Виклад основного матеріалу дослідження

Державне регулювання зайнятості являє собою систему заходів цілеспрямованого впливу на попит, пропозицію, ціну товару «робоча сила» з метою стабілізації суспільства, підвищення ефективності суспільного відтворення, забезпечення сталого економічного зростання.

Сукупність заходів і спеціальних інститутів, за допомогою яких держава здійснює свій вплив на сферу зайнятості, є механізмом регулювання зайнятості. Усі заходи з регулювання зайнятості можна класифікувати так:

- за масштабами впливу – загальні та селективні. Загальні охоплюють усе працездатне населення. Селективні поширюються на окремі групи працездатних (молодь, регіон);
- за способом впливу – прямі та непрямі. Прямі безпосередньо спрямовані на створення додаткових робочих місць, встановлення мінімальної заробітної плати, регламентацію робочого часу. Вони є регулюючими та корегувальними. Непрямі заходи впливають на ринок робочої сили за допомогою зміни умов господарювання через здійснення державою відповідної податкової, грошово-кредитної, бюджетної політики;
- за типом впливу – активні та пасивні. До активних заходів належать ті, що спрямовані на підвищення професійної та регіональної мобільності працездатних, на збереження та підвищення рівня зайнятості на підприємствах. До пасивних – різні виплати допомоги по безробіттю;
- за змістом – економічні, адміністративні, ідеологічні. Економічні включають надання кредитів, субсидій, пільг, дотацій підприємцям, регулювання рівня податків і відсотка. До адміністративних – законодавчі акти, що регламентують робочий час, пенсійний вік, обмеження імміграції. Ідеологічні заходи спрямовані на формування суспільної думки;
- за об'єктом впливу – спрямовані на кількісні параметри (динаміка співвідношення попиту та пропозиції робочої сили), якісні характеристики (рівень освіти і професійної підготовки, територіально-галузева структура), організаційний аспект зайнятості. Як правило, у період кризи акцент робиться на регулювання державою кількісних параметрів і організаційних аспектів ринку робочої сили, а в період поживлення – на вдосконалення його якісного стану;
- за терміном – заходи довготермінового та короткотермінового характеру. До довготермінових заходів належать: гнучка система професійної підготовки та перепідготовки кадрів; активна інвестиційна політика із створенням додаткових, нових робочих місць; розвиток тимчасової зайнятості; збільшення розмірів пенсій, щоб відпала необхідність вторинної зайнятості пенсіонерів, інвалідів; вторинна зайнятість осіб у працездатному віці (альтернативний робочий тиждень); сприяння трудовим міграціям населення. До короткотермінових заходів належать: розвиток додаткової (вторинної) зайнятості, індивідуальної трудової діяльності із надання послуг; заохочення створення підприємств малого бізнесу; розвиток фермерства; дострокове (1,5-2 роки) відправлення працівників на пенсію по старості [3, с. 80].

Для реалізації державної політики зайнятості населення, професійної орієнтації, підготовки й перепідготовки, працевлаштування та соціальної підтримки громадян, які тимчасово не працюють, у порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України, створюється Державна служба зайнятості.

Функціями Державної служби зайнятості є:

- аналіз і прогнозування попиту та пропозиції на робочу силу, інформування населення й державних органів управління про стан ринку праці;

- консультування громадян, власників підприємств, установ і організацій чи уповноважених ними органів, які звертаються до служби зайнятості, про можливість одержання роботи і забезпечення робочою силою, вимоги, що висувуються до професії, та з інших питань, що є корисними для сприяння зайнятості населення;
- облік вільних робочих місць і громадян, які звертаються з питань працевлаштування; подання допомоги громадянам у доборі відповідної роботи і власникам підприємств, установ, організацій чи уповноваженим ними органам у доборі потрібних працівників;
- організація, у разі потреби, професійної підготовки та перепідготовки громадян у системі служби зайнятості чи направлення їх до інших навчальних закладів, що ведуть підготовку та перепідготовку працівників, сприяння підприємствам у розвитку та визначенні змісту курсів навчання й перенавчання;
- надання послуг з працевлаштування та професійної орієнтації працівникам, які бажають змінити професію або місце роботи (у зв'язку з пошуками високооплачуваної роботи, зміною умов і режиму праці тощо), вивільнюваним працівникам і незайнятому населенню;
- реєстрація безробітних і надання їм у межах своєї компетенції допомоги, у тому числі й грошової;
- участь у підготовці перспективних і поточних державної та територіальних програм зайнятості та заходів щодо соціальної захищеності різних груп населення від безробіття.

Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття (рис.1) утворюється з метою фінансування передбачених програмами зайнятості населення заходів.

Міністерство соціальної політики України є центральним органом виконавчої влади, який забезпечує реалізацію державної політики у сфері зайнятості, соціального захисту, соціального страхування, оплати, нормування та стимулювання праці, охорони праці, умов праці, пенсійного забезпечення, соціального обслуговування населення, соціально-трудових відносин, координує діяльність щодо реалізації державних і регіональних соціальних програм, налагодження соціального партнерства.

Міністерству соціальної політики України підпорядкований Комітет по нагляду за охороною праці.

Основними напрямками діяльності Міністерства соціальної політики України є:

- розроблення, обґрунтування, координування та контролювання виконання соціальних програм з питань зайнятості, соціального захисту, соціального страхування, пенсійного забезпечення і соціального обслуговування населення, народонаселення, забезпечення соціально-трудових прав жінок, молоді;
- прогнозування розвитку соціальної сфери на основі аналізу життєвого рівня населення та підготовка пропозицій щодо вдосконалення системи соціального захисту, соціального страхування, пенсійного забезпечення та соціального обслуговування населення;
- сприяння раціональній, продуктивній і вільно обраній зайнятості, підвищенню якості та конкурентоспроможності робочої сили;
- керівництво діяльністю державної служби зайнятості, запровадження заходів, пов'язаних із регулюванням ринку праці та трудової міграції, здійснення контролю за раціональним використанням коштів Державного фонду сприяння зайнятості населення;

- розроблення та вдосконалення механізму державного регулювання рівня життя населення;
- розроблення та здійснення заходів з метою посилення мотивації до праці, вдосконалення її оплати, організації та нормування; розроблення й затвердження міжгалузевих норм і нормативів праці;
- розроблення пропозицій щодо формування державної політики у сфері соціального страхування населення та координація роботи з її реалізації;
- координація діяльності органів виконавчої влади, спрямованої на регулювання праці, проведення консультацій і організація співробітництва у цьому напрямі з об'єднаннями профспілок і власників, сприяння розв'язанню соціально-трудових проблем на основі принципу соціального партнерства, участь в укладанні колективних договорів, угод;
- надання консультаційних послуг під час вирішення колективних трудових спорів (конфліктів), проведення підготовчої роботи для укладання колективних договорів, угод між галузевими профспілками і об'єднаннями підприємств, сприяння їхньому співробітництву в поліпшенні організації та умов праці, розв'язання проблем соціального розвитку трудових колективів, узагальнення практики укладання колективних договорів, угод;
- здійснення заходів щодо зміцнення міжнародного співробітництва у сфері соціально-трудових прав громадян, налагодження постійних зв'язків з Міжнародною організацією праці, підготовка пропозицій щодо приведення актів законодавства України у відповідність із міжнародними трудовими нормами, вивчення та узагальнення міжнародного досвіду регулювання трудових відносин і зайнятості населення, його соціального захисту та поліпшення умов праці, підготовка пропозицій щодо використання цього досвіду на національному рівні;
- участь у підготовці та реалізації міжнародних угод, пов'язаних із трудовою міграцією, захистом прав працівників-мігрантів;
- комплексне управління охороною праці, здійснення державного нагляду за дотриманням у процесі трудової діяльності вимог законодавчих та інших нормативно-правових актів щодо безпеки, гігієни праці та виробничого середовища;
- організація та здійснення моніторингу у сфері праці, зайнятості, соціального захисту, соціального страхування, пенсійного забезпечення та соціального обслуговування населення.

Державна інспекція праці Міністерства соціальної політики України (рис.1) здійснює державний контроль за дотриманням законодавства про працю на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форм власності. Вона здійснює контроль за дотриманням законодавства про працю з таких основних питань:

- про трудовий договір і ведення трудових книжок; про робочий час і час відпочинку; про оплату праці, гарантії та компенсації;
- про укладання та виконання галузевих і регіональних угод, колективних договорів;
- про трудові відносини в разі банкрутства та приватизації підприємств;
- про відшкодування шкоди, заподіяної працівникові каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, пов'язаним із виконанням ним трудових обов'язків;
- про працю жінок, молоді, інвалідів та інших категорій громадян, які потребують соціального захисту;
- про трудову дисципліну та матеріальну відповідальність працівни-

ків; про виплату працівникам допомоги з фонду державного соціального страхування.

Розглянуті органи державної влади є інститутами інфраструктури на ринку праці для забезпечення ефективної зайнятості. До інститутів формування ефективної зайнятості також належать: пенсійний фонд; відділи (управління) праці та соціальної політики в областях і містах; Комітет по нагляду за охороною праці; фонд соціального страхування; міграційні служби; комерційні кадрові агентства, центри підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації (рис.).

Крім вищезазначеного, слід відмітити, що ще на початку періоду ринкових трансформацій в Україні були введені такі базові інститути (рис.1), що покликані забезпечувати ефективну зайнятість, як мінімальна заробітна плата, єдина тарифна сітка для оплати праці працівників бюджетної сфери, державні програми зайнятості населення, система страхування на випадок безробіття, об'єднання роботодавців, профспілки, Тристороння комісія як вищий орган узгодження інтересів у соціально-трудовій сфері. Було переглянуто трудове законодавство з метою його адаптації до ринкових відносин, широко використовувались стандартні зразки, рекомендовані міжнародними організаціями.

Рис. Інституційні важелі впливу на формування ефективної зайнятості

Джерело: розроблено автором на основі [3; 7; 8]

Проте слід урахувати, що загальносвітовий процес інституалізації сфери зайнятості в Україні має свою специфіку, протікає складно і суперечливо, супроводжується реформуванням уже створених інститутів, їх неефективним функціонуванням. Формування інституційного середовища відбувається практично в спонтанному режимі, під впливом рішень, що приймаються незалежно одне від одного державою, підприємцями та найманими працівниками. Зміни

в системі трудових відносин, зокрема – зростання безробіття, поглиблення диференціації та зниження реальних доходів населення характеризуються складністю та неоднозначністю оцінок. У цілому ситуація у сфері зайнятості може характеризуватися як інституційно нестійка, що виявляється у відсутності ефективних інститутів, які могли б забезпечити умови для наближення до ринкової рівноваги. Досвід застосування економічних інститутів, покликаних реагувати на ці зміни, лише нагромаджується. Сучасні форми зайнятості (дистанційна зайнятість, аутсорсинг, лізинг персоналу тощо) часто проникають на ринок праці через неформальний сектор. Тому реакція основних учасників ринку праці призводить до результатів, які мало прогнозовані, неочікувані та мало ефективні.

Висновки

Таким чином, удосконалення інституційного механізму мотивації до ефективної зайнятості потребує: відновлення відтворювальної та стимулюючої функцій заробітної плати; удосконалення податкової політики з метою зниження податкового тиску на роботодавців і стимулювання створення робочих місць у перспективних галузях економіки; створення сприятливих умов для розвитку сфери малого бізнесу, самостійної зайнятості та підприємницької діяльності безробітних; забезпечення збереження ефективно функціонуючих робочих місць, підвищення ефективності використання робочої сили та скорочення обсягів «прихованого безробіття»; розвиток гнучких форм зайнятості на допоміжних роботах та у сфері послуг; підвищення матеріальної зацікавленості безробітного щодо опанування професією з метою подальшого працевлаштування за фахом; створення додаткових робочих місць у сільській місцевості шляхом розвитку суміжного виробництва, побутового обслуговування, професійної освіти; залучення коштів місцевих бюджетів і роботодавців для реалізації заходів зі сприяння зайнятості працівників, які підлягають вивільненню; розвиток тимчасових, сезонних та оплачуваних громадських робіт шляхом розширення їх видів; удосконалення професійної освіти безробітних громадян з метою підвищення їх конкурентоспроможності на ринку праці та можливості якнайшвидшого працевлаштування.

Вважаємо, що інституційні важелі формування ефективної зайнятості неможливі без активізації державної політики зайнятості, спрямованої на створення нових ефективних робочих місць, підвищення конкурентоспроможності незайнятого населення на ринку праці. Необхідним є сприяння держави щодо формування активної позиції робочої сили стосовно пошуку гідної роботи, що відповідає вимогам працівників до умов найму та оплати праці, при одночасному стимулюванні мотивів зайнятості, пов'язаних із забезпеченням можливостей професійної, соціальної та інтелектуальної самореалізації працівників.

Література

1. Богиня Д. П. Мотивація і стимулювання праці в системі соціально-трудових відносин / Д. П. Богиня // Вісник Технологічного університету Поділля. – 2003. – № 4. – Ч. 1. – Т. 1. – С. 7-10.
2. Болотіна Н. Право соціального забезпечення України: системно-структурний аналіз / Н. Болотіна // Право України. – 2001. – № 5. – 45-51 с.
3. Бражко О. В. Інституційне забезпечення функціонування ринку праці в Україні / О. В. Бражко // Економіка і держава. – № 1. – 2010 – С. 79-81.
4. Гуць М. Оцінка стану ринку праці в умовах реформування економіки України / М. Гуць // Україна : аспекти праці. – 2005. – № 2. – С. 13-17.

5. *Жернаков В.* Соціально-трудові відносини : поняття, суб'єкти, правове регулювання / В. Жернаков // *Право України.* – 1999. – № 10. – 23-31 с.
6. *Колот А. М.* Мотивація персоналу / А. М. Колот. – К. : КНЕУ, 2002. – 337 с.
7. *Лісогор Л. С.* Роль мотивації праці та зайнятості в формуванні ринку праці України / Л. С. Лісогор // *Регіональні перспективи.* – 2002. – № 3-4 (22-23). – С. 137-139.
8. *Маршавін Ю.* Регулювання ринку праці України : теорія та практика системного підходу : монографія / Ю. Маршавін. – К. : Альтерпрес, 2011. – 396 с.
9. *Семикіна М. В.* Соціально-економічна мотивація праці : Методологія оцінки ефективності та принципи регулювання / М. В. Семикіна / Відп. ред. В. В. Онікієнко. – Кіровоград : Мавік, 2004. – 124 с.
10. *Цимбал О. І.* Методичні підходи до оцінювання тактичної ефективності інституційного регулювання ринку праці / О. І. Цимбал // *Ефективна економіка.* – № 12. – 2010. – С. 25-30.

Розділ II

Фінанси

УДК 658.14

В.Г. Кабанов
*кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародного бізнесу,
Університет економіки та права «КРОК»*

Ю.І. Овчіннікова
*магістрант,
Університет економіки та права «КРОК»*

Управління фінансовими ризиками на підприємстві

Статтю присвячено питанню управління фінансовими ризиками на підприємствах. Охарактеризовано та подано класифікацію фінансових ризиків. Представлено методи оцінки ризику, а також алгоритм управління ризиками на підприємствах.

Ключові слова: ризик, фінансові ризики, управління ризиками, диверсифікація, хеджування.

В.Г. Кабанов
*кандидат экономических наук,
доцент кафедры международного бизнеса,
Университет экономики и права «КРОК»*

Ю.И. Овчинникова
*магистрант,
Университет экономики и права «КРОК»*

Управление финансовыми рисками на предприятии

Статья посвящена вопросу управления финансовыми рисками на предприятиях. Описана и предоставлена классификация финансовых рисков. Представлены методы оценки риска, а также алгоритм управления рисками на предприятиях.

Ключевые слова: риск, финансовые риски, управление рисками, диверсификация, хеджирование.

V.H. Kabanov
PhD in Economics,
Associate Professor of International Business Department,
“KROK” University
Y.I. Ovchinnikova
Master`s Degree Student,
“KROK” University

Financial Risks Management at the Enterprise

The article examines the issue of financial risks management at the enterprises. The classification of financial risks is provided. The methods of risk estimation as well as risk management algorithm at the enterprises are presented.

Keywords: risk, financial risks, risk management, diversification, hedging.

Постановка проблеми

Підприємства будь-яких типів та розмірів зустрічаються з внутрішніми і зовнішніми факторами та впливами, які породжують невизначеність щодо того, яким чином буде досягнуто цілей підприємства та їх термінів. Вплив такої невизначеності на цілі організації і є «ризиком». Уся діяльність організації включає в себе ризик, тому питання управління ризиком набуває останніми роками дедалі більшої актуальності.

Управління фінансовими ризиками займає особливе місце у фінансовому менеджменті, оскільки вони тісно пов'язані з фінансовими відносинами підприємств, більш ніж інші піддаються впливові зовнішнього середовища, яке в сучасних умовах є досить непередбачуваним.

На сьогодні фінансові ризики підприємств є найбільш загрозливими та руйнівними; це обумовлює необхідність їх подальшого наукового дослідження, вивчення питань сутності, видів фінансових ризиків і методів управління ними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Вирішення проблем існування фінансових ризиків стає можливим завдяки працям провідних зарубіжних і вітчизняних учених, зокрема І.О. Бланк [2], В.В. Вітлінського [4], Г.І. Купалова [8], В.М. Гранатурова [9], Г.В.Чернова [10], О.С. Стоянова [11], Н.М. Внукової [12], В.І. Соловйова [13] та інших. Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких розглядаються проблеми управління фінансовими ризиками підприємства, показує, що у науковій літературі по-різному інтерпретуються поняття «фінансовий ризик» та «управління фінансовими ризиками»; окрім цього, питання управління ризиками недостатньо висвітлені у вітчизняній науковій літературі, що підтверджує необхідність подальших досліджень у цій галузі.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

На сьогодні немає єдиного підходу до визначення сутності фінансових ризиків, а також вибору методів і способів їх мінімізації. Це пов'язано з багатоаспектністю ризиків, їх взаємозалежністю в умовах, що часто змінюються, складністю формалізації та багатьма іншими чинниками.

Формулювання цілей статті

Метою статті є дослідження видів фінансових ризиків підприємства та методів управління ними в умовах ринкової економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження

Діяльність підприємства в конкурентному середовищі завжди пов'язана з тим або іншим ступенем ризику. Під ризиком прийнято розуміти можливість втрати або надбань підприємством, недоотримання доходів, або появи додаткових витрат унаслідок здійснення певної виробничої та фінансової діяльності. Найважливішою складовою ризику виступає фінансовий ризик, аналіз якого повинен проводитися при ухваленні будь-якого фінансового рішення [1]. Фінансовий ризик є результатом реалізації його власниками або менеджерами фінансового рішення, спрямованого на досягнення бажаного цільового результату фінансової діяльності, при вірогідності настання економічного збитку (фінансових втрат) через невизначеність умов його реалізації [2].

Для цього ризику властиві такі основні характеристики:

1. Економічна природа. Фінансовий ризик проявляється у сфері економічної діяльності підприємства, прямо пов'язаний із формуванням його прибутку та характеризується можливими економічними збитками в процесі здійснення фінансової діяльності.

2. Об'єктивність прояву. Фінансовий ризик є об'єктивним явищем у функціонуванні будь-якого підприємства; він присутній майже при всіх видах фінансових операцій і всіх напрямках його фінансової діяльності.

3. Імовірність реалізації. Ризикова подія може як відбутися, так і ні в процесі здійснення фінансової діяльності підприємства.

4. Невизначеність наслідків. Фінансовий ризик не завжди розцінюється як суттєві фінансові втрати для підприємства, а й формування його додаткових доходів.

5. Суб'єктивність оцінки. Рівень ризику має суб'єктивний характер, що визначається різним рівнем повноти та достовірності інформаційної бази, кваліфікації фінансових менеджерів, їх досвіду у сфері ризик-менеджменту та іншими факторами.

Отже, під фінансовим ризиком підприємства слід розуміти ризик, викликаний невизначеністю природних, людських та економічних факторів, які за несприятливих умов можуть призвести до збитків у фінансово-господарській діяльності [4].

Як правило, всі види фінансових ризиків взаємозв'язані та зміна одного виду може суттєво вплинути на фінансово-господарську діяльність підприємства та призвести до неочікуваних наслідків. Саме тому необхідно розглянути класифікацію відомого вченого І.О. Бланка, який виділяє такі джерела загроз благополуччю фінансової діяльності підприємства (табл.).

Проаналізувавши сутність і види фінансових ризиків, пропонуємо розглянути механізм управління ризиками на підприємстві.

Управління ризиками підприємства – це система принципів і методів передбачення, запобігання, оцінки та нейтралізації негативного впливу загроз і небезпек на результати фінансово-господарської діяльності підприємства [3].

Управління фінансовим ризиком посідає особливе місце. По-перше, це пов'язано з тим, що соціально-економічний ризик має фінансові наслідки. По-друге, це важливо тому, що обсяг доступних фінансових ресурсів суттєво впливає на вибір методу та ефективності управління ризиком.

Алгоритм управління фінансовими ризиками на підприємстві повинен відбуватися послідовно за етапами, наведеними на рис 1:

Етап перший: оцінка фінансового ризику. На цьому етапі необхідно виявити всі властиві підприємству фінансові ризики та розробити методи для їх кіль-

Характеристика видів фінансових ризиків

№ з/п	Види фінансових ризиків	Характеристика
1	Ризик зниження фінансової стійкості	Ризик генерується недосконалістю структури капіталу (надмірною часткою використовуваних позикових коштів), що породжує незбалансованість позитивного і негативного грошових потоків підприємства по обсягах
2	Ризик неплатоспроможності	Ризик генерується зниженням рівня ліквідності оборотних активів, що породжує розбалансованість позитивного та негативного грошових потоків підприємства в часі
3	Інвестиційний ризик	Характеризує можливість виникнення фінансових втрат у процесі здійснення інвестиційної діяльності підприємства
4	Інфляційний ризик	Ризик характеризується можливістю знецінення реальної вартості капіталу, а також очікуваних прибутків від здійснення фінансових операцій в умовах інфляції
5	Процентний ризик	Полягає в непередбаченій зміні процентної ставки на фінансовому ринку (як депозитної, так і кредитної)
6	Валютний ризик	Ризик проявляється в недоотриманні передбачених прибутків у результаті безпосередньої дії зміни обмінного курсу іноземної валюти, що використовується в зовнішньоекономічних операціях підприємства, на очікувані грошові потоки від цих операцій
8	Кредитний ризик	Виникає при наданні товарного (комерційного) або споживчого кредиту покупцям. Формою його прояву є ризик неплатежу або несвоєчасного розрахунку за відпущену підприємством у кредит готову продукцію
9	Податковий ризик	Вірогідність упровадження нових видів податків і зборів на здійснення окремих аспектів господарської діяльності; можливість збільшення рівня ставок діючих податків і зборів; зміна термінів і умов здійснення окремих податкових платежів, відміни діючих податкових пільг
10	Структурний ризик	Генерується неефективним фінансуванням поточних витрат підприємства, що обумовлює високу питому вагу постійних витрат у загальній їх сумі
11	Інноваційний фінансовий ризик	Пов'язаний з упровадженням нових фінансових технологій, використанням нових фінансових інструментів тощо
12	Криміногенний ризик	Проявляється у формі оголошення його партнерами фіктивного банкрутства; підробки документів, що забезпечують незаконне привласнення сторонніми особами грошових та інших активів

Джерело: побудовано на основі [3]

кісної оцінки. Використовують широкую систему методів оцінки ймовірності виникнення окремих видів ризиків. Усі ці методи можна поділити на такі групи: економіко-статистичні, розрахунково-аналітичні, аналогові та експертні.

Для оцінки й управління різними ризиками найчастіше застосовуються економіко-статистичні методи аналізу. Найбільш відомі серед них:

- Value-at-Risk (VaR) – метод оцінки вартості ризику, що базується на аналізі статистичної природи ринку, дає змогу виміряти ризик у термінах можливих втрат, співвіднесених з імовірностями їх виникнення; агрегувати ризики окремих позицій у єдину величину для всього портфеля [6].

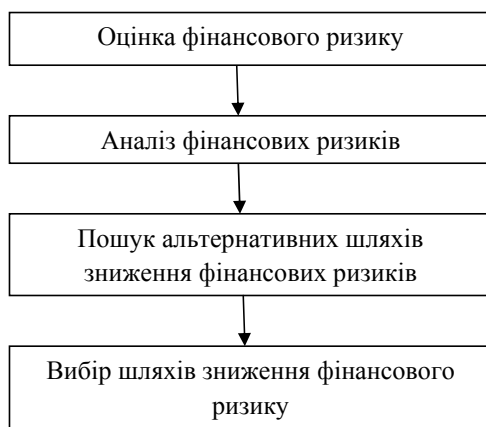

Рис 1. Алгоритм управління фінансовими ризиками на підприємстві

Джерело: [5]

- Stress or Sensitivity Testing – метод аналізу чутливості портфеля до змін параметрів ринку. Мета цього методу полягає в оцінці можливих збитків у тій чи іншій стресовій ситуації [7].

Етап другий: аналіз фінансових ризиків. Розглянемо кілька видів аналізу, що застосовуються на практиці.

Аналіз чутливості полягає у визначенні значень ключових параметрів, які можуть поставити під сумнів успіх бізнесу. Дуже важливо встановити, які зміни цих параметрів могли б підвищити очікувану прибутковість: наприклад, 25-відсоткове збільшення ціни на сировину, або 20-відсоткове зменшення ціни продажу або обсягу випуску продукції. Якщо бізнес занадто чутливий до деяких змін параметрів, керівник підприємства повинен регулярно контролювати їх значення.

Аналіз сценаріїв – це прийом аналізу ризику, який поряд із базовим набором вихідних даних розглядає ряд інших наборів даних, які можуть мати місце в процесі реалізації. На основі отриманих результатів складаються два сценарії: песимістичний та оптимістичний. Крім того, робиться висновок про можливість песимістичного сценарію і пов'язаних із ним втрат.

Імітаційне моделювання – це процедура, за допомогою якої математична модель деякого фінансового показника піддається низці імітаційних прогонів на комп'ютері. Процес імітації включає в себе такий набір дій:

- створюються послідовні сценарії з використанням вихідних даних, які є невизначеними;
- моделювання здійснюється таким чином, щоб випадковий вибір значень не порушував фактичних діапазонів зміни параметрів;
- результати моделювання аналізуються статистично з тим, щоб оцінити міру ризику.

Імітаційне моделювання зазвичай здійснюється за алгоритмом, наведеним на рис. 2. Метод Монте-Карло, як найбільш поширений метод імітаційного моделювання, є найскладнішим методом розрахунку VaR, проте його точність може бути значно вищою, ніж у інших методів. Цей метод має на увазі здійснення великої кількості випробувань у вигляді моделювання розвитку ситуації на ринках з розрахунком фінансового результату по портфелю. У результаті створення великої кількості разових моделей буде отримано розподіл можливих фінансових результатів, на основі якого – шляхом відсікання найгірших згідно з обраною

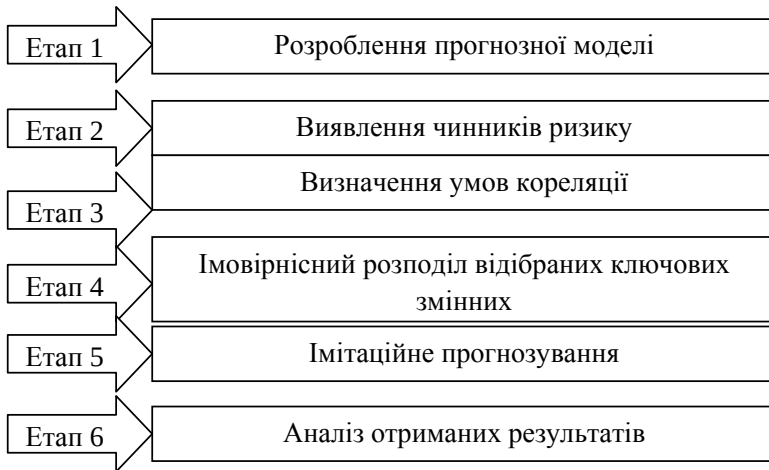

Рис 2. Етапи імітаційного моделювання

Джерело: [8]

довірчою ймовірністю – може бути отримана VaR-оцінка. Однак цей метод вимагає потужних обчислювальних ресурсів [8].

Етап третій: пошук альтернативних шляхів зниження фінансового ризику на підприємстві.

Для зниження ступеня фінансового ризику застосовуються такі методи, перелік яких в літературі досить різноманітний. Так, В.М. Гранатуров рекомендує використовувати такі методи зниження фінансових ризиків, як страхування (майнову форму, хеджування, страхування відповідальності, співстрахування, перестрахування, самострахування), резервування коштів, диверсифікацію, лімітування [9].

Види методів зниження фінансових ризиків за Г.В. Черновою: метод відмови від ризику; метод зниження частоти збитку або запобігання збиткам; метод прийняття ризику на себе; метод зменшення розміру збитків; метод розподілу ризику; метод аутсорсингу ризику; метод запобігання збиткам; страхування; самострахування; метод передачі ризику [10].

Систематизувавши існуючі в літературі класифікації методів зниження фінансових ризиків, вважаємо за доцільне виділити найважливіші з них:

1. Ухилення від ризику.
2. Переїняття ризику на себе.
3. Диверсифікація.
4. Лімітування.
5. Страхування фінансових ризиків.
6. Хеджування.
7. Використання внутрішніх фінансових нормативів.
8. Інші методи мінімізації фінансового ризику.

Розглянемо запропоновані методи зниження фінансових ризиків детальніше.

Ухилення від ризику – це найбільш простий і радикальний напрям нейтралізації фінансових ризиків, що дає змогу повністю уникнути потенційних втрат, пов'язаних із фінансовими ризиками, проте не дає змоги отримати прибуток, пов'язаний із ризикованою діяльністю [11].

Переїняття ризику на себе – це залишення всього (або частини) ризику за компанією та покриття можливих втрат власними коштами.

Диверсифікація становить один із найбільш ефективних шляхів нейтралізації фінансових ризиків. Диверсифікація дає змогу знижувати окремі види фінансових ризиків: кредитний, депозитний, інвестиційний, валютний.

Основними видами є диверсифікація: фінансової діяльності підприємства; валютного кошика; депозитного портфеля підприємства; покупців; портфеля цінних паперів підприємства; програми реальних інвестицій, здійснюваних підприємством, тощо.

Лімітування – це встановлення ліміту, тобто граничних сум витрат, продажів, кредиту тощо. Лімітування є важливим прийомом зниження ступеня ризику та застосовується банками при видачі позик, укладенні договору овердрафту тощо. Господарюючими суб'єктами лімітування застосовується при продажі товарів у кредит, наданні позик, визначенні сум вкладення капіталу тощо [11].

Страховання фінансових ризиків – це страхування, що передбачає обов'язки страховика по страхових виплатах у розмірі повної або часткової компенсації втрат прибутків (додаткових витрат) особи, на користь якої укладений договір страхування, викликаних такими подіями: зупинка або скорочення обсягу виробництва в результаті обумовлених у договорі подій; банкрутство; непередбачені витрати; невиконання (неналежне виконання) договірних зобов'язань контрагентом застрахованої особи, що є кредитором по угоді; понесені застрахованою особою судові витрати; інші події.

Основними формами напряму нейтралізації фінансових ризиків є: формування резервного (страхового) фонду підприємства; формування цільових резервних фондів; формування системи страхових запасів матеріальних і фінансових ресурсів по окремих елементах оборотних активів підприємства; нерозподілений залишок прибутку, отриманого у звітному періоді [12].

Хеджування як метод зниження фінансових ризиків представляє собою страхування ризиків від несприятливих змін цін на будь-які товарно-матеріальні цінності по контрактах і комерційних операціях, що передбачають постачання (продажі) товарів у майбутніх періодах [13]. Науковці виділяють два види операцій хеджування: хеджування на підвищення і хеджування на пониження. Хеджування на підвищення, або хеджування купівлею, є біржовою операцією з купівлі термінових контрактів або опціонів і застосовується в тих випадках, коли необхідно застрахуватися від можливого підвищення цін (курсів) у майбутньому. Він дає змогу встановити покупну ціну набагато раніше, ніж буде придбано реальний товар. Хеджування на пониження, або хеджування продажем – це біржова операція з продажу термінового контракту, тобто хеджер припускає зробити в майбутньому продаж товару і тому, продаючи на біржі терміновий контракт або опціон, страхує себе від можливого зниження цін у майбутньому [13].

Використання внутрішніх фінансових нормативів. Система внутрішніх фінансових нормативів може включати: граничний розмір позикових коштів, використовуваних у виробничо-господарській діяльності підприємства; максимальний розмір комерційного або споживчого кредиту, що надається одному покупцеві; мінімальний розмір активів у високоліквідній формі; максимальний розмір депозитного вкладу, що розміщується в одному банку; максимальний розмір коштів тощо. Ці нормативи повинна розробляти фінансова служба самого підприємства, яка краще за інших знає особливості його фінансової та виробничої діяльності.

Інші методи мінімізації фінансового ризику включають у себе: забезпечення затребування з контрагента по фінансовій операції додаткового рівня премії за ризик; отримання від контрагентів певних гарантій; скорочення переліку форс-

мажорних обставин у контрактах із контрагентами; забезпечення компенсації можливих фінансових втрат по ризиках за рахунок системи штрафних санкцій тощо [13].

Пропонуємо до складу методів зниження фінансових ризиків включити такі їх види, як: формування фахівців із мисленням швидкого пошуку шляхів ліквідації фінансових ризиків; створення центрів відповідальності по основних ризиках, що найчастіше повторюються; метод управління конкурентоспроможністю продукції; метод акумуляції коштів, необхідних для оновлення та розширення виробництва; метод стимулювання персоналу за забезпечення випуску якісної продукції.

Застосування цих методів сприятиме кращому врахуванню специфіки діяльності підприємства в разі проведення роботи, пов'язаної з мінімізацією фінансових ризиків.

Дослідження сутності приведених методів дає змогу зробити висновок, що їх слід застосовувати в комплексі при організації діяльності підприємств для зниження фінансових ризиків.

Етап четвертий: зниження фінансового ризику.

Після порівняння результатів аналізу фінансового ризику та визначення величини всіх можливих збитків, яких підприємство може зазнати в майбутньому, приймається рішення про зниження ступеня ризику. Це може бути одна з альтернатив, розглянутих на третьому етапі, або їх комбінування. Правильно прийняте рішення дасть змогу підприємству в майбутньому зазнати найменших фінансових втрат і тим самим збільшити прибутковість.

Розглянувши алгоритм управління фінансовими ризиками, що включає такі етапи: оцінка фінансового ризику, аналіз фінансових ризиків, пошук альтернативних шляхів зниження фінансових ризиків і вибір шляхів зниження фінансового ризику, – робимо висновок, що найскладнішим етапом управління є оцінка та вимірювання фінансових ризиків.

Висновки

Дослідження фінансових ризиків суб'єктів господарювання є надзвичайно актуальним і необхідним для ефективного управління їх діяльністю в сучасних умовах. Воно потребує певних витрат часу та ресурсів, проте дає можливість приймати ефективні рішення у сфері фінансової діяльності.

Для ефективного управління фінансовими ризиками необхідно спиратися на наукові розробки, вміло комбінувати відомі методи та застосовувати їх у щоденній роботі. Тому врахування, прогнозування й аналіз фінансових ризиків у діяльності підприємств дасть змогу попередити, уникнути або мінімізувати наслідки розвитку небажаних подій.

Література

1. Финансовые риски // Сайт Управление рисками, риск-менеджмент на предприятии [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.risk24.ru>
2. Бланк И. А. Управление финансовыми рисками / И. А. Бланк. – К. : Ника-Центр, 2006. – 600 с.
3. Бланк И. А. Финансовый менеджмент : Учебный курс / И. А. Бланк. – К. : Эльга, Ника-Центр, 2004. – 656 с.
4. Вітлінський В. В. Ризикологія в економіці та підприємництві / В. Вітлінський, Г. Вєликоіваненко : Монографія. – К. : КНЕУ, 2004. – 480 с.
5. Управление финансовыми рисками [Електронний ресурс] / О. Максимова // «Финансовый директор» (№3, 2008). – Режим доступу : <http://www.management.com.ua/finance/fin154.html>

6. Скіцько В. І. Оцінка ризику методом Value-at-Risk Економіка : проблеми теорії та практики / В. І. Скіцько. – Д. : ДНУ, 2005. – Вип. 202. – С. 158-165.
7. Методичні рекомендації щодо порядку проведення стрес-тестування в банках України / Постанова Правління Національного банку України від 6 серпня 2009 р. № 460 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0460500-09>
8. Купалова Г. І. Теорія економічного аналізу / Г. І. Купалова. – К. : Знання, 2008. – 639 с.
9. Гранатуров В. М. Экономический риск : сущность, методы измерения, пути снижения / В. М. Гранатуров. – М. : Дело и Сервис, 1999. – 112 с.
10. Чернова Г. В. Управление рисками : Учебное пособие / Г. В. Чернова, А. А. Кудрявцев. – М. : ТК Велби, Издательство «Прспект», 2003. – 160 с.
11. Стоянова Е. С. Финансовый менеджмент: теория и практика / Е. С. Стоянова. – М. : Перспектива, 2003. – 656 с.
12. Страхування : теорія та практика / [Н. М. Внукова, В. І. Успенко, Л. В. Временко та ін.] ; за заг. ред. Н. М. Внукової. – Харків : Бурун Книга, 2004. – 376 с.
13. Соловьев В. И. Математические методы управления рисками / В. И. Соловьев. – М. : ГУУ, 2003. – 100 с.

УДК 338.1

Л.О. Кошембар
кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів та банківського бізнесу,
Університет економіки та права «КРОК»

Недосконалість законодавчого забезпечення як загроза фінансовій безпеці підприємств

У статті висвітлено загрози фінансовій безпеці підприємств, що виникають унаслідок недосконалості законодавчого забезпечення діяльності. Показано, що зокрема при різночитанні норм податкового законодавства нині виникає загроза зростання податкового навантаження, штучного збільшення податкової бази, подвійної сплати податків і загальної переплати податкових зобов'язань, порушуються базові принципи функціонування податкової системи.

Ключові слова: фінансова безпека, підприємства, законодавство, податок на прибуток підприємств, авансові внески, Державна податкова служба України.

Л.О. Кошембар
кандидат экономических наук,
доцент кафедры финансов и банковского бизнеса,
Университет экономики и права «КРОК»

Несовершенство законодательного обеспечения как угроза финансовой безопасности предприятий

В статье освещены угрозы финансовой безопасности предприятий, возникающие вследствие несовершенства законодательного обеспечения деятельности. Показано, что в частности при разночтении норм налогового законодательства ныне возникает

ет угроза возрастания налоговой нагрузки, искусственного увеличения базы налогообложения, двойной уплаты платежей и общей переплаты налоговых обязательств, нарушаются базовые принципы функционирования налоговой системы.

Ключевые слова: финансовая безопасность, предприятия, законодательство, налог на прибыль предприятий, авансовые платежи, Государственная налоговая служба Украины.

L.O. Koshembar

PhD in Economics,

Associate Professor of Finance and Banking Business Department,

“KROK” University

Imperfection of Legislative Support as a Threat to Enterprises Financial Security

The article reveals threats to the enterprise financial security that appear as a result of imperfection of legislative support of business activity. It shows that particularly at various readings of tax legislation norms the threat appears due to tax liabilities increase, artificial increase of tax basis, double tax payments and total overpayment of tax liabilities, moreover the basic principles of tax system functioning are violated.

Key words: financial security, enterprises, legislation, company income tax, advance payment, State Tax Administration of Ukraine.

Постановка проблеми

Важливою умовою розвитку економіки та формування належного рівня економічної та фінансової безпеки як держави в цілому, так і окремих господарюючих суб'єктів є розроблення та практична реалізація законодавчого забезпечення, що відповідає світовим стандартам, обличення внутрішніх суперечностей, унеможливлення різночитання окремих норм та утворення умов стабільного й ефективного функціонування національного господарства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблеми законодавчого забезпечення діяльності господарюючих суб'єктів і формування належного рівня їх фінансової та загалом економічної безпеки знайшли своє відображення в сучасній науковій літературі. Зокрема, О. Петришин та Д. Лук'янов [1] обґрунтували засади розмежування законодавства у сфері національної безпеки за двома напрямками: законодавство у сфері внутрішньої безпеки та законодавство у сфері зовнішньої безпеки. На їхню думку законодавство про внутрішню безпеку регулює правові відносини в суспільстві, що виникають між державними органами та посадовими особами, органами місцевого самоврядування та громадянами, і спрямоване на захищеність життєво важливих інтересів, матеріальних, інтелектуальних і духовних потреб людини та громадянина. У свою чергу законодавство у сфері зовнішньої безпеки регулює правовідносини на міждержавному рівні та спрямоване на захист національних інтересів, що виходять ззовні [1]. Дослідник О.С. Вихристюк виділив позитивні й негативні наслідки впливу законодавства й державного регулювання на економічну безпеку підприємств [2]. Зокрема до позитивних науковець відніс появу недержавного сектору в економіці та фінансових посередників, створення умов для конкурентної боротьби та продукції вітчизняних підприємств, збільшення притоку закордонних інвестицій. До негативних – високі податкові ставки та відсутність системи податкових пільг, відсутність субсидій і дотацій

підприємствам недержавного сектору, незначні гарантії іноземним інвесторам, відсутність сприятливого інвестиційного клімату, жорсткі обмеження діяльності [2]. У науковій літературі висвітлюється й багато інших аспектів законодавчого забезпечення діяльності та безпеки підприємств.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Малодослідженими залишаються проблеми виникнення різноманітних загроз через недосконалість законодавчо-нормативних актів, можливість їх різночитання, внутрішню неузгодженість, хоча питанням законодавчого забезпечення діяльності підприємств, зокрема й формуванню належного рівня фінансової та загалом економічної безпеки традиційно приділяється увага в науковій літературі. Особливо це стосується податкових правовідносин, які часто справляють вирішальний вплив на фінансове забезпечення, ефективність господарювання та фінансово-економічний стан підприємств.

Формулювання цілей статті

Метою цього дослідження є виявлення загроз фінансовій безпеці підприємств, що виникають унаслідок недосконалості законодавчого забезпечення діяльності, зокрема через різночитання норм податкового законодавства.

Виклад основного матеріалу дослідження

Яскравим прикладом, коли неоднозначне трактування норм законодавства загрожує фінансовій безпеці господарюючих суб'єктів, стала неузгодженість вимог різних нормативно-законодавчих актів з питань сплати авансових внесків з податку на прибуток у 2013 році. Так, до Податкового кодексу України [3] (далі – ПКУ) за три роки його функціонування понад сорок разів вносилися зміни. Одна з них [4] була зумовлена перебігом адміністративної реформи та стосувалася порядку подання податкової декларації, сплати авансових внесків з податку на прибуток підприємств.

Зокрема законодавством [4] було обумовлено, що у зв'язку зі зміною порядку подання декларацій з податку на прибуток та сплати податкових зобов'язань з цього прибутку:

а) платники податку на прибуток, дохід яких за підсумками 2012 р. перевищить 10 млн. грн., повинні будуть:

- подати декларацію з податку на прибуток тільки один раз за підсумками року;
- щомісяця сплачувати авансові внески в розмірі 1/12 податкового зобов'язання, нарахованого за підсумками 2012 року.

Також, відповідно до вимог абзацу другого пункту 2 підрозділу 4 розділу XX ПКУ [3] платники податку на прибуток (у тому числі й ті, дохід яких за підсумками 2012 р. перевищить 10 млн. грн.) сплачують авансові внески з податку на прибуток за січень-лютий 2013 р. в розмірі 1/9 податкового зобов'язання, нарахованого за підсумками 9 місяців 2012 року. Було передбачено, що вказана норма діє лише у 2013 році.

Попри такі чіткі норми законодавства Наказом Державної податкової служби України [5] була надана Узагальнююча податкова консультація щодо особливостей подання декларацій з податку на прибуток та сплати податку у 2013 р., роз'яснення якої не відповідають вимогам ПКУ [3] та змісту і суті змін, що вносилися до нього [4]. Адже відповідно до роз'яснень Державної податкової служби України [5] платники податку на прибуток, зокрема, зобов'язані:

- ✓ включити до розрахунку 1/9 частини, нарахованого до сплати податку на прибуток, для сплати авансових внесків у січні-лютому 2013 р. суму авансового

внеску при виплаті дивідендів, що була сплачена за 9 місяців 2012 р. за місцезнаходженням юридичної особи;

- ✓ не враховувати переплату з податку на прибуток, накопичену на особовому рахунку станом на 18 січня 2013 р., у рахунок сплати авансових внесків протягом 2013 р.;

- ✓ не враховувати авансові внески з податку на прибуток при виплаті дивідендів у зменшення зобов'язань з податку на прибуток протягом 2013 р.;

- ✓ визнати авансові внески у розмірі 1/9 або 1/12 частини, нарахованого до сплати податку на прибуток за даними податкової звітності за 9 місяців 2012 р. та за 2012 р., узгодженими податковими зобов'язаннями шляхом їх нарахування Державною податковою службою в картці особового рахунку в автоматизованому режимі без надання безпосередньо платником податків податкової звітності.

Щоб цілкомити досягнути невідповідності вказаного роз'яснення Державної податкової служби України, діючому законодавству слід враховувати таке. Нині, згідно з внесеними до ПКУ змін [4], вирізняються два види авансових внесків, сплату яких передбачено двома різними нормами:

- перший вид – у січні-лютому 2013 р. платники податку на прибуток які починаючи з 2013 р. подають річну податкову декларацію, до 20 числа наступного за звітним місяця мали сплачувати авансовий внесок у розмірі 1/9 податку на прибуток, нарахованого в податковій звітності за 9 місяців 2012 року. Сплата цього внеску регулюється пунктом 2 підрозділу 4 розділу XX ПКУ [3];

- другий вид – щомісяця платники податку на прибуток (крім новостворених, виробників сільгосппродукції, неприбуткових організацій і платників податків, у яких доходи, що враховуються при визначенні об'єкта оподаткування, за останній річний звітний податковий період не перевищують 10 млн. грн.) сплачують авансовий внесок із податку на прибуток у порядку і в строки, установлені для місячного податкового періоду, у розмірі 1/12 нарахованої до сплати суми податку за попередній звітний (податковий) рік. Сплата цього внеску регулюється пунктом 57.1 ПКУ [3].

Потрібно звернути увагу, що сплата авансових внесків у січні-лютому 2013 р. була передбачена тільки першою нормою – пунктом 2 підрозділу 4 розділу XX ПКУ, а їх особливістю є те, що вони сплачуються тільки один раз. Проте, за роз'ясненнями Державної податкової служби [5] ця норма порушується.

Крім того, відповідно до існуючого порядку декларування податку на прибуток [6] сума нарахованого у звітному (податковому) періоді податку (рядок 14 декларації з податку на прибуток підприємства) слугує базою для нарахування авансових внесків у наступному періоді. Проте, й ця норма порушується роз'ясненнями Державної податкової служби України [5], адже податківці розуміють «податок, нарахований у звітності за дев'ять місяців» як сукупну величину власне суми податку (рядок 14 декларації) та суми авансового внеску при виплаті дивідендів, що повинна бути сплачена у звітному (податковому) періоді за місцезнаходженням юридичної особи (рядок 20 декларації). Це цілком суперечить вимогам ПКУ [3] та порядку декларування податку на прибуток [6].

При такому підході штучно збільшується база для сплати авансових внесків і можлива повторна сплата суми авансового внеску при виплаті дивідендів: у складі авансового внеску з податку на прибуток та безпосередньо при виплаті дивідендів. Зазначене призведе до виникнення переплати з податку на прибуток.

Згідно з існуючим порядком оподаткування дивідендів [3, пункт 153.3] емітент корпоративних прав, який приймає рішення про виплату дивідендів, повинен нарахувати та сплатити авансовий внесок з податку на прибуток від суми

фактично випланих дивідендів, без зменшення їх суми на суму авансового внеску. Такий авансовий внесок перераховується до бюджету до або одночасно з виплатою дивідендів. При цьому ПКУ визнається, що в цьому разі сплачений авансовий внесок – це не самостійний податок, а невід’ємна частина податку на прибуток. З цих причин нормами ПКУ передбачено зменшення суми нарахованого податку на прибуток звітного періоду на суму авансового внеску, сплаченого протягом такого звітного періоду, у зв’язку з нарахуванням дивідендів. При цьому зазначене зменшення здійснюється в межах суми нарахованого податку. Для цього в декларації з податку на прибуток сума податку на дивіденди відображається у складі показника рядка 13 «Зменшення нарахованої суми податку». У свою чергу, при розрахунку показника рядка 14 «Податок на прибуток за звітний (податковий) період» підприємства зменшують нараховану суму податку (сума рядків 11 «Податок на прибуток від діяльності, що не підлягає патентуванню» і 12 «Податок на прибуток від діяльності, що підлягає патентуванню, зменшений на вартість торгових патентів») на суму за рядком 13 декларації (у тому числі на суму сплачених авансових внесків при виплаті дивідендів).

Отже, порядок розрахунку податку на прибуток, установлений ПКУ, прямо передбачає необхідність зменшення суми нарахованого податку на прибуток на величину авансового внеску, сплаченого при виплаті дивідендів. Проте, за роз’ясненнями Державної податкової служби України [5] як базу для розрахунку авансів пропонується брати «чистий» (незменшений) податок на прибуток. Тим самим сплата таких авансових внесків буде здійснена двічі, що суперечить нормам ПКУ [3, пункт 57.1].

Крім того, важливо зазначити, що не перекрита сума авансового внеску не є переплатою [3, пункт 153.3.4] – вона переноситься у зменшення податкового зобов’язання наступного податкового періоду, а при отриманні в такому періоді збитків – у зменшення податкових зобов’язань майбутніх податкових періодів. Але ця норма також порушується за роз’ясненнями Державної податкової служби України [5], у якому прямо заборонено враховувати переплату з податку на прибуток, накопичену на особовому рахунку станом на 18 січня 2013 р., у рахунок сплати протягом 2013 р. авансових внесків у розмірі 1/9 або 1/12 частини, нарахованого до сплати податку на прибуток, за даними податкової звітності за 9 місяців 2012 р. та за 2012 рік. Це свідчить про порушення у роз’ясненні норм ПКУ, зокрема статті 43, якою визначено умови повернення зайво сплачених грошових зобов’язань.

У цілому можна стверджувати, що наведена вище невідповідність трактовки Державної податкової служби України нормам чинного законодавства призводить до порушення одного з основних принципів податкового законодавства України – принципу рівності всіх платників податку перед законом, недопущення будь-яких проявів податкової дискримінації – забезпечення однакового підходу до всіх платників податків незалежно від соціальної, расової, національної, релігійної приналежності, форми власності юридичної особи, громадянства фізичної особи, місця походження капіталу, затверджених ПКУ [3, підпункт 4.1.2 пункту 4.1 статті 4] та Конституцією України [7].

Також заборона врахування переплат призводить і до проблем технічного характеру та свідчить про певне перевищення повноважень Державною податковою службою України. Так, згідно з існуючим порядком ведення органами державної податкової служби оперативного обліку платежів до бюджету [8] для кожного підприємства відкрито лише один загальний особовий рахунок. У зв’язку з цим нарахування авансових внесків за січень і лютий 2013 р. в картках

особових рахунків платників податку здійснюється в автоматизованому режимі, тобто наявна переплата автоматично згортається при кожному нарахуванні авансових внесків у 2013 році. При цьому, за нормами ПКУ обов'язок обчислити, задекларувати та/або сплатити суму податку покладено на платника податків. Визначено, що документом, на підставі якого здійснюється нарахування та/або сплата податкового зобов'язання, є податкова декларація. При цьому узгодженою сумою податкового зобов'язання вважається лише сума грошового зобов'язання, обчислена платником податків самостійно та яка відображається в податковій декларації та надається до контролюючого органу у встановлені ПКУ строки. Тобто, ПКУ не передбачено, що авансові внески за січень-лютий 2013 р., нараховані самостійно Державною податковою службою в картках особових рахунків платників податку в автоматичному режимі, вважатимуться узгодженим податковим зобов'язанням.

Основним законодавчим актом, який визначає засади державного контролю, у тому числі й податкового, є Конституція України [7]. Відповідно до її норм «органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених Конституцією межах і відповідно до законів України». Більше того, згідно з частиною 2 статті 19 Конституції України органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

При цьому функції та права органів державної податкової служби визначені ПКУ [3, статтями 19¹ та 20], які передбачають здійснення податкового контролю за дотриманням платниками податків своєчасності, достовірності, повноти нарахування та сплати податків і зборів. Податковий контроль у ПКУ [3, стаття 61] розуміється як система заходів, що вживаються контролюючими органами з метою контролю правильності нарахування, повноти та своєчасності сплати податків і зборів, а також дотримання законодавства з питань регулювання обігу готівки, проведення розрахункових і касових операцій, патентування, ліцензування та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи. Саме на цих засадах повинна провадити свою діяльність Державна податкова служба України.

У свою чергу узагальнююча письмова податкова консультація – це оприлюднення позиції контролюючого органу, що склалася за результатами узагальнення податкових консультацій, наданих платникам податків [3, підпункт 14.1.173]. Проте, «Узагальнююча податкова консультація щодо особливостей подання декларацій з податку на прибуток та сплати податку у 2013 році» [5] не є результатом узагальнення податкових консультацій, наданих платникам податків з питання подання декларацій з податку на прибуток та сплати податку у 2013 р., адже у преамбулі вказаної консультації відсутні відомості про результати узагальнення. Тому позиція Державної податкової служби, викладена в «Узагальнюючій податковій консультації щодо особливостей подання декларацій з податку на прибуток та сплати податку у 2013 році» [5] свідчить про перевищення повноважень органу Державної податкової служби, визначених ПКУ [3, статтями 19¹ та 20] як органу, функції якого полягають у здійсненні податкового контролю, а не законодавчого органу.

Узагальнюючи вищевикладене, можна стверджувати, що неправильне трактування норм чинного законодавства та перевищення повноважень Державною податковою службою України у зв'язку з виданням «Узагальнюючої податкової консультації щодо особливостей подання декларацій з податку на прибуток та сплати

податку у 2013 році» [5] призвело до порушення фінансової безпеки платників податків, що пов'язана з ризиком посилення податкового навантаження, унеможливає сплату податків, а як наслідок – стає загрозою національній безпеці держави.

Висновки

Недосконалість законодавчого забезпечення діяльності підприємств, що проявляється у можливостях різночитання законодавчо-нормативних актів, стає загрозою фінансовій безпеці. У податкових правовідносинах щодо оподаткування прибутку підприємств таке різночитання призводить до штучного збільшення бази для сплати авансових внесків з податку, провокує повторну сплату суми авансового внеску при виплаті дивідендів і виникнення загальної переплати з податку на прибуток, порушує принципи рівності всіх платників податку перед законом і недопущення будь-яких проявів податкової дискримінації тощо. Зрештою недосконалість законодавчого забезпечення стає загрозою фінансовій безпеці платників податків, що пов'язана з ризиком посилення податкового навантаження та неможливістю сплати податків.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі полягають у необхідності обґрунтування засад удосконалення законодавства, що впливає рівень фінансової безпеки підприємств, а також у поліпшенні організації процесу законотворення та експертизи законодавчо-нормативних актів на предмет виникнення загрози фінансовій безпеці.

Література

1. *Петришин О.* Законодавство України у сфері державної безпеки : загальнотеоретичні підходи до визначення / О. Петришин, Д. Лук'янов // Вісник Академії правових наук України. – 2009. – № 2 [57]. – С. 13-24.
2. *Вихристюк О.С.* Нормативно-правове забезпечення регулювання економічної безпеки підприємств / О.С. Вихристюк // Наукові праці МАУП. – 2010. – Вип. 2 (25). – С. 231-236.
3. Податковий Кодекс України / Кодекс № 2755-VI від 2 грудня 2010 р. [Електронний ресурс] // Офіційний портал Верховної Ради України / Законодавство України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
4. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо державної податкової служби та у зв'язку з проведенням адміністративної реформи в Україні» від 5 липня 2012 р № 5083-УІ. [Електронний ресурс] // Офіційний портал Верховної Ради України / Законодавство України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5083-17/para3#n3>
5. Наказ Державної податкової служби України «Про затвердження Узагальнюючої податкової консультації щодо особливостей подання декларацій з податку на прибуток та сплати податку у 2013 році» від 21 грудня 2012 р. № 1171 [Електронний ресурс] // Офіційний портал Міністерства доходів і зборів України. – Режим доступу : <http://minrd.gov.ua/zakonodavstvo/podatkovye-zakonodavstvo/uzagalnyuyuchi-podatkovyi-konsultatsii/62201.html>
6. Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження форми податкової декларації з податку на прибуток підприємства» від 28 вересня 2011 р. № 1213 [Електронний ресурс] // Офіційний портал Верховної Ради України / Законодавство України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z1215-11>
7. Конституція України / Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР [Електронний ресурс] // Офіційний портал Верховної Ради України / Законодавство України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
8. Наказ ДПА України «Інструкція про порядок ведення органами державної податкової служби оперативного обліку платежів до бюджету, контроль за справлянням яких здійснюється органами державної податкової служби» від 18 липня 2005 р. № 276, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 2 серпня 2005 р. за № 843/11123 [Електронний ресурс] // Офіційний портал Верховної Ради України / Законодавство України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0843-05>

УДК 336.71

А.В. Мазуренко
*аспірант кафедри банківських інвестицій,
Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана*

Інвестиційна діяльність банків і ринок ОВДП України

Статтю присвячено вивченню теоретичного та практичного досвіду з випуску та обігу облігацій внутрішніх державних позик України з метою залучення інвестиційних ресурсів. Досліджено історію випуску цих цінних паперів, їх розміщення, обігу на вторинному ринку, визначено їх сучасну роль у проектному фінансуванні в Україні.

Ключові слова: державні боргові цінні папери, проектне фінансування, емісія, облігації внутрішніх державних послуг, первинні дилери, державні цінні папери Росії та США.

А.В. Мазуренко
*аспірант кафедри банківських інвестицій,
Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана*

Инвестиционная деятельность банков и рынок ОВГЗ Украины

Статья посвящена изучению теоретического и практического опыта по выпуску и обращению облигаций внутренних государственных займов Украины с целью привлечения инвестиционных ресурсов. Исследована история выпуска данных ценных бумаг, их размещения и обращения на вторичном рынке, определены их современная роль в проектном финансировании в Украине.

Ключевые слова: государственные долговые ценные бумаги, проектное финансирование, эмиссия, облигации внутренних государственных услуг, первичные дилеры, государственные ценные бумаги России и США.

A.V. Mazurenko
*graduate student investment banking,
Kyiv National Economic University of Vadym Hetman*

Investment banking and market T-bills Ukraine

This article is devoted to the study of theoretical and practical experience in the production and circulation of domestic government bonds Ukraine to attract investment resources. Historical Research issue these securities, placement, circulation on the secondary market, defined by their current role in project financing in Ukraine.

Key words: Government debt securities, project finance, emissions, domestic government services, primary dealers of government securities and U.S.

Постановка проблеми

Багаторічна еволюція фондового ринку розкрила світові потенціал багатьох фінансових інструментів і зумовила появу нових видів цінних паперів. Україна

– це відносно молода незалежна держава, що має свій внутрішній фондовий ринок зі своїми правилами, які ґрунтуються на міжнародних стандартах. Український уряд достатньо широко використовує фондовий ринок з метою вирішення питань погашення дефіциту бюджету, залучення коштів для інвестування певних інвестиційних проєктів тощо.

На сьогодні кредитування і власні кошти підприємств, установ та організацій не в змозі повною мірою забезпечити фінансування інвестиційних проєктів. Не менш гострою є і проблема реалізації тих проєктів, для яких передбачено підтримку місцевих і державного бюджетів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблемам інвестиційної діяльності банків присвячені роботи численних іноземних і вітчизняних науковців. Серед них відзначимо А.А. Пересаду [1], Б.Л. Луців [9], В.І. Капран [10], М.С. Кривченко [10], О.К. Коваленко [10] та С.І. Омельченко [10] та Д. Бейлі [2]. Аналіз наукових робіт зазначених авторів свідчить про узагальнений розгляд питань щодо реалізації інвестиційних процесів в банківських установах. Крім того науковці не приділяли достатньої уваги аналізу пріоритетів та сучасному стану інвестиційної діяльності банків.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Проблемою гнучкості інвестиційної діяльності банків є складність банківської структури прийняття рішень щодо здійснення інвестиційних вливань або ж отримання спекулятивної вигоди від короткострокових інвестицій на фондовому ринку. Враховуючи це банківський менеджмент не може швидко реагувати на певні зміни на фондовому ринку і прагне здійснювати вкладення в високоліквідні цінні папери, які гарантовані державою. Тому зазначений напрямок є одним з пріоритетних інвестиційних проєктів банків. Вказана проблематика пов'язана з важливими практичними аспектами розвитку фондового ринку, особливо щодо інвестиційної діяльності банківського сектору економіки. Невирішеним науковим аспектом, який розглядається в цьому дослідженні, є проблема ідентифікації ринку боргових цінних паперів, що емітуються державою, визначення їх характеристики і видів, можливостей використання та особливостей розвитку.

Формулювання цілей статті

Метою статті є дослідження особливостей генезису та розвитку ринку держаних цінних паперів України та його вплив на інвестиційну діяльність банків.

Виклад основного матеріалу дослідження

Інвестування в Україні здійснюється юридичними та фізичними особами. Інвестиції здійснюються через вливання у фондовий ринок, придбання нерухомості, створення нових підприємств тощо. Перш за все варто розглянути саме інвестиції, що здійснюються через купівлю-продаж цінних паперів. Укладання угод з купівлі-продажу цінних паперів може здійснюватися через організований або неорганізований ринки. Так, обсяг укладених угод на організаторах торгівлі та виконаних біржових контрактів з цінними паперами протягом січня-листопада 2013 р. становив 427,18 млрд. грн. (табл. 1).

Протягом січня-листопада 2013 р., порівняно з даними аналогічного періоду 2012 р., обсяг виконаних біржових контрактів з цінними паперами на організаторах торгівлі збільшився у 2 рази (або на 198,10 млрд. грн.) (січень-листопад 2012 р. – 229,07 млрд. грн.). Найбільші об'єми здійснюються на майданчику фондової біржі «Перспектива». Найбільший обсяг торгів за фінансовими інструментами

Таблиця 1

**Обсяг виконаних біржових контрактів з цінними паперами
на організаторах торгівлі протягом січня-листопада 2013 року, (млн. грн.)**

Період	Організатор торгівлі									
	УФБ	КМФБ	ПФТС	УМВБ	ІННЕКС	ПФБ	УМФБ	ПЕРСПЕК- ТИВА	СЄФБ	УБ
січень	405,07	472,31	2 509,65	0,13	0,08	40,91	6,00	22 189,91	112,02	958,42
лютий	3,03	565,79	5 285,80	0,07	0,36	179,19	22,44	17 255,23	29,33	1 454,28
березень	2,68	1 000,30	9 002,33	0,41	2,19	152,15	150,26	22 187,70	32,49	1 336,92
квітень	3,32	797,73	7 001,71	0,09	6,95	1 925,16	87,28	25 818,29	50,13	1 575,22
травень	3,09	315,76	6 065,84	0,08	112,05	1 487,48	13,90	24 442,18	24,85	905,34
червень	14,10	1 094,21	8 183,03	0,17	51,27	849,98	175,14	24 652,26	35,90	711,10
липень	105,79	1 169,49	18 469,46	0,31	2,31	1 519,35	137,27	32 147,24	436,13	890,11
серпень	2 181,04	2 995,45	19 828,51	0,03	0,98	1 150,19	15,28	36 302,83	25,93	697,28
вересень	5,63	1 191,47	12 324,49	0,06	5,17	2 043,12	62,60	24 793,42	53,11	634,22
жовтень	86,65	422,16	5 367,32	0,06	1,07	539,41	48,54	24 571,92	3,63	496,32
листопад	52,74	573,22	8 398,61	0,07	0,74	144,54	5,39	34 922,32	3,71	589,89
Усього	2 863,17	10 597,88	102 436,75	1,47	183,17	10 031,48	724,10	289 283,30	807,21	10 249,09
										427 177,61

Джерело: [3]

на організаторах торгівлі протягом періоду зафіксовано з державними облігаціями України – 319,04 млрд. грн. (74,69% загального обсягу виконаних біржових контрактів на організаторах торгівлі в січні-листопаді 2013 р.) і з облігаціями підприємств – 42,51 млрд. грн (9,95% загального обсягу виконаних біржових контрактів на організаторах торгівлі в січні-листопаді 2013 р.) (табл. 2). Обсяг виконаних біржових контрактів з цінними паперами на організаторах торгівлі на вторинному ринку становив 99,20% загального обсягу виконаних біржових контрактів протягом зазначеного періоду. Слід зауважити, що угоди з купівлі-продажу державних облігацій становлять майже 75% усіх угод на організованому ринку. Це зумовлено саме гарантією цих облігацій з боку держави та різними строками випуску облігацій, завдяки яким можна досить ефективно хеджувати ризики. Випуск державних цінних паперів бере свій початок в Україні з 1994 р., коли був підписаний Указ Президента України про випуск державних облігацій.

Постанову Кабінету Міністрів України «Про випуск облігацій внутрішнього державного боргу» було прийнято 23 серпня 1994 року. Згідно з рекомендаціями Міжнародного валютного фонду, в Україні з 1996 р. 30% дефіциту державного бюджету мало покриватися за рахунок розміщення державних цінних паперів. Українська держава отримала у спадок від колишнього СРСР його боргові зобов'язання: облігації Державної внутрішньої вигащної позики 1982 р., облігації Державної цільової внутрішньої позики 1990 р., казначейські зобов'язання СРСР, сертифікати Ощадного банку СРСР. Україна повинна була знайти бюджетні кошти для викупу цих цінних паперів вже не існуючої держави.

З 15 червня 1994 р., згідно з Указом Президента «Про першочергові заходи по компенсації громадянам України втрат від знецінення цінних паперів і грошових заощаджень» на території України було призупинено дію цінних паперів колишнього СРСР. У листопаді 1996 р. було прийнято Закон України «Про державні гарантії відновлення заощаджень громадян України». На підставі цього закону було встановлено зобов'язання держави перед громадянами України щодо державних цінних паперів колишнього СРСР. Ці папери відносяться на державний внутрішній борг України. Частина державного внутрішнього боргу щодо їх компенсації включає: облігації Державної цільової безпроцентної позики 1990 р.; облігації Державної внутрішньої вигащної позики 1982 р.; державні казначейські зобов'язання СРСР; сертифікати Ощадного банку СРСР.

Перший в Україні закритий аукціон з розміщення ОВДП було проведено в Національному банку 10 березня 1995 року. Аукціони з первинного розміщення державних цінних паперів проводилися, як правило, щотижнево. Спочатку в аукціонах з розміщення ОВДП брали участь лише комерційні банки, інші юридичні особи на аукціон не допускалися.

Загальний обсяг емісії облігацій внутрішньої державної позики встановлюється Верховною Радою України в законі «Про Державний бюджет України» в межах визначеного на поточний рік граничного розміру внутрішнього державного боргу та дефіциту державного бюджету. Виходячи з установлених обмежень Кабінет Міністрів України своєю постановою визначає характер і умови розміщення облігацій. Водночас згідно із Законом України «Про цінні папери і фондовий ринок» рішення про випуск державних облігацій внутрішньої позики приймає Кабінет Міністрів України, а про випуск облігацій місцевих позик – місцеві ради народних депутатів.

Починаючи з 1997 р. Національний банк України проводить на позабіржовому ринку операції з державними цінними паперами на умовах угоди РЕПО. Під час проведення цих операцій НБУ укладає з комерційними банками генеральну

Таблиця 2

Обсяг виконаних біржових контрактів з цінними паперами на організаторах торгівлі
(з розподілом за видом фінансового інструменту) протягом січня-листопада 2013 року, млн. грн.

Період	Акції	Облігації підприємств	Державні облігації України	Облігації місцевих позик	Інвестиційні сертифікати	Деривативи	Іноземні облігації	Ощадні (депозитні) сертифікати	Усього¹
січень	741,97	2 187,58	21 914,47	3,85	147,13	1 699,48	0,00	0,00	26 694,49
лютий	1 161,76	4 015,23	17 147,96	195,68	250,42	2 024,46	0,00	0,00	24 795,52
березень	1 692,96	5 103,59	24 334,78	141,66	783,75	1 810,70	0,00	0,00	33 867,43
квітень	3 678,53	3 223,03	27 426,71	191,83	583,09	2 162,70	0,00	0,00	37 265,89
травень	2 542,01	3 414,67	25 650,14	80,36	191,89	1 491,49	0,00	0,00	33 370,56
червень	2 715,51	4 031,59	26 812,22	5,58	650,58	1 551,68	0,00	0,00	35 767,15
липень	11 904,93	4 635,36	36 007,01	2,83	494,62	1 831,70	1,00	0,00	54 877,45
серпень	6 351,79	5 597,22	48 067,66	81,80	1 342,62	1 756,43	0,00	0,00	63 197,52
вересень	4 591,52	3 918,90	29 927,26	164,87	657,80	1 852,35	0,61	0,00	41 113,30
жовтень	1 961,38	2 420,11	24 929,82	22,75	257,56	1 945,38	0,09	0,00	31 537,08
листопад	2 030,96	3 963,76	36 819,76	4,36	284,10	1 586,74	0,53	1,00	44 691,21
Усього	39 373,31	42 511,04	319 037,81	895,57	5 643,56	19 713,10	2,23	1,00	427 177,61

Джерело: розроблено на підставі [3]

угоду про купівлю-продаж цінних паперів на певний строк із зобов'язанням зворотної купівлі-продажу у визначений термін або на вимогу однієї зі сторін за ціною, обумовленою заздалегідь. Ці операції активно використовуються НБУ для регулювання ліквідності комерційних банків. Так, у 1997 р. частка платіжних засобів, які Національний банк випустив в обіг для рефінансування комерційних банків через проведення операцій РЕПО, у загальній сумі рефінансування становила 18,6%.

Випуск ОВДП здійснює Міністерство фінансів України. Воно за погодженням з НБУ визначає обсяги емісії облігацій за термінами погашення в межах загального обсягу емісії. Міністерство фінансів виступає від імені Кабінету Міністрів України гарантом своєчасного погашення державних облігацій. НБУ виконує обов'язки генерального агента з обслуговування випуску держоблігацій та їх погашення.

Таким чином, операції, пов'язані з розміщенням і погашенням ОВДП, здійснюються через Національний банк України, а також через комерційні банки-дилери, які виконують зазначені операції в порядку і на умовах, визначених НБУ. Погашення державних облігацій здійснюється установами НБУ та дилерами в межах коштів, що надходять від Головного управління Державного казначейства.

Державні цінні папери випускаються для:

1. Фінансування державного боргу: на інфляційній основі, тобто без додаткового випуску коштів у обіг; коли витрати бюджету на певну дату перевищують кошти, що є в його розпорядженні; коли надходження до бюджету за місяць чи квартал менші, ніж кошти, необхідні саме в цей період для фінансування витрат бюджету (сезонний дефіцит); коли в кінці року доходи бюджету є меншими за його витрати і цей дефіцит не покривається за рахунок надходжень до бюджету в наступному році (річний дефіцит).

2. Погашення раніше випущеної державної заборгованості.

3. Фінансування цільових програм (у частині житлового будівництва, інфраструктури, соціального напрямку тощо).

4. Регулювання економічної активності (грошової маси в обігу, вплив на ціни та інфляцію, витрати та направлення інвестування тощо).

Виплата відсотків і погашення ОВДП відбувається, як правило, в строки, визначені в умовах конкретного аукціону.

У табл. 3 відображено динаміку чотирьох останніх років. Зміни кількості випущених ОВДП, тобто завдяки аналізу даних даної таблиці можна побачити, що борг країни зростає і частково покривався за рахунок випуску ОВДП, особливо середньострокових та довгострокових цінних паперів. Завдяки ОВДП та зростанню їх кількості збільшується об'єм укладених угод на фондовому ринку та пожвавлюється перетік грошових коштів. Саме середньострокові та довгострокові вкладення дозволяють державі використовувати грошові кошти інвестуючи їх у перспективні проекти. Бачимо, що внутрішній борг щороку зростає, особливо стосовно кількості випусків ОВДП. Строк обігу ОВДП є різним, від трьох місяців до 12 років, тому є різними й відсоткові ставки (табл. 4). Для підтримки розвитку ринку корпоративних облігацій та облігацій місцевих позик Національний банк України зберігає за ними статус фінансових інструментів, з якими він може працювати під час здійснення рефінансування банків.

Аналізуючи статистичні дані можна побачити, що випуск державних облігацій до 2012 р. поступово знижувався, а у 2013 р. зріс порівняно з попереднім майже на 52%, що пов'язано зі збільшенням заборгованості та необхідністю погашення

Таблиця 3

Внутрішній борг з 30.01.2009 до 31.10.2013 (тис. грн.)

	30.01.2009	31.12.2009	31.12.2010	31.12.2011	30.11.2012	31.10.2013
	тис. грн.	тис. грн.	тис. грн.	тис. грн.	тис. грн.	тис. грн.
1. Заборгованість перед юридичними особами	33 701 860,40	87 631 511,00	138 355 785,00	158 292,945,73	194 781 249,27	240 033 614,41
ОВДП (12-річні)		1 500 000,00	15 000 000,00	1 500 000,00	1 500 000,00	1 500 000,00
ОВДП (11-річні)		3 850 000,00	3 849 981,00	3 849 981,00	3 849 981,00	3 849 981,00
ОВДП (10-річні)		10 217 189,00	13 312 189,00	19 412 189,00	19 412 189,00	19 612 189,00
ОВДП (9-річні)		18 470 748,00	21 765 747,00	14 874 399,00	14 874 399,00	14 874 399,00
ОВДП (8-річні)		9 316 198,00	9 316 198,00	10 416 198,00	10 416 198,00	10 416 198,00
ОВДП (7-річні)	17 470 000,00	17 470 000,00	19 870 000,00	28 424 001,00	36 980 042,00	45 409 084,00
ОВДП (6-річні)			3 000 000,00	5 500 000,00	5 500 000,00	5 500 000,00
ОВДП (5-річні)	9 108 984,40	8 108 003,00	25 550 791,00	27 440 748,40	32 765 693,30	68 361 223,70
ОВДП (4-річні)	727 800,00			1 598 268,00	1 598 269,00	6 593 894,00
ОВДП (3-річні)	5 727 676,00	9 427 995,00	16 281 350,00	28 905 564,00	31 967 991,58	33 326 574,91
ОВДП (2-річні)		665 800,00	4 478 188,00	6 544 268,00	11 838 877,60	17 746 911,69
ОВДП (18-місячні)			28 000 000,00	2 100 000,00	6 667 492,12	4 256 480,35
ОВДП (12-місячні)		4 540 152,00	10 127 341,00	4 628 753,10	16 617 454,86	3 384 312,12
ОВДП (9-місячні)		130 000,00	3 638 000,00	383 350,60	383 480,15	370 000,00
ОВДП (6-місячні)	20 400	3 744 865,00	2 866 000,00	2 065 224,63		3 277 210,00
ОВДП (3-місячні)	647 000,00	189 142,00		650 000,00		
2. Заборгованість перед банківськими установами	11 144 687,19	3 438 565,77	3 306 313,06	3 174 060,54	3 074 871,15	2 942 618,63
Національний банк України	11 144 687,19	3 438 565,77	3 306 313,06	3 174 060,54	3 074 871,15	2 942 618,63

Джерело: розроблено на підставі [4]

вже взятих кредитів. Особливо у 2013 р. зросла кількість ОВДП довгострокового характеру – до та понад 5 років. Для облігацій терміном від 4 до 5 років ріст становив майже 200%, а для облігацій терміном понад 5 років – 52%. Це свідчить про необхідність отримання коштів сьогодні та невпевненість у завтрашньому дні. Такої високої середньозваженої дохідності, як у 2013 р. – 13,13% – не було навіть у період фінансової кризи 2008 р., коли вона становила 11,86%.

У 2012 р. розпочинається випуск валютних ОВДП для можливості хеджування валютних ризиків, зменшення попиту на валюту з боку інвесторів та з метою стабілізації курсу гривні. У 2013 р. випуск валютних ОВДП зріс удвічі

Таблиця 4

Випуск ОВДП з 2009 до 2013 року (тис. грн.)

	2009	2010	2011	2012	2013
Обсяг випущених ОВДП	74 532 644	70 657 060	50 259 865	42 947 875	65 221 009
до 1 року	12 470 205	22 921 472	9 726 189	8 791 195	8 194 521
до 3 років	4 967 203	14 412 079	14 688 923	9 200 476	1 094 319
до 4 років		2 601 039			5 023
до 5 років	366 048	489 782	2 803 162	9 331 126	28 071 835
понад 5 років	1 037 840		1 707 590	8 625 079	13 155 311
ср/зв дохідність за грн. ОВДП,%	12,21	10,39	9,17	12,94	13,13
Обсяг випущених ОВДП у тис. дол. США				2 542 844	5 310 734
ср/зв дохідність за дол. США ОВДП,%				8,92	7,63
Обсяг випущених ОВДП у тис. євро				316 557	112 272
ср/зв дохідність за євро ОВДП,%				4,8	4,8

Джерело: розроблено на підставі [5]

порівняно з 2012 роком. У зв'язку з існуванням попиту на фондовому ринку уряд збільшує пропозицію. Успіх при випуску валютних ОВДП обумовлений за рахунок відсоткової ставки за цими облігаціями – вона майже така сама, що й відсотки за депозитами. Найбільшу кількість валютних облігацій у 2013 р. здійснили з терміном до 2 років на суму 2 101 006 020,65 дол. США (зростання порівняно з 2012 р. на 30%) та до 3 років на суму 1 420 046 620,83 дол. США (зростання порівняно з 2012 р. на 113%).

Завдяки випуску валютних облігацій НБУ отримав валюту у своє розпорядження, а погашення відсотків за цими цінними паперами здійснюється у гривневому еквіваленті, що дає змогу не купувати валюту на ринку, а здійснювати погашення відсотків за рахунок наявних власних гривневих ресурсів. Однак номінальну вартість облігацій НБУ сплачує в доларах.

Щодо випуску ОВДП в євро валюті, то вони не користувалися попитом, тому у 2013 р. Міністерство фінансів України зменшило випуск цих цінних паперів на 65%. Платежі з погашення та сплати доходу за ОВДП здійснювалися своєчасно та в повному обсязі і за січень-серпень 2013 р. становили 38 084,40 млн. грн., у тому числі основний борг – 24 499,41 млн. грн., сплата доходу – 13 585,00 млн. гривень.

Державні цінні папери активно використовуються й іншими країнами світу для здійснення своєї фінансової політики. Російська федерація з року в рік у різних обсягах здійснює випуск цих цінних паперів. На сьогодні в РФ існують такі їх види: облігації Російського внутрішньої вигральної позики, приватизаційні чеки (ваучери), державні короткострокові без купонні облігації (ДКО), облігації федеральної позики, облігації ощадної позики, казначейські зобов'язання, облігації внутрішньої валютної позики, державні довгострокові облігації, золоті сертифікати.

У Російській Федерації за останні чотири роки випуск державних цінних паперів зростав (табл. 5).

Таблиця 5

**Номінальна сума боргу по цінних паперах
суб'єктів РФ і муніципальних утворень**

	2010	2011	2012	01.12.2013
Обсяг випущених ОВДП у тис. рублів	415 495 481,71	351 054 956,6	383 969 246,22	470 487 994,19

Джерело: розроблено на підставі [6]

Бачимо, що у 2011 р. порівняно з 2010 р. борги зменшилися на 24%, проте останні три роки борг збільшувався. Це пов'язано саме зі змінами в економічній ситуації у світі.

Однією з країн, що має найбільший випуск державних цінних паперів, є США. З року в рік обсяг випущених державних цінних паперів зростає (табл. 6).

Таблиця 6

**Емісія державних цінних паперів у США 2008-2013 рр.
(у мільярдах дол. США) [7]**

	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Муніципальні	389,5	409,8	433,0	294,7	378,9	331,6
Цінні папери, випущені Міністерством фінансів	1 037,3	2 074,90	2 304,0	2 103,1	2 304,5	2 140,0
Цінні папери, випущені Федеральним агентством з цінних паперів	984,9	1 086,7	1 203,7	838,4	720,7	396,6

Джерело: розроблено на підставі [5]

Упродовж трьох років (2008-2010) випуск державних цінних паперів постійно зростає. Після стабілізації економіки їх випуск поступово зменшився у 2011 році. Динамічний спад випуску цінних паперів Федеральним агентством з цінних паперів продовжувався також у 2012 та 2013 роках. Щодо муніципальних і цінних паперів, випущених Міністерством фінансів, відбулося зростання у 2012 р. майже на 12%, а у 2013 – спад на 8%.

Протягом чотирьох років середній строк обігу муніципальних цінних паперів постійно зменшувався, а у 2012 та 2013 рр. термін почав зростати та відповідно становив 15,7 і 16,3 (табл. 7).

Таблиця 7

Середній термін обігу муніципальних цінних паперів

	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Муніципальні	19,6	16,7	16,2	15,5	15,7	16,3

Джерело: розроблено на підставі [7]

Відсоткові ставки по цінних паперах залежать від терміну обігу цих паперів, чим більший строк тим більшою є відсоткова ставка (табл. 8).

Таблиця 8

Середні відсоткові ставки по державних цінних паперах 2007-2008 років

	1 місяць	3 місяці	6 місяців	1 рік	2 роки	3 роки	5 років	7 років	10 років	20 років
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
31.12.2013	0,01	0,07	0,10	0,13	0,38	0,78	1,75	2,45	3,04	3,72

Продовження табл. 8

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
31.12.2012	0,02	0,05	0,11	0,16	0,25	0,36	0,72	1,18	1,78	2,54
30.12.2011	0,01	0,02	0,06	0,12	0,25	0,36	0,83	1,35	1,89	2,57
31.12.2010	0,07	0,12	0,19	0,29	0,61	1,02	2,01	2,71	3,30	4,13
31.12.2009	0,04	0,06	0,20	0,47	1,14	1,70	2,69	3,39	3,85	4,58
31.12.2008	0,11	0,11	0,27	0,37	0,76	1,00	1,55	1,87	2,25	3,05
31.12.2007	2,76	3,36	3,49	3,34	3,05	3,07	3,45	3,70	4,04	4,50

Джерело: розроблено на підставі [8]

Найвищими відсоткові ставки були у 2007 р. в період фінансової кризи. Однак найбільшим був відсоток по державних цінних паперах, випущених на 20 років у 2009 р., і становив 4,58%. У середньому за період, що аналізувався, було постійне зниження відсоткових ставок

Висновки

Таким чином, в статті досліджено окремі особливості генезису та розвитку ринку державних цінних паперів України та його вплив на інвестиційну діяльність банків. Дослідження цінних паперів, що їх емітує держава та окремі територіальні одиниці, показало, що в арсеналі цих суб'єктів є кілька дієвих інструментів залучення коштів у економіку країни. Український уряд активно використовує у своїй фінансовій діяльності емісію державних цінних паперів з метою фінансування державного боргу, погашення раніше випущених цінних паперів, фінансування цільових проектів і регулювання економічної активності. Країни світу теж використовують у своїй діяльності механізм випуску державних цінних паперів різних видів.

Подальше вивчення ринку державних цінних паперів слід пов'язати із дослідженням конкретних характеристик цих інструментів на предмет їх відповідності потребам у інвестиційних ресурсах. Розкриття потенціалу таких цінних паперів для проектного фінансування потребує визначення реальних можливостей його подальшого використання у вітчизняній практиці.

Література

1. Пересада А. А. Інвестування / А. А. Пересада. – К. : Лібра, 2002, 472 с.
2. Шарп У. Інвестиції / У. Шарп, Г. Александер, Дж. Бзіли : Пер. с англ. – М. : ИНФРА-М, 2003. -ХІІ. 1028 с.
3. Основні показники фондового ринку / [Електронний ресурс] / НКЦПФР// Режим доступу: <http://www.nssmc.gov.ua>
4. Основні показники по ОВДП / [Електронний ресурс]/ Міністерство фінансів України // Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua>
5. Основні показники діяльності банків в Україні / [Електронний ресурс] / Національний банк України // Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/>
6. Основні показники державних цінних паперів Росії / [Електронний ресурс] / Міністерство фінансів Росії // Режим доступу : <http://www.minfin.ru/>
7. Основні показники державних цінних паперів США / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sifma.org/>
8. Основні показники державних цінних паперів США / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.treasury.gov>
9. Луців Б. Л. Банківська діяльність у сфері інвестицій. / Б. Л. Луців. – Т. : Карт-бланш, 2001 320 с.
10. Капран В.І. Банківські операції - Навчальний посібник / В.І. Капран, М.С. Кривченко, О.К. Коваленко, С.І. Омельченко. Навчальний посібник. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 208 с.

УДК 336.71

Ю.Б. Миронов
*здобувач кафедри економічної теорії,
Львівська комерційна академія*

Класифікація банківських рейтингів та їх практичне використання

У статті досліджено вплив різних видів банківських рейтингів на функціонування комерційних банків. Запропоновано класифікацію банківських рейтингів за ознакою їх практичного використання в банківській діяльності. Наведену класифікацію банківських рейтингів доцільно використовувати для нормативного регулювання рейтингового процесу.

Ключові слова: банківський рейтинг, класифікаційна ознака, методологія рейтингування.

Ю.Б. Миронов
*соискатель кафедры экономической теории,
Львовская коммерческая академия*

Классификация банковских рейтингов и их практическое использование

В статье исследовано влияние разных видов банковских рейтингов на функционирование коммерческих банков. Предложена классификация банковских рейтингов по признаку их практического использования в банковской деятельности. Приведенную классификацию банковских рейтингов целесообразно использовать для нормативного регулирования рейтингового процесса.

Ключевые слова: банковский рейтинг, классификационный признак, методология рейтингирования.

Y.B. Myronov
*External PhD Student of Economic Theory Department,
HEI "Lviv Academy of Commerce"*

Bank Ratings Classification and their Practical Use

The influence of different types of bank ratings on commercial banks functioning is investigated in the article. Bank ratings classification on the basis of their practical use in bank activity is offered. It is expedient to use the given classification of bank ratings for standard regulation of rating process.

Keywords: bank rating, classification, characteristic, rating methodology.

Постановка проблеми

Рейтинг комерційного банку – це узагальнена оцінка фінансового стану комерційного банку [1, с. 487]. Однак сучасна банківська діяльність є надзвичайно різноманітною, тому, на нашу думку, розуміти під банківським рейтингом лише оцінку фінансового стану банку є недоцільним. Різні користувачі банківських рейтингів мають свої специфічні цілі та відповідно хочуть бачити в банківських

рейтингах відображення тих характеристик банків та їх діяльності, які безпосередньо стосуються інтересів користувачів рейтингової інформації. Сучасні банки широко використовують різноманітні рейтинги у своїй діяльності, тому під банківськими рейтингами пропонуємо розуміти не тільки рейтинги самих банків, а й інші рейтинги, що використовуються банками або мають впливають на їх діяльність. Відповідно постає проблема адекватної класифікації банківських рейтингів у сучасних умовах функціонування банків. На нашу думку, така класифікація повинна відображати інтереси потенційних користувачів рейтингової інформації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питання класифікації кредитних і банківських рейтингів висвітлено в роботах таких науковців: А. Аніховський [2], І. Бабкіна [3], В. Батковський [4], П. Матвієнко [5], В. Онищенко [6], О. Рожко [7] та інші. Так, П. Матвієнко визначає, що рейтинг банків, як «система оцінки їх діяльності, яка базується на фінансових показниках роботи і даних балансу банків», класифікується за такими критеріями: місцем розташування – міжнародні та національні; типом власності – державні та недержавні; способом оцінювання – експертні, бухгалтерські, змішані; формою спостереження – дистанційні та комбіновані; ступенем прозорості – відкриті та закриті; методом побудови – бальні, індексні [5, с. 38]. Дослідник В.А. Батковський [4, с. 145-148] розширює критерії класифікації за методом побудови: номерні (ренкінги), що полягають у «обчисленні сукупності значень за обсягами та інших показників фінансового стану банків і присвоєння всім банкам певного місця в рейтингу за кожним з оцінюваних показників» (рейтинги Асоціації українських банків); бальні «дають змогу отримати інтегральну оцінку фінансового стану банків у балах, що присвоюються їм за кожним оцінним показником» (рейтингова система CAMELS, що використовується НБУ з метою визначення банків, які мають незадовільний фінансовий стан, порушення в менеджменті тощо); регресійні, у яких передбачено «визначення деякої сукупності банків, розрахунок значень факторних показників по кожному банку і середніх за їх сукупністю»; індексні, де «визначаються оціночні показники фінансового стану банку та вагові коефіцієнти для кожного з показників, які встановлюються експертами на основі власного досвіду роботи, інтуїції та професійних знань» (методики В. Кромонава, Р. Ширінської, українських вчених Т. Карчевої, А. Камінського, О. Юрчука на основі оцінки банківських ризиків тощо) [8, с. 3-4]. Загалом аналіз наукових робіт зазначених авторів показав, що кожен науковець виділяє свої класифікаційні ознаки для класифікації банківських рейтингів з метою кращого висвітлення предмета дослідження.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Аналізування літературних джерел дало змогу також встановити, що більшість класифікацій банківських рейтингів не відображають усієї специфіки сучасної діяльності банків. Ці класифікації не враховують також різноманітних інтересів різних груп користувачів банківських рейтингів. Тобто наявні класифікації банківських рейтингів дають скоріше уявлення про методи побудови, ніж про цілі використання вказаних рейтингів. Це суперечить потребам більшості користувачів банківських рейтингів, яких менше цікавлять методи складання останніх, а більше цікавить відповідність певних видів банківських рейтингів конкретним запитам і потребам користувачів рейтингової інформації.

Формулювання цілей статті

Метою статті є формування класифікації банківських рейтингів, яка дала б змогу врахувати особливості практичного використання банківських рейтингів у сучасній банківській діяльності. Така класифікація дозволить однозначно встановити для кожного виду банківського рейтингу коло потенційних користувачів та їх інтереси.

Виклад основного матеріалу дослідження

Оскільки сучасна банківська діяльність передбачає виконання різноманітних фінансових операцій, пропонуємо класифікувати банківські рейтинги за ознакою практичного використання в банківській діяльності. Така класифікація дає змогу одночасно з'ясувати функціональне призначення банківського рейтингу та інтереси потенційних користувачів цього рейтингу. Отже, за ознакою практичного використання в банківській діяльності пропонуємо банківські рейтинги поділяти на такі види:

- 1) інвестиційні (довгострокові, короткострокові);
- 2) рейтинги боргових зобов'язань банків (облігацій, субординованих кредитів);
- 3) рейтинги банківських продуктів (депозитів, кредитів, іпотечних програм тощо);
- 4) внутрішні банківські рейтинги (рейтинги позичальників, рейтинги якості управління, рейтинги відділень тощо);
- 5) рейтинги банківських деривативів;
- 6) рейтинги інструментів гібридного капіталу банків.

Рейтинги, що відображають поточний фінансовий стан банку і його перспективи (довгострокові, короткострокові), а також використовуються інвесторами для прийняття рішення щодо купівлі акцій певного банку у свій інвестиційний портфель, пропонуємо називати інвестиційними рейтингами. Зрозуміло, що інвестори можуть мати різний інвестиційний горизонт. Спекулятивного (портфельного) інвестора цікавлять короткострокові перспективи банку, щоб у найкоротші терміни заробити на коливаннях ціни акцій банку. Такого інвестора цікавитимуть короткострокові інвестиційні рейтинги банків. Інституційного (капітального) інвестора цікавлять довгострокові фінансові перспективи банку. Такий інвестор заробляє на дивідендах і суттєвих змінах ціни інвестиційного портфеля, відповідно його цікавить довгострокова якість придбаних активів, тобто довгострокові інвестиційні рейтинги банків. Довгострокові інвестиційні рейтинги банків повинні базуватися на методології, що використовує принцип «through the cycle», притаманний контрциклічним рейтингам. Методології складання короткострокових інвестиційних рейтингів повинні базуватися на принципі оперативності, що притаманний проциклічним рейтингам. Тому класифікація банківських рейтингів за ознакою врахування економічної кон'юнктури, за якою банківські рейтинги поділяються на проциклічні та контрциклічні, є похідною від нашої класифікації.

Необхідність виділення в окрему групу рейтингів боргових зобов'язань банків пояснюється тим, що сучасні боргові інструменти є досить складними в юридичному та економічному аспектах і ключовим моментом у таких рейтингах є надійність боргового зобов'язання банку. Зрозуміло, що покупець боргових зобов'язань банку пов'язує надійність позики з фінансовим станом банку, який відображається в інвестиційному рейтингу банку. Проте спиратися лише на інвестиційний рейтинг банку при купівлі боргового зобов'язання банку не доціль-

но. Наприклад, середньострокова облігація банку може мати вищий рейтинг, ніж відповідний інвестиційний рейтинг банку-емітента, якщо гарантом за облігаційними зобов'язаннями виступає більш надійна фінансова установа або облігація забезпечена якісними активами. Рейтинги боргових зобов'язань банків повинні враховувати подібні юридичні та економічні моменти, а інвестиційні рейтинги – ні, оскільки вони оцінюють комплексно загальний фінансовий стан банку. Загалом рейтинги боргових зобов'язань банків можна розділити за терміновістю на короткострокові, середньострокові та довгострокові. Основною проблемою при встановленні рейтингів боргових зобов'язань банків є врахування специфіки національних законодавств. Наприклад, в Україні субординований борг [9, с. 53] у фінансовій звітності банку враховується в складі зобов'язань банку, однак при розрахунку регулятивного капіталу включається в склад додаткового капіталу банку. У країнах, фінансове законодавство яких імплементує Базельські угоди, банки включають субординований борг до капіталу другого рівня, відповідно такий борг виступає вже інструментом гібридного капіталу. Отже, розрізнення боргових зобов'язань і гібридних капіталів банків має законодавчо-нормативну специфіку в різних країнах. Саме тому нами виділено в окрему групу рейтинги інструментів гібридного капіталу банків.

Рейтинги банківських продуктів використовуються споживачами банківських послуг. Для рейтингу депозитів важливими є фінансовий стан банку і надійність депозиту, а також відсоткова ставка, розмір застрахованої суми вкладу та інші параметри депозиту як банківського продукту. Кожен банківський продукт має унікальні властивості, про які пересічний споживач банківських послуг може мати неповну інформацію. Рейтинги банківських продуктів повинні зорієнтувати потенційних клієнтів у виборі найоптимальнішого для них банку.

Внутрішні банківські рейтинги складаються на основі внутрішніх методик банків. Останні можуть присвоювати рейтинг своїм позичальникам з метою прийняття рішення щодо суми кредиту, його терміну та відсоткової ставки. На основі рейтингової оцінки позичальника формується також необхідний обсяг резервів за кредитами, виданих цьому позичальникові. Рейтинги позичальників дають змогу оцінити якість кредитного портфеля банку, яка дуже впливає на інвестиційний рейтинг уже самого банку. Банки також можуть використовувати внутрішні рейтинги для управління банком. Наприклад, від рейтингу відділення може залежати заробітна плата його працівників. Загалом внутрішні банківські рейтинги можна розділити на дві групи:

- 1) рейтинги, необхідні для оцінки кредитного ризику та формування резервів за кредитами;
- 2) рейтинги, що необхідні для внутрішнього рейтингового управління банком.

Рейтинги банківських деривативів – це рейтинги, що надаються похідним фінансовим інструментам, емітованих банком або його афілійованою особою. Сучасний ринок фінансових деривативів має інноваційний характер і в законодавчому плані є недостатньо врегульованим. Однією з причин фінансово-економічної кризи 2008-2009 рр. називають саме банківські іпотечні деривативи. Банки виступають активними учасниками ринку фінансових деривативів, оскільки вбачають у цих інструментах дієвий механізм покриття касових розривів, що формуються грошовими потоками від банківської діяльності. Для прикладу розглянемо схему продажу банком облігацій, забезпечених іпотечними кредитами, хоча, в принципі, облігації можуть бути забезпечені будь-якими активами банку, що не заборонені законодавством. Використання такої схеми

називають сек'юритизацією. Класична сек'юритизація складається з таких етапів:

- 1) створюється цільова компанія SPV (Special Purpose Vehicle);
- 2) банк (первинний власник активів) продає активи SPV. Для фінансування такої угоди можуть використовуватися різні форми «кредитного покриття», яке отримується від третіх осіб у формі гарантій, субординованих позик, нот участі в кредиті тощо. SPV сплачує первинному власникові вартість проданих активів, а банк повністю відчужує ці активи на користь SPV;
- 3) цільова компанія отримує окремий кредитний рейтинг в одному з міжнародних агентств (Moody's, Fitch або Standart&Poog's), випускає і розміщує боргові інструменти (облігації чи ноти) серед професійних інвесторів;
- 4) інвестори купують облігації, забезпечені активами, які SPV отримала від банку;
- 5) SPV використовує надходження від придбаних активів для сплати процентів та основної суми боргу за позиками, отриманими для придбання активів. Банк збирає платежі за активами, переданими SPV. З юридичної точки зору банк виступає сервісним агентом SPV;
- 6) при настанні строку платежів за облігаціями (як за купонами, так і за основним боргом) SPV сплачує за позиками іноземним інвесторам;
- 7) різниця від надходжень за придбаними активами та виплатами за позиками перераховується банку.

Суть схеми полягає в тому, що на третьому етапі SPV отримує вищий рейтинг, ніж банк, який продає активи, відповідно облігації SPV можуть бути продані під менший процентний дохід, ніж облігації банку. Наведений приклад демонструє юридичну складність банківських деривативів, відповідно вони вимагають особливих методологічних підходів при наданні їм рейтингової оцінки.

На ринку капіталів інвестори можуть інвестувати кошти в інструменти гібридних капіталів банків. Гібридний капітал є доволі складною категорією та предметом переговорів фінансових регуляторів більшості розвинутих держав світу. Угоди Базель II та Базель III [10] значною мірою присвячені вирішенню питання нормативного регулювання гібридних капіталів банків. Як інструмент фондового ринку гібридний капітал банків потребує особливих методик рейтингового оцінювання.

Висновки

Запропонована нами класифікація банківських рейтингів за ознакою їх практичного використання в банківській діяльності, дає змогу однозначно встановити потреби та інтереси потенційних користувачів цих рейтингів. Використання вказаної класифікації регуляторами фінансового ринку дасть можливість якісніше регулювати рейтинговий процес у специфічних сферах банківської діяльності. Класифікація банківських рейтингів за ознакою їх практичного використання дає змогу фінансовим регуляторам проаналізувати інтереси зацікавлених сторін, які є специфічними для кожного виду банківського рейтингу. Залежно від рівня впливу цих інтересів на фінансову систему фінансові регулятори можуть розробити диференційовані правила регулювання рейтингового процесу для кожного виду банківського рейтингу.

Подальші дослідження необхідно спрямувати на встановлення відповідності між видами банківських рейтингів за ознакою їх практичного використання в банківській діяльності та прийнятними для кожного виду методологіями формування банківських рейтингів. Це дасть змогу регуляторам фінансового ринку розробити дієві процедури валідації банківських рейтингів.

Література

1. *Загородній А. Г.* Фінансово-економічний словник [Текст] / А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк. – Львів : Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2005. – 714 с.
2. *Аниховский А. Л.* Кредитный рейтинг : основные элементы и классификация [Текст] / А. Л. Аниховский // Деньги и кредит. – 2009. – № 3. – С. 30-34.
3. *Бабкіна І.* Досвід зарубіжних країн щодо рейтингової оцінки діяльності банків [Текст] / І. Бабкіна // Вісник Національного банку України. – 2010. – № 12. – С. 31-33.
4. *Батковський В. А.* Рейтингова оцінка діяльності банків [Текст] / В. А. Батковський // Фінанси України. – 2004. – № 5. – С. 145-150.
5. *Матвієнко П.* Рейтингова оцінка діяльності банків України [Текст] / П. Матвієнко // Економіка України. – 2008. – № 2. – С. 37-46.
6. *Онищенко В. О.* Досвід зарубіжних країн щодо оцінки фінансового стану банків [Електронний ресурс] / В. О. Онищенко, Ю. С. Довгаль, О. М. Гребінь // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : Збірник наукових праць. – 2012. – Вип. 35. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pprbsu/2012_35/35_01_03.pdf
7. *Рожко О. Д.* Кредитний рейтинг як оцінка надійності державних і муніципальних позичальників [Текст] / О. Д. Рожко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2005. – № 7. – С. 3-8.
8. *Гордіца Т. М.* Сучасні методики рейтингування банків України : теорія і практика інформаційної відкритості для вкладників грошових коштів [Електронний ресурс] / Т. М. Гордіца // Збірник наукових праць «Економічні науки». – 2011. – Випуск 7. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znpen/2011_7/23SMR.pdf
9. *Литвин Н. Б.* Фінансовий облік у банках (у контексті МСФЗ) [Текст] / Н. Б. Литвин. – К. : «Хай&Тек Прес», 2010. – 608 с.
10. Международная конвергенция измерения капитала и стандартов капитала : новые подходы [Електронний ресурс]. – Базель (Швейцария) : Банк международных расчетов, 2004. – Режим доступу : http://cbr.ru/analytics/bank_system/basel.htm

УДК 336.581.1

А.В. Ставицький

*доцент кафедри економічної кібернетики, к.е.н., доцент,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

О.О. Наумова

*доцент кафедри менеджменту та маркетингу, к.е.н.,
Університет економіки та права «КРОК»*

Аналіз факторів впливу на ефективність виконання державних інвестиційних програм в Україні

У роботі розглянуто питання запровадження державних інвестиційних програм в Україні. На основі зарубіжного досвіду показано переваги та недоліки різного виду програм, вказано фактори, що мають визначальний вплив на успішність виконання державних інвестиційних програм.

Ключові слова: державна інвестиційна програма, ефективність, зарубіжний досвід, інвестиції.

А.В. Ставицкий

*доцент кафедры экономической кибернетики, к.э.н., доцент,
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко*

Е.А. Наумова

*доцент кафедры менеджмента и маркетинга, к.э.н.,
Университет экономики и права «КРОК»*

Анализ факторов влияния на эффективность выполнения государственных инвестиционных программ в Украине

В работе рассмотрены вопросы государственных инвестиционных программ в Украине. На основе зарубежного опыта показаны преимущества и недостатки различного вида программ, указаны факторы, имеющие решающее влияние на успешность выполнения государственных инвестиционных программ.

Ключевые слова: государственная инвестиционная программа, эффективность, зарубежный опыт, инвестиции.

A.V. Stavytskyy

*PhD in Economics, Associate Professor of Economic
Cybernetics Department,
Kyiv Taras Shevchenko University*

O.O. Naumova

*PhD in Economics, Associate Professor of Management
and Marketing Department,
«KROK» University*

The Analysis of Impact Factors on the Efficiency of Public Investment Programs in Ukraine Implementation

The article describes the introduction of public investment programs in Ukraine. The advantages and disadvantages of various types of programs were discussed based on the international experience. Different factors, which have a significant influence on the success of the implementation of the public investment programs, were defined.

Keywords: public investment program, efficiency, international experience, investments.

Постановка проблеми

Проведення успішної інвестиційної політики можливе лише за умови адекватного сприйняття правил інвестиційного середовища. Саме розуміння закономірностей руху товарів інвестиційного ринку – інвестицій – дає змогу впливати на відповідні фінансові потоки та основних гравців, стимулюючи їх обирати державні інвестиційні проекти.

В Україні, на жаль, для суттєвого просування інвестиційних програм не обійтися без залучення іноземного капіталу. З одного боку, іноземні інвестиції дають змогу не тільки суттєво збільшити фінансування проектів, а й стимулюють передачу технологій, удосконалення навичок управління, не вимивають кошти підприємств і банків, які можуть бути направлені в інші інвестиційні проекти. З

іншого боку, іноземні інвестиції закладають майбутню небезпеку для платіжнього балансу, а також стабільності національної валюти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питання залучення інвестицій у національну економіку активно досліджують вітчизняні науковці: Ф.О. Ярошенко [1], С.Л. Лондар [2], Т.Г. Затонацька [3], А.С. Музиченко [4], В. Зимовець [5] та інші. Водночас слід зазначити, що інвестиційний потенціал державного фінансування використовується неефективно, про що свідчать суттєві проблеми в нашій країні з інфраструктурою, розвитком соціальної сфери, ЖКГ. Таким чином, необхідно проводити додаткове дослідження щодо факторів, які значною мірою визначають ефективність державних інвестиційних програм.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Важливим для ефективного розвитку вітчизняної економіки, залучення іноземних інвестицій є визначення загроз і можливостей для розвитку державної інвестиційної діяльності.

Формулювання цілей статті

Цілями статті є аналіз досвіду зарубіжних державних інвестиційних програм, визначення їх переваг і недоліків, а також можливостей щодо сприятливого впровадження в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження

Досвід 2008 р. засвідчує, що довгострокова стратегія залучення прямих іноземних інвестицій повинна включати: постійний і ретельний аналіз великих ринків, джерел інвестицій; аналіз галузей промисловості країни та їхніх потреб; визначення пріоритетів і цілей для галузей промисловості в інвестиційній політиці; розроблення ефективних інструментів для пошуку та залучення необхідних форм і видів інвестування [6].

Таким чином, форми та методи регулювання процесами інвестування стають основними чинниками забезпечення ефективного розвитку держави. На жаль, макроекономічна політика урядів у нашій країні не завжди відрізнялася послідовністю та відповідала потребам інвесторів. На сьогодні виникла нагальна потреба у створенні організаційно-економічного механізму планування залучення інвестицій з урахуванням відповідних умов і факторів, у якому необхідно передбачити оцінку інвестиційного потенціалу країни та регіонів, заходи для залучення інвестицій, визначення завдань інвестиційної діяльності.

У цьому аспекті вкрай важливим є відношення державних органів до процесу регулювання інвестиційної діяльності, а також участі самої держави в цих процесах. Очевидно, для підвищення ефективності власних інвестицій держава може вдаватися до прямої підтримки певних галузей. Однак не завжди цей досвід є успішним.

Державна підтримка та субсидії при видобутку природних копалин вважаються неефективними внаслідок низьких цін для споживачів, наявності антистимулів для підвищення ефективності використання палива, сприяють високим обсягами викидів CO₂ і тим самим роблять вагомий внесок у загострення проблеми зміни клімату. Такі субсидії посилюють помилкові сигнали ринку, стимулюючи зростання енергоємних галузей і «недружніх» з точки зору охорони навколишнього середовища галузей енергетики. Щорічні субсидії на виробництво та споживання викопних видів палива становлять щонайменше 500 млрд. дол., що в 4 рази більше, ніж офіційна допомога для розвитку, надана країнами

ОЕСР у 2010 році. У Канаді у 2009 р. на субсидії в нафтогазовий сектор було витрачено 2,8 млрд. дол., у Норвегії – 4,4 млрд., США – 5 мільярдів. Світові держави сприяють поетапному скороченню та раціоналізації субсидій, що виділяються на використання неефективних видів викопного палива в середньостроковій перспективі, одночасно надаючи цільову підтримку найбіднішому населенню.

Проте слід зазначити, що різного роду державні підтримки залишаються досить значними. Зокрема, у Росії державна підтримка виробників нафти і газу характеризується такими обсягами: субсидії на видобуток вуглеводнів сягають 4,2% і 6,0% вартості всієї нафти та загального обсягу газу, видобутих у Росії у 2009 та 2010 рр., відповідно. В іншому вираженні на наведені субсидії припало 8,6% і 14,4% величини всіх податкових та інших виплат у федеральний бюджет компаніями галузі у 2009 та 2010 рр. відповідно [7]. Швидке збільшення суми субсидій з 2009 р. по 2010 р. пояснюється введенням пільги на вивіз мито на нафту для родовищ Східного Сибіру та деяких інших регіонів.

Державна підтримка довгий час надавалася й вугільній промисловості РФ для проведення її реструктуризації. Основним завданням було здійснення переходу від збиткової та неконкурентоздатної галузі до такої, що забезпечить саморозвиток у тривалій перспективі вугільних компаній без бюджетних дотацій. Очевидний шлях досягнення цієї мети – закриття нерентабельних шахт. Державна підтримка включала необхідні зобов'язання з підтримки виконання основних соціальних функцій відносно вивільнюваних працівників і диверсифікації структури регіональної економіки. Обсяг цієї підтримки мав забезпечити мінімальний у тих умовах рівень безробіття у вугільних регіонах і відсутність гострих соціальних конфліктів.

Водночас досвід державної підтримки не завжди є ефективним. Наприклад, у Білорусі проводиться модернізація промислового виробництва, спрямована на імпортозаміщення. Тому держава намагається приділяти пильну увагу деревообробці, яка використовує місцеву сировину. Однак державна підтримка на суму близько 1 трлн. білоруських рублів деревообробної галузі за останні 3 роки не досягла належного ефекту – галузь перебуває у стані стагнації, що пояснюється неефективністю державних підприємств.

Практично в усіх країнах світу держава активно підтримує аграрну індустрію, що робить її закритою та протекціоністською. Як правило, чим більш розвинута країна, тим більша надається підтримка. Способи державної підтримки схожі та, за великим рахунком, зводяться до встановлення рівня індикативних цін (ураховує верхні та нижні межі коливань ринку), які держава гарантує фермерам за рахунок бюджетних коштів. Уперше ця система була використана в середині 30-х років XX ст. в США, а з 60-х років минулого століття вона застосовується і в країнах загального ринку як інструмент єдиної аграрної політики. На сьогодні в деяких країнах державні фінансові вкладення в сільське господарство в 1,5-2 рази перевищують ринкову вартість його продукції [8]. Як зазначає Л.Б. Зиміна, субсидії в країнах ЄС уже досягли 45-50% вартості продукції фермерів, у Японії та Фінляндії – близько 70%, Росії – лише 3,5%. У США в розвиток сільського господарствакладається на 30% більше коштів (у розрахунку на одиницю продукції), ніж в інші галузі.

Загалом, обсяг державної підтримки сільського господарства в США становить близько 1%, у країнах ЄС – 1,3%, Японії – 1,4% валового внутрішнього продукту [9]. У Росії у 2009 р. в сільське господарство державою було спрямовано 190 млрд. руб., що становило менше 0,5% ВВП [10].

Згідно з правилами СОТ заходи державної підтримки сільського господарства можуть здійснюватися за допомогою таких способів:

- прямі дотації та субсидії, що жорстко критикуються прихильниками вільного ринку, а тому їх частка в розвинених країнах поступово знижується;
- відстрочки платежів по кредитах, податкові пільги, пільгові або безпроцентні кредити, списання або реструктуризація боргів, віднесення боргів сільськогосподарських товаровиробників у розряд державного внутрішнього боргу, які сприяють скороченню виробництва;
- розвиток інфраструктури сільських районів, наукові дослідження в галузі сільського господарства, ветеринарні роботи, екологічні програми, поліпшення родючості ґрунтів, що опосередковано сприяє розвитку галузі;
- податкові пільги, зменшення оподатковуваного доходу фермерів через прискорену амортизацію машин і устаткування, податкові кредити, податкові знижки на прибуток дрібного бізнесу та збиткових підприємств; система пільг при купівлі нової техніки та використанні нових технологій, податкові пільги на інвестиції в сільське господарство, податкові пільги на резервні та інші фонди, гранти для сплати податків, що сприяє розвитку дрібних сільськогосподарських підприємств.

Відповідно до законодавства бюджетна підтримка може надаватися як із державного бюджету, так і з бюджету автономного утворення (округ у Німеччині, район або департамент у Франції) або федеральної держави (землі Німеччини).

Бюджетні витрати США на сільське господарство використовуються на платежі з бюджету, компенсації витрат виробництва, підтримку цін, субсидії на вдосконалення виробничої структури, розроблення та здійснення різних програм. Однак уряд країни не контролює і не субсидує ціни на сільськогосподарські ресурси та процентну ставку за урядовими програмами по аграрному кредиту.

У Росії застосовуються такі види державної підтримки сільського господарства:

- дотації на облаштування молодих фермерів, які мають сільськогосподарську освіту та відповідні професійні навички;
- компенсаційна допомога фермерам у районах із несприятливими природними умовами;
- субсидії під вихід орних земель із сільськогосподарського виробництва і субсидії та позики на підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва, покращення життя фермерів;
- дотації сільськогосподарському виробництву, що зазнало стихійного лиха, та субсидії, спрямовані на підвищення сільськогосподарського доходу фермера;
- інші субсидії, пов'язані зі збереженням навколишнього середовища, будівництвом малих зрошувальних систем тощо.

Підтримкою залучення інвестицій займається й уряд. На думку віце-прем'єр-міністра України О.Ю. Вілкула, «Україна повинна максимально використовувати свій потенціал для залучення інвестицій. Це стосується транзитних можливостей, сільського господарства, високих технологій тощо. Підтримка імпортозаміщення, з урахуванням потужного внутрішнього ринку, є також одним з напрямів розвитку. Зокрема, це стосується створення умов для локалізації виробництва тих товарів, які в даний час імпортуються».

Однак слід чітко розуміти, що за жодної форми державної підтримки ніяке сприяння інвестиційній діяльності не зможе залучити додаткових коштів, якщо

інвестор не буде впевнений у отриманні певної доходності. На сьогодні велика частина державних програм розроблена для завідомо збиткових об'єктів, які не можуть гарантувати інвесторові навіть повернення вкладених коштів.

Одним зі способів дострокового повернення коштів інвесторові є оптимізація податків. В Україні відповідно до законодавства діє два спеціальні податкові режими: єдиний податковий режим і фіксований сільськогосподарський податок. Малі підприємства, у яких річний дохід не перевищує 20 млн. грн. або 5 млн. грн. і які мають не більше 50 співробітників, можуть обрати сплату єдиного податку замість податку на прибуток, ПДВ, земельного податку тощо. Для компаній сільського господарства, діяльність яких на 75% і більше становить сільськогосподарське виробництво, існує можливість вибору єдиного податкового платежу замість податку на прибуток, земельного податку, податку за використання водних ресурсів, спеціальних податків для окремих видів діяльності.

Також застосовуються пільгові режими оподаткування в інвестуванні в створення альтернативних джерел енергії, сільського господарства, інформаційних технологій, легкої промисловості, друкарень, послуг освіти та медицини. Запроваджуються й інші форми підтримки іноземних інвестицій.

До основних пріоритетів державних інвестиційних програм на сучасному етапі слід віднести: розвиток інфраструктури, розроблення альтернативних і відновлювальних джерел палива, реалізацію проектів удосконалення та заміни систем водопостачання та каналізації відповідно до європейських екологічних стандартів, продовження прокладання магістральних доріг і початок будівництва нових доріг, у тому числі між селами, районними центрами, розвиток соціальної сфери за рахунок будівництва сучасних шкіл, лікарень, центрів підтримки здоров'я, створення систем надання електронних послуг, оптимізація адміністративного апарату шляхом переведення більшості послуг до електронного обігу, переоснащення підприємств сільського господарства.

Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання визначення середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності загальнодержавного рівня на 2012-2016 роки» від 12 березня 2012 р. №294 до середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності загальнодержавного рівня на вказані роки віднесено [11]: освоєння нових технологій транспортування енергії, упровадження енергоефективних, ресурсозберігаючих технологій, освоєння альтернативних джерел енергії; освоєння нових технологій високотехнологічного розвитку транспортної системи, ракетно-космічної галузі, авіа- та суднобудування, озброєння та військової техніки; освоєння нових технологій виробництва матеріалів, їх оброблення та з'єднання, створення індустрії наноматеріалів і нанотехнологій; технологічне оновлення та розвиток агропромислового комплексу; упровадження нових технологій та обладнання для високоякісного медичного обслуговування, лікування, фармацевтики; широке застосування технологій більш чистого виробництва та охорони навколишнього природного середовища; розвиток сучасних інформаційних, комунікаційних технологій, робототехніки.

Певними факторами є державна підтримка проектів. Зокрема, на сьогодні в Україні започатковано так звані Національні проекти, які знаходять максимальне сприяння з боку державних органів. Серед них можна відзначити [12]: «LNG Україна» – морський термінал з приймання скрапленого природного газу; «Енергія природи» – будівництво комплексу вітрових, сонячних і малих гідроелектростанцій, виробництво твердого альтернативного палива; «Нове життя»

– нова якість охорони материнства та дитинства; «Якісна вода» – забезпечення населення України якісною питною водою; «Чисте місто» – система комплексів з переробки твердих побутових відходів; «Відкритий світ» – створення інформаційно-комунікаційної освітньої мережі національного рівня на базі технологій радіозв'язку четвертого покоління (4G); «Місто майбутнього» – формування стратегічного плану та системи проектів розвитку міста; «Вчасна допомога» – утворення єдиних регіональних оперативно-диспетчерських служб з використанням сучасних GPS-технологій для зменшення часу прибуття бригад швидкої медичної допомоги до пацієнта; «Повітряний експрес» – залізничне пасажирське сполучення м. Київ – міжнародний аеропорт «Бориспіль» і будівництво інших інфраструктурних об'єктів Київського регіону; «Індустріальні парки України» – створення промислово-виробничої інфраструктури; «Технополіс» – створення інфраструктури інноваційного розвитку та високих технологій; «Олімпійська надія – 2022» – створення спортивно-туристичної інфраструктури; «Зерно України» – програма розвитку зерновиробництва з високими виробничими та економічними показниками; «Відроджене скотарство» – розроблення та реалізація програми розвитку скотарства; «Зелені ринки» – створення мережі регіональних оптових продовольчих ринків.

Відповідно до законодавства державна підтримка для реалізації національних проектів може надаватися, зокрема, у формі [13]: співфінансування з державного та/або місцевих бюджетів; державних і місцевих гарантій відповідно до законодавства з метою забезпечення виконання боргових зобов'язань за запозиченнями суб'єктів господарювання; кредитування за рахунок коштів державного або місцевих бюджетів; повної або часткової компенсації за рахунок коштів державного або місцевих бюджетів відсотків за кредитами, залученими суб'єктами господарювання.

Реалізація національних проектів також може здійснюватися на умовах державно-приватного партнерства.

На практиці при виконанні проектів залучаються державні та місцеві гарантії з метою забезпечення виконання боргових зобов'язань за запозиченнями суб'єкта господарювання та кредитування за рахунок коштів державного або місцевих бюджетів або співфінансування інвестиційного проекту з державного бюджету [14]. У виключних випадках здійснюється фінансування за рахунок коштів Стабілізаційного фонду. Також можливе пільгове кредитування зі зниженою ставкою відсотка, коли різниця покривається державою.

Таким чином, факторами впливу на ефективність виконання державних інвестиційних програм в Україні є: довгострокова стратегія залучення інвестицій до проектів; державна підтримка та субсидії певних видів діяльності; очікувана прибутковість запропонованих проектів та їх повна окупність; можливість податкової оптимізації для інвесторів; участь державних та/або місцевих органів влади у співфінансуванні проектів.

На жаль, при аналізі ефективності не можна обмежитися виключно переліченими факторами, оскільки на рішення приватних інвесторів щодо доцільності початку фінансування або продовження роботи можуть вплинути:

1. Валютна стабільність. Більшість розрахунків робиться в національній валюті з жорсткою прив'язкою до очікуваного курсу гривні до долара США. Якщо інвестор не буде впевнений у стабільності валюти, його рішення щодо інвестування не буде позитивним. Тому необхідно вимагати гарантування стабільності валютного курсу не тільки шляхом обіцянок НБУ, а й показниками платіжного балансу України та іншими монетарними чинниками.

2. Політична стабільність. Повинно бути чітке усвідомлення, що після початку роботи над проектом неможливі будь-які зміни у відчуженні прав власності або перегляді результатів інвестиційних конкурсів. Відсутність таких гарантій відлякує більшість стратегічних інвесторів.

Гарантії затребуваності проекту. Частина проектів має достатньо віртуальний характер, коли не прораховано повністю потреби в ньому за умови платної організації послуг. Зокрема, при будівництві нових платних доріг немає гарантії заповнюваності останніх приватними користувачами, що може вимагати покриття від держави можливих збитків інвестора. Досвід закордонних аналогічних проектів свідчить, що далеко не завжди очікувані потоки клієнтів правильно прораховано, що призводить до суттєвих змін у реалізації проекту, а, відповідно, зниження його ефективності.

Слід зауважити, що не лише макроекономічні фактори впливають на ефективність інвестиційних програм, а й реалізація самих програм впливає на відповідні макроекономічні фактори, які у свою чергу знову впливають на виконання програм.

Висновки

Підсумовуючи, можна зазначити, що активізація інвестиційної діяльності в Україні залежить не тільки від внутрішніх факторів, а й від зовнішніх. Для поліпшення елементів першої групи необхідним є впровадження інституціональних рішень, пов'язаних із прозорістю державної інвестиційної діяльності на всіх ланках, підвищення залучення суб'єктів економічної діяльності до процесу реалізації державних програм. Друга група факторів менше піддається адекватному прогнозуванню, оскільки значною мірою залежить від стану світових валютних і фондових ринків. Ураховуючи обмеженість можливостей впливу на цю групу, з метою підвищення ефективності державних інвестиційних програм акцент слід робити саме на внутрішніх факторах.

Література

1. Прогнозування макроекономічних наслідків упровадження Податкового кодексу України [Текст] : [монографія] / [Ф. О. Ярошенко та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук, проф. Ф. О. Ярошенка ; ДННУ «Акад. фін. упр.». – К. : [ДННУ «Акад. фін. упр.»], 2010. – 366 с.
2. Лондар С. Л. Інвестиційно-інноваційна діяльність в Україні : можливості державної підтримки / С. Л. Лондар // Науков праці НДФІ. – 2006. – № 2 (35). – С. 91-101.
3. Затонацька Т. Г. Бюджетно-податкове регулювання інвестиційної діяльності в Україні [Текст] : монографія / Т. Г. Затонацька. – К. : За друга, 2012. – 298 с.
4. Музиченко А. С. Інвестиційна діяльність в Україні : Навчальний посібник / А. С. Музиченко. – К. : Кондор, 2005. – С. 119.
5. Зимовець В. Фінансове забезпечення інноваційного розвитку економіки / В. Зимовець // Економіка України. – 2003. – №4. – С. 9-17.
6. Свірідова Н. Д. Прямі іноземні інвестиції : світовий досвід та стратегія залучення в економіку України : монографія / Н. Д. Свірідова. – Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2004. – 164 с.
7. Герасимчук И. В. Государственная поддержка добычи нефти и газа в России : какой ценой? / И. В. Герасимчук // Исследование Всемирного фонда дикой природы (WWF). – М.: 2012. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.iisd.org/gsi/sites/default/files/ffs_awc_russia_ru.pdf
8. Исследование 2012 г. «Оценить уровень государственной поддержки сельского хозяйства в России», Центр Агропродовольственной политики РАНХ и ГС, Лаборатория аграрной политики ИЭП им. Е. Гайдара // [Режим доступу : www.iep.ru/.../Bjudzhetnye_rashody%20i_gosudarstvennaja_podderzhk]
9. Васильева М. В. Развитие системы финансирования инвестиционных проектов в

рамках государственно-частного партнерства в России / М. В. Васильева, О. В. Федорова // Экономический анализ : теория и практика. 2011. – № 9. – С. 17-18.

10. Нецадин А. Опыт государственного регулирования и поддержки сельского хозяйства за рубежом / А. Нецадин // Ежедневное аграрное обозрение. – 2009 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http:// agroobzor.ru/есon/a-125.html](http://agroobzor.ru/есon/a-125.html).

11. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання визначення середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності загальнодержавного рівня на 2012-2016 роки» від 12 березня 2012 р. № 294. –К : [Електронний ресурс] – Режим доступу [http:// zakon.nau.ua/doc/?doc_id=695358](http://zakon.nau.ua/doc/?doc_id=695358)

12. Національні проекти [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://investukraine.com/uk/investment-opportunities/national-projects>

13. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку проектів із пріоритетних напрямів соціально-економічного та культурного розвитку (національні проекти)» від 8 грудня 2010 р. № 1255. – К. : [Електронний ресурс] – Режим доступу : [http:// zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1256-2010-%D0%BF](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1256-2010-%D0%BF)

14. Міністерство економічного розвитку та торгівлі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://me.kmu.gov.ua>

УДК 336.226:631.16

Л.Д. Тулуш

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів та банківського бізнесу,
Університет економіки та права «КРОК»*

Н.М. Малініна

*кандидат економічних наук,
асистент кафедри економіки підприємства,
Вінницький національний технічний університет*

Посилення регулювальних властивостей прямого оподаткування у сфері агропромислового виробництва

У статті проведено аналіз та здійснено оцінювання діючої системи прямого оподаткування у сфері агропромислового виробництва; визначено напрями посилення регулювальних властивостей прямих податків з метою забезпечення рівномірного розподілу податкового навантаження на товаровиробників різних форм господарювання та виробничої спеціалізації.

Ключові слова: система прямого оподаткування, податкове навантаження, сільське господарство.

Л.Д. Тулуш
кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансов і банківського бізнеса,
Університет економіки і права «КРОК»

Н.М. Малинина
кандидат економічних наук,
асистент кафедри економіки підприємства
і виробничого менеджмента,
Вінницький національний технічний університет

Усиление регулирующих свойств прямого налогообложения в сфере агропромышленного производства

В статье проведён анализ и осуществлена оценка действующей системы прямого налогообложения в сфере агропромышленного производства; определены направления усиления регулирующих свойств прямых налогов с целью обеспечения равномерного распределения налоговой нагрузки на товаропроизводителей различных форм хозяйствования и производственной специализации.

Ключевые слова: система прямого налогообложения, налоговая нагрузка, сельское хозяйство.

L.D. Tulush
*PhD in Economics, Associate Professor of Finance
and Banking Department,
«KROK» University*

N.M. Malinina
*PhD in Economics, Teaching Assistant of Enterprise
Economics and Production Management Department
Vinnytsia National Technical University*

Strengthening of Regulating Properties of the Direct Taxation in the Field of Agrarian Business

In the article the analysis was carried out and the operating system of the direct taxation in the field of agrarian business was estimated. The ways of strengthening of the direct taxes regulating properties for the provision of uniform distribution of tax burden on producers of various forms of managing and production specialization were defined.

Keywords: system of direct taxation, tax burden, agriculture.

Постановка проблеми

Оподаткування є важливим інструментом державного регулювання економічних процесів, виняткова значущість якого проявляється у формуванні умов функціонування суб'єктів господарювання, створенні належного інвестиційного клімату, стимулюванні інноваційного розвитку економіки в цілому та окремих її галузях. Ефективне використання цього важеля фінансової політики по-

требує належного наукового обґрунтування засад формування фіскальних механізмів.

Важливою функцією прямих податків є регулююча, сутність якої полягає у свідомому втручанні держави в ринкову економіку для досягнення визначених цілей податкової політики та регулювання соціально-економічних процесів. Метою державного податкового регулювання є збільшення податкових надходжень до бюджету в результаті підвищення ефективності діяльності суб'єктів господарювання.

Система прямого оподаткування в сільському господарстві є сферою, у якій повинні реалізовуватись основні завдання регулюючої функції податків – вирівнювання умов господарювання, підтримка товаровиробників шляхом застосування відповідних механізмів прямого оподаткування, оптимізація податкового навантаження. Необхідність податкового регулювання в аграрному секторі обумовлена специфікою сільськогосподарського виробництва, стратегічною важливістю галузі в підтриманні продовольчої безпеки країни, що потребує створення умов для підвищення прибутковості та конкурентоспроможності вітчизняних сільгосппідприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дослідженню питань оподаткування аграрного сектору присвячено праці Л. Березовської [1], М. Дем'яненка [2], Т. Калінеску [3], Т. Кармазіна [4], О. Непочатенко [5], Н. Прокопенко [6], О. Прокопчук [7], В. Синчака [8] та інших авторів. Попри достатній рівень розробленості податкової проблематики, питання напрямів реформування системи прямого оподаткування в сільському господарстві не були остаточного вирішені, що поряд із недостатньою ефективністю та суперечливістю діючого податкового механізму не сприяє реалізації стратегічних цілей державної аграрної політики та дестабілізує фінансову систему держави.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Нині регульовальні властивості прямих податків зведені до мінімуму внаслідок застосування протягом тривалого часу недосконалих і неадаптованих до сучасних умов сільськогосподарського виробництва режимів прямого та непрямого оподаткування, що зумовило низку проблем, головними з яких є порушення конкурентного середовища внаслідок нерівномірного податкового навантаження на підприємства різних організаційно-правових форм господарювання та напрямів спеціалізації. Зазначене зумовлює необхідність поглиблення наукових досліджень у напрямі обґрунтування засад формування ефективної системи прямого оподаткування у сфері агропромислового виробництва.

Формулювання цілей статті

Метою дослідження є визначення напрямів реформування системи прямого оподаткування сільськогосподарських товаровиробників, спрямованих на створення рівних конкурентних умов для різних організаційно-правових форм господарювання в сільському господарстві.

Виклад основного матеріалу дослідження

Поряд з існуванням особливого набору податкових інструментів для товаровиробників галузі сільського господарства – загальної системи та двох спеціальних податкових режимів, система прямого оподаткування не відзначається гнучкістю внаслідок відсутності адекватного відображення в податковому механізмі сучасних тенденцій розвитку економічних процесів у галузі та специфіки

діяльності підприємств різних напрямів спеціалізації, що призвело до суттєвої варіативності показників податкового навантаження; значної концентрації капіталу та площ угідь обмеженим колом суб'єктів господарювання; відсутності коштів на фінансування землеохоронних заходів; невідповідності нормативного розміру рентного доходу, покладеного в основу грошової оцінки угідь, фактичному рівню доходності сільськогосподарського виробництва, що зумовлює недоотримання відповідними бюджетами значних сум податкових надходжень, база для вилучення яких існує [9, с. 7].

Запровадження наприкінці 90-х років минулого століття спеціального режиму прямого оподаткування – фіксованого сільськогосподарського податку - (ФСП) стало однією з передумов сучасного розвитку аграрного сектору: за останні тринадцять років частка прибуткових підприємств у загальній їх кількості збільшилась у 2,5 рази і на кінець 2012 р. становила 78,2%, покращився фінансовий стан галузі – з 1752,4 млн. грн прибутку у 2000 р. до 26787,2 млн. грн. у 2012 р., підвищилася рентабельність сільськогосподарського виробництва (з -1% у 2000 р. до 20,5% у 2012 р.), покращився інвестиційний клімат [10].

Проте означені тенденції не знайшли відповідного віддзеркалення у формуванні механізму прямого оподаткування. Зосередивши увагу на стимулюванні розвитку та підтримці галузі сільського господарства, держава залишила поза увагою регульовальні властивості прямих податків, що призвело до нерівномірного податкового навантаження на сільськогосподарські підприємства.

Результати проведеного дослідження щодо розподілу податкового навантаження на сільгосптоваровиробників у розрізі основних видів діяльності свідчать про його суттєве ранжування (табл.).

Таблиця

Податкове навантаження на сільгосппідприємства різних напрямів спеціалізації за діючого механізму прямого оподаткування (ФСП)

Показник	Вид економічної діяльності					
	Вирощування зернових культур (01.11)	Вирощування овочів (01.13)	Вирощування квітів (01.19)	Вирощування фруктів (01.24)	Тваринництво (01.4)	Змішане сільське господарство (01.5)
	СТОВ АФ «О»	ТОВ «Колорит»	«У-Ф»	ФГ ² «ГД» ²	ФГ ² «Г»	ФГ ² «Яр»
Площа с.-г. угідь у користуванні, га	5232,0	396,27	18,99	27,0	19,4	510,0
Дохід, тис. грн. ¹	25403,2	32477,2	53460,0	285,9	193,9	1239,0
у т.ч. на 1 га с.-г. угідь, тис. грн.	4,86	81,96	2815,2	10,59	10,0	2,43
Прибуток, тис. грн.	6156,9	4921,8	17107,2	39,5	8,2	114,2
у т.ч. на 1 га с.-г. угідь, тис. грн.	1,18	12,42	900,85	1,46	0,42	0,22
ФСП, грн.	35473,0	2732,4	122,7	165,8	122,0	3626,1
у т.ч. в розрахунку на						
- 1 га с.-г. угідь	6,78	6,89	6,46	6,14	6,29	7,11
- 100 грн. доходу ²	0,14	0,008	0,0002	0,058	0,06	0,29
- 100 грн. прибутку	0,58	0,056	0,0007	0,43	1,49	3,18

¹ Від реалізації сільгосппродукції власного виробництва, продуктів її переробки, надання супутніх послуг;

² ФГ- фермерське господарство.

Джерело: розраховано авторами на основі даних податкової звітності підприємств за 2012 р.

Так, для підприємств рослинництва податкове навантаження на 100 грн. прибутку становить 0,6 грн.; для підприємств тваринництва – 1,5 грн.; для підприємств змішаного типу – близько 3,0 грн.; для окремих видів діяльності (наприклад, вирощування квітів, вирощування овочів тощо) податкове навантаження є низьким і становить 0,0001-0,001 на 100 грн. прибутку. Відповідно, використання ФСП без урахування напряму спеціалізації сільгоспідприємств, поряд із відсутністю належних обмежень щодо його застосування, нівелює регульовальні властивості прямих податків.

За результатами порівняльного аналізу рівня податкового навантаження на платників податків за умови використання ними альтернативних систем прямого оподаткування (загальної системи та двох спеціальних податкових режимів) з'ясовано, що найменший рівень податкового навантаження досягається при використанні ФСП, що дає змогу сільськогосподарським підприємствам акумулювати значні суми у вигляді несплачених податків, державний контроль за подальшим використанням яких не здійснюється. Так, порівняно з податковим зобов'язанням на загальній системі (за умови сплати податку на прибуток та земельного податку) підприємства, що є платниками ФСП, акумулюють від 85% до 99% податкових платежів. Зважаючи, що сучасний агробізнес є прибутковим, потенційні бюджетні надходження від сільського господарства втрачено. Відповідно ФСП є «податковою схованкою», оскільки його сплата не потребує ведення повноцінного податкового обліку, він не забезпечує дотримання принципу вертикальної рівності, у його механізмі відсутній ефект автоматичної стабілізації [11, с. 653].

За підрахунками Міндоходів, у 2012 р. пільгами скористалося 16 тис. сільськогосподарських підприємств, більшість із яких отримували державні субсидії та використовували спецрежими з метою оптимізації податкового навантаження. Останнім часом надходження від ФСП є незначними (у 2011 р. надходження до бюджету від ФСП становили 121,9 млн. грн., а у 2012 р. – 131 млн. грн.) і не відповідають сучасному рівню прибутковості сільськогосподарського виробництва [12].

На державному рівні неодноразово порушувалося питання щодо необхідності вдосконалення механізму прямого оподаткування в сільському господарстві. Так, Міндоходів вбачає напрямом удосконалення податкового механізму диференціацію ФСП за видами діяльності – рослинництво, птахівництво та тваринництво, проте методику визначення бази оподаткування для кожного з видів діяльності й досі не опрацьовано (за попередньою інформацією, базою оподаткування для птахівництва та тваринництва планується визначити дохід від реалізації продукції).

Іншої позиції дотримуються Міністерство аграрної політики та продовольства України, представники профільних асоціацій і парламенту, внаслідок чого на розгляд було внесено законопроект № 2959, у якому пропонується «...до 1 січня 2018 року заборонити внесення змін до Податкового кодексу України, які обмежують права та пільги сільськогосподарських товаровиробників та підприємств, які вони мають у рамках спеціального режиму оподаткування діяльності у сфері сільського господарства, лісового господарства та рибальства, а також фіксованого сільськогосподарського податку...» [13], що, на думку авторів законопроекту, дасть змогу зберегти рентабельність сільського господарства, підвищити рівень довіри іноземних інвесторів, збільшити інвестиції в АПК.

Після обговорення зазначених пропозицій у наукових і урядових колах було прийнято рішення уточнити лише базу нарахування ФСП, а саме – базою ФСП

визначено «...нормативну грошову оцінку одного гектара сільськогосподарських угідь з урахуванням коефіцієнта індексації, визначеного відповідно до розділу XIII цього Кодексу» [14].

На нашу думку, зазначені кроки дадуть змогу частково вирішити фінансові завдання – збільшити податкові надходження до бюджету, проте досягнення основної мети – створення рівних конкурентних умов – потребує кардинального реформування системи прямого оподаткування.

За результатами узагальнення зарубіжної практики оподаткування сільськогосподарських товаровиробників встановлено, що механізм прямого оподаткування є одним із основних важелів державного фінансового регулювання розвитку аграрного сектору, що проявляється у:

- диференціації механізму оподаткування залежно від особливостей діяльності суб'єктів господарювання (обсягу доходу, напряму спеціалізації, площі сільськогосподарських угідь, кількості працюючих тощо);

- формуванні пільгових засад оподаткування доходів від сільськогосподарської діяльності (для юридичних осіб – встановлення неоподаткованого мінімуму прибутку, сплата податку з усереднених за ряд років результатів діяльності, зменшення нарахованого податку на прибуток на суму сплаченого земельного (майнового) податку, звільнення новостворених сільгосппідприємств від оподаткування прибутку в перші роки господарювання, застосування спеціальних податкових режимів тощо; для фізичних осіб – встановлення пониженої ставки податку, неоподаткованого мінімуму доходів або площ сільгоспугідь, що обробляються власником, надання права на здійснення спеціальних податкових вирахувань з оподаткованого доходу, застосування особливого порядку ведення податкового обліку та формування звітності).

Ураховуючи пріоритетність галузі сільського господарства та її роль у підтриманні продовольчої безпеки держави, основною метою реформування механізму прямого оподаткування є забезпечення однорідності податкового простору для всіх форм господарювання.

Відповідно, вважаємо за необхідне використати окремі елементи зарубіжного досвіду податкового регулювання сільськогосподарської діяльності у вітчизняній податковій практиці; зокрема, виділити із загального кола суб'єктів господарювання певні (однорідні) категорії платників податків, згруповані за встановленими критеріями, та визначити для кожної з них відповідний порядок оподаткування їхніх доходів, який максимальною мірою врівноважував би інтереси держави та цієї категорії платників.

Такий підхід до формування податкового механізму в сільському господарстві передбачає перехід окремих типів сільгосппідприємств на загальну систему оподаткування, зокрема:

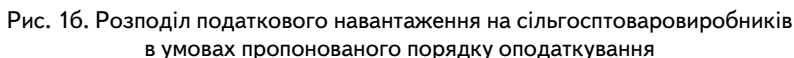
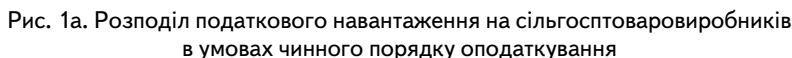
- підприємств, результативність діяльності яких не кореспондує з якісними характеристиками сільгоспугідь, а земельні ділянки є лише просторовим базисом для розміщення виробництва;

- підприємств, що здійснюють виробництво високорентабельних видів сільськогосподарських культур (квітів, декоративних рослин, грибів тощо);

- підприємств, що входять до складу фінансово-промислових груп і використовуються в схемах податкового планування.

Унаслідок реалізації запропонованих заходів податкові умови господарювання для різних категорій товаровиробників суттєво вирівнюються, про що свідчать результати проведеної накладки податкових норм (рис. 1а) на результати господарювання суб'єктів аграрного бізнесу (рис. 1б).

Реалізація наданих пропозицій сприятиме зменшенню варіативності показників податкового навантаження на підприємства різних організаційно-правових форм і напрямів спеціалізації – з нинішніх сотень-тисяч разів до діапазону 0,5–3% доходу та 5–20% відносно прибутку (максимальні коливання 5–6 разів), що забезпечить вирівнювання конкурентних умов для різних форм господарювання та раціональне використання наявного податкового потенціалу суб'єктів агропромислового виробництва.

Висновки

Сталий розвиток сільського господарства на сучасному етапі потребує наявності ефективного податкового механізму, який забезпечував би рівномірний розвиток усіх форм господарювання. Податкові пільги та преференції, передбачені для товаровиробників галузі, не повинні порушувати галузеву рівновагу та суперечити задекларованим принципам ефективного оподаткування. Реформування механізму прямого оподаткування повинно відбуватись у напрямі зміни методичного підходу до формування механізму оподаткування доходів суб'єктів господарювання у сфері агропромислового виробництва, що забезпечить вирівнювання податкового середовища функціонування різних категорій сільськогосподарських товаровиробників.

Література

1. Березовська Л. О. Сучасний стан та напрями удосконалення спеціального режиму прямого оподаткування в аграрному секторі економіки України [Електронний ресурс] / Л. О. Березовська // Науковий вісник НУБ і ПУ. – 2010. – Вип. 154, ч. 3. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvnu/2010_154_3/10blo.pdf
2. Дем'яненко М. Я. Вплив фінансових факторів на формування дохідності аграрних формуваль / М. Я. Дем'яненко // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства : Економічні науки. Вип. 85. – Харків : ХНТУСГ, 2009. – С. 23-31.
3. Калінеску Т. В. Оптимістичне оподаткування / Т. В. Калінеску // Часопис економічних реформ. – № 2. – 2011. – С. 41-46.
4. Кармазін Т. І. Фіксований сільськогосподарський податок як один з інструментів стимулювання сільськогосподарського виробництва [Електронний ресурс] / Т. І. Кармазін, Л. В. Голишевська // Економіка аграрного сектора. – 2011. – № 4. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchetei/2011_4/NV-2011-V4_27.pdf
5. Непочатенко О. О. Вдосконалення податкового регулювання діяльності рослинницьких домогосподарств [Електронний ресурс] / О. О. Непочатенко, О. Я. Ярошевич // Інноваційна економіка. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/inek/2011_1/231.pdf
6. Прокопенко Н. С. Податкові механізми регулювання економіки аграрного сектору України : автореф. дис. ... докт. екон. наук : спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / Н. С. Прокопенко. – К., 2010. – 43 с.
7. Прокопчук О. Т. Податкові пільги як фактор забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва / О. Т. Прокопчук // Інноваційна економіка: Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – 2011. – № 5 [24]. – С. 274-277.
8. Синчак В. П. Система оподаткування у сільському господарстві України : теорія, методологія та практика : автореф. дис. докт. екон. наук : спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / В. П. Синчак. – К., 2009. – 39 с.
9. Саблук П. Т. Основні напрями удосконалення державної аграрної політики в Україні / П. Т. Саблук, Ю. Я. Лузан // Економіка АПК. – 2011. – № 5. – С. 3-16.
10. Державна служба статистики України. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
11. Сарана С. В. Фіксований сільськогосподарський податок як спеціальний податковий режим [Електронний ресурс] / С. В. Сарана // Форум права. – 2011. – № 4. – С. 651-656. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2011-4/11ccvcpe.pdf>
12. Які податкові пільги залишать аграріям? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://unt.org.ua/yak-podatkov-p-lgi-zalishat-agrar-iam>
13. Проект закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України (щодо заборони обмеження прав та зменшення податкових пільг сільськогосподарських товаровиробників і сільськогосподарських підприємств)» № 2959 від 8 травня 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc_4_1?pf3511=46866
14. Проект закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо

реформування фіксованого сільськогосподарського податку, розширення кола податкових агентів екологічного податку, визначення платниками збору за спеціальне використання води первинних водокористувачів та визначення деяких елементів збору у вигляді цільової надбавки до ціни за природний газ» від 13 вересня 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dkrrp.gov.ua/acts/892.htm>

УДК 330.332

М.Л. Шестак
докторант,

Міжрегіональна Академія управління персоналом

Основоположні засади державного регулювання інвестиційної діяльності в Україні

У статті розглянуто основні аспекти державного регулювання інвестиційної діяльності: правові, організаційні тощо. Основу розгляду становить відповідний механізм регулювання в Україні.

Ключові слова: державне регулювання, інвестиційна діяльність, інвестиційна стратегія, суб'єкт інвестиційної політики, системний аналіз.

М.Л. Шестак
докторант,

Межрегиональная Академия управления персоналом

Основополагающие принципы государственного регулирования инвестиционной деятельности в Украине

В статье рассмотрены основные аспекты государственного регулирования инвестиционной деятельности: правовые, организационные и т.д. Основу рассмотрения составляет соответствующий механизм регулирования в Украине.

Ключевые слова: государственное регулирование, инвестиционная деятельность, инвестиционная стратегия, субъект инвестиционной политики, системный анализ.

M.L. Shestak
Candidate for a Doctor's Degree
Interregional Academy of Personnel Management

Fundamental Principles of Government Control of Investment Activity in Ukraine

This article deals with the main aspects of state regulation of investment: law, organizational and other components of this regulation. The basis of it components are mechanisms of regulation, which is presented in Ukraine.

Keywords: government control, investment activity, investment strategy, subject of investment policy, system analysis.

Постановка проблеми

Розвиток будь-якої економічної системи є ефективним за умови належного ресурсного забезпечення, адекватного стосовно встановлених цілей і завдань її функціонування. Макроекономічні системи та в першу чергу економічні системи національного рівня вимагають реалізації функцій державного регулювання ресурсного забезпечення. Ураховуючи ту обставину, що переважна більшість сучасних економічних систем є ресурснодіфіцитними, актуалізується проблема державного регулювання інвестиційної діяльності, яка охоплює коло теоретичних, методологічних і практичних завдань щодо визначення місця, ролі, стратегічних підходів і механізмів державного регулювання залучення, розподілу, використання та оцінки ефективності державного регулювання інвестиційної діяльності. Актуальним є вирішення зазначеної проблеми в умовах України. Необхідно визначити чинники, що визначають провідну роль нашої держави як суб'єкта інвестиційної політики; із використанням сучасних наукових методів встановити критерії інвестиційної стратегії; розробити підходи до формування державної інвестиційної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дослідженню теоретико-методичних і практичних аспектів інвестування та інвестиційної діяльності присвячено праці вітчизняних науковців О.А. Кириченка [1], Т.В. Майорова [2], С.В. Мочерного [3], С.А. Єрохіна [1], В.Г. Федоренка [8] та інших. Питання управління інвестиційною діяльністю розкрито у працях В.І. Польшакова [5] і Н.В. Ткаленко [5]. Інвестуванню як функції держави в економічних системах присвячено наукові праці Н. Петришиної [4]. Нормативно-правові аспекти державного регулювання інвестиційної діяльності закріплено законами України, постановами Верховної Ради та іншими законодавчими актами [6; 7]. Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що попри певні напрацювання науковців і практиків у сфері державного регулювання інвестиційної діяльності залишаються без належного системного аналізу питання місця та ролі регулюючої функції держави щодо реалізації процесів інвестування. Також чітко не визначено завдання держави з формування та реалізації ефективної інвестиційної політики.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

З метою подальшого розвитку теоретико-методичних і науково-практичних засад державного управління процесами інвестування необхідно розробити нову класифікацію інвестицій, яка на відміну від існуючих враховує їх характер та особливості в аспекті державного регулювання. Необхідно також вирішити частину загальної проблеми державного регулювання інвестиційної діяльності стосовно визначення місця та ролі держави як суб'єкта інвестиційної політики та центра відповідальності щодо реалізації інвестиційної стратегії.

Формулювання цілей статті

Метою статті є аналіз ролі держави як суб'єкта інвестиційної діяльності, встановлення основних її завдань щодо формування та реалізації ефективної інвестиційної політики та ідентифікація складових механізму державного регулювання інвестиційної діяльності в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження

Інвестиційна діяльність є складним явищем, оскільки в реальному житті держави (соціуму) охоплює найрізноманітніші сфери економічного життя: науково-технічного, інноваційного прогресу; державного керування економікою в ціло-

му; фінансово-банківської діяльності; комерційної діяльності підприємств; ціноутворення тощо [5, с. 5]. З одного боку, ці сфери є певним чином автономними, специфічними, а, з іншого – вони тісно взаємодіють, є взаємозалежними. Тому велику роль відіграє саме державне регулювання інвестиційних процесів як у окремих сферах економічної, господарської діяльності, так і в усьому народно-господарському комплексі.

Провідна роль держави з-поміж усіх суб'єктів інвестиційного процесу об'єктивно обумовлена саме тим, що вона володіє найбільшими фінансово-матеріальними, людськими ресурсами, організаційними важелями тощо.

Держава в інвестиційній політиці та діяльності стала також специфічним і унікальним суб'єктом, адже є:

- 1) інвестором, що може вкладати кошти в будь-які (як правило, великі) міжнародні та внутрішньодержавні проекти);
- 2) великим об'єктом інвестицій, які приймає відповідно до державних інвестиційних політики та програм;
- 3) виконавцем конкретних робіт, постачальником товарно-матеріальних цінностей, проектної документації тощо.

Однак, головне, як підкреслює, зокрема, Т.В. Майорова «Держава здійснює свої функції як суб'єкт інвестиційної діяльності через державну інвестиційну політику, завданням якої є розвиток інвестиційної діяльності, спрямований на створення привабливого інвестиційного середовища та суттєвого нарощування обсягів інвестицій» [2, с. 17]. Українські дослідники О.І. Бланк, П.В. Дзюба, В.Г. Федоренко та інші часто при цьому вживають термін «інвестиційний клімат», під яким розуміють найсприятливіші умови щодо інвестування, здійснення інвестиційних планів і проектів.

Загалом держава відповідає за так звану інвестиційну стратегію, під якою В.Г. Федоренко, зокрема, розуміє «систему вибраних довгострокових цілей і заходів їх досягнення, що реалізуються в інвестиційній діяльності підприємства» [8, с. 20].

У свою чергу інвестиційна стратегія визначається такими основними критеріями:

- а) висока узгодженість із фінансовими ресурсами, які можуть бути спрямовані на інвестиції (плани, програми, окремі проекти);
- б) ефективність (узгодженість) результатів і реальних витрат на їх досягнення;
- в) визначеність за відповідними термінами, що пов'язані з досягненням конкретної мети;
- г) максимальна оптимальність, що стосується поєднання очікуваного досягнення потрібної (прогнозованої) прибутковості та можливих ризиків і визначеності майбутнього періоду [Там само, с. 20].

Важливо при цьому нагадати доречну думку видатного економіста А. Сміта стосовно того, що «державу виконує лише ті функції (у інвестуванні – М.Ш.), які не може виконати окремий індивід або робить він це економічно неефективно» [3, с. 110].

Проблема державного регулювання інвестиційної діяльності багато в чому обумовлена класифікацією інвестицій, їхнім характером і особливостями. Маємо обов'язково брати до уваги таку їх класифікацію:

а) за об'єктом вкладання	- реальні інвестиції (кошти у матеріальні та нематеріальні активи); - фінансові інвестиції (цінні папери, депозити, цільові банківські вклади)

б) за ступенем ризику	- безстрокові (в Україні облігації внутрішньої позики, короткострокової дії); - ризикові (інвестиції з припустимим, критичним і катастрофічним рівнем)
в) за регіональним аспектом	- внутрішні (господарська діяльність держави); - зовнішні (інвестування поза межами держави)
г) за характером участі (дії) інвестора	- прямі (особиста участь інвестора в інвестуванні); - непрямі (за участю фінансових попередників)
д) за періодом інвестування	- короткострокові (до року); - середньострокові (від 1 до 3-х років); - довгострокові (понад 3-х років)
е) за формами власності	- приватні (кошти громадян, підприємств недержавної форми власності); - державні (бюджетні кошти, кошти держустанов і підприємств); - змішані (дві попередні форми)
ж) за характером практичного використання капіталу інвестування	- початкові інвестиції (їх капітал уперше сформовано); - реінвестиції (вкладання капіталу, вивільненого з попередніх інвестицій); - дезінвестиції (капітал, вивільнений з інвестиційної діяльності загалом)

Викладена вище класифікація становить базис для формування державної інвестиційної політики загалом і формування конкретних планів та проектів інвестиційної діяльності.

Провідна роль держави у формуванні та практичному здійсненні державної інвестиційної політики закріплюється, як правило, юридично. В Україні, зокрема, це зроблено Законом України «Про інвестиційну діяльність» [6], у якому міститься окремий розділ III «Державне регулювання інвестиційної діяльності». Спеціальні статті останнього визначають: цілі державного регулювання інвестиційної діяльності (ст. 11); форми державного регулювання інвестиційної діяльності (ст. 12); порядок прийняття рішень щодо республіканських державних інвестицій (ст. 13); порядок розміщення державного замовлення на виконання робіт у капітальному будівництві (ст. 14); державну експертизу інвестицій (ст. 15); регулювання інвестиційної діяльності Верховною Радою Кримської АРСР та місцевими радами народних депутатів (ст. 16); ціноутворення в інвестиційній діяльності (ст. 17).

У загаданому законі зазначено, що «державне регулювання інвестиційної діяльності здійснюється з метою реалізації економічної, науково-технічної і соціальної політики» (ст. 11).

Українські економісти О.А. Кириченко і С.А. Єрохін роль держави в інвестиційній діяльності вбачають не лише як координаційну, а головним чином як стимулятора інвестиційної діяльності [1]. «Важливим аспектом державної інвестиційної політики, – зазначають вони, – є розвиток системи захисту інвестиційних капіталів інвесторів. З урахуванням цього збільшення обсягу інвестицій залежатиме від покращення макроекономічної ситуації в Україні в цілому та від розробки центральними, регіональними органами і органами місцевого самоврядування дієвих механізмів удосконалення економічного, нормативно-правового, інформаційного забезпечення, пов’язаного з державним управлінням інвестиційною діяльністю як потужним стимулятором розвитку ринкових відносин [Там само, с. 75].

Ураховуючи, що інвестиційний процес сам по собі є багатоаспектним, має

різні напрями інвестування, у кожній державі є власні посадові особи, державні органи та спеціальні установи, що регулюють ці процеси. В Україні, зокрема, це: Президент України, Кабінет Міністрів України, Міністерство фінансів та інші галузеві міністерства (відповідно до їх функцій), Національний банк України, Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг, Державне агентство України з інвестицій та інновацій, Антимонопольний комітет, Українська фондова біржа.

Кожний з указаних органів має власні, лише йому притаманні функції в інвестуванні, зокрема:

- Національний банк України (центральный банк України), що окрім загальної фінансової політики в державі, координації банківської діяльності тощо, «здійснює відповідно до визначених спеціальним законом повноважень валютне регулювання, визначає порядок здійснення операцій в іноземній валюті, організовує і здійснює валютний контроль за банками та іншими фінансовими установами, які отримали ліцензію Національного банку на здійснення валютних операцій» [Там само, с. 79];

- Антимонопольний комітет України, головним завданням якого є забезпечення державного захисту конкуренції у підприємницькій діяльності, бере активну участь у формуванні та реалізації конкурентної політики України;

- Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку тісно співпрацює з органами регулювання ринку капіталів інших країн, з міжнародними організаціями та іноземними інвесторами тощо;

- Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг дбає про проведення єдиної політики держави у сфері надання фінансових послуг, сприяє інтеграції в європейський і світовий ринки фінансових послуг тощо.

Спеціально уповноваженим органом виконавчої влади в інвестиційній сфері є державне агентство України з інвестицій та інновацій. Основними його функціями є [2, с. 19]:

- а) участь у формуванні та забезпеченні практичної реалізації державної політики у сфері інвестицій та інвестиційної діяльності;

- б) формування дієвої національної інноваційної системи для забезпечення проведення ефективної державної інноваційної політики;

- в) координація діяльності центральних органів виконавчої влади у сфері інноваційної діяльності.

Важливо при цьому, що, відповідно до своїх завдань і функцій, Держінвестицій: розробляє та подає пропозиції щодо формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері інвестицій та інвестиційної діяльності; визначає розміри бюджетних коштів, що пов'язані з інвестиційними програмами та проектами; займається розробленням пропозицій з фінансової підтримки суб'єктів інвестиційної діяльності; залучає у вітчизняну економіку зовнішні іноземні інвестиції; формує базу даних на інвестиційні, у тому числі міжнародні проекти та програми; визначає порядок конкурсного відбору інвестиційних програм і проектів тощо.

Відтак, саме державі відводиться пріоритетна роль у формуванні та реалізації інвестиційної політики, що є світовою практикою.

Висновки

У статті розкрито місце та роль держави як суб'єкта інвестиційної політики, центру відповідальності щодо реалізації інвестиційної стратегії. Встановлено основні її завдання з формування та реалізації ефективної інвестиційної політики. Подано авторську класифікацію інвестицій, яка на відміну від існуючих ураховує їх характер та особливості в аспекті державного регулювання. Роз-

роблено практичні рекомендації з удосконалення правових, організаційних та інших складових державного регулювання інвестиційної діяльності. Рекомендації дають можливість удосконалити функції, завдання та механізм реалізації державного регулювання інвестиційної діяльності.

Література

1. *Кириченко О. А.* Інвестування : підручник / О. А. Кириченко, С. А. Єрохін [Текст]. – К. : Знання, 2009. – 573 с.
2. *Майорова Т. В.* Інвестиційна діяльність : підручник [для студ. вищ. навч. закл.] / Т. В. Майорова [Текст]. – К. : Центр навчальної літератури, 2009. – 472 с.
3. Основи економічної теорії / За ред. Мочерного С.В. [Текст]. – К. : Академія, 1997. – 463 с.
4. *Петришина Н.* Функції держави в економічних системах / Н. Петришина // Банківська справа [Текст]. – 2007. № 2. – С. 67-83.
5. *Польшаков В. І.* Інвестиційний менеджмент. Навчальний посібник [Текст] / В. І. Польшаков, Н. В. Ткаленко. – К. : Кондор, 2009. – 172 с.
6. Закон України «Про інвестиційну діяльність» від 18 вересня 1991 р. № 1560-XII // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua
7. Закон України «Про вступ України до Міжнародного валютного фонду, Міжнародного банку реконструкції та розвитку, Міжнародної фінансової корпорації, Міжнародної асоціації розвитку та Багатостороннього агентства по гарантіях інвестицій» від 3 червня 1992 р. // Закони, постанови та інші акти, прийняті Верховною Радою на п'ятій сесії (січень-липень 1992 р.) [Текст]. – К., 1992. – Ч. 2.
8. *Федоренко В. Г.* Інвестознавство : Підручник / В. Г. Федоренко. – 2-ге вид., переробл. [Текст]. – К. : МАУП, 2002. – 408 с.

Розділ III

Міжнародна економіка

УДК 330.332

І.І. Москаль
аспірант,
Академія фінансового управління

Активізація іноземного інвестування в контексті реалізації Програми економічних реформ на 2010-2014 роки

У статті досліджено тенденції іноземного інвестування в Україні протягом останніх років, подано аналіз основних країн-інвесторів і виявлено шляхи приваблення іноземних інвестицій у рамках реалізації Програми економічних реформ на 2010-2014 роки «Заможнє суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава».

Ключові слова: іноземні інвестиції, інвестори, прямі інвестиції, національні інвестиційні проекти, інвестиційна привабливість.

И.И. Москаль
аспирант,
Академия финансового управления

Активизация иностранного инвестирования в контексте реализации Программы экономических реформ на 2010-2014 годы

В статье исследованы тенденции иностранного инвестирования в Украине в последние годы, представлен анализ основных стран-инвесторов и выявлены пути привлечения иностранных инвестиций в рамках реализации Программы экономических реформ на 2010-2014 годы «Богатое общество, конкурентоспособная экономика, эффективное государство».

Ключевые слова: иностранные инвестиции, инвесторы, прямые инвестиции, национальные инвестиционные проекты, инвестиционная привлекательность.

I.I. Moskal
PhD student,
State Educational and Scientific Institution
“Academy of Financial Management”

Increase of Foreign Investment as a Part of the Economic Reform Program for 2010-2014

The article deals with the trends of the foreign investment in Ukraine in recent years. It presents the analysis of major investing countries and the ways to attract the foreign

investment in the framework of realization of the Economic Reform Program for 2010-2014 "Prosperous Society, Competitive Economy, Effective State".

Keywords: foreign investment, investors, direct investment, domestic investment projects, investment attractiveness.

Постановка проблеми

Сучасний стан української економіки не відповідає запитам ринкового середовища. Фінансово-економічна криза відіграла для України роль нищівного фактора, що вказує на необхідність модернізації вітчизняної економіки.

У забезпеченні ефективної реалізації заходів, покликаних удосконалити економічну модель суспільства, важливу роль відіграє інвестиційна діяльність. Інвестиції є саме тим фундаментальним чинником, покладеним в основу формування довгострокового економічного розвитку.

Залучення іноземних інвестицій в Україну є важливим стратегічним питанням національної економіки, вирішення якого забезпечить можливість доступу до передових технологій, сприятиме зменшенню зовнішнього боргу та інтеграції країни у світову економіку.

Система стимулювання інвестиційної діяльності, як показує практика, є недостатньо ефективною. В Україні на сьогодні не існує ефективної моделі, яка дала б можливість кардинально поліпшити умови ведення бізнесу, створити сприятливі умови для інвестування у пріоритетних галузях економіки та забезпечити привабливість інвестиційного клімату для іноземних інвесторів на теренах нашої країни.

Сприяти вирішенню цих завдань покликана Програма економічних реформ на 2011-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава», одними із основних напрямків якої є поліпшення бізнес-клімату в економічному середовищі нашої країни та залучення інвестицій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Теоретичні та практичні аспекти залучення прямих іноземних інвестицій у вітчизняну економіку висвітлено в працях багатьох вітчизняних учених-економістів, серед них Л.М. Борщ [1], О.В. Гаврилюк [2], Б.В. Губський [3], А.П. Дука [4], Т.В. Майорова [5], А.А. Пересада [6] та інші. Аналіз наукових робіт зазначених авторів свідчить про відсутність об'єктивної оцінки сучасного стану іноземного інвестування в нашій державі. Крім того, науковцями не приділено належної уваги вивченню передумов формування та покращення нинішньої ситуації з приваблення іноземних інвесторів в економіку України.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Наслідки фінансової кризи, що торкнулися економік як розвинених країн, так і країн, що розвиваються, змусили уряди багатьох держав, у тому числі й України, звернути особливу увагу на проблему інвестиційної привабливості та, як наслідок, відтворення позитивної динаміки іноземного інвестування, що відіграє роль «рятівного жилета» в умовах гострої нестачі ресурсів для відновлення економіки. Стан української інвестиційної сфери демонструє необхідність створення привабливих умов для інвестування, що дали б поштовх для іноземних інвесторів вкладати кошти в національну економіку.

Формулювання цілей статті

Метою статті є дослідження процесу іноземного інвестування в Україні на сучасному етапі, аналіз динаміки та основних проблем на шляху залучення іноземного капіталу, необхідного для структурної перебудови національної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження

Аналіз іноземного інвестування передбачає, насамперед, вивчення динаміки обсягів іноземних інвестицій протягом останніх років. Визначимо спочатку основні країни-інвестори, які зосереджують свої активи у формі прямих іноземних інвестицій в нашої державі, та вкажемо їхні обсяги інвестиційних вкладень в українську економіку у 2010-2012 рр. (табл.).

Таблиця

Розподіл прямих іноземних інвестицій за основними країнами-інвесторами

	2010		2011		2012	
	млн. дол.	у % до підсумку	млн. дол.	у % до підсумку	млн. дол.	у % до підсумку
Усього	44708,0	100	49362,3	100	54462,4	100
у т.ч.						
Кіпр	9914,6	22,2	12645,5	25,6	17275,1	31,7
Німеччина	7076,9	15,8	7386,4	15,0	6317,0	11,6
Нідерланди	4707,8	10,5	4822,8	9,8	5168,6	9,5
Російська Федерація	3402,8	7,6	3594,5	7,3	3785,8	7,0
Австрія	2658,2	5,9	3423,1	6,9	3401,4	6,2
Велика Британія	2298,8	5,1	2508,2	5,1	2556,5	4,7
Віргінські Острови	1460,8	3,3	1607,0	3,3	1884,9	3,5
Франція	2367,1	5,3	2230,7	4,5	1765,3	3,2
Швеція	1729,9	3,9	1744,0	3,5	1600,1	2,9
Швейцарія	859,4	1,9	960,3	1,9	1106,2	2,0
Італія	982,4	2,2	965,9	2,0	1015,9	1,9
США	1192,4	2,7	1043,1	2,1	936,7	1,7
Польща	935,8	2,1	875,5	1,8	916,4	1,7
Інші країни	5121,1	11,5	5555,3	11,2	6732,5	12,4

Джерело: розраховано автором на основі [7]

Загальний обсяг прямих іноземних інвестицій, спрямованих в Україну за 2012 р., становив 54 млрд. 462 млн. дол., що на 9,4% більше порівняно з обсягами інвестицій на кінець 2011 року. У цілому за 2012 р. в українську економіку надійшов іноземний капітал зі 125 країн світу.

До десятки основних країн-інвесторів, на які припадає понад 80% сукупного обсягу прямих інвестицій, входять: Кіпр – 17,27 млрд. дол., Німеччина – 6,32 млрд. дол., Нідерланди – 5,17 млрд. дол., Російська Федерація – 3,78 млрд. дол., Австрія – 3,40 млрд. дол., Велика Британія – 2,56 млрд. дол., Віргінські Острови – 1,88 млрд. дол., Франція – 1,76 млрд. дол., Швеція – 1,60 млрд. дол., Швейцарія – 1,11 млрд. доларів.

Географічна структура залучення іноземних інвестицій демонструє, що найбільша частка інвестицій у вітчизняну економіку припадає на Кіпр. При цьому вона щороку збільшується (за 2012 р. із 25,6% до 31,7%). Це означає, що третина загального обсягу іноземних інвестицій є надходженнями з офшорних зон.

Разом з тим, низька диверсифікація джерел залучення прямих іноземних інвестицій в Україну може становити ризик залежності економіки країни від політики вищезазначених країн [8].

За I квартал 2013 р. в економіку України іноземними інвесторами вкладено

1,56 млрд. дол. прямих інвестицій (акціонерного капіталу), що у 1,8 раза більше показника відповідного періоду 2012 р. (885,1 млн. дол.). Інвестиції надійшли зі 136 країн світу. До п'ятірки основних країн-інвесторів увійшли Кіпр – 17,69 млрд. дол., Німеччина – 6,12 млрд. дол., Нідерланди – 5,26 млрд. дол., Російська Федерація – 3,81 млрд. дол., Австрія – 3,42 млрд. дол. (див. рис.).

Як показує аналіз, рівень прямих іноземних інвестицій з Європейського Союзу в Україну щороку зростає. Обсяг надходжень з країн ЄС становить 79% сукупного обсягу інвестицій.

Хоч Україна потенційно залишається привабливою для інвесторів, українська економіка потребує удвічі більше прямих інвестицій щорічно.

За результатами досліджень Європейської бізнес-асоціації, індекс інвестиційної привабливості України у 2012 р. знизився до 2,18 бала із 5 можливих. Це найнижчий за останні три роки показник. За версією агентства Economist Intelligence Unit, якість бізнес-середовища в Україні знаходиться на 75 місці серед 82 країн. За оцінками міжнародної антикорупційної організації «Transparency International» Україна посідає 134 місце зі 180 можливих у рейтингу оцінки поширення корупції у світі. У рейтингу Doing Business-2012 Україна втратила сім позицій і перемістилася зі 145 на 152 місце [8].

Такі рейтинги є причиною негативного враження потенційних іноземних інвесторів про Україну, тому вони проводять обережну та вичікувальну політику в інвестиційному співробітництві, незважаючи на привабливі особливості країни: природні ресурси, дешеву кваліфіковану робочу силу, високий науково-технічний потенціал тощо.

Питання, що стосуються приваблення іноземних інвестицій, знайшли своє відображення в Програмі економічних реформ на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава». У рамках реформ здійснюються конкретні заходи з покращення бізнес-клімату, а саме: удосконалення дозвільної системи, ліцензування, адміністративних послуг, започаткування та ліквідації бізнесу, державного нагляду та контролю, технічного регулювання, формування митних процедур [9].

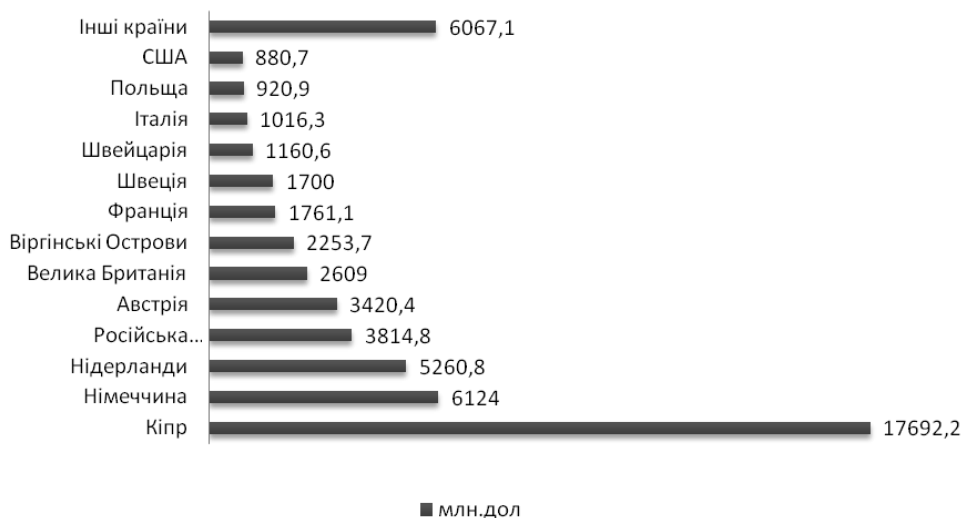

Рис. Обсяг прямих іноземних інвестицій за I квартал 2013 р.

Джерело: розраховано автором на основі [7]

Зокрема, з прийняттям Податкового кодексу було забезпечено зменшення податкового навантаження на бізнес-середовище; спрощено процедуру адміністрування податків; прийнято перелік документів дозвільного характеру та встановлено їх видачу за принципом «єдиного вікна»; скорочено перелік видів діяльності, що підлягають ліцензуванню тощо; внесено зміни в законодавство у сфері протидії легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним способом, відповідно до рекомендацій ФАТФ; вжито заходів з метою протидії корупції, зокрема створено Національний антикорупційний комітет, схвалено Національну антикорупційну стратегію на 2011-2015 роки.

Унаслідок реалізації цих заходів Україна злетіла на 15 позицій і перемістилася зі 152 на 137 місце в рейтингу сприятливості ділового середовища Doing Business-2013, який щорічно складає Світовий банк (СБ) і Міжнародна фінансова корпорація (IFC) [10]. За даними авторів рейтингу, Україна в нинішньому році увійшла до першої трійки країн, які продемонстрували значні поліпшення в полегшенні ведення бізнесу за останній рік, і посіла перше місце у своєму регіоні (Східної Європи та Центральної Азії).

У процесі реалізації Програми економічних реформ на 2010-2014 роки розроблено проект Державної цільової економічної програми розвитку інвестиційної діяльності на 2011-2015 роки, спрямований на реалізацію основних завдань цієї Програми. Проект передбачає формування комплексного підходу до стимулювання іноземного інвестування, який включатиме: комплекс заходів із формування позитивного інвестиційного клімату; створення системного механізму для підготовки, запровадження підготовки та реалізації інвестиційних проектів за принципом «єдиного вікна»; розвиток інвестиційного ринку та інвестиційної інфраструктури; використання кращих світових практик залучення іноземних інвестицій, упровадження системи заходів, спрямованої на формування позитивного інвестиційного іміджу України за кордоном; співробітництво із зарубіжними діловими колами, міжнародним інвестиційним співтовариством і міжнародними фінансовими організаціями; розроблення техніко-економічного обґрунтуванням «національних проектів» і здійснення управління їх упровадженням. Передбачається, що її результатом стане радикальне покращення інвестиційного клімату та формування системи якісних інвестиційних пропозицій.

З метою сприяння іноземним інвесторам у питаннях взаємодії з органами влади створено Державне агентство з інвестицій та управління національними проектами України. Агентство є основним відповідальним за інвестиційну реформу, покликану створити необхідну інфраструктуру для залучення інвестицій і сприяти радикальному збільшенню притоку інвестицій [11].

Іншим важливим напрямом роботи є реалізація Національних проектів, визначених Указом Президента України від 8 вересня 2010 р.: «Нова енергія», «Нова якість життя», «Нова інфраструктура» та «Олімпійська надія – 2022», що є центрами залучення інвестиційних ресурсів.

Станом на початок 2013 р. перелік національних проектів містить 5 пріоритетів, у рамках яких виділено 16 національних проектів [12].

Підсумки роботи протягом 2011-2012 рр. свідчать, що більшість національних проектів на сьогодні перебувають лише на початкових етапах реалізації, перші практичні кроки здійснено лише за проектами в соціальній сфері, що фінансуються за рахунок бюджетних коштів, інші знаходяться на стадії розроблення та затвердження техніко-економічних обґрунтувань. Більшість національних проектів перебувають у замороженому стані, зокрема на реалізацію проекту «LNG Україна» не вдалося досі залучити інвестиційні ресурси. Інші проекти,

такі як «Повітряний експрес», що передбачає будівництво швидкісної залізниці «Київ - Міжнародний аеропорт «Бориспіль», «Індустріальні парки України», що передбачає реалізацію 10 індустріальних парків із сучасною інженерною та транспортною інфраструктурою, а також створення близько 40 тис. робочих місць і залучення інвестицій обсягом 2,5 млрд. дол. протягом 5 років, «Технополіс», «Чисте місто», «Вчасна допомога», «Нове життя». Упродовж 2012 р. залучено 3,17 млрд. грн., задекларовано 20 млрд. грн. інвестицій, підписано 24 меморандуми про співпрацю з іноземними інвестиційними та приватними компаніями. Національні проекти та інвестиційні можливості України презентовано в 15-ти провідних світових фінансових центрах. Державне агентство з інвестицій та управління національними проектами звітувало, що у 2012 р. у сфері його управління перебувало 17 національних проектів. На кінець року 9 проектів завершили передінвестиційну фазу та перейшли у стадію практичної реалізації. Держінвестпроектом протягом останнього року зафіксовано інвестиції відомої голландської компанії на суму 15 млн. євро та провідної французької компанії – близько 100 млн. євро [13].

Крім того, в Україні стартував проект польської технічної допомоги під назвою «Застосування досвіду Польщі у сфері залучення прямих іноземних інвестицій в обраних регіонах України».

Першочерговим завданням Польського агентства інформації та іноземних інвестицій (PAIiIZ) є пошук інвесторів у таких країнах: Німеччина, Франція, Велика Британія, США. Окрім того, Агентство постійно працює над питанням диверсифікації потоків інвестиційного капіталу, звертаючи увагу також на такі країни, як Республіка Корея, Японія, Китай і Росія.

Отже, на сьогодні в Україні зроблено перші кроки з метою створення розвиненого правового поля для інвестування, усунуто адміністративний бар'єр для входження іноземного капіталу в Україну щодо обов'язковості реєстрації іноземних інвестицій, запроваджений наприкінці 2009 р., прийнято закон «Про підготовку та реалізацію інвестиційних проектів за принципом «єдиного вікна», новий Податковий кодекс, що створює передумови інвестиційної привабливості, з метою поліпшення бізнес-клімату та забезпечення сприятливих умов для надходження інвестицій здійснено низку заходів з покращення регуляторного середовища в Україні тощо.

З метою індивідуального супроводу інвестора в Україні функціонує новий сервіс InvestUkraine, який діє за принципом «єдиного інвестиційного вікна». Станом на 2012 р. між InvestUkraine та потенційними інвесторами укладено 17 меморандумів про взаєморозуміння, у результаті чого задекларовано близько 5 млрд. дол. як суму майбутніх інвестицій. Найбільш цікавими для інвестора галузями є сільське господарство, інформаційні технології, автомобілебудування, харчова промисловість, хімічна та видобувна галузі [11].

Однак ці заходи є недостатніми для радикального скорочення рівня тінізації та корупції в національній економіці. Зважаючи на зазначені ризики для реалізації Програми економічних реформ, стратегічними пріоритетами детінізації економіки слід вважати детінізацію фінансових потоків, земельних відносин і легалізацію ринку праці.

За оцінкою МВФ, зростання прямих іноземних інвестицій на 1% позитивно впливає на зростання ВВП країни на 0,4%. Тому очікується, що за підсумками роботи з реалізації Національних проектів та залучення інвестицій ВВП виросте. Спрогнозовано, що завдяки інвестиційній реформі протягом 2-х наступних років спостерігатиметься збільшення обсягу інвестицій до 80 млрд. дол., покращу-

щення рейтингів України (Doing business Світового банку до 100 з 145 місця зараз; Global Competitiveness Report Світового Економічного Форуму до 50 з 82 місця зараз) і зменшення щорічного відтоку ПІІ з 15% до 10% [10].

Отже, державна політика сприяння залученню іноземних інвестицій на найближчі роки повинна включати втілення таких завдань: забезпечення привабливого інвестиційного іміджу, удосконалення законів України, що регулюють права власності та гарантії іноземним інвесторам компенсації їх майна, збільшення кількості прогресивних інвестиційних проектів, підвищення довіри іноземних компаній до українських рейтингів, створення центру моніторингу інвестиційного клімату з метою систематизації результатів запровадження правових актів та розроблення прогнозів інвестиційної привабливості України.

Висновки

На основі проведеного дослідження встановлено, що на сьогодні не існує дієвого механізму залучення іноземного капіталу в національну економіку. В Україні спостерігається несприятливий інвестиційний клімат, спричинений соціально-політичною та макроекономічною нестабільністю. Тому перед українським урядом постала необхідність його поліпшити. Реалізація цієї мети передбачається Програмою економічних реформ на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава», у рамках якої вже зроблено перші кроки на шляху покращення бізнес-клімату та заохочення іноземних інвестицій. А саме: створено передумови для формування розвиненого правового поля для інвестування, усунуто адміністративний бар'єр для входження іноземного капіталу в Україну тощо. Однак ці заходи є недостатніми для радикального скорочення рівня тінізації та корупції в національній економіці

Заходи держави щодо відтворення позитивної динаміки іноземного інвестування в Україну на найближчі роки повинні бути націлені на забезпечення привабливого інвестиційного іміджу, удосконалення законодавчої бази, що регулюють права власності та гарантії іноземним інвесторам компенсації їх майна, збільшення кількості прогресивних інвестиційних проектів, підвищення довіри іноземних компаній до українських рейтингів, створення центру моніторингу інвестиційного клімату для систематизації результатів запровадження правових актів і розроблення прогнозів інвестиційної привабливості України.

Література

1. Борщ Л. М. Інвестиції в Україні : стан, проблеми і перспективи / Л. М. Борщ – К. : Знання, КОО, 2009. – 318 с.
2. Гаврилюк О. В. Іноземні інвестиції / О. В. Гаврилюк – К. : Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 1998. – 202 с.
3. Губський Б. В. Інвестиційні процеси в глобальному середовищі / Б. В. Губський – К. : Наукова думка, 1998. – 391 с.
4. Дука А. П. Теорія та практика інвестиційної діяльності. Інвестування / А. П. Дука – К. : Каравела, 2008. – 432 с.
5. Майорова Т. В. Інвестиційна діяльність : Навчальний посібник / Т. В. Майорова – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 376 с.
6. Пересада А. А. Управління інвестиційним процесом / А. А. Пересада. – К. : Лібра, 2002. – 472 с.
7. Офіційний сайт Державної служби статистики України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>
8. European Business Association [Electronic Resource]. – Mode of access : URL : <http://eba.com.ua>
9. Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава : Програ-

ма економічних реформ на 2010-2014 роки. – Комітет з економічних реформ при Президенті України. – 2010. – 85 с.

10. Doing Business [Electronic Resource]. – Mode of access : URL : <http://www.russian.doingbusiness.org>.

11. Офіційний сайт Державного агентства з інвестицій та управління національними проектами України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : <http://www.ukrproject.gov.ua>

12. Закон України «Про підготовку та реалізацію інвестиційних проектів за принципом «єдиного вікна»» від 21 жовтня 2010 р. №2623-IV (ред. від 21 жовтня 2010 р.) // Відомості Верховної Ради України, 2011. – № 11. – 170 с.

13. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : <http://www.me.gov.ua>

14. Закон України «Про режим іноземного інвестування» від 19 березня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України, 1996. – № 19. – 80 с.

15. Національна стратегія розвитку «Україна – 2015» / За ред. В. М. Гейця, В. П. Семиноженка, Б. Є. Кваснюка. – К., 2009. – 116 с.

16. Худавердієва В. А. Стратегія залучення іноземних інвестицій у економіку України / В. А. Худавердієва // Фінанси України. – 2010. – № 6. – С. 62-71.

УДК 330.332 (477)

Г.Б. Пекна

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту ЗЕД та логістики,
Університет економіки та права «КРОК»*

Вплив залучення прямих іноземних інвестицій на інноваційну складову економічної безпеки держави

У статті проаналізовано особливості та значення прямого іноземного інвестування як важливого фактора інноваційного розвитку економічної безпеки держави.

Ключові слова: економічна безпека, прямі іноземні інвестиції, інновації, транснаціональні корпорації, відкритість економіки, інвестиційна привабливість.

Г.Б. Пекна

*кандидат экономических наук,
доцент кафедры менеджмента ВЭД и логистики,
Университет экономики и права «КРОК»*

Влияние привлечения прямых иностранных инвестиций на инновационную составляющую экономической безопасности государства

В статье проанализированы особенности и значение прямого иностранного инвестирования как важного фактора инновационного развития экономической безопасности государства.

Ключевые слова: экономическая безопасность, прямые иностранные инвестиции, инновации, транснациональные корпорации, открытость экономики, инвестиционная привлекательность.

G.B. Pekna
*PhD in Economics, Associate Professor
of FEA Management and Logistics Department,
«KROK» University*

The Impact of Direct Foreign Investment Attraction on Innovative Component of State Economic Security

The article deals with the analysis of the peculiarities and importance of direct foreign investment as an important factor of the state economic security innovative development.

Keywords: economic security, direct foreign investment, innovation, multinational corporations, the openness of the economy, investment attractiveness.

Постановка проблеми

Проблема національної економічної безпеки є особливо актуальною для нових незалежних держав, якою також є Україна. В умовах адміністративно-командної економічної системи наша країна не мала самостійного досвіду розробки науково-теоретичних і науково-практичних питань національної безпеки.

Економічна безпека формується з багатьох складових, однією з яких є інвестиційна. Вважається, що від іноземної інвестиційної діяльності значною мірою залежать новітні напрями розвитку економіки країни-реципієнта та ефективність її структурних змін. Адже прямі іноземні інвестиції (ПІІ) дають поштовх до економічного зростання за рахунок упровадження технологічних нововведень, модернізації виробничого процесу тощо. У зв'язку з цим існує необхідність вивчення особливостей інвестицій як важливого фактора інноваційного розвитку економічної безпеки нашої країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

У розробленні проблеми національної економічної безпеки, зокрема її інвестиційно-інноваційної складової, суттєвий внесок зробили такі вчені: Ю. Макогон, К. Лисенко [8], Т. Панчишин [11], Б. Литовченко [7], які розглядають ефективність залучення прямих іноземних інвестицій у контексті забезпечення економічного зростання України та її конкурентоспроможності. Учені О. Острий [10], М. Мегер [9] при залученні іноземних інвестицій основним завданням держави вважають забезпечення інтересів як країн-реципієнтів, так і іноземних інвесторів.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Існуючі наукові розробки висвітлюють різні аспекти інвестиційної складової національної економічної безпеки, особливості регулювання та проблематику іноземних інвестицій, утім проблеми впливу прямих іноземних інвестицій на інноваційну безпеку держави потребують подальшого дослідження.

Формулювання цілей статті

Метою статті є з'ясування значення прямих іноземних інвестицій як важливого фактора інноваційного розвитку економічної безпеки України.

Виклад основного матеріалу дослідження

Спрямованість інноваційних процесів в Україні не відповідає світовому рівню технологічної динаміки. За останні роки національна економіка виявилася орієнтованою на розвиток такого виробництва, що визначається низькою наукоємністю. Встановлено, що питома вага обсягу виконаних наукових і науково-технічних робіт у ВВП зменшилася з 1,36% у 1996 р. до 0,90% у 2010 році. Ураховуючи, що гранично-критичним рівнем за критеріями світової практики визначено 2% ВВП, є підстави говорити про наявність загроз економічній безпеці країни [5].

Україна прагне залучати іноземні інвестиції, оскільки вони [4]:

- допомагають фінансувати внутрішні інвестиції та стають додатковим джерелом капіталу для економічного розвитку;
- дають змогу залучати сучасні технології, ноу-хау, створювати нові робочі місця та зберігати існуючі;
- сприяють розвитку продуктивності праці, зниженню капіталомісткості виробництва;
- сприяють реструктуризації та модернізації виробничого потенціалу без створення нових видів заборгованості;
- стимулюють інтеграцію в систему міжнародного поділу праці.

Загальний обсяг прямих іноземних інвестицій, внесених в Україну станом на 1 липня 2013 року, становив 55318,2 млн. дол. і зріс з початку 2013 р. на 0,4%, та в розрахунку на одну особу становив 1218,1 доларів. З країн ЄС надійшло 77,4% загального обсягу інвестицій, країн СНД – 7,9%, інших країн світу – 14,7% [3].

За I півріччя 2013 р. інвестиції надійшли зі 138 країн світу. До десятки основних країн-інвесторів, які формують понад 82% загального обсягу прямих інвестицій, входять Кіпр (32,4% загального обсягу інвестування), Німеччина (11,1%), Нідерланди (9,7%), Російська Федерація (6,9%), Австрія (5,8%), Велика Британія (4,9%), Віргінські (Британські) острови (4,4%), Франція (3,3%), Швейцарія (2,1%), Італія (2,0%) [1].

Рис. Розподіл прямих іноземних інвестицій за основними видами економічної діяльності (у %) до загального обсягу інвестування

Джерело: [3]

На підприємствах промисловості зосереджено 30,8% (рис.) загального обсягу інвестицій (у тому числі на підприємствах переробної промисловості – 25,8%, добувної промисловості та розробки кар'єрів – 3,0%, з постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря – 2,6%), у фінансових установах – 29,1%. Серед галузей переробної промисловості найбільші обсяги інвестицій зосереджені на підприємствах металургійного виробництва, виробництва готових металевих виробів, крім виробництва машин і устаткування (11,2% загального обсягу інвестицій), з виробництва харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів (5,7%), виробництва гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції (2,6%), машинобудування, крім ремонту та монтажу машин і устаткування, (1,9%), виробництва хімічних речовин і хімічної продукції (1,9%).

Значний інтерес інвесторів викликають підприємства, що здійснюють фінансову та страхову діяльність, в них акумульовано 26,9% від загального обсягу інвестицій. Інвестиційно привабливими залишаються організації оптової та роздрібною торгівлі; ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів (12,1%), підприємства, що здійснюють операції з нерухомим майном (7,6%), професійну, наукову та технічну діяльність (5,6%) [12].

Інвестиційний стан українського суспільства в останні роки став однією з суттєвих причин кризи 2009 року. В 2010 році основним джерелом фінансування інновацій стали власні кошти (59,35 %), меншою була частка іноземних інвестицій (29,97%) та бюджетних засобів (1,8%).

Можна говорити про існування певних рис іноземного інвестування в економіку України. За кількістю іноземних інвестицій переважають партнери з країн, що розвиваються, з огляду на розмір інвестицій – партнери з промислово розвинутих країн. Спостерігається поступове збільшення частки інвестицій з країн СНД у загальному обсязі інвестицій, нерівномірність розподілу інвестицій за галузями та регіонами України, зосередження в промислових центрах, реалізація спільних інвестиційних проектів, як правило, відбувається на двосторонній основі [10].

Україна, як приймаюча ПІІ країна, не посіла належного місця на світовому ринку капіталу. Незважаючи на певні природні переваги, вона має один із найнижчих показників залучення прямих іноземних інвестицій серед країн Центральної та Східної Європи, СНД. Україна в цьому рейтингу займала 50 місце, отримавши у 2010 р. 52,2 млрд. доларів. Така ситуація наочно демонструє стан інвестиційного клімату в Україні та інвестиційну привабливість української економіки [8].

Що стосується рейтингу країн за обсягом вивезених ПІІ, то трійка лідерів була аналогічна попередньому рейтингу. Змінилася позиція країн, починаючи з 5 місця. Так, Нідерланди займали 5 місце, Швейцарія 6 місце, у десятці лідерів опинилася Японія, посідаючи 7 місце, за нею Іспанія (8 місце), Бельгія (9 місце) і Канада (10 місце).

Стратегічне відставання з реструктуризацією галузей і інфраструктури в Україні не дає змоги вивести зовнішньоекономічну політику нашої країни на простір геополітики, звужує зовнішньополітичні комунікації до міжнародного рівня, ідеалізує й замикає зовнішньополітичну активність у колі геополітичних альтернатив Захід-Схід [8].

Сучасна ситуація на світовому ринку капіталу є наслідком надмірного стрімкого зростання, динамічного розвитку цього ринку. Глибина і сила наслідків кризи в довгостроковій перспективі непередбачувана, однак більшість до-

слідників відзначають, що світова фінансова криза стала одним з переломних моментів у світовій економіці.

У ролі прямого інвестора частіше всього виступають транснаціональні корпорації (ТНК), які формують світовий інвестиційний ринок. Перенесення значної частини виробництва за кордон, створення там великої кількості філій, інтегрованих у єдину мережу виробництва і послуг, дає змогу транснаціональним корпораціям використовувати ресурси та конкурентні переваги багатьох країн. Стрімке зростання масштабів мережі підприємств ТНК у світі підтверджують такі дані. Якщо після Другої світової війни вони створювали приблизно 100 іноземних філій на рік, то нині майже в тисячу разів більше. У світі налічується приблизно 800 тис. іноземних філій, якими володіють 63 тис. батьківських компаній. При цьому 270 тис. філій розміщені в розвинених країнах, 360 тис. – у країнах, що розвиваються, і 170 тис. – у країнах з перехідною економікою. Нині ТНК контролюють орієнтовано 80% світового технологічного потенціалу в приватному секторі та приблизно стільки ж у торгівлі [6].

Сучасна політика ТНК при розміщенні ПП сприяє також конкурентоспроможності національних компаній. Зокрема, має велике значення політика, спрямована на зміцнення інноваційних систем і заохочення поширення технологій, оскільки від неї залежить можливість створення нових активів у вигляді технологічного та інноваційного потенціалу. Витрати НДДКР займають досить велику частку в бюджеті більшості корпорацій. Унаслідок цього вплив ТНК на науково-технічний прогрес у світовому масштабі досить значний, вони визначають напрям його розвитку та відповідні структурні зрушення у світовій економіці. Високий рівень інноваційного впливу потужних ТНК на світове господарство зумовлюється їх величезними фінансовими можливостями.

Україна має досить високий рівень торговельної відкритості (але водночас надзвичайно низькі темпи інтеграції до світового фінансового ринку), одним із критеріїв якої є обсяг іноземних інвестицій – на 1 січня 2012 р. в Україну надійшло 49 млрд. 362,3 млн. дол. прямих іноземних інвестицій, причому темпи залучення прямого іноземного капіталу в Україну щорічно зростали. Щодо прямих інвестицій з України, то їх обсяг до 2007 р. змінювався дуже повільно: у 1995 р. вони становили 20,3 млн. дол., у 2007 р. – 243,3 млн. доларів. У 2008 р. цей показник різко виріс і становив 6196,1 млн. дол. однак у подальшому його величина змінювалася вкрай повільно і на 1 січня 2012 р. становила 6898 млн. доларів [7].

Небажання іноземного інвестора працювати в Україні у тривалій перспективі пов'язане з нестабільністю законодавства, значним рівнем корумпованості, низьким рівнем підприємницької культури. Інвестори, ухвалюючи свої рішення, керуються передусім очікуваннями політичних змін у країні, пов'язаними з президентськими чи парламентськими виборами. В усталеній ринковій економіці ризики, пов'язані з інвестиційною діяльністю, мають переважно економічний характер. Однак слід зауважити, що і норми прибутку в розвинутій економіці є нижчими, ніж у перехідних економіках.

Щодо ефективної інвестиційної стратегії, то уряд повинен визначити чіткі й зрозумілі цілі стосовно наявних та очікуваних прибутків від ПП, наприклад, капіталовкладень, підвищення прибутків від податків, експорту, зайнятості та кваліфікації, технології та інновації. Після цього наступним кроком повинно стати визначення цільових секторів, видів діяльності на основі ринкових можливостей і конкурентоспроможності регіону [5].

Нинішня ситуація в Україні щодо прямих іноземних інвестицій і забезпечен-

ня зовнішньоекономічної безпеки зумовлена передусім відсутністю ефективної державної стратегії (політики). Саме тому державним органам влади необхідно спрямувати зусилля на створення: законодавчої стабільності; державної стратегії щодо залучення інвестицій; податкового та адміністративного порядку; нормальної, врегульованої законодавчої бази з питань захисту прав власності інвесторів; умов для підприємців здійснювати реальні ефективні інвестиції в конкурентоздатні інноваційні проекти [7].

Отже, для забезпечення зовнішньоекономічної безпеки України інвестиції повинні спрямовуватися в такі галузі національної економіки, як легка промисловість, сільське господарство, сфера послуг, туризм, ЖКГ, що донедавна не були стратегічно важливими для України та перебувають у послабленому стані порівняно з іншими країнами. А головне, інвестиції потрібно скерувати на розвиток інноваційної економіки і таким чином підвищувати конкурентоспроможність країни, щоб відійти від нетехнологічного виробництва та сировинних галузей.

Для стимулювання залучення вітчизняних та іноземних інвестицій у наукову, науково-технічну та інноваційну сфери держава повинна забезпечити [2]:

- створення системи пільгового рефінансування комерційних банків у разі надання ними пільгових кредитів для реалізації інвестиційних проектів з розроблення і впровадження високотехнологічного устаткування та іншої інноваційної продукції;
- розширення практики пільгового кредитування під заставу майна підприємств;
- створення пайових інвестиційних фондів для реалізації великих інноваційних проектів;
- розширення форм кредитування інноваційних підприємств через лізингові, факторингові та інші операції;
- створення належної інфраструктури для розвитку інноваційних процесів і реалізації повного циклу впровадження інновацій від ідеї до виробництва та продажу високотехнологічних продуктів і технологій;
- організація єдиного в Україні центру об'єднання зусиль уряду, науки та бізнесу для розвитку сфери високих технологій.

Висновки

Специфіка сучасного періоду розвитку економіки України пов'язана з тим, що попри наявний інвестиційний та інноваційний потенціал і відповідні ресурси, економіка має всі ознаки зниження інвестиційної та інноваційної активності, що позначається на рівні економічної безпеки країни.

Серед причин недостатнього рівня економічного розвитку України є застарілий науково-технічний рівень виробництва. Морально і фізично застарілі виробничі потужності не можуть стати гарантом випуску конкурентоспроможної продукції, що відповідає б світовим стандартам якості. Стійке зростання економіки неможливе без оновлення виробничих фондів, освоєння сучасних технологій і, як наслідок, – залучення інвестицій. Залучення інвестицій повинно спиратися на ефективні інновації, що стане фактором виходу з економічної кризи і забезпечення економічного зростання та національної економічної безпеки.

Стимулюючи інвестиційні потоки в галузі, що виробляють товари чи послуги з вищим рівнем доданої вартості, мотивуючи впровадження інноваційних досягнень, уряд зможе забезпечити стаке зростання вітчизняної економіки на довгострокову перспективу.

Література

1. Бриндзя О. З. Основні аспекти залучення інвестицій в економіку України / О. З. Бриндзя // Вісник Волинського інституту економіки та менеджменту. – 2013. – № 7. – С. 6-12.
2. Горник В. Г. Заходи державного регулювання інвестиційної діяльності в національному виробництві / В. Г. Горник // Наукові праці. Державне управління. – 2010. – Випуск 135. Том 147. – С. 86-89.
3. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Кахович О. О. Державне регулювання структурно-інвестиційної політики в Україні : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 25.00.02 «Механізми державного управління» / О. О. Кахович. – К., 2010. – 21 с.
5. Коренюк П. І., Вплив інвестицій на економічну безпеку реального сектору національної економіки / П. І. Коренюк, Л. А. Горошкова, В. П. Волков // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка». – 2012. – Вип. 6 (2). – С. 12-17.
6. Корецький М. Х. Умови глобалізації інституціональної сфери як фактор конкурентних переваг держави / М. Х. Корецький // Наукові праці. Державне управління. – 2010. – Випуск 135. Том 147. – С. 12-16.
7. Литовченко Б. В. Забезпечення зовнішньоекономічної безпеки держави шляхом використання прямих закордонних інвестицій / Б. В. Литовченко, Т. В. Єрмоленко. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.irbis-nbuv.gov.ua/
8. Макогон Ю. В. Інвестиційна привабливість України в умовах трансформації світового господарства / Ю. В. Макогон, К. В. Лисенко // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2012. – Випуск 1, Том 1. – С. 7-13.
9. Мегер М. Прямі іноземні інвестиції та їхній вплив на регіональну економіку України / М. Мегер, М. Крамарчук, С. Реверчук // Науковий Вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.5. – С. 227-235.
10. Острий О. Г. Іноземне інвестування та економічна безпека України / О. Г. Острий [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://masters.donntu.edu.ua/2004/fem/artemova/lib/index4.htm>
11. Панчишин Т. Іноземне інвестування в Україні : статистична оцінка / Т. Панчишин // Вісник Львівського університету. – 2008. – Вип. 39. – С. 400-405.
12. Щорічне послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України». – К. : НІДС, 2013. – 576 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/catalogue/33/>

Економіка підприємства

УДК 338.486.2

С.П. Гаврилюк

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри готельно-ресторанного
та туристичного бізнесу,
Київський національний торговельно-економічний університет*

Особенности формирования операционных витрат туристических предприятий в Украине

У статті розглянуто сутність та особливості формування операційних витрат туристичного підприємства, досліджено вплив факторів на собівартість туристичних послуг. Подано оцінку структури операційних витрат суб'єктів туристичної діяльності в Україні.

Ключові слова: операційні витрати, види операційних витрат туристичного підприємства, собівартість туристичного продукту

С.П. Гаврилюк

*кандидат экономических наук,
доцент кафедры гостинично-ресторанного
и туристического бизнеса,
Киевский национальный торгово-экономический университет*

Особенности формирования операционных издержек туристических предприятий в Украине

В статье рассмотрены сущность и особенности формирования операционных издержек туристического предприятия, исследовано влияние факторов на себестоимость туристических услуг. Дана оценка структуры операционных издержек субъектов туристической деятельности в Украине.

Ключевые слова: операционные издержки, виды операционных издержек туристического предприятия, себестоимость туристического продукта.

S.P. Havrylyuk

*PhD in Economics, Associate Professor
of Hotel, Restaurant and Tourism Business Department,
Kyiv National University of Trade and Economics*

Features of Operating Expenses Formation of the Tourists Enterprises in Ukraine

This article considers the essence and features of operating expenses formation of the tourist enterprise, influence of factors on the prime cost of travel services is analyzed. The

estimation of the operating expenses structure of the tourist business entities in Ukraine is given.

Key words: operating expenses, kinds of operating expenses of tourist enterprise, prime cost of travel product

Постановка проблеми

Стратегічною метою розвитку туризму в Україні є забезпечення конкурентоспроможної на світовому ринку туристичної галузі на основі максимально повного задоволення попиту українських та іноземних туристів, ефективного розвитку суб'єктів туристичної діяльності, раціоналізації використання фінансових і матеріальних ресурсів, надходження валютних коштів, скорочення невідріхтованих витрат. Зазначені цілі обумовлюють необхідність пошуку оптимальних методів підвищення ефективності діяльності турпідприємств, що адекватно відображають сучасні особливості розвитку туризму.

Забезпечення ефективності діяльності суб'єктів ринку туристичних послуг, що функціонують на принципах самоокупності та самофінансування, можливе лише за дотримання невисокого рівня операційних витрат. Пристосування до умов конкуренції підштовхує туристичні підприємства облаштовувати офіси новим обладнанням та меблями у європейському стилі, покращувати інтер'єр приміщень, впроваджувати процеси автоматизації обслуговування та сучасні комп'ютерні технології, що зумовлює підвищення якості обслуговування і, відповідно, витрат. З іншого боку, підвищення цінової конкурентоспроможності туристичного продукту вимагає зменшення його собівартості завдяки зниженню витрат на купівлю послуг – складових турпродукту, витрат усіх видів ресурсів. Отже, в умовах ринкової економіки кожний підприємець прагне до оптимізації витрат при підтриманні достатнього рівня обслуговування туристів. Для створення сприятливих умов реалізації програм підвищення ефективності та конкурентоспроможності підприємства необхідно вміти управляти операційними витратами та використовувати основні резерви їх оптимізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

У наукових дослідженнях провідних зарубіжних і вітчизняних учених відсутній комплексний підхід до вирішення питань організації управління операційними витратами підприємств туристичної сфери. Питання аналізу та формування витрат туристичних підприємств досліджували такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як З.А. Балченко [2], Т.В. Козирєва [5], Л.П. Дядечко [4], Т.І. Ткаченко [6], З.М. Горбильова [3] та інші. Однак проблеми удосконалення управління витратами не втратили своєї актуальності для підприємств туристичної сфери і вимагають подальших системних досліджень з урахуванням сучасних умов діяльності, галузевих особливостей і норм вітчизняного законодавства.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

На практиці кожне підприємство самостійно вирішує завдання організації управління витратами та визначення собівартості туристичного продукту. На сьогодні в туризмі відсутній відповідний нормативний документ, що містив би методичні рекомендації щодо обліку витрат туристичних підприємств. Діюче положення (стандарт) бухгалтерського обліку П(С)БО 16 «Витрати» [1] не враховує особливостей операційної діяльності туристичних підприємств, конкретного складу їхніх витрат. Зважаючи на актуальність дослідження вказаних питань посилюється значення дослідження формування операційних витрат підприємств туризму.

Формулювання цілей статті

Метою статті є дослідження теоретичних і методологічних засад управління операційними витратами туристичних підприємств з урахуванням галузевих особливостей, вивчення факторів, що на нього впливають.

Виклад основного матеріалу дослідження

Підприємство в умовах ринку є незалежною, автономною господарюючою одиницею, яка власними ресурсами повинна забезпечити розвиток туристичної діяльності, технічне вдосконалення матеріально-технічної бази, соціальне та матеріальне заохочення працівників. Туристичне підприємство у процесі своєї діяльності використовує засоби і предмети праці та робочу силу. Кожний із названих чинників має свою ціну. Вартісний вираз спожитої живої та уречевленої праці становить для підприємства витрати ведення туристичної діяльності.

За економічною сутністю операційні витрати туристичного підприємства являють собою витрати, пов'язані з основною діяльністю підприємства, а також іншими видами діяльності, які не є інвестиційною або фінансовою діяльністю. За натурально-речовим складом операційні витрати – це витрати трудових, матеріальних, фінансових ресурсів для здійснення операційної діяльності підприємства, які виражені в грошовій формі.

Узагальнюючи теоретичні дослідження з цього питання в економічній літературі, можна виділити такі підходи до визначення терміну «операційні витрати» (табл. 1).

Розглянувши думки вчених щодо поняття «операційні витрати», можна сформулювати визначення цих витрат туристичного підприємства як комплекс матеріальних, людських, грошових і природних ресурсів, необхідних для створення, надання та реалізації туристичного продукту.

Найбільша частина поточних витрат суб'єктів туристичної діяльності припадає на собівартість послуг. Собівартість туристичних послуг – це вартісне вираження витрат підприємства на виробництво та реалізацію послуг, пов'язаних із використанням у процесі обслуговування природних, матеріальних, трудових і фінансових ресурсів, виплату встановлених державою податкових відрахувань тощо.

У туризмі розраховують обмежену, виробничу та повну собівартість туристичного продукту. Складові собівартості послуг туристичного підприємства відображено на рис. 1.

Обмежена собівартість туру включає в себе прямі змінні витрати, що використовуються при формуванні туру (витрати з придбання прав на послуги сторонніх організацій). Розглянемо більш детально структуру обмеженої собівартості туристичного продукту на прикладі суб'єктів туристичної діяльності України у 2012 р. (табл. 2). Як бачимо, обмежена собівартість турів включає вартість окремих послуг, що сплачуються туристами відповідно до їх звичок і вподобань.

Найбільша частка туристичних витрат – 94,6% – припадає на основні послуги – розміщення (56,8%), транспортування (34%) та харчування (2,8%). Усього 0,6% туристичних витрат припадає на додаткові послуги – медичне обслуговування (0,5%), послуги культурно-освітнього та культурно-дозвільного характеру (0,1%). Лише 5,8% витрачається на спеціалізовані послуги, зокрема 0,6% становить візове обслуговування, 0,4% – екскурсійне обслуговування, 4,8% – інші послуги, що представлені переважно послугами добровільного страхування від нещасних випадків і хвороб під час подорожі, обслуговуванням гідами-перекладачами та супроводжуючими.

Таблиця 1

Теоретичні підходи до визначення терміну «операційні витрати»

Підходи	Визначення	Дослідники/джерела
Функціональний	Витрати, пов'язані з основним видом діяльності підприємства (виробництвом продукції, наданням послуг, виконанням робіт); витрати і платежі, пов'язані з проведенням виробничо-господарських і фінансових операцій за певний період часу	Гончаров В.М., Вецепура Н.В., Касьянова Н.В., Солоха Д.В., Безруких С.П., Борисов А.Б., Кабкова Е.Н.
Змістовний	Грошові витрати на виробництво товару, його продаж, управління компанією, виплату відсотків за залученими вкладками і кредитами, сплату податків, адміністративні та інші витрати	Райзберг Б.А., Сопко В.В., Лозовський Л.Ш., Стародубцева Е.Б., Бутинець Ф.Ф.
Цільовий	Засоби, витрачені для отримання доходів	К. Друрі, Осовська Г.В., Коцюба М.С., Юшкевич О.О., Грещак М.Г., Котляров С.А., Завадський Й. С.
Ресурсний	Грошове відображення витрат трудових, матеріальних, фінансових ресурсів для здійснення операційної діяльності підприємства	Р. Ентоні, Дж. Ріс, Г. Фандель, Мазаракі А.А., Чаюн І.О., Ушакова Н.М., Лігоненко Л.О., Цветкова Н., Шеремет А. Д., Горбильова З.М., Ткаченко Т.І.
Фінансовий	Зменшення економічних вигід у вигляді вибуття активів або збільшення зобов'язань, що призводять до зменшення власного капіталу підприємства (за винятком зменшення капіталу за рахунок його вилучення або розподілу між власниками)	ПСБО 16 «Витрати», Гура І.О., Цал-Цалко Ю.С., Верига Ю.А., Голов С.Ф., Сфименко В.І.
Економічний	Усі витрати, пов'язані з поточною діяльністю підприємства, включаючи непродуктивні витрати	Непочатенко О.О., Макконелл Р., Брю С.Л.
Бухгалтерський	Перелік витрат, що відповідно до законодавчої регламентації відносяться на собівартість послуг підприємства для розрахунку величини оподаткованого прибутку	Балченко З.А., Бургонова Г.Н., Каморджанова Н.А.

Джерело: розроблено автором

Отже, низька частка додаткових і спеціалізованих послуг (усього 6,4%) свідчить про невисоку якість турпродуктів, що пропонуються вітчизняними туристичними підприємствами, та невимогливість туристів до якості туристичного обслуговування.

Відповідно до законодавства туристичний продукт являє собою комплекс не менше двох туристичних послуг щодо перевезення, розміщення, харчування, а

Прямі витрати з придбання прав на послуги сторонніх організацій, що використовуються при виробництві туристичного продукту	Поточні витрати туристичного підприємства на розроблення турпродукту	Загальновиробничі витрати	Адміністративні витрати, витрати на збут та інші операційні витрати
• Вартість проживання в готелях та інших місцях розміщення • Вартість транспортного обслуговування • Вартість харчування • Вартість екскурсійного, медичного та візового обслуговування • Вартість послуг культурно-освітнього, культурно-дозвільного та спортивного характеру • Вартість добровільного страхування від нещасних випадків, хвороб і медичного страхування під час подорожі • Вартість обслуговування гідами-перекладачами та супроводжуючими тощо	• Заробітна плата операційного персоналу • Відрахування на соціальні заходи від зарплати операційного персоналу • Амортизація основних засобів виробничого призначення • Витрати на утримання приміщень туристичного офісу: прибирання, охорона, ремонт, зв'язок, опалення, водопостачання та каналізація, електроенергія тощо	• Витрати на утримання загальних приміщень турфіми та прилеглої території: • протипожежні заходи • амортизація основних засобів загальногосподарського призначення • знос малоцінного інвентарю • охорона праці та техніка безпеки • підвищення професійної кваліфікації персоналу • придбання предметів індивідуального користування	• Заробітна плата працівників апарату управління • Відрахування на соціальні заходи від зарплати управлінського персоналу • Витрати на маркетинг і рекламу • Представницькі витрати зі збуту послуг • Витрати на відрядження • Витрати на утримання адміністративних приміщень

Рис. 1. Складові повної собівартості послуг туристичного підприємства

Джерело: розроблено автором

також оформлення віз, організації відвідування об'єктів культури, відпочинку та розваг, користування рекреаційними ресурсами тощо.

Склад і вартість таких туристичних послуг є основними чинниками, що визначають загальну суму витрат на туристичний продукт. Оскільки цей продукт здебільшого складається з послуг сторонніх організацій, умови визнання та обсяг витрат, порядок їх включення у собівартість туристичного продукту визначаються формою та умовами договорів. Собівартість туристичного пакету залежить також від виду туру та чисельності туристів у групі. Як правило, вартість індивідуального туру є вищою від вартості групового туру в розрахунку на одного туриста. Чим більша чисельність туристичної групи, тим нижча вартість туру в розрахунку на одного туриста. Собівартість туру залежить також і від категорій туристів, що обслуговуються: зі знижками реалізуються сімейні тури, тури для корпоративних клієнтів. На вартість турів впливає віковий склад туристів: дітям, школярам, студентам, пенсіонерам як правило надаються знижки.

Для визначення виробничої собівартості туру до обмеженої собівартості слід додати поточні витрати туристичних підприємств на розроблення турів, а також загальновиробничі витрати.

Повна собівартість туристичного продукту розраховується як сума виробничої собівартості, адміністративних витрат, витрат на збут та інших операційних

Таблиця 2

**Структура обмеженої собівартості послуг суб'єктів
туристичної діяльності в Україні у 2012 р.**

Послуги, що використовуються при виробництві турпродукту	Вартість послуг, тис. грн.				Питома вага, %			
	Усього	у тому числі			Усього	у тому числі		
		туропе- ратори	тур- агенти	суб'єкти, що здійснюють екскурсійну діяльність		туропе- ратори	тур- агенти	суб'єкти, що здійснюють екскурсійну діяльність
Розміщення	3054,81	2918,73	131,49	4,59	56,8	56,2	79,8	27,8
Транспортне обслуговування	1825,96	1810,63	10,04	5,29	34,0	34,9	6,1	32,0
Харчування	151,34	145,05	5,48	0,82	2,8	2,8	3,3	5,0
Медичне обслу- говування	25,63	25,36	0,27	0,001	0,5	0,5	0,2	0,0
Екскурсійне обслуговування	23,47	19,18	1,25	3,04	0,4	0,4	0,8	18,4
Візове обслугову- вання	31,63	30,58	1,05	0,00	0,6	0,6	0,6	0,0
Послуги куль- турно-освітнього та культурно-до- звільного характеру	6,57	6,05	0,05	0,47	0,1	0,1	0,0	2,9
Інші послуги	256,05	238,59	15,16	2,30	4,8	4,6	9,2	13,9
Усього	5375,46	5194,15	164,79	16,51	100,0	100,0	100,0	100,0

Джерело: розраховано автором на основі [9]

витрат [4, с. 177]. До адміністративних витрат відносяться загальногосподарські витрати, пов'язані з загальним обслуговуванням та управлінням підприємством – це витрати на проведення річних зборів і представницькі витрати; витрати на відрядження й утримання апарату управління та іншого загальногосподарського персоналу; витрати на утримання та амортизацію основних засобів та інших матеріальних необоротних активів загальногосподарського використання; витрати на зв'язок та амортизацію нематеріальних активів загальногосподарського призначення; витрати на врегулювання суперечок через судові органи, на сплату податків, зборів та інших обов'язкових платежів підприємства, окрім включених до собівартості реалізованого туристичного продукту; оплата розрахунково-касового та банківського обслуговування; інші загальногосподарські витрати [1].

Витрати на збут у туристичних підприємствах включають витрати, пов'язані з реалізацією туристичного продукту безпосередньо покупцям або через посередників, і являють собою винагороду реалізаторам продукту; витрати на рекламу та дослідження ринку; на відрядження працівників відділу збуту; на страхування туристів і супровідників туристичних груп та інші витрати, пов'язані зі збутом туристичного продукту та послуг [8]. У туристичних підприємствах велика частка витрат припадає на замовлення реклами та її розповсюдження, що дає змогу вижити в умовах високої інтенсивної конкуренції на ринку туристичних послуг на сучасному етапі економічного розвитку в Україні.

До інших операційних витрат відносять витрати, пов'язані з конвертацією національної валюти в іноземну при виїзді вітчизняних туристів за кордон і конвертацією валюти іноземних туристів у національну валюту; суми безнадійної дебіторської заборгованості та відрахувань у резерв сумнівних боргів; втрати від

зміни курсу валют при здійсненні операційної діяльності; визнані штрафи, пені, неустойки; витрати на виплату матеріальної допомоги, на утримання об'єктів соціального, культурного та побутового призначення; інші витрати на операційну діяльність.

До собівартості послуг не відносять фінансові витрати, витрати від участі в капіталі та витрати, пов'язані з надзвичайними подіями, які відшкодовуються за рахунок валового прибутку.

Розглянемо структуру операційних витрат, що відносяться на собівартість туристичного продукту, суб'єктів туристичної діяльності в Україні за економічними елементами (табл. 3).

Таблиця 3

**Структура операційних витрат суб'єктів туристичної діяльності
в Україні за економічними елементами у 2012 р.**

Види витрат	Витрати, грн.				Питома вага, %			
	Усього	у тому числі			Усього	у тому числі		
		туроператори	тур-агенти	суб'єкти, що здійснюють екскурсійну діяльність		туроператори	тур-агенти	суб'єкти, що здійснюють екскурсійну діяльність
Матеріальні витрати	717,52	643,31	60,55	13,65	29,3	30,2	21,4	38,5
Витрати на оплату праці	239,18	156,41	75,99	6,77	9,8	7,3	26,9	19,1
Відрахування на соціальні заходи	81,06	53,87	24,80	2,39	3,3	2,5	8,8	6,7
Амортизація	26,61	19,35	5,46	1,79	1,1	0,9	1,9	5,1
Інші операційні витрати	1386,93	1260,24	115,85	10,84	56,6	59,1	41,0	30,6
Усього	2451,28	2133,18	282,65	35,45	100,0	100,0	100,0	100,0

Джерело: розраховано автором на основі [9]

Операційні витрати туристичних підприємств представлені переважно іншими операційними витратами, частка яких становить 56,6%. Вони включають: орендні платежі, витрати на відрядження, на послуги зв'язку, на виплату матеріальної допомоги, оплату розрахунково-касового та іншого банківського обслуговування тощо. Велика частка цієї групи витрат обумовлена зростаючими орендними платежами за офісні приміщення, вартістю реклами та витрат на збут, витратами на відрядження. Матеріальні витрати суб'єктів туристичної діяльності становлять у середньому 29,3%. До цього елемента в туризмі відносять: опалення, електроенергію, водопостачання та каналізацію, поточний ремонт, витрати на придбання матеріалів, миючих засобів, транспортне обслуговування, роботи та послуги виробничого характеру. Група «витрати на оплату праці» становила у витратах турпідприємств 9,8%, відрахування на соціальні заходи – усього 3,3%. Частка амортизаційних відрахувань на повне відновлення основних засобів суб'єктів туристичної діяльності була найменша – 1,1%. Це пов'язано з особливостями формування основних засобів туристичних підприємств, більшість із яких орендують офіси, а у складі їх власних основних засобів переважають меблі та офісна техніка.

Формування витрат є однією з найважливіших складових процесу управління туристичним підприємством. Пошук ефективних методів управління операцій-

ними витратами в сучасних умовах потрібно розглядати як фактор підвищення прибутковості та ефективності роботи туристичних підприємств, забезпечення їх стабільності та конкурентоспроможності в ринковому середовищі, розширення можливостей внутрішньої реструктуризації відповідно до змін кон'юнктури ринку, що стане реальним досягненням довготривалого економічного зростання підприємства.

На рис. 2 наведено рекомендовані основні етапи процесу формування операційних витрат на туристичному підприємстві.

Багатоаспектність поняття «витрати» та їх багатокомпонентність зумовлюють різні підходи до виявлення й аналізу чинників, що формують їх рівень. Усі фактори, що впливають на операційні витрати туристичних підприємств, можна розмежувати на фактори зовнішнього та внутрішнього середовища. Фактори зовнішнього середовища не залежать від господарської діяльності туристичного підприємства, а внутрішні фактори безпосередньо залежать від ефективності управління операційними витратами та туристичною діяльністю підприємства в цілому.

Зовнішні фактори включають: стан ринків факторів виробництва, кон'юнктуру споживчого ринку, стан економіки країни в цілому, механізм державного регулювання господарської діяльності підприємств, інфляцію. Розглянемо їх більш детально.

Вплив стану ринків факторів виробництва на витрати туристичного підприємства пов'язаний: із формуванням структури ресурсного потенціалу, що визначає тенденції в змінах статей витрат, напрями мобілізації резервів скорочення витрат; із формуванням рівня витрат на оплату послуг сторонніх організацій; визначає ціни на обладнання, енергію, ресурси тощо.

Кон'юнктура споживчого ринку виражається в платоспроможності населення. Цей фактор визначає можливості розвитку обсягів надання послуг підприємств, а відповідно, і формування витрат. Так, за сприятливої кон'юнктури відбувається збільшення обсягів доходів від реалізації послуг, рівень витрат за

Рис. 2. Етапи процесу формування операційних витрат туристичного підприємства

Джерело: побудовано автором на основі [4, с. 175]

інших рівних умов має тенденцію до зниження, а несприятлива кон'юнктура викликає зростання витратомісткості діяльності.

Стан економіки країни в цілому включає: стадію циклу економічного розвитку, макроекономічну збалансованість, інвестиційний клімат, рівень інфляційних очікувань тощо. Цей фактор визначає загальні умови функціонування туристичних підприємств, результативність їх діяльності.

Механізм державного регулювання господарської діяльності підприємств впливає на витрати підприємства через механізм ціноутворення, оподаткування (обов'язкові платежі та податки), митне регулювання, соціальні гарантії тощо.

Інфляційні процеси призводять до підвищення цін на ресурси, використовувані підприємством, що зумовлює підвищення суми та рівня операційних витрат.

До факторів внутрішнього середовища туристичних підприємств, що визначають розмір і рівень його операційних витрат, належать: зміна доходів від реалізації послуг, асортимент послуг, строки подорожування туристів, стан та ефективність використання основних засобів, ефективність управління трудовими ресурсами, якість послуг.

Доходи від реалізації послуг. При зростанні обсягів реалізації послуг знижується рівень умовно-постійних витрат і як наслідок – рівень загальних витрат підприємства.

Асортиментна структура послуг (зміна питомої ваги окремих видів послуг у загальному обсязі доходів від реалізації послуг). Збільшення частки турів «VIP»-класу призводить до підвищення витратомісткості послуг, а реалізація економічних турів – до економії операційних витрат.

Строки подорожування туристів. Збільшення тривалості подорожі призводить до зменшення транспортних витрат на один туро-день. Ураховуючи, що в собівартості 7-денних турів у європейські країни частка авіатарифу становить близько 50%, а по турах в Америку чи в Азію – близько 2/3 [7], вплив цього фактора на рівень поточних витрат є досить вагомим.

Стан та ефективність використання основних засобів. Інтенсивний розвиток матеріально-технічної бази збільшує суму амортизаційних відрахувань, поточних витрат на її утримання. З іншого боку, оснащення підприємства новим обладнанням сприяє підвищенню продуктивності праці, що у свою чергу зумовлює зниження рівня витрат.

Ефективність управління трудовими ресурсами (чисельність і склад працівників підприємства, ефективність застосування системи матеріального стимулювання праці, рівень використання робочого часу). Збільшення ефективності використання трудових ресурсів забезпечує зростання продуктивності праці та, відповідно, викликає зниження рівня фонду оплати праці та відрахувань на соціальні заходи. Водночас зростання продуктивності праці, сприяючи збільшенню обсягів реалізації туристичних послуг, викликає зниження рівня операційних витрат.

Якість послуг (клас туру). Вплив цього фактора пов'язаний із різною витратомісткістю обслуговування при подорожуванні різним класом.

Діагностика факторів впливу на обсяг і рівень операційних витрат туристичних підприємств дає змогу визначити резерви зниження витрат, що є складовим елементом системи управління витратами. Оптимізуючи розмір операційних витрат шляхом прийняття обґрунтованих управлінських рішень щодо споживання ресурсів, підприємство буде мати конкурентні переваги, обумовлені нижчою вартістю туристичних послуг. Отже, методи знаходження оптимальних управлінських рішень стосовно витрат висуваються на перший план у системі економічного управління підприємством.

Висновки

За результатами досліджень можна зробити висновок, що використання сучасних методів аналізу та планування операційних витрат, уміння професійно оцінити вплив факторів на цей показник, дасть змогу туристичним підприємствам зменшити собівартість послуг і, в результаті, збільшити прибуток. Величина витрат істотно впливає на формування фінансових результатів, тому обґрунтоване вирішення питань щодо управління витратами на підприємстві забезпечить високий рівень ефективності туристичної діяльності. Зниження витрат, що відносяться на собівартість туристичних послуг, не повинно негативно впливати на якість послуг. Тому питання скорочення витрат слід розглядати в сукупності з іншими важливими показниками ефективності господарювання. Від уміння оптимізувати співвідношення витрат і результатів залежить міра досягнення підприємством мети діяльності та конкурентної позиції на ринку.

Література

1. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати»: затв. наказом Міністерства фінансів України від 31 грудня 1999 р. № 318.
2. Балченко З. А. Бухгалтерський облік в туризмі і готелях України: навчальний посібник / З. А. Балченко. – К.: КУТЕП, 2006. – 232 с.
3. Горбылева З. М. Экономика предприятий туризма: учебно-практическое пособие / З. М. Горбылева. – Минск: БГЭУ, 2011. – 295 с.
4. Дядечко Л. П. Економіка туристичного бізнесу: навчальний посібник / За заг. ред. Манойло Н. П. – К.: Видавництво «ЦУЛ», 2007. – 220 с.
5. Козырева Т. В. Учёт издержек в туризме: учебное пособие для вузов / Т. В. Козырева. – М.: «Финансы и статистика», 2000. – 169 с.
6. Ткаченко Т. І. Економіка готельного господарства та туризму: опорний конспект лекцій / Т. І. Ткаченко, С. П. Гаврилюк, О. О. Каролоп. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2005. – 220 с.
7. Экономика современного туризма / Под ред. Г. А. Карповой. – М. – С.-Пб.: Герда, 2008. – 412 с.
8. Проношин А. Управление затратами. Больше прибыли от Вашего бизнеса. – 30 октября 2009 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.management.com.ua/finance/fin162.html>
9. Туристична діяльність в Україні у 2012 році: стат. бюлетень [Електронний ресурс] / Відп. за випуск І. В. Калачова. – К.: Держ. служба статистики України, 2013. – 272 с. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

УДК 65.012.8:368

В.М. Кудак
аспірант кафедри управління
фінансово-економічною безпекою,
Університет економіки та права «КРОК»

SWOT-аналіз як інструмент забезпечення економічної безпеки страхових компаній

У статті розглянуто SWOT-аналіз як інструмент забезпечення економічної безпеки страхових компаній. Визначено перелік характеристик, за якими можна скласти

список сильних і слабких сторін страхової компанії, а також перелік загроз і можливостей у діяльності страхової компанії та забезпеченні її економічної безпеки.

Ключові слова: економічна безпека, оцінка стану економічної безпеки, SWOT-аналіз, страхові компанії, страховий ринок.

В.М. Кудак
*аспірант кафедри управління
фінансово-економічної безпекою,
Університет економіки і права «КРОК»*

SWOT-аналіз як інструмент забезпечення економічної безпеки страхових компаній

В статті розглянуто SWOT-аналіз як інструмент забезпечення економічної безпеки страхових компаній. Визначено перелік характеристик, за якими можна скласти список сильних і слабких сторін страхової компанії, а також перелік загроз і можливостей у діяльності страхової компанії та забезпеченні її економічної безпеки.

Ключевые слова: экономическая безопасность, оценка состояния экономической безопасности, SWOT-анализ, страховые компании, страховой рынок.

V.M. Kudak,
*PhD Student,
Financial and Economic Security Management Department,
“KROK” University*

SWOT Analysis as a Tool for Insurance Companies Economic Security Provision

This paper considers SWOT analysis as a tool to provide economic security of insurance companies. It determines the list of principal characteristics that help to describe strong and weak sides of the insurance company as well as opportunities and threats list relating to insurance company activities and its economic security provision.

Key words: economic security, economic security evaluation, SWOT analysis, insurance companies, insurance market.

Постановка проблеми

Однією з ключових складових фінансово-економічної безпеки країни є страховий ринок. У разі відсутності розвиненого страхового ринку не можна забезпечити ефективний соціально-економічний розвиток країни, безпечно функціонування суб'єктів господарювання та створити надійний соціальний захист населення. Однак на сьогодні страховий ринок України ще знаходиться в стадії свого розвитку. Так, за даними Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, станом на 30 вересня 2013 р. кількість страхових компаній становила 411, а порівняно з аналогічним періодом 2012 р. їх кількість зменшилася на 37 компаній. Валові страхові премії, зібрані за цей період, становлять 21 365,0 млн. грн., так порівняно з аналогічним періодом 2012 р. обсяг премій збільшився на 35,2%. Однак 51% ринку

належить першим 3 компаніям, а перші десять охоплюють 90,7% ринку [1]. Разом із позитивною динамікою збору страхових премій на страховому ринку залишається ще багато проблем. Основні з них – це проблеми економічного, правового, організаційного, інформаційно-аналітичного та кадрового характеру, відсутність ефективної економічної безпеки страхових компаній. Одним із ефективних інструментів забезпечення економічної безпеки страхових компаній є SWOT-аналіз.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблематикою страхування займалося багато науковців. За радянських часів дослідженнями в страхуванні зокрема займалися М. Аглай, В. Афанасьєва, М. Галицька, Є. Єгорова, М. Седова. Ці автори зосереджували свою увагу в основному на аналізі законодавства або займалися критикою західних моделей соціального захисту [2]. З часів незалежності України важливе значення для системи страхування мають праці вітчизняних науковців, зокрема В. Базилевича [3], С. Осадця [4], Л. Горбач [5], О. Каун [5], О. Козьменко [6], які досліджували особливості функціонування сучасної системи страхування України. Попри велику кількість досліджень у цій галузі, усе ж залишається чимало проблем у функціонуванні страхових компаній, особливо в сучасних умовах сильної конкуренції та гострої нестачі фінансових ресурсів.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Основною проблемою в дослідженні діяльності страхових компаній є забезпечення їх ефективного функціонування, тобто розроблення результативної, дієвої системи економічної безпеки. Попри велику кількість досліджень у цій сфері все ще не знайдено ефективних методик оцінки системи економічної безпеки страхових компаній та інструментарію її забезпечення. Саме тому пошук більш досконалих методик аналізу діяльності компанії та розроблення і вдосконалення інструментарію забезпечення економічної безпеки страхових компаній залишається актуальною проблемою.

Формулювання цілей статті

Метою статті є дослідження сутності поняття «SWOT-аналіз» та його використання як інструменту забезпечення економічної безпеки страхових компаній; визначення переліку характеристик, за якими можна скласти список сильних і слабких сторін страхової компанії, а також перелік загроз і можливостей у діяльності компанії та забезпеченні її безпеки.

Виклад основного матеріалу дослідження

На сьогодні страховий ринок України не забезпечує першочергових потреб суспільства в сучасних страхових послугах. Розмір страхових платежів на душу населення в нашій країні в рази менший ніж у європейських країнах, зокрема в:

- 20 разів, ніж Словенії;
- 11 разів, ніж в Чехії;
- 9 разів, ніж у Польщі [7].

В умовах жорсткої конкуренції в Україні одним із найважливіших чинників успішної організації страхового бізнесу є створення дієвої системи економічної безпеки в організації та дотриманні алгоритму її забезпечення.

Одним з інструментів забезпечення економічної безпеки в страхових компаніях є SWOT-аналіз.

Уперше про акронім SWOT-аналіз (Strengths (Сили) Weaknesses (Слабкості) Opportunities (Можливості) Threats (Загрози)) заговорив у 1963 р. професор

К. Ендрю на конференції з проблем бізнес політики в Гарварді. Ендрю представив свій акронім наочно у вигляді матриці (рис.1) [8].

Strengths	Weaknesses
Opportunities	Threats

Рис. 1. SWOT-матриця

Джерело: [8, с.213]

З 1960-х років і до сьогодні SWOT-аналіз широко застосовується в процесі стратегічного планування. Йому відводиться цілий розділ у бізнес-плані та маркетингових дослідженнях.

Наочно процес SWOT-аналізу в страховій компанії можна відобразити у вигляді схеми (рис. 2).

Спочатку виявляються сильні (співставляються з ринковими можливостями) і слабкі (розробляються напрями їх подолання) сторони компанії, а також визначаються потенційні загрози (розроблення заходів щодо їх знешкодження) та можливості (виявлення конкурентних переваг і формування стратегічних пріоритетів), далі встановлюються взаємозв'язки між ними та інструменти, які використовуються в забезпеченні економічної безпеки страховика.

Наслідком проведеного SWOT-аналізу є матриця взаємозв'язків сильних і слабких сторін, можливостей і загроз (рис. 3).

Сильними сторонами страхової компанії, можна вважати ті напрями, у яких вона досягла успіху, або якісь її унікальні особливості, що можуть надати додаткові можливості. Зокрема сильною стороною може бути досвід у роботі, на-

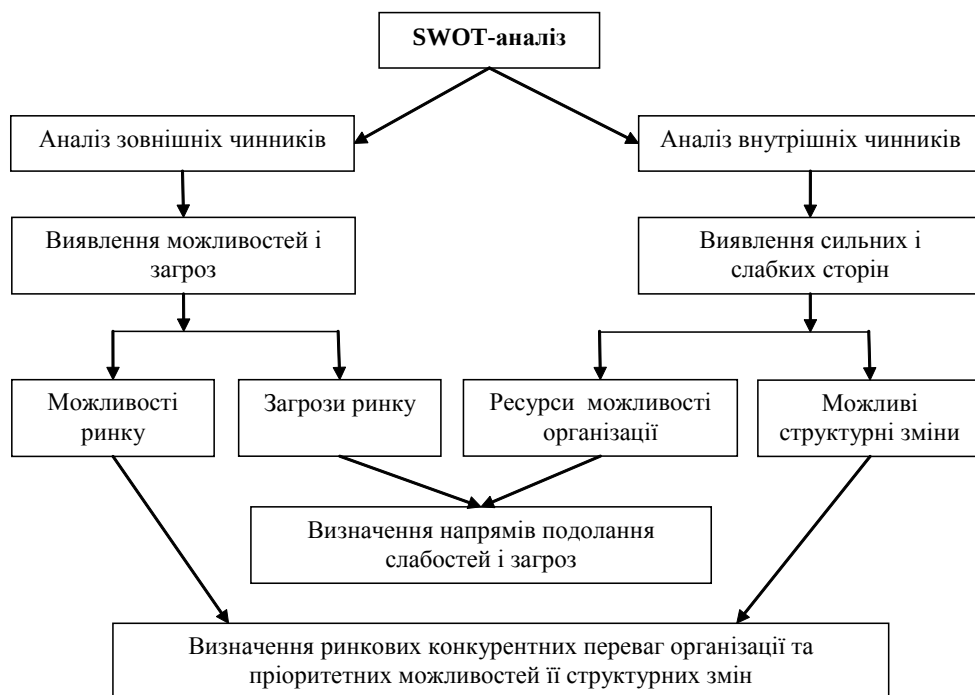

Рис. 2. Процес SWOT-аналізу в страхових компаніях

Джерело: узагальнено автором на основі [9, с.102-107]

	Можливості 1. 2. 3.	Загрози 1. 2. 3.
Сильні сторони 1. 2. 3.	Сила та можливості	Сила та загрози
Слабкі сторони 1. 2. 3.	Слабкість і можливості	Слабкість і загрози

Рис. 3. Матриця взаємозв'язків сильних і слабких сторін, можливостей і загроз

Джерело: [8, с.216]

явність висококваліфікованого персоналу, висока якість послуг і сервіс обслуговування, добре зарекомендований бренд (назва) компанії, відомий лідер ринку, переваги у сфері витрат, перевірений часом менеджмент.

Слабкі сторони – це відсутність важливих елементів у функціонуванні компанії або те, що дає переваги конкурентам. Як приклад можна навести недосконалість страхових продуктів, погану ринкову репутацію, низький рівень сервісу, брак фінансування, вразливість щодо конкурентного сервісу, відсутність чітких стратегічних орієнтирів, слабе знання ринкової ситуації.

Можливості – це сприятливі обставини, які компанія може використати для отримання певних переваг. Наприклад, погіршення ринкових позицій основних конкурентів, різке зростання попиту, підвищення рівня доходів населення, вихід на нові ринки, створення нових страхових продуктів тощо.

Однак слід пам'ятати, що можливостями в SWOT-аналізі є не всі наявні умови, які існують на ринку, а лише ті, які доцільно може використати компанія [8, с. 217].

Загрози – це події, настання яких може спричинити негативний вплив на діяльність компанії. Зокрема: вихід на ринок нових конкурентів, зміна податкового законодавства (збільшення податків), несприятлива політика держави, настання економічних криз, несприятливі демографічні зміни.

Як бачимо з рис. 3, на перетинах виявлених груп чинників утворюються поля, які дають можливість розробити (обрати) відповідну стратегію забезпечення економічної безпеки страхової компанії. Для цих полів характерні такі поєднання і типи стратегій:

1) сила і можливості («стан безпеки страхової компанії») – у цьому полі поєднуються внутрішні сильні сторони безпеки компанії та позитивні можливості. Отже, цьому полю відповідає стратегія підтримки та розвитку сильних сторін механізму забезпечення безпеки страхової компанії;

2) слабкість і можливості («стан ризику страхової компанії») – це поєднання слабких сторін механізму забезпечення безпеки компанії зі сприятливими можливостями. Тому це поле вимагає розроблення та реалізації стратегії, націленої на подолання слабких місць безпеки страхової компанії за рахунок сприятливих можливостей;

3) сила і загрози («стан загрози в страховій компанії») – це випадки, коли разом із наявними сильними сторонами механізму забезпечення економічної без-

пеки страхової компанії присутні й певні загрози. У цьому разі необхідно створювати таку стратегію, яка за рахунок сильних сторін дасть можливість компанії подолати можливі загрози;

4) слабкість і загрози («стан небезпеки в страховій компанії») – це поєднання слабких сторін механізму забезпечення економічної безпеки страхової компанії з можливими загрозами. У такому разі необхідна стратегія, спрямована на подолання загроз та вдосконалення самого механізму економічної безпеки компанії.

На практиці кожна страхова компанія може доповнити перелік тих зовнішніх і внутрішніх характеристик, які відображають конкретну ситуацію.

У результаті проведеного SWOT-аналізу може формуватися дві стратегії [9, с. 108-1109]:

1. Стратегія адаптації до середовища (результат аналізу можливостей і загроз).

2. Стратегія формування середовища (аналіз сильних і слабких сторін).

Однак ці дві стратегії повинні реалізуватися одночасно, оскільки компанія є відкритою системою, що змінюється під дією навколишнього середовища, і водночас змінює його.

При оцінці компанії необхідно її розглядати за окремими напрямками, зокрема: організація (рівень підготовки працівників, їх бажання розвивати організацію, взаємодія між структурними підрозділами); виробництво (якість страхових продуктів, наявність необхідних ліцензій); маркетинг (оцінка якості послуг, цінова політика, ефективність рекламних заходів, репутація у клієнтів, асортимент страхових продуктів); фінанси (фінансова стійкість і платоспроможність компанії, її прибутковість).

Використання SWOT-аналізу завжди доцільне при оцінці поточного стану економічної безпеки страхової компанії та допомагає виявити потенційні загрози. При використанні SWOT-аналізу в процесі визначення рівня та загроз економічній безпеці компанії слід пам'ятати, що найбільші загрози виникають, коли негативний розвиток ситуації в зовнішньому середовищі накладається на слабкі сторони самого механізму забезпечення економічної безпеки страхової компанії. Найбільш сприятливі умови для забезпечення економічної безпеки компанії настають за наявності сприятливих чинників зовнішнього середовища та сильних сторін самого механізму забезпечення безпеки.

Сутність SWOT-матриці полягає в тому, що вона дає змогу за рахунок поєднання різних комбінацій сильних і слабких сторін, можливостей і загроз зробити висновки про реальне становище страхової компанії та сформувати найоптимальнішу стратегію забезпечення економічної безпеки компанії. При підборі факторів необхідно уважно слідкувати за тим, щоб вони не дублювалися, коректно стосувалися того чи іншого розділу, були вагомими та мали реальне відношення до організації.

Висновки

У результаті проведення SWOT-аналізу створюється структурована інформація в рамках єдиної SWOT-моделі. SWOT-аналіз у всіх своїх модифікаціях найбільш зручний і надійний інструмент стратегічного планування. Цей аналіз дає змогу керівникам страхової компанії обрати найоптимальніший шлях її розвитку, уникнути можливих загроз і ризиків, максимально використати наявні ресурси страхової компанії, що у свою чергу дасть змогу забезпечити економічну безпеку страховика на високому рівні.

Література

1. Підсумки діяльності страхових компаній за 9 місяців 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/SK/sk_1%D0%86%D0%86_kv_2013.pdf
2. Овчаренко Т. Інвестиційні стратегії страхових компаній та перспективи їх впровадження // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Економіка. 121-122/2011.
3. Базилевич В. Д. Страхування: підручник / За ред. В. Д. Базилевича. – К. : Знання 2008. – 1019 с.
4. Осадець С. С. Страхування : підручник / Керівник авт. колективу і наук. ред. С. С. Осадець. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. – К. : КНЕУ, 2002. – 599 с.
5. Горбач Л. М. Страхування : навчальний посібник / Л. М. Горбач, О. Б. Каун. – К. : Кондор, 2010. – 520 с.
6. Козьменко О. В. Страховий ринок України в контексті сталого розвитку : Монографія / О. В. Козьменко. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2008. – 350 с.
7. Нечипоренко В. І. Концепція розбудови страхового ринку України на 2013-2014 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ufu.org.ua/files/Weekly%20UFU/PresentationNKFP.pptx>
8. Череп А. В. Стратегічне планування і управління. Навчальний посібник / А. В. Череп, А. В. Сучков. – К. : Кондор, 2011. – 334 с.
9. Гордієнко П. Л. Стратегічний аналіз : Навчальний посібник / П. Л. Гордієнко, Л. Г. Дідковська, Н. В. Яшкіна. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К. : Алерта, 2011. – 520 с.

УДК 65.011.2

А.В. Попович
*аспірант кафедри фінансів, обліку і аудиту,
Національний авіаційний університет*

Оцінка необхідності технічної реструктуризації авіапідприємства

Проаналізовано законодавчу базу та наукову літературу з питання виявлення потреби підприємства в технічному виді реструктуризації, розроблено власний підхід до його вирішення та застосовано до підприємств авіаційної галузі, визначено необхідність у реструктуризації їх технічної сфери діяльності.

Ключові слова: підхід, потреба, технічний вид, реструктуризація.

А.В. Попович
*аспірант кафедры финансов, учета и аудита,
Национальный авиационный университет*

Оценка необходимости технической реструктуризации авиапредприятия

Проанализирована законодательная база и научная литература по вопросу обнаружения потребности предприятия в техническом виде реструктуризации, разработан собственный подход к его решению и применен к предприятиям авиационной отрасли, определена необходимость в реструктуризации их технической сферы деятельности.

Ключевые слова: подход, потребность, технический вид, реструктуризация.

A.V. Popovych
*PhD Student of Finance, Accounting and Audit Department,
National Aviation University*

Estimation of necessity of the technical restructuring of airline

Legal system and scientific literature about identification of the need of technical restructuring was analyzed, the personal approach was created and applied to the enterprises of the aviation branch, and the need of technical restructuring was detected.

Key words: approach, need, technical, kind, restructuring.

Постановка проблеми

Сучасні темпи науково-технічного розвитку стрімко підвищують стандарти якості товарів, робіт і послуг, сприяють появі принципово нових технологій і виробів, змінюючи пропозицію на ринку, яка призводить до зміни попиту, що у свою чергу змушує виробників не лише слідкувати за новими розробками, а й якнайшвидше впроваджувати їх у процесі власного виробництва з метою виготовлення конкурентоспроможної продукції відповідно до потреб споживачів для збереження та підвищення обсягів реалізації.

Крім морального зношення, виробничий фонд зношується фізично, унаслідок чого погіршується якість продукції, що призводить до збільшення виробничого браку, включення якого до собівартості продукції знижує її конкурентоспроможність, а, отже, реалізацію та виручку, що зменшує прибутковість підприємства, тому важливим питанням залишається своєчасна та якісна оцінка його технічного стану і виявлення потреби в реструктуруванні з метою забезпечення належного стану, зупинки негативних тенденцій та упередження їх у майбутньому.

У науковій літературі наразі не запропоновано комплексних підходів до оцінки стану технічної сфери діяльності підприємства, спрямованих на виявлення необхідності в її реструктуризації, тому це питання потребує дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дослідивши останні наукові публікації та законодавство з питання виявлення потреби підприємства в реструктуризації, можна зробити висновок, що вони передбачають два основні підходи до вирішення завдання: перший полягає в розрахунку системи показників і порівнянні їх значень з нормативами, взятими з нормативно-правових актів, запропонований у Положенні про порядок здійснення аналізу фінансового стану підприємств, що підлягають приватизації [1, с. 3], або з нормативами, визначеними експертами, представлений у працях І.І. Мазура та В.Д. Шапіро [4, с. 141], І.П. Отенко [6, с. 72], а другий передбачає розрахунок інтегрального показника, який включає набір показників і додаткових параметрів, зокрема їх важливості, граничних меж значень, як у Методичці інтегральної оцінки інвестиційної привабливості підприємств та організацій [2, с. 3] і праці Д.В. Кабаченка [3, с. 58].

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Запропоновані в науковій літературі та законодавстві підходи до оцінки діяльності підприємств з метою визначення потреби в реструктуризації мають певні недоліки. Підходи, що передбачають розрахунок системи показників та порівняння їх значень з нормативами, вимагають оцінки значної кількості показ-

ників, що ускладнює процес прийняття рішення стосовно потреби підприємства в реструктуризації та підвищує залежність висновку від компетентності спеціаліста, який оцінює отримані результати. Варіанти реалізації підходу, що полягає в розрахунку інтегрального показника, наразі передбачають розрахунок одного показника, який відображає загальний стан підприємства і не дає змоги визначити, яка зі сфер діяльності потребує реструктуризації або блокових показників, що відображають окремі аспекти фінансового стану підприємства та слугують базою для розрахунку узагальненого показника, що не вирішує завдання виявлення потреби підприємства в технічному виді реструктуризації, крім того вони не враховують такий важливий параметр, як динаміка, що може відображати покращення стану підприємства в останні періоди, унаслідок прийнятих раніше заходів, та можливості досягнення задовільного стану в найближчий час без додаткових перетворень. Таким чином, запропоновані в науковій літературі підходи до оцінки діяльності підприємства не задовольняють повною мірою потребу у визначенні стану технічної сфери діяльності підприємства в частині виявлення необхідності її реструктуризації.

Формулювання цілей статті

Мета статті полягає в розробленні підходу до виявлення потреби підприємства в технічному виді реструктуризації.

Виклад основного матеріалу дослідження

Діяльність підприємства поділяють на економічну, фінансову, управлінську, організаційно-правову та технічну сфери, стан яких впливає на рівень його прибутковості. Важливу роль серед них відіграє технічна сфера діяльності, що охоплює техніко-технологічне забезпечення підприємства, від якого залежить якість і собівартість продукції, які впливають на її рентабельність і конкурентоспроможність, а, отже, й на рентабельність діяльності та активів підприємства в цілому.

Крім забезпечення належного стану економічної сфери діяльності підприємства, технічна сфера може відображати його, оскільки інформує про залишкову вартість основних засобів, а, отже, наявність фінансових можливостей для їх оновлення, за умови, що керівництво підприємства дотримується політики своєчасної модернізації відповідно до результатів науково-технічного прогресу.

Порушення функціонування технічної сфери діяльності, незалежно від причин виникнення, позначаються на діяльності підприємства в цілому, оскільки вона, утворюючи разом з іншими сферами єдину структуру механізму діяльності, забезпечує його функціонування. Саме тому підприємство повинно дбати про регулярну діагностику стану технічної сфери діяльності з метою підтримання належного рівня.

Дані фінансової звітності дають змогу визначити такі основні показники для оцінки технічної сфери діяльності, як коефіцієнти оновлення, вибуття, залишкової вартості та фондовіддачі основних засобів, частку активної частини основних засобів та її фондовіддачу [8], що пов'язані між собою та з показником економічної сфери – рентабельність діяльності, який, перебуваючи у залежності від фондовіддачі, впливає на залишкову вартість основних засобів через швидкість їх оновлення та вибуття, оскільки прибуток є одним із джерел їх оновлення, від яких у свою чергу залежить рівень фондовіддачі (рис.), що зменшується зі зношенням основних засобів.

Зростання значень вказаних показників технічної сфери діяльності свідчатиме про покращення її стану, оскільки підвищення фондовіддачі основних за-

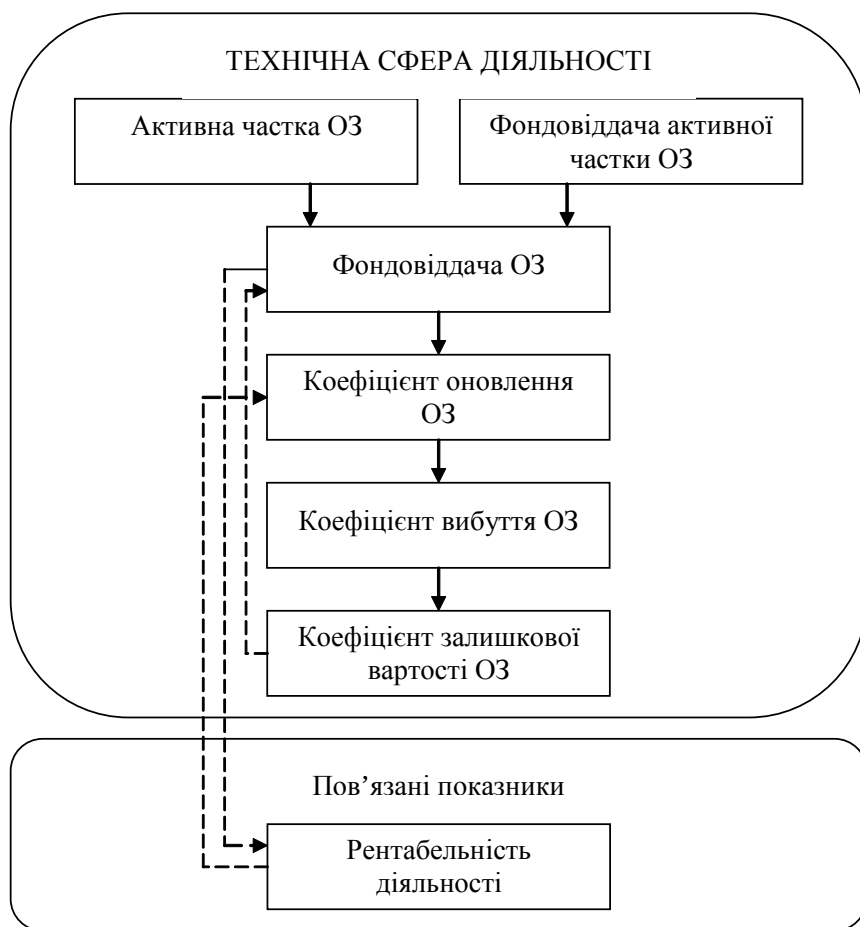

Рис. Причинно-наслідковий зв'язок між показниками технічної сфери діяльності та пов'язаними показниками

собів, як за рахунок збільшення їх активної частки, так і за рахунок зростання її фондовіддачі, вказує на відносне збільшення чистого доходу на середньорічну вартість основних засобів, після вирахувань витрат і податків з якого залишається чистий прибуток, що є одним із джерел оновлення основних засобів. Це створює можливість пришвидшити їх оновлення та вибуття і впливати таким чином на рівень моральної та фізичної зношеності, а залишкова вартість, відображаючи фізичну зношеність і здатність підтримувати зазначені в технічному паспорті якість та обсяг виробництва продукції, може також інформувати про моральну зношеність, що відбувається поряд із фізичною, темпами відповідно до науково-технічного розвитку галузі, до якої відноситься обладнання, і залежить від обраної підприємством амортизаційної політики, повноти та напряму використання амортизаційних відрахувань.

З метою підвищення якості оцінки стану технічної сфери діяльності підприємства доцільно додатково вивчити динаміку вартості основних засобів та їх структурні зміни, оскільки основні засоби мають різне призначення, строки експлуатації та норми амортизації [5, с. 159].

Підприємства, у структурі основних засобів яких переважають будинки, споруди, передавальні пристрої, тобто такі, що мають триваліші строки експлуата-

ції, у порівнянні з рештою груп основних засобів, за інших рівних умов, матимуть менші коефіцієнти вибуття основних засобів, ніж підприємства, у складі основних засобів яких найбільша питома вага належить машинам, обладнанню, транспортним засобам, інструментам, приладам, тобто тим, строк експлуатації яких коротший, оскільки меншою є необхідність у частому оновленні через триваліший строк придатності до використання та встановлені законодавчо нижчі норми амортизації, які обмежують розміри амортизаційних відрахувань, що включаються підприємством до валових витрат з метою формування фонду оновлення основних засобів.

Якщо в складі основних засобів підприємства збільшується питома вага тих, що не пов'язані безпосередньо з виробництвом продукції, наприклад об'єкти соціально-побутового та культурного призначення, медичні заклади, транспортні засоби, які обслуговують адміністрація, то, у зв'язку зі зменшенням активної частини основних засобів, при збереженні рівня їх фондоддачі, загальна фондоддача знижується, через зміну співвідношення чистої виручки до вартості основних засобів, на користь останніх.

Саме тому оцінювати стан технічної сфери діяльності підприємства доцільно використовуючи систему показників, яка відображає найважливіші складові, що його зумовлюють, дає змогу визначити основні причини змін та їх вплив (табл. 1).

Вищезазначені показники дають змогу проаналізувати структуру, динаміку, стан та ефективність використання основних засобів, однак для їх оцінки потрібно зіставити отримані результати зі значеннями, яких вони набувають при задовільному стані технічної сфери діяльності підприємства, чи групи подібних підприємств, і врахувати різну важливість при визначенні потреби в реструктуризації з урахуванням наявних тенденцій змін. Це дає змогу запропонувати підхід щодо визначення необхідності реструктуризації підприємства та встановлення її типу, який передбачає розрахунок нормативного та фактичного інтегральних показників за сферами діяльності, де перевищення першого над останнім слугує індикатором необхідності в реструктуризації [7, с. 71].

Таким чином, контроль за станом технічної сфери діяльності підприємства, ідентифікація необхідності реструктуризації та визначення ступеня її радикальності здійснюється за допомогою єдиного показника – відхилення між значеннями нормативного та фактичного інтегральних показників (табл. 2).

У результаті оцінки технічної сфери діяльності ДП «Антонов» за період з 2007 по 2011 рр. виявлено потребу в її реструктуризації, оскільки фактичний інтегральний показник становив 0,64, що нижче нормативного на 26,27% та зумовлений наступним. Середньорічна вартість основних засобів протягом аналізованого періоду зросла в 3,7 раза з 1040851 тис. грн до 3901055 тис. грн, при цьому питома вага їх активної частини збільшилася з 10,45% до 11,34%, а фондоддача – з 6,98 до 7,07 грн чистого доходу на кожну гривню її вартості, що підвищило загальну віддачу від використання основних засобів лише на 9,97% з 0,73 грн до 0,8 грн, попри зростання рентабельності діяльності в 1,7 раза з 3,63% до 6,16%, оскільки в результаті дооцінки основних засобів і прийняття на баланс у 2009 р. майна ДП «Авіант» їх вартість зросла, зменшивши відношення чистої виручки до вартості основних засобів. Зниження коефіцієнтів оновлення основних засобів на 90,44% і вибуття на 52,68% спричинило зменшення коефіцієнта залишкової вартості основних засобів удвічі з 0,8 до 0,39, що також пов'язано із включення з 2009 р. зношеного майна ДП «Авіант» при розрахунку показника. Слід зазначити, що внаслідок надходження у 2007 р. на баланс підприємства земельних ділянок на суму 866390 тис. грн коефіцієнт оновлення

Таблиця 1

Показники технічної сфери діяльності підприємств

Підприємство	Період	Усього основних засобів (первісна вартість), тис. грн	Активна частина ОЗ	Пасивна частина ОЗ	Коефіцієнт оновлення ОЗ	Коефіцієнт вибуття ОЗ	Коефіцієнт залишкової вартості ОЗ	Фондовіддача ОЗ	Фондовіддача активної частини ОЗ
ДП «Антонов»	2007	1040851,5	0,1045	0,8955	0,58	0,01	0,80	0,73	6,98
	2008	2094419,5	0,0569	0,9431	0,18	0,58	0,60	0,58	10,27
	2009	3448556,0	0,0932	0,9068	0,07	0,00	0,50	0,66	7,11
	2010	3692421,0	0,0986	0,9014	0,09	0,05	0,43	0,61	6,17
	2011	3901055,0	0,1134	0,8866	0,06	0,00	0,39	0,80	7,07
	Тпр баз, %	274,79	8,5314	-0,9958	-90,44	-52,68	-51,00	9,97	1,28
ДАХК «Артем»	2007	193589,0	0,3653	0,6347	0,18	0,02	0,61	3,85	10,54
	2008	220757,0	0,3696	0,6304	0,09	0,01	0,60	0,53	1,43
	2009	236177,0	0,3749	0,6251	0,05	0,01	0,58	2,81	7,49
	2010	246813,5	0,3762	0,6238	0,05	0,01	0,55	1,67	4,44
	2011	252914,0	0,3808	0,6192	0,02	0,01	0,51	1,91	5,00
	Тпр баз, %	30,64	4,2263	-2,4330	-88,11	-30,76	-17,14	-50,52	-52,52
ПАТ «Дніпропетровський агрегатний завод»	2007	575017,6	0,8873	0,1127	0,02	0,02	0,13	0,17	0,19
	2008	1044551,5	0,9268	0,0732	0,02	0,01	0,13	0,12	0,13
	2009	1052817,0	0,9223	0,0777	0,01	0,01	0,12	0,12	0,13
	2010	1039598,0	0,9151	0,0849	0,02	0,04	0,11	0,18	0,20
	2011	1019680,5	0,9045	0,0955	0,01	0,03	0,10	0,23	0,25
	Тпр баз, %	77,33	1,9352	-15,2333	-41,67	30,23	-23,51	38,09	35,47
ПАТ «Мотор Січ»	2007	1758112,5	0,3601	0,6399	0,10	0,03	0,43	1,00	2,76
	2008	1890463,0	0,3563	0,6437	0,09	0,02	0,43	1,08	3,04
	2009	2038329,0	0,3541	0,6459	0,10	0,02	0,43	1,84	5,18
	2010	2321777,0	0,3708	0,6292	0,19	0,03	0,47	2,15	5,81
	2011	2919220,5	0,4160	0,5840	0,25	0,01	0,55	1,98	4,77
	Тпр баз, %	66,04	15,5239	-8,7372	148,69	-58,17	27,39	99,38	72,58
ПАТ «Вовчанський агрегатний завод»	2007	72342,4	0,7780	0,2220	0,04	0,10	0,21	0,87	1,12
	2008	76727,0	0,8201	0,1799	0,12	0,06	0,29	1,00	1,22
	2009	82200,5	0,8205	0,1795	0,02	0,04	0,29	1,21	1,48
	2010	83649,0	0,8098	0,1902	0,08	0,02	0,28	1,36	1,68
	2011	95025,5	0,7972	0,2028	0,19	0,02	0,40	1,65	2,07
	Тпр баз, %	31,36	2,4651	-8,6377	325,16	-81,93	90,97	89,73	85,17

Джерело: розраховано автором на основі [9]

Таблиця 2

Виявлення потреби підприємства в технічному виді реструктуризації

Підприємство	Значення	Коефіцієнт оновлення основних засобів	Кіп баз	Коефіцієнт вибуття основних засобів	Кіп баз	Коефіцієнт залишкової вартості основних засобів	Кіп баз	Фондовіддача	Кіп баз	Активна частина основних засобів	Кіп баз	Фондовіддача активної частини основних засобів	Кіп баз	Інтегральний показник
ДП «Антонов»	факт	0,06	-0,90	0,00	-0,53	0,39	-0,51	0,80	0,10	0,11	0,09	7,07	0,01	0,64
	норм	0,13	0,00	0,02	0,00	0,55	0,00	0,96	0,00	0,31	0,00	3,40	0,00	0,87
	відх	-0,07	-0,90	-0,01	-0,53	-0,16	-0,51	-0,16	0,10	-0,20	0,09	3,67	0,01	-0,23
ДАХК «Артем»	факт	0,02	-0,88	0,01	-0,31	0,51	-0,17	1,91	-0,51	0,38	0,04	5,00	-0,53	0,81
	норм	0,13	0,00	0,02	0,00	0,55	0,00	0,96	0,00	0,31	0,00	3,40	0,00	0,87
	відх	-0,11	-0,88	0,00	-0,31	-0,04	-0,17	0,95	-0,51	0,07	0,04	1,60	-0,53	-0,06
ПАТ «Мотор Січ»	факт	0,56	0,34	0,01	-0,58	0,55	0,27	1,98	0,99	0,42	0,16	4,77	0,73	1,65
	норм	0,20	0,00	0,02	0,00	0,52	0,00	0,98	0,00	0,44	0,00	1,95	0,00	0,88
	відх	0,37	0,34	-0,01	-0,58	0,03	0,27	1,00	0,99	-0,02	0,16	2,82	0,73	0,77
ПАТ «Дніпровський агрегатний завод»	факт	0,01	-0,42	0,03	0,30	0,10	0,04	0,23	0,38	0,90	0,02	0,25	0,35	0,29
	норм	0,17	0,30	0,02	0,30	0,57	0,30	0,83	0,30	0,69	0,30	0,97	0,30	0,87
	відх	-0,15	-0,72	0,01	0,00	-0,47	-0,26	-0,60	0,08	0,21	-0,28	-0,72	0,05	-0,59
ПАТ «Вовчанський агрегатний завод»	факт	0,19	3,25	0,02	-0,82	0,40	-0,24	1,65	0,90	0,80	0,02	2,07	0,85	1,24
	норм	0,17	0,30	0,02	0,30	0,57	0,30	0,83	0,30	0,69	0,30	0,97	0,30	0,87
	відх	0,02	2,95	0,00	-1,12	-0,17	-0,54	0,82	0,60	0,11	-0,28	1,10	0,55	0,36

Джерело: розраховано автором на основі [9]

основних засобів становив 0,58 оборотів на рік, а після їх виключення з балансу у 2008 р. коефіцієнт вибуття також досяг значення 0,58 оборотів, що пояснює викривлення динаміки цих показників у зазначені періоди.

Середньорічна вартість основних засобів ДАХК «Артем» протягом аналізованого періоду підвищилася на 30,64% з 193589 тис. грн у 2007 р. до 252914 тис. грн у 2011 р., а структурні зміни відбулися на користь їх активної частини, частка якої зросла з 36,53% до 38,08%, тоді як віддача від неї зменшилася на 52,52% з 10,54 до 5 грн, що спричинило зниження загальної фондовіддачі удвічі з 3,85 грн до 1,91 грн та є наслідком зменшення рентабельності діяльності у 2011 р. до 0,07%, яка у 2007 р. становила 0,93%, і свідчить про погіршення стану технічної сфери діяльності підприємства. Ускладнення фінансового стану сповільнило швидкість оборотності основних засобів, що демонструє зниження коефіцієнта оновлення основних засобів на 88,11% з 0,18 до 0,02 оборотів на рік і коефіцієнта вибуття – на 30,67% з 0,02 до 0,01 оборотів, яке зменшило коефіцієнт залишкової вартості на 17,14% з 0,61 до 0,51. У результаті фактичний інтегральний показник технічної сфери діяльності підприємства становив 0,81, що нижче нормативного на 7,32% і вказує на потребу підприємства в технічному виді реструктуризації.

Вартість основних засобів ПАТ «Дніпропетровський агрегатний завод» у 2011 р. зросла порівняно з 2007 р. на 77,33% з 575017,6 тис. грн до 1019680,5 тис. грн, тоді як їх структура залишилася відносно сталою, про що свідчать частки активної та пасивної частин 88,73% і 11,27% у 2007 р., та 90,45% і 9,55% у 2011 році. Фондовіддача протягом аналізованого періоду підвищилася на 38,09% з 0,17 до 0,23 грн в основному за рахунок пришвидшення вибуття основних засобів на 30,23% з 0,02 до 0,03 оборотів на рік, а сповільнення їх оновлення на 41,67% з 0,02 до 0,01 оборотів призвело до зменшення залишкової вартості на 23,51% з 0,13 до 0,1, що, у зв'язку з різноспрямованістю змін показників, ускладнює формулювання однозначного висновку щодо покращення чи погіршення стану технічної сфери діяльності підприємства, однак перевищення нормативного інтегрального показника над фактичним вказує на потребу в реструктуризації, а відхилення в 67,09% – на радикальність заходів.

Фактичний інтегральний показник технічної сфери діяльності ПАТ «Мотор Січ» становив 1,65, перевищивши нормативний на 88,44%, що свідчить про її задовільний стан і відсутність потреби в реструктуризації внаслідок того, що вартість основних засобів протягом 2007-2011 рр. збільшилася на 66,04% з 1758112 тис. грн до 2919220,5 тис. грн, при цьому зросла питома вага їх активної частини з 36,01% до 41,6% та віддача від її використання на 72,58% із 2,76 до 4,77 грн, що підвищило загальну фондовіддачу удвічі з 1 грн до 1,98 грн у результаті зростання рентабельності в 1,96 раза, яка сприяла пришвидшенню оновлення основних засобів у 2,5 раза з 0,1 до 0,25 оборотів на рік, однак у зв'язку зі сповільненням їх вибуття на 58,17%, коефіцієнт залишкової вартості зріс лише на 27,39% з 0,43 до 0,55.

Середньорічна вартість основних засобів ПАТ «Вовчанський агрегатний завод» у 2011 р. зросла порівняно з 2007 р. на 31,36% з 72342,4 тис. грн до 95025,5 тис. грн, у той час як частка активної частини збільшилася з 77,8% до 79,72%, а віддача від її використання – на 85,17% з 1,12 до 2,07 грн унаслідок зростання рентабельності діяльності в 1,7 раза, що підвищило загальну фондовіддачу на 89,73% з 0,87 грн до 1,65 грн та сприяло пришвидшенню оновлення основних засобів у 4,3 раза з 0,04 до 0,19 оборотів на рік і, попри сповільнення їх вибуття на 81,93% з 0,1 до 0,02 оборотів, коефіцієнт залишкової вартості зріс

на 90,47% з 0,21 до 0,4, що свідчить про покращення стану технічної сфери діяльності підприємства, а перевищення її фактичного інтегрального показника над нормативним на 41,48% вказує на задовільний стан і відсутність потреби в реструктуризації.

Таким чином, використовуючи запропоновану систему показників і підхід до виявлення потреби підприємства в реструктуризації та визначення її типу, розроблено підхід до виявлення потреби підприємства в технічному виді реструктуризації, згідно з яким розраховано інтегральні показники технічної сфери діяльності авіапідприємств і встановлено таке: ДП «Антонов» і ДАХК «Артем» потребують технічного виду реструктуризації, оскільки фактичні інтегральні показники технічної сфери діяльності є нижчими нормативних; ПАТ «Дніпропетровський агрегатний завод» необхідна радикальна технічна реструктуризація, оскільки нормативний інтегральний показник технічної сфери діяльності перевищує фактичний на понад 30%; ПАТ «Мотор Січ» і ПАТ «Вовчанський агрегатний завод» – не потребують технічного виду реструктуризації у зв'язку тим, що фактичні інтегральні показники технічної сфери діяльності перевищують нормативні.

Висновки

У результаті проведеного дослідження розроблено підхід до виявлення потреби підприємства в технічному виді реструктуризації, який полягає в розрахунку інтегрального показника стану технічної сфери діяльності на підставі даних фінансової звітності та експертних оцінок щодо важливості кожного з показників, які входять до його складу. Підхід застосовано до авіапідприємств і визначено необхідність у реструктуризації їх технічних сфер діяльності.

Запропонований підхід може застосовуватися підприємствами різних галузей народного господарства та організаційно-правових форм для виявлення потреби в технічному виді реструктуризації, оскільки використовує дані фінансової звітності. Отримані результати доповнюють існуючу теоретичну базу з питань визначення потреби підприємства в реструктуризації та слугують підґрунтям для подальшого дослідження її теоретичних і практичних аспектів.

Література

1. Положення про порядок здійснення аналізу фінансового стану підприємств, що підлягають приватизації / Затверджено спільним наказом Міністерства фінансів України та Фонду державного майна України від 26 січня 2001 р. № 49/121 // Сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0121-01>
2. Методика інтегральної оцінки інвестиційної привабливості підприємств та організацій / Затверджено наказом Агентства з питань запобігання банкрутству підприємств та організацій від 23 лютого 1998 р. № 22 // Сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0214-98>
3. Кабаченко Д. В. Використання системного підходу при формуванні комплексної оцінки фінансового стану підприємства / Д. В. Кабаченко // Держава та регіони. Серія : Економіка та підприємництво 2010 р. – № 3. – С. 57-63.
4. Мазур И. И. Реструктуризация предприятий и компаний. Справочное пособие / И. И. Мазур, В. Д. Шапиро и др. – М. : Высшая школа, 2000. – 587 с.
5. Никифорак В. А. Використання амортизаційної та інвестиційної політики підприємства для забезпечення розширеного відтворення основного капіталу / В. А. Никифорак // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. – 2012. – № 4 (48). – С. 158-162.
6. Отенко И. П. Организационно-экономический механизм реструктуризации предприятия : научное издание / И. П. Отенко, Н. А. Москаленко. – Харьков : Изд. ХНЭУ, 2005. – 216 с.

7. Попович А. В. Підхід до виявлення потреби підприємства в реструктуризації та визначення її типу / А. В. Попович // Проблеми системного підходу в економіці : Збірник наукових праць. – К. : НАУ, 2013. – № 45. – С. 69-76.

8. Юрчишена Л. В. Аналіз ефективності використання основних засобів на підприємстві / Л. В. Юрчишена, С. М. Волинець // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». – 2011. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=668>

9. Фінансова звітність ДП «Антонов», ДАХК «Артем», ПАТ «Дніпровський агрегатний завод», ПАТ «Мотор Січ» і ПАТ «Вовчанський агрегатний завод» за 2007-2011 роки. [Електронний ресурс] / Режим доступу : http://www.uacrussia.ru/common/img/uploaded/disclosure/UAC_Annual_Report_2011/UAC_Annual_Report_pages_8-63.pdf

УДК 338.931

Л.Н. Семенова
*кандидат економічних наук,
доцент кафедри управлінських технологій,
Університет економіки та права «КРОК»*

І.О. Потятиник
*студентка магістратури,
Університет економіки та права «КРОК»*

Концептуальні засади формування інноваційної стратегії розвитку підприємства

У статті наведено визначення поняття «інноваційна стратегія», види та підходи до її вибору. Запропоновано та розглянуто модель формування інноваційної стратегії розвитку підприємства.

Ключові слова: інноваційна стратегія, стратегія підприємства, інноваційний потенціал, оборонна стратегія, наступальна стратегія, імітаційна стратегія, комбінована стратегія.

Л.Н. Семенова
*кандидат экономических наук,
доцент кафедры управленческих технологий,
Университет экономики и права «КРОК»*

И.О. Потятиник
*студентка магистратуры,
Университет экономики и права «КРОК»*

Концептуальные основы формирования инновационной стратегии развития предприятия

В статье приведены определение понятия «инновационная стратегия», виды и подходы к ее выбору. Предложена и рассмотрена модель формирования инновационной стратегии развития предприятия.

Ключевые слова: инновационная стратегия, стратегия предприятия, инновационный потенциал, оборонительная стратегия, наступательная стратегия, имитационная стратегия, комбинированная стратегия.

L.N. Semenova
PhD in Economics,
Associate Professor of Administrative Technologies
Department «KROK» University

I.O. Potiatynyk
Master's Degree Student
«KROK» University

The Conceptual Foundations of the Formation of the Enterprise Development Innovation Strategy

The article deals with the definition of the “innovation strategy”, as well as the types and approaches to its choice making. The pattern of the formation of the enterprise development innovation strategy was suggested and investigated.

Key words: innovation strategy, enterprise strategy, innovative capacity, defensive strategy, offensive strategy, simulation strategy, combination strategy.

Постановка проблеми

Нині ніхто вже не сумнівається в тому, що всі основні сфери життєдіяльності суспільства розвиваються за рахунок інноваційних технологій, причому, чим далі, тим залежність економіки від науки стає сильнішою й очевиднішою. У стратегічному плані інноваційна активність виступає одним із найбільш ефективних способів досягнення цілей суб'єкта господарювання, забезпечуючи йому конкурентні переваги за рахунок залучення нових можливостей у різних сферах діяльності та, перш за все, – у сфері управління.

Стратегічне управління інноваціями є складовою частиною інноваційного менеджменту і вирішує питання управління, планування та реалізації інноваційних проектів, має справу з процесом передбачення змін в економічній ситуації підприємств, пошуком і реалізацією масштабних рішень, що забезпечують їм виживання та стійкий розвиток за рахунок виявлених майбутніх чинників успіху.

Ключового значення за таких умов набуває проблема формування інноваційної стратегії розвитку підприємства. Вирішення цієї проблеми передбачає необхідність теоретичного обґрунтування та визначення практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності інноваційної стратегії підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблеми формування інноваційної стратегії розвитку підприємства знайшли своє відображення в роботах зарубіжних науковців І. Ансоффа [4], В. Аньшина [1], Л. Водачек [5], М.Рогоза[7], В. Горфінкеля [6], А. Дагаєва [1], Д. Девіса [4], Г. Ковальова [4], Ч. Макмілана [4], Б. Санто [4], В. Швандара [6] та інших. Серед вітчизняних науковців ці питання вивчали Ю. Гончаров [4], В. Захарченко [4], М. Йохна [3], Н. Краснокутська [2], О. Лапко [4], Г. Назарова [4], В. Стаднік [3], І. Цигилик [4] та інші. Тим не менш, попри значний обсяг досліджень і публікацій, а також зростаючий інтерес з боку вчених і фахівців до питань

розроблення стратегії інноваційного розвитку підприємства, доводиться констатувати, що в цілому у вітчизняній літературі ця проблема є до кінця не вирішеною.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Питання формування інноваційної стратегії розвитку підприємства розглядаються в більшості робіт фрагментарно і в основному мають загальний характер. Відсутність системного підходу до розроблення стратегій не дає змоги вибрати ефективні варіанти розвитку підприємств, особливо в умовах модернізації економіки.

Формулювання цілей статті

Метою статті є теоретичне обґрунтування та визначення практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності інноваційної стратегії підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження

Розвиток економіки на сучасному етапі вимагає від вітчизняних підприємств підвищення їх конкурентоспроможності та забезпечення стабільного і стійкого розвитку на тривалу перспективу. За таких умов ключового значення в загальній стратегії підприємства набуває інноваційна стратегія, що базується не тільки на технологічних і продуктових інноваціях, а й має враховувати можливості використання нових матеріалів, форм управління, пошук і застосування нових методів роботи на ринку. Практика свідчить, що завдяки інноваціям значна кількість підприємств досягла успіху та отримала світове визнання.

Огляд зарубіжних і вітчизняних літературних джерел показав, що здебільшого визначення інноваційної стратегії характеризується як комплексна система довгострокових рішень, розрахованих на тривалу перспективу з формування інноваційних переваг, що спрямовані на зміцнення ринкових позицій і стабільний розвиток підприємства [1-7]. Крім того, вона сприяє заміні обладнання та механізмів, підвищує ефективність технологічних процесів, а також підтримує та підвищує конкурентоспроможність продукції, що випускається підприємством.

Залежно від умов внутрішнього та зовнішнього середовища підприємство може використовувати такі види інноваційних стратегій: оборонну, наступальну, імітаційну та комбіновану. Результати досліджень свідчать, що єдиної стратегії для всіх організацій не існує. Стосовно окремих сфер і видів діяльності, асортиментних груп продукції підприємство може комбінувати та використовувати різні інноваційні стратегії. Варто пам'ятати, що кожне підприємство – унікальне, і тому підхід до визначення його стратегії повинен бути індивідуальним. Однак здебільшого вибір інноваційної стратегії залежить від позицій підприємства на ринку, його динаміки розвитку, поведінки конкурента, стану економіки та багатьох інших чинників. Правильний вибір інноваційної стратегії підприємства є ключовим чинником його успішного функціонування в умовах жорсткої конкуренції.

Для підвищення конкурентоспроможності та забезпечення стабільного і стійкого розвитку підприємств пропонується модель формування та реалізації інноваційної стратегії (рис.).

Запропоновану модель розглянемо на прикладі одного з підприємств галузі будівельних матеріалів, що спеціалізується на виготовленні керамічної цегли. Підприємство має давню історію і добру репутацію та є одним із найбільших виробників цегли в західному регіоні України.

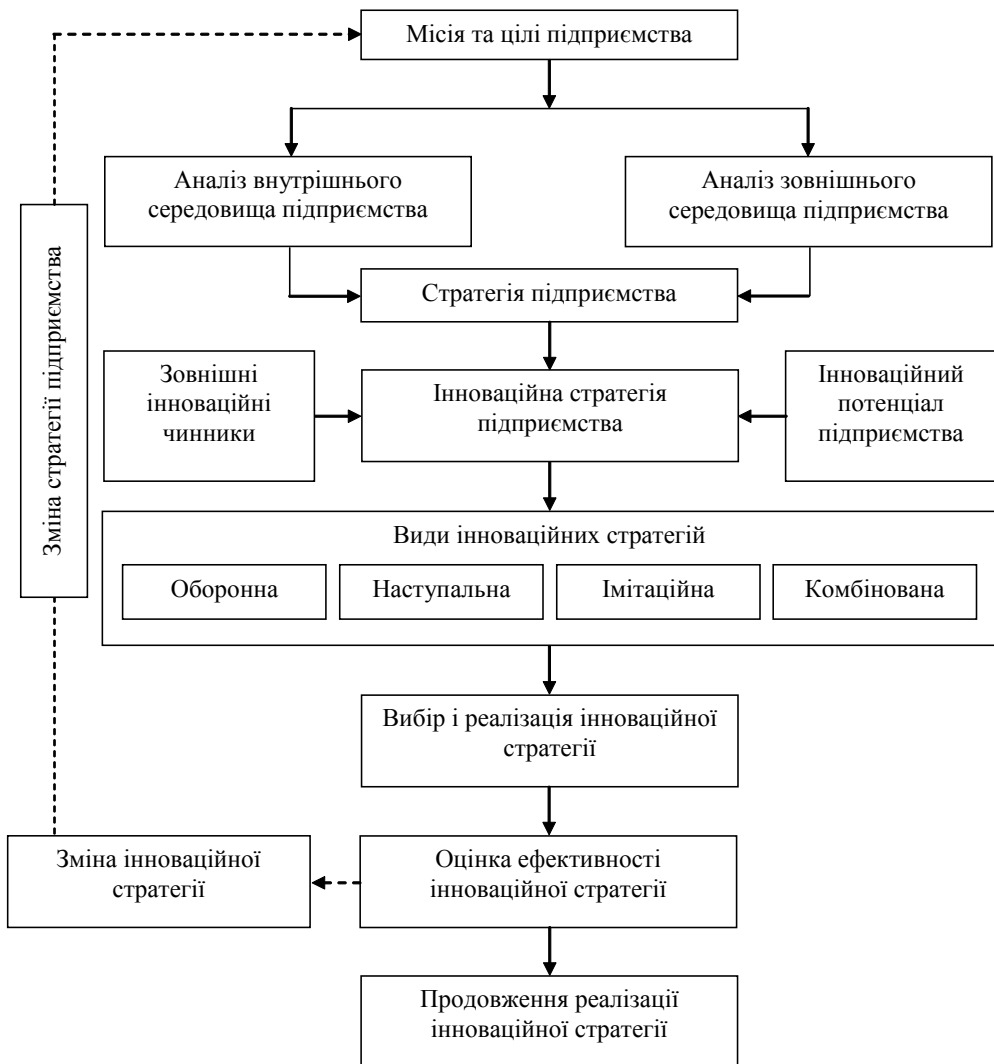

Рис. Модель формування інноваційної стратегії розвитку підприємства

Джерело: скомпоновано авторами на підставі [4-6]

Варто зазначити, що ринок керамічної цегли на сьогодні переживає не найкращі часи. За період 2009-2011 рр. 445 підприємств із виробництва цегли та блоків (40% підприємств галузі) припинили своє існування або були перепрофільовані. Після 2008 р. простежується щорічне зменшення вітчизняного ринку керамічної цегли в середньому на 5%.

Нині в Україні діє 660 цегельних виробництв загальним обсягом випуску близько 2,79 млрд. умовної цегли. Помітними тенденціями ринку є збільшення частки нових видів дрібноштучних стінових матеріалів (блоки з поризованої кераміки, клінкерна цегла), розширення їх асортименту, модернізація виробництв [8, с. 17].

Попри складні економічні умови підприємству вдається ефективно працювати та розвиватися. Запорукою цьому стала ефективна стратегія діяльності підприємства. Вона ґрунтується на виробництві якісної продукції та утриманні доступних цін. Основною перевагою підприємства при формуванні ціни є при-

родна мінеральна сировина (глина), яку добувають у місцевому кар'єрі, що розміщений неподалік виробничих цехів. Упровадження в технологічний процес виробництва технологічних інновацій дає змогу економити природний газ, що є основною складовою собівартості продукції. Крім того, підприємство повністю забезпечене засобами виробництва для видобування сировини, її транспортування та переробки, а також необхідними комунікаціями та кваліфікованим персоналом.

На підприємстві особлива увага приділяється впровадженню інновацій. Так, для стабілізації якісних показників продукції та з метою економії природного газу при її випалі використовують аргіліти, які за своїм походженням є відходами вугледобутку і вуглезбагачення. Як показує практика, використання аргіліту при продуктивності 25-30 млн. штук цегли на рік дає економію 1750-2400 т умовного палива, а економічний ефект за рахунок економії палива, зменшення браку, підвищення марочності цегли становить сотні тисяч гривень. Використовуючи аргіліти, як альтернативне паливо та матеріально-сировинні ресурси підприємство максимально сприяє утилізації відходів, що позитивно вирішує питання охорони навколишнього природного середовища.

Упроваджено також систему автоматичного управління тепловим процесом при випалі цегли в тунельних печах, що дало можливість зменшити витрати палива на одиницю продукції та покращити якість виробів.

Важливою складовою формування інноваційної стратегії є оцінка інноваційного потенціалу підприємства. Для проведення такої оцінки в роботі використовували SWOT-аналіз, результати якого наведено в табл. 1.

Таблиця 1

**Оцінка інноваційного потенціалу підприємства
з використанням SWOT-аналізу**

Можливості	Загрози
— залучення інвестора	— зростання цін на природний газ
— вихід на нові ринки або сегменти ринку	— втрата ринкових позицій
— упровадження у виробництво нових видів продукції	— зменшення обсягів житлового будівництва
— використання новітніх технологій, обладнання	— використання конкурентами новітніх технологій і продукції вищої якості
Сильні сторони	Слабкі сторони
— великий досвід роботи в галузі	— застаріле обладнання для виготовлення продукції
— наявність висококваліфікованих кадрів	— відсутність власних досліджень у галузі передових технологій і виготовлення продукції
— співпраця з науково-дослідними та конструкторськими організаціями	— залежність технологічного процесу від природного газу
— висока якість і широкий асортимент продукції	— ускладнений вихід на зарубіжний ринок керамічної продукції
— наявність власної сировини	
— використання інновацій для економії природного газу	

На основі проведеної оцінки будемо матрицю SWOT-аналізу (табл. 2). Проведений аналіз засвідчив, що основою для розроблення стратегії є поле «СіМ» («сильні сторони і можливості»). На перетині цих показників і знаходиться фак-

Таблиця 2

Матриця SWOT-аналізу інноваційного потенціалу підприємства

	Можливості	Загрози
Сильні сторони	Поле «СiМ» — досвід роботи в галузі, наявність висококваліфікованих кадрів і використання інновацій сприятимуть залученню інвестора; — якісна продукція за доступними цінами дасть змогу вийти на нові ринки; — наявність висококваліфікованих кадрів і співпраця з науково-дослідними та конструкторськими організаціями сприятиме впровадженню нових видів продукції та використанню новітніх технологій	Поле «СiЗ» — використання новітніх технологій сприятиме ефективному використанню природного газу; — досвід роботи в галузі, наявність висококваліфікованих кадрів і використання інновацій сприятимуть зміцненню ринкових позицій підприємства; — якісна продукція за доступними цінами користуватиметься попитом і за умов зменшення обсягів житлового будівництва; — співпраця з науково-дослідними та конструкторськими організаціями дасть змогу слідкувати за інноваціями в галузі
Слабкі сторони	Поле «СлiМ» — залучення інвестицій дасть змогу замінити застаріле обладнання сучасним і виробляти конкурентоспроможну продукцію; — реалізація конкурентоспроможної продукції сприятиме зростанню фінансових надходжень, що дасть змогу організовувати власні або замовляти на стороні дослідження в галузі передових технологій і виготовлення продукції; — використання новітніх технологій дає змогу економно використовувати природний газ; — сучасні технології та конкурентоспроможна продукція сприятимуть виходу підприємства на зарубіжний ринок	Поле «СлiЗ» — втрата ринкових позицій; — зниження фінансової безпеки; — несплата заробітної плати та податків; — зростання незадоволення серед працюючих; — втрата інвестиційної привабливості

тичний потенціал інноваційного розвитку підприємства.

Ураховуючи тенденції ринку керамічної цегли, ринкову позицію та інноваційний потенціал підприємства, на цьому етапі його розвитку доцільним буде використання оборонної інноваційної стратегії. Оборонна стратегія характеризується невисоким рівнем ризику та використанням інновацій, що вже підтвердили свою ефективність. Ця стратегія сприятиме зміцненню ринкових позицій та реалізації загальної стратегії підприємства.

Реалізація інноваційної стратегії передбачає організацію управління інноваційними змінами та включає комплекс організаційних, виробничих, маркетингових, фінансових, науково-дослідних і дослідно-конструкторських та інших заходів, зорієнтованих на досягнення стратегічних цілей. До таких цілей можна віднести:

- удосконалення наявної продукції та технологій;
- розроблення нових видів продукції та впровадження новітніх технологій;

- збільшення ефективності використання кадрового потенціалу;
- удосконалення організації та управління інноваційною діяльністю;
- раціональне використання ресурсної бази;
- забезпечення екологічної безпеки виробничо-господарської діяльності.

Заключним етапом реалізації інноваційної стратегії підприємства є оцінка її ефективності. Залежно від отриманих результатів приймається рішення продовжувати її реалізацію, коригувати чи повністю змінити вид інноваційної стратегії. За її допомогою керівництво може визначити, які саме цілі підприємства були досягнуті. Результати оцінки можуть спонукати зміни не тільки інноваційної стратегії, а й стратегії та цілей підприємства загалом.

Висновки

Теоретично обґрунтовано сучасне розуміння інноваційної стратегії підприємства. Інноваційна стратегія – специфічне явище, що сформувалося протягом останніх десятиріч і полягає в активному впливі суб'єкта господарювання на ринок і модернізацію внутрішнього середовища підприємства відповідно до тенденцій зовнішнього середовища. Вона є складовою загальної стратегії підприємства та забезпечує стабільний розвиток підприємства на тривалу перспективу.

Запропонована модель формування інноваційної стратегії розвитку підприємства дає змогу проаналізувати складові зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства, їх вплив на формування стратегії, сформулювати та реалізувати інноваційну стратегію, прийняти рішення про продовження її реалізації, коригування чи заміну. Формування інноваційної стратегії є однією з ключових умов стабільного та стійкого розвитку вітчизняних підприємств в умовах модернізації вітчизняної економіки. Визначено практичні рекомендації щодо підвищення ефективності інноваційної стратегії підприємства будівельних матеріалів.

Література

1. Аньшин В. М. Инновационный менеджмент : концепции, стратегии и механизмы инновационного развития : учебное пособие / В. М. Аньшина, А. А. Дагаева. – М. : Дело, 2006. – 584 с.
2. Краснокутська Н. В. Інноваційний менеджмент : навчальний посібник. / Н. В. Краснокутська. – К. : КНЕУ, 2003. – 504 с.
3. Йохна М. А. Інноваційний менеджмент: навчальний посібник / М. А. Йохна, В. В. Стаднік. – К. : Академвидав, 2006. – 464 с.
4. Економіка й організація інноваційної діяльності : навчальний посібник. / І. І. Цигилик, С. О. Кропельницька, О. І. Мозіль, Г. Г. Ткачук. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 128 с.
5. Водачек Л. Стратегия управления инновациями на предприятии / Л. Водачек, О. Водачкова ; сокр. пер. со словац. ; авт. предисл. В. С. Рапотар. – М. : Экономика, 1989. – 167 с.
6. Горфинкель В. Я. Инновационный менеджмент / В. Я. Горфинкель, В. А. Швандара. – М. : Гриф, 2004. – 381 с.
7. Рогоза М. Є. Стратегічний інноваційний розвиток підприємств: моделі та механізми : монографія / М. Є. Рогоза, К. Ю. Вергал. – Полтава : РВВ ПУЕТ, 2011. – 136 с.
8. Кераміка в архітектурі : нові завдання і можливості // Будівельний журнал. – 2013. – № 3-4. – С. 17.

УДК 330.46:519.86

В.І. Федорак

*кандидат економічних наук, доцент,
завідувач кафедри фундаментальної,
природничої та загальноекономічної підготовки
Інституту управління природними ресурсами,
Університет економіки та права «КРОК»*

М.І. Ряшенцев

*магістр,
Університет економіки та права «КРОК»*

Управління інноваційним розвитком підприємств сфери виробництва будівельних матеріалів

У статті досліджено питання створення ефективної системи управління підприємствами з виробництва покрівельних матеріалів і тенденції впровадження нових форм менеджменту. Визначено напрями розвитку інноваційних процесів і шляхи модернізації виробництва.

Ключові слова: інноваційна діяльність, технічне оновлення, інноваційний розвиток, трансфер технологій.

В.И. Федорак

*кандидат экономических наук, доцент,
заведующий кафедрой фундаментальной,
естественной и общеэкономической подготовки
Института управления природными ресурсами,
Университет экономики и права «КРОК»*

М.И. Ряшенцев

*магистр,
Университет экономики и права «КРОК»*

Управление инновационным развитием предприятий сферы производства строительных материалов

В статье исследованы вопросы создания эффективной системы управления предприятиями по производству кровельных материалов и тенденции внедрения новых форм менеджмента. Определены направления развития инновационных процессов и пути модернизации производств.

Ключевые слова: инновационная деятельность, техническое обновление, инновационное развитие, трансфер технологий.

V.I. Fedorak,
*PhD in Economics, Associate Professor,
Head of the Fundamental, Natural
and General Economic Training,
Institute for Natural Resources Management
of “KROK” University*
M.I. Riashentsev,
*Master,
“KROK” University*

Innovation Development Management of the Field of Building Materials Production's Enterprising

This article investigates the creation of an effective system of enterprises in the production of roofing materials management and trends in the implementation of new forms of management. The directions of development of innovative processes and ways to modernize the production were defined.

Keywords: innovation activity, technical modernization, innovation development, technology transfer.

Постановка проблеми

Міжнародний досвід показує, що національна безпека та розвиток держави значною мірою залежить від рівня інформатизації суспільства та інноваційного розвитку економіки. З інноваційною діяльністю тісно пов'язане економічне зростання будь-якої держави. Визначальними чинниками розвитку економіки постали прогресивність і темпи оновлення технологій, загалом інноваційний розвиток держави та її економічна безпека. На цьому етапі особливо актуальними є питання взаємозв'язку між інноваційним і соціально-економічним розвитком суспільства.

Однією з важливих складових соціально-економічного розвитку населення є забезпечення індивідуального будівництва, зокрема, виробництво покрівельних матеріалів. Традиційні технології та техніка, що застосовувалися в попередній період, застаріли та потребують оновлення. Тому постало завдання переведення виробництва покрівельних матеріалів на модель інноваційно-інвестиційного розвитку та модернізації. У цій сфері виробництва досить швидко впроваджуються нові види покрівельних матеріалів, технологічні процеси їх виготовлення та монтажу. На підприємствах використовуються нові форми менеджменту й управління. Ураховуючи це, управління підприємствами та фірмами з виготовлення будівельних і покрівельних матеріалів на основі інноваційного менеджменту є важливою науковою проблемою та потребує подальшого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Вітчизняними та зарубіжними вченими досліджуються питання інноваційного менеджменту й ефективності виробничої діяльності підприємств. Проблема створення ефективної системи управління підприємством на сучасному етапі розвитку економіки є предметом досліджень іноземних і вітчизняних фахівців, зокрема ці проблеми вивчали: В.М. Гєєць [2], І.М. Горбась [7], П. Друкер [3], І.В. Родіонова [5], В.П. Семиноженко [1], В.М. Соколов [6], Д.М. Стеченко [2],

Й. Шумпетер [4] та інші. Разом із тим залишається низка питань, що потребують аналізу з погляду виявлення сучасних тенденцій і форм розвитку окремих видів підприємств, зокрема покрівельних матеріалів, розроблення нових методичних підходів щодо інноваційного менеджменту та організації управління такими підприємствами.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Становлення та розвиток сучасної будівельної індустрії характеризується освоєнням виробництва нових видів покрівельних матеріалів, які дуже швидко заповнили ринок багатьох регіонів України. Створення підприємств відбувається з участю іноземного капіталу та трансферу технологій. Для визначення шляхів розвитку підприємств з участю іноземного капіталу необхідний пошук нових методичних підходів до управління та впровадження інноваційних систем менеджменту. Невирішеним залишається завдання формування системи інноваційного розвитку підприємств будівельних і покрівельних матеріалів, що враховує особливості їх зовнішнього середовища та специфіку виробничо-технологічних процесів.

Формулювання цілей статті

Метою цього дослідження є аналіз передового досвіду інноваційного менеджменту та системи управління підприємствами з виробництва покрівельних матеріалів, а також визначення на його основі напрямів активізації інноваційної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження

Сучасний стан економіки та зовнішньоекономічні інтеграційні процеси вимагають від усіх підприємств розв'язання завдань з удосконалення їх інноваційної діяльності на основі раціонального управління, побудованого на сучасному менеджменті [2]. Активізація інноваційної діяльності підприємств створює сприятливі умови для підвищення інвестиційної привабливості підприємства та залучення у їх розвиток інвестиційних ресурсів.

Інноваційний менеджмент як наука управління розвивається досить інтенсивно невеликими підприємствами, яким властиві мобільність та оперативність управління в порівнянні з великими підприємствами, яким властиві відповідно складність та інертність. На початку трансформаційного періоду економіки України інноваційний менеджмент розглядався як другорядний елемент порівняно з трансфером технологій. Як показав досвід господарювання, управління підприємством відіграє не менш визначальну роль у діяльності господарюючого суб'єкта, ніж трансфер технологій та інновації технічного оновлення виробництва.

Дослідження поняття «управління» вітчизняними та зарубіжними науковцями [3; 4; 5] дають змогу зробити висновок, що під ним розуміють сам процес або сукупність дій господарюючого суб'єкта з установлення цілей і завдань його функціонування, а також формування послідовності дій, що забезпечують досягнення поставлених завдань. Під інноваціями мають на увазі результат інноваційної діяльності, спрямованої на випуск інноваційної продукції, застосування інноваційної технології або надання інноваційних послуг. Слід зазначити, що весь процес управління інноваційною діяльністю підприємства ґрунтується на реалізації обраних підприємством інноваційних процесів, що визначають більшою мірою основні результати та показники його діяльності.

Результати аналізу діяльності підприємств з виробництва покрівельних матеріалів показують, що інноваційні процеси розвиваються за такими основними напрямками:

- упровадження у виробництво технологічних процесів виробництва нових покрівельних матеріалів (рулонний сталевий лист без покриття, рулонний сталевий лист із антикорозійним покриттям, рулонний сталевий лист із полімерним покриттям, профнастил тощо);

- упровадження у виробництво нових технологічних процесів виробництва готової продукції (металочерепиця, полімерна черепиця, металеві сайдингові панелі, водостічні панелі, масандрові вікна тощо);

- запровадження інноваційного менеджменту та нових методів управління підприємством;

- запровадження нових методів управління структурними підрозділами підприємства та їх взаємовідносинами у процесі господарської діяльності;

- запровадження в господарську діяльність підприємства сучасних маркетингових стратегій, спрямованих на перспективу попиту та розвиток підприємства;

- упровадження нових технологій та ноу-хау у сфері виробництва покрівельних матеріалів;

- упровадження нових технологій зберігання та транспортування сировини, матеріалів і готової продукції.

У сучасних економічних умовах будь-яке виробниче підприємство, у тому числі з виготовлення покрівельних матеріалів, змушене впроваджувати управлінські рішення з пристосовування своїх ресурсних можливостей до зовнішніх і внутрішніх умов, ураховуючи ризики, пов'язані з нестабільністю й ускладненням соціально-економічних умов внутрішнього та зовнішнього ринків. Окрім того, необхідно враховувати специфіку виробництва покрівельних матеріалів, основними ознаками якого є його спрямованість на забезпечення потреб населення та підприємництва, що призводить до появи «споживчих» ризиків [9]. Якщо для промислових галузей найбільш серйозними порушеннями виробничого процесу є відмова машин і устаткування, то особливостями прояву «споживчих» ризиків є коливання та зміни соціального достатку населення та потреби розвитку підприємництва. Це призводить до зниження купівельної спроможності населення та розвитку підприємництва і як наслідок – скорочення попиту на будівельну продукцію.

Основними джерелами ризиків у виробництві покрівельних матеріалів є цінові коливання на будівельні матеріали, рівень грошових доходів населення та умови розвитку підприємництва. Нестабільність цих факторів призводить до падіння попиту на будівельну продукцію. Необхідно також ураховувати, що в основному металопрокат імпортується з інших європейських країн: Arcelor Mittal (Польща, Німеччина, Бельгія), SSAB (Швеція), Cogus (Англія), – продукція яких відзначена міжнародними знаками якості. Тобто необхідно враховувати кон'юнктуру світового ринку та коливання цін на продукцію на внутрішніх і зовнішніх ринках. Ці та інші фактори, пов'язані з особливостями функціонування підприємств із виробництва покрівельних матеріалів, також зумовлюють необхідність застосування інноваційних процесів при випуску продукції та оптимізації його управління в умовах ризику та невизначеності, що необхідно враховувати в ході планування, організації виробництва та моделювання відповідних процесів [1].

Особлива роль у інноваційному напрямі розвитку виробництва покрівельних матеріалів відводиться розв'язанню комплексних проблем матеріально-технічного забезпечення цивільного та промислового будівництва. Однак формування повноцінного ринку інновацій у цивільному та промисловому будівництві слід розглядати ширше, з урахуванням вимог до планування і забудови

поселень, архітектури та дизайну будівель, технологічних можливостей машинобудування і металообробки, тенденцій виробництва покрівельних матеріалів. Цей ринок має виконувати як функцію постачання виробництву нових матеріалів і технологій, так і науково-освітні функції [7].

У структурі сфери виробництва покрівельних матеріалів варто виділити кілька ключових функціональних частин: забезпечення матеріалами (у складі галузей економіки АПК та інших міжгалузевих промислових комплексів), первинна обробка (розмотування рулонів, розрізання), основна обробка (штампування, збирання систем водовідведення), пакування, зберігання готової продукції, транспортування та реалізація.

З урахуванням положень системного підходу, а також основних функціональних особливостей, інноваційний розвиток сфери виробництва будівельної продукції можна зобразити у вигляді схеми (рис.) із трьох основних (забезпечення матеріалами, виробництво продукції, транспортування продукції до споживача) і двох допоміжних складових (професійна підготовка, підвищення кваліфікації). Кожна з виділених основних складових перебуває у взаємозв'язку із зовнішнім середовищем, яке розглядається головним чином як міжнародне. Водночас, освіта і наука забезпечують функціонування сфери виробництва через підготовку кваліфікованих кадрів і трансфер інновацій [8].

У процесі обігу інновацій створюється замкнене коло для того, щоб підпри-

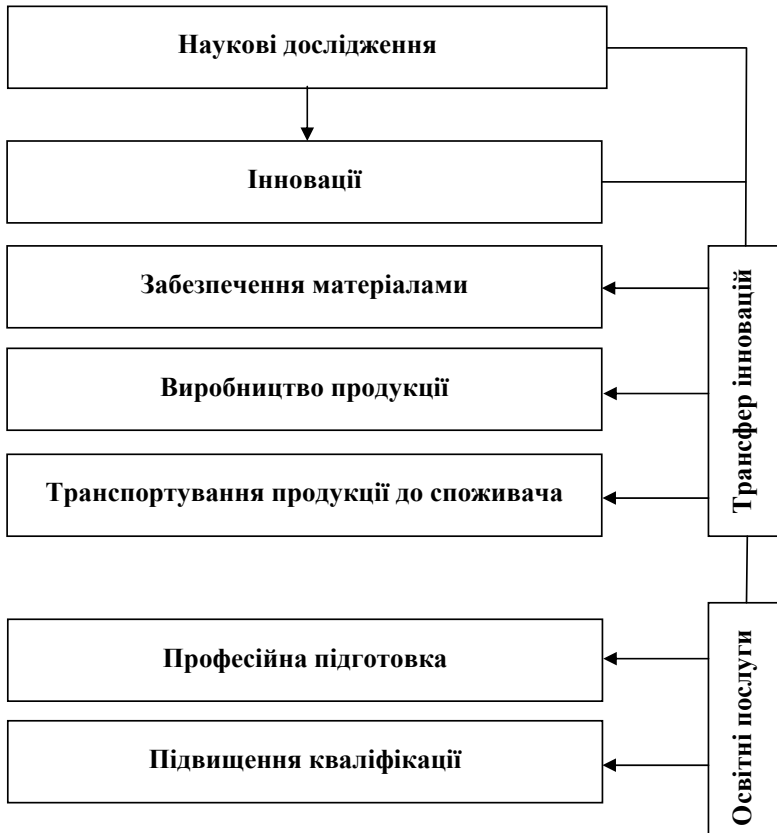

Рис. Система інноваційного розвитку сфери виробництва будівельних і покрівельних матеріалів

Джерело: складено авторами на основі аналізу даних діяльності

емство мало змогу придбати інновації та мати для цього фінансові можливості, для забезпечення яких необхідно активно розвивати найбільш дохідні наукомісткі інноваційні виробництва.

Очевидно, що описана система обов'язково має бути відкритою, з внутрішніми та зовнішніми зв'язками, які повинні бути взаємно зрівноважені та постійно динамічно доповнюваними з метою досягнення оптимального рівня забезпечення ринку будівельними та покрівельними матеріалами. Слід зазначити, що інноваційна складова є характерною для всіх компонентів економіки підприємства.

У науковій літературі виділено такі основні фактори інноваційної діяльності: енергетичні, виробничі, транспортні, зовнішньоекономічні, фінансові та інвестиційні. Інноваційні фактори охоплюють взаємозв'язки між усіма елементами діяльності підприємства.

Цільовою функцією системи перелічених складових є забезпечення потреб споживачів на внутрішньому та зовнішньому ринках. Водночас кожен із елементів системи також має свої організаційно-економічні та технологічні потреби, які через зворотні зв'язки передаються до попередніх стадій виробничого процесу. З урахуванням описаних вище функціональних особливостей можемо виокремити кілька ключових принципів інноваційного розвитку сфери виробництва покрівельних матеріалів.

Пріоритетність. Полягає в першочерговому значенні розвитку досліджуваної сфери для життєзабезпечення населення. Відповідно саме сфера виробництва покрівельних матеріалів, водовідвідних систем, віконних блоків вимагає активного запровадження інновацій і найбільш динамічних структурно-територіальних трансформацій у контексті постіндустріальної економіки.

Збалансованість. Передбачає наявність балансу між очікуванням прибутку від впровадження інновацій та зростанням якості й безпечності виробленої продукції. Очевидно, що очікування швидкого ефекту від запровадження інновацій саме у сфері виробництва продукції для будівництва може бути виправданим досить швидко, однак у разі нехтування критеріями якості та безпечності такий ефект буде нетривалим і призведе до швидкого скорочення обсягів реалізації інноваційної продукції.

Диференційованість. Інноваційний розвиток сфери виробництва продукції є багатоаспектним процесом і передбачає запровадження інновацій на всіх етапах діяльності виробничих підприємств – від сировинного забезпечення до реалізації.

Соціальність. Полягає в першочерговому врахуванні потреб людини (суспільства) у контексті запровадження інновацій у сферу виробництва будівельної продукції. Тобто, ідеться про роль інноваційного розвитку досліджуваної сфери в забезпеченні потреб населення у покрівельній, водовідвідній і віконній продукції.

Отже, для забезпечення сталого розвитку виробництва будівельних, зокрема покрівельних матеріалів, у першу чергу необхідно покращити систему менеджменту і маркетингу та створити умови для інноватики на всіх етапах виробництва. Такий розвиток можливий на основі впровадження прогресивних форм і методів інженерно-технічного забезпечення. Тому сучасну систему інженерно-технічного забезпечення слід розглядати як частину системи інноваційної діяльності [5; 8].

Найбільш стійкий розвиток виробництва покрівельних матеріалів, конкурентоспроможність продукції на вітчизняному та світовому ринках можна досягнути на основі інноваційних технологій і рішень, а саме:

- упровадження наукових досягнень, технічне та технологічне переоснащення виробництва на основі ресурсозберігаючих технологій;
- прискорення трансферу технологій виробництва металопрокату, сировинних матеріалів, готової продукції, обладнання та альтернативних видів енергії;
- забезпечення населення та промисловості покрівельною продукцією відповідно до норм стандартів і нарощування виробництва екологічно чистої продукції, отриманої за інноваційними технологіями;
- оптимізація співвідношення об'ємів експорту готової продукції та імпорту сировини і матеріалів з акцентом експорту продукції з достатньою глибиною переробки та обґрунтованого імпорту;
- удосконалення методів управління та мотивації працівників на розроблення, упровадження та виробництво інноваційної продукції;
- удосконалення механізмів управління науково-виробничими (кластерними) об'єднаннями з інноваційними технологіями та інвестиційним забезпеченням інновацій, об'єднання зусиль науково-дослідних, підприємницьких і виробничих структур на випуск інноваційної продукції;
- формування інвестиційних ресурсів для забезпечення та стимулювання інноваційного розвитку будівельного комплексу з відповідними інституційними структурами та кваліфікованими працівниками. Необхідно створити систему механізмів, що будуть сприяти інноваційному розвитку з мінімальним впливом інституційних чинників;
- розгляд інновацій та інвестиційної діяльності в тісному взаємозв'язку. Інвестиційні ресурси створюють об'єктивні умови для генерації та впровадження інновацій в основні засоби виробництва, технології, управлінську сферу та людський капітал;
- підвищення ефективності використання трудових, матеріальних і фінансових ресурсів шляхом створення спільних виробництв з іноземним капіталом та інтеграційним об'єднанням товаровиробників у науково-виробничо-комерційні структури;
- покращення якості підготовки фахівців для житлово-комунальної сфери та будівництва, аграрного сектору та сфери покрівельних матеріалів, інженерно-технічного забезпечення, інноваційної та комерційної діяльності, що є необхідною умовою стійкої роботи підприємства;
- технічне переоснащення галузі, насамперед, технологічного обладнання, яке повинно відповідати сучасним вимогам, потребам споживачів та останнім досягненням науки і техніки.

Отже, в умовах інтеграції України у світовий економічний простір необхідною умовою конкурентоспроможності покрівельної продукції на вітчизняному та світовому ринках є застосування інноваційного менеджменту в управлінні підприємствами.

Висновки

За результатами дослідження можна стверджувати, що в умовах обмеженості інвестиційних ресурсів необхідно інтегрувати всіх учасників ринку інноваційних ідей, розробок, товарів і послуг (науковців, винахідників, економістів, менеджерів, аграріїв) в один організаційно-економічний механізм з відповідною правовою базою, яку необхідно створити найближчим часом.

У виробництві покрівельних матеріалів особливо важливими елементами впливу на ефективність діяльності підприємства є: інноваційно-інвестиційні механізми; інноваційний менеджмент в управлінській діяльності; трансфер технологій у виробництво; оптимальне співвідношення експорту та імпорту; відповідна система інженерно-технічного забезпечення виробництва.

Таким чином, для розв'язання завдань інноваційного менеджменту в управлінні підприємством з виробництва покрівельних матеріалів необхідно створити систему інформаційно-консультаційних послуг для ознайомлення з сучасними розробками конкурентоспроможної наукової продукції та послуг, а також створити психологічні умови сприйняття персоналом підприємства наукових досягнень.

Література

1. Закон України «Про інноваційну діяльність» від 4 липня 2002 р. № 40-IV / Офіційний портал Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/40-15>
2. Гесць В. М. Інноваційні перспективи України / В. М. Гесць, В. П. Семиноженко. – Харків : Константа, 2006. – 272 с.
3. Стеченко Д. М. Інноваційні форми регіонального розвитку : навч. посіб. / Д. М. Стеченко. – К. : Вища школа, 2002. – 243 с.
4. Друкер Пітер Як забезпечити успіх у бізнесі : новаторство і підприємництво / П. Друкер. – К., 1994. – 319 с.
5. Шумпетер Йозеф Теория экономического развития / Й. Шумпетер. – М. : Прогресс, 1982. – 454 с.
6. Родіонова І. В. Оцінка наукових підходів у визначенні інноваційного потенціалу підприємства / І. В. Родіонова // Економіка промисловості. – К., 2011. – № 56 (4). – С. 12-167.
7. Горбась І. М. Інноваційна складова соціально-економічного розвитку країни / І. М. Горбась // Формування ринкових відносин в Україні. – К., 2005. – № 12 (55). – С. 59-62.
8. Ілляшенко С. М. Інноваційний менеджмент. Підручник / С. М. Ілляшенко. – Суми : ВТД Університетська книга, 2010. – 334 с.
9. Соколов В. М. Стан та основні підходи поліпшення системи збору роялті за використання інтелектуальної власності наукових установ / [Електронний ресурс] / В. М. Соколов. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/institutions/sgi/sokolov.html>

Менеджмент і маркетинг

УДК 338.45:663/664

А.О. Абдрахманова
кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту
та економіко-математичних методів,
Севастопольський національний технічний університет

Т.О. Кокодей
кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту
та економіко-математичних методів,
Севастопольський національний технічний університет

Аналіз динаміки «соціального» патерну поведінки споживача на ринку продуктів харчування

В статті проаналізовано динаміку розвитку «соціального» патерну поведінки споживача на ринку продуктів харчування, в історичному процесі розглянуто основні фактори, що вплинули на його формування; розроблено прогноз подальшого розвитку аналізованого патерну.

Ключові слова: патерн, поведінка споживача, ринок продуктів харчування.

А.А. Абдрахманова
кандидат экономических наук,
доцент кафедры менеджмента
и экономико-математических методов,
Севастопольский национальный технический университет

Т.А. Кокодей
кандидат экономических наук,
доцент кафедры менеджмента
и экономико-математических методов,
Севастопольский национальный технический университет

Анализ динамики «социального» паттерна поведения потребителя на рынке продуктов питания

В статье проанализирована динамика развития «социального» паттерна поведения потребителя на рынке продуктов питания; в историческом процессе рассмотрены

основные факторы, повлиявшие на его формирование; разработан прогноз дальнейшего развития анализируемого паттерна.

Ключевые слова: паттерн, поведение потребителя, рынок продуктов питания.

*A.A. Abdrakhmanova
PhD, Associate Professor of Management
and Economical-Mathematical Methods Department
Sevastopol National Technical University*

*T.A. Kokodey
PhD, Associate Professor of Management
and Economical-Mathematical Methods Department
Sevastopol National Technical University*

Dynamics Analysis for the “Social” Pattern of Consumer Behavior at the Food Market

The article considers the development of the “social” pattern of consumer behavior at the food market. The main factors of influence on its formation within the historical process are considered, the further development forecasting of the analyzed pattern is designed.

Keywords: pattern, consumer behavior, food market.

Постановка проблемы

В сложившихся условиях глобального загрязнения и истощения природно-ресурсной базы под совокупным воздействием циклических законов развития экономической и неэкономических сфер можно ожидать кардинальных изменений, во-первых, в пищевом производстве – применении достижений фундаментальной науки в пищевой промышленности (технологии генной инженерии, молекулярной химии и физики, нанотехнологий и др.); во-вторых, в поведении потребителя, связанном с расширением его выбора органических, функциональных синтетических, генетически-модифицированных, диетических и сложнорецептурных продуктов питания. В связи с глобальными экономическими, природными, научно-техническими и демографическими изменениями, а также производными тенденциями в производстве и потреблении продуктов питания возникает необходимость прогнозирования поведения потребителя на рынке продовольствия.

Анализ последних исследований и публикаций

Современные украинские и зарубежные труды по поведению потребителя включают работы С.В. Скибинского, Г.В. Герасимчук, А.В. Войчак, Н.В. Бутенко, М. Кэмпбел, Б. Вонсинк и других авторов [1-9].

Не решенные ранее части общей проблемы

Несмотря на широкий интерес к исследованиям в области потребительских предпочтений на рынке продуктов питания, нерешенными остаются вопросы, связанные со сценарным прогнозированием паттернов, что обусловлено их сложностью.

Формулирование целей статьи

Цель статьи – идентификация и оценка динамики «социального» паттерна поведения потребителя на рынке продуктов питания, а также разработка сценария его дальнейшего развития.

Изложение основного материала исследования

Рассмотрим эволюцию одного из существующих сегодня паттернов поведения потребителя на рынке продуктов питания, идентифицированного как $D1 = y_{1(1980-2020)} = \Omega$ [Статусное потребление престижных продуктов питания для достижения целей, не связанных с питанием (демонстрация успешности, подражание, соответствие ожиданиям, профессиональные цели и т.д.)]. Данный паттерн в настоящее время характерен для потребителей «социального» типа, относящихся к высшему социальному классу.

Предшествующее состояние $y_{1(1600-1780)}$ рассматриваемого паттерна нашло отражение в кулинарной голландской живописи XVII в., в частности, картинах столов с десертами, завтраков и банкетов аристократии Яна Давидса де Хеема (Jan Davidsz de Heem) [8] (рис. 1). Сравнивая типичные столы с десертами высшего класса Европы периода до Промышленной революции 1780 г. с современными характерными для Европы и США [3], можно отметить относительно неизменное изобилие и разнообразие, а также кардинальное усложнение блюд, связанное с технологическими инновациями в пищевой промышленности и массовым промышленным производством продуктов питания двух последних столетий.

Таким образом, сформулируем $y_{1(1600-1780)} = \Omega$ [«Перепотребление» органического набора разнообразных деликатесных промышленно необработанных продуктов питания мясного и растительного происхождения, в том числе оленины, цапель, павлинов, лебедей, омаров, лобстеров, ветчины, устриц, ананасов, бананов, помидоров, сахара, шоколада, кофе и др.].

Рис. 1. Развитие престижного десерта в истории (1640-2050)

LEMONGRASS – жидкость в стеклянной трубке, содержащая гель из лайма, дистиллированный лимонник, огурец, микро базилик и фрукт дракона;

MINTCAVIAR – ментоловая икра;

STEELHEADROE – икра на арбузном муссе и геле из кафрского лайма в прозрачным консоме из арбуза;

PEACH – кубики с различными вкусами: персика, сыра Буррата, жасминового чая, базилика, бальзамического уксуса, миндаля, сметаны и лимона;

ESPUMA – шоколадная груша и грушевая пена.

Для относительно постоянной в историческом процессе доли высшего класса (около 1% общества) в период 1600-1780 гг. был характерен паттерн «перепотребления» разнообразных деликатесных биологически полноценных природных продуктов питания. Во-первых, в связи с их физической и экономической доступностью для элиты, и, во-вторых, в связи с действием мотивов m3 (полу-

чение желаемых вкусовых ощущений и эмоционального комфорта от потребления) и m5 (стремление к исследованию и познанию товара-новинки). Структура основных влияний факторов среды потребителя, сформировавшая данное значение паттерна пищевого поведения общественной элиты, показана на рис. 2.

На рис. 2 показана история и один из сценариев развития рассматриваемого паттерна y_{1t} и его факторов в 2020-2050 годы.

Низкий уровень и слабо выраженная положительная динамика экономического развития до начала Промышленной революции 1780 г. в Европе обуславливали, с одной стороны, благоприятное влияние экологических факторов, а именно, разнообразие и изобилие качественных природных ресурсов, а с другой – примитивный уровень научно-технологического развития и вынужденное органическое низко эффективное сельскохозяйственное производство и дефицит продуктов питания среди большей части населения.

Как следствие, высокая степень социально-экономического неравенства в пользу малочисленного высшего класса, для которого было характерно относительное отсутствие бюджетных ограничений, а также слабая развитость и значение индивидуальных социальных сетей в условиях общей стационарности среды, умеренная повседневная двигательная активность, пресыщенность деликатесными высококачественными продуктами питания, высокие ожидания относительно органолептических характеристик, разнообразия и объёма пищевого рациона, низкая саморегуляция в стремлении к «немедленному» удовлетворению пищевых потребностей привело к тому, что доминирующим поведенческим паттерном элиты стало значение $y_{1(1600-1780)}$ (рис. 2).

Современное значение паттерна y_{1t} в США и Западной Европе сформировалось к 1980 г. по мере появления современных технологий сельского хозяйства и пищевой промышленности как следствие экспоненциального роста основных экономических, демографических и научно-технических показателей.

Поэтому в данном случае импакт-событием, способствующим появлению нового значения паттерна можно считать Промышленную революцию 1780 г., послужившую началом нового цикла сверхдолгосрочного экономического роста.

Основные факторы $y_{1(1980-2020)} = \Omega$ [Статусное потребление широкого набора престижных сложноструктурных продуктов питания для достижения целей, не связанных с питанием: демонстрация успешности, подражание, соответствие ожиданиям, профессиональные цели и т.д.] приведены на рис. 2. Статусное потребление престижных продуктов питания сформировалось в результате роста зависимости самореализации и профессионального самоутверждения потребителя от качества личной социальной сети в условиях динамичной неопределённой среды. Формированию $y_{1(1980-2020)}$ способствовала необходимость имитации пищевых привычек и предпочтений целевой социальной группы элиты (деиндивидуализации пищевого потребления), стремительное расширение сложнорецептурного пищевого ассортимента премиум-класса за счёт создания инновационных элитных и эксклюзивных продуктов питания, основанных на сочетаниях новых природных и химических ингредиентов в условиях относительного отсутствия бюджетных ограничений высшего класса.

В период с 2020 по 2050 гг. является переходным в преддверии возникновения кластера глобальных кризисов 2п. XXI в., поэтому в данный тридцатилетний интервал можно ожидать замедления и начала долгосрочного спиралевидного снижения основных экономических, научно-технических и демографических показателей, в том числе углубления синфазного спада долгосрочного и сверхдол-

Факторы формирования паттерна $y1_t$ поведения потребителя “социального” типа (1600-2050 гг.)			
Личностно-психологические факторы	$s_{1,(1600-1780)}$ Умеренная повседневная двигательная активность, несвойственность физического труда; $s_{2,(1600-1780)}$ Высокие ожидания относительно органолептических характеристик, разнообразия и объёма пищевого рациона (пресыщенность продуктами питания); $s_{3,(1600-1780)}$ Низкая саморегуляция в стремлении к «немедленному» удовлетворению пищевых потребностей; $s_{4,(1600-1780)}$ Относительное отсутствие бюджетных ограничений	$s_{1,(1980-2020)}$ Снижение уровня двигательной активности в повседневной жизни; $s_{2,(1980-2020)}$ Кардинальное увеличение ресурсоёмкости комфортного состояния вследствие усложнения вкусовых и визуальных пищевых предпочтений; $s_{3,(1980-2020)}$ Смещение ценностных ориентаций на социальные связи и их поддержку, самореализацию и самоутверждение; $s_{4,(1980-2020)}$ Относительное отсутствие бюджетных ограничений	$s_{1,(2020-2050)}$ Низкий уровень двигательной активности в повседневной жизни; $s_{2,(2020-2050)}$ Кардинальные изменения органолептических ожиданий потребителя до неестественного состояния; $s_{3,(2020-2050)}$ Усиление ценностных значений социальных связей и исчезнувших природных продуктов прошлого под воздействием эмоций; $s_{4,(2020-2050)}$ Относительное отсутствие бюджетных ограничений
	$k_{1,(1600-1780)}$ Слабо выраженное влияние маркетинговых факторов при относительно неизменной структуре и качестве предложения продуктов питания; $k_{2,(1600-1780)}$ Незначительное расширение пищевого ассортимента за счёт импорта новых видов продуктов питания (шоколад, чай, кофе, карамель, ананасы, бананы и др.) $k_{3,(1600-1780)}$ Изготовление небольшого числа новых продуктов питания по новым рецептурам (мороженное, йогурты, желе и др. десерты); $k_{4,(1600-1780)}$ Увеличение удобства потребления пищи путём расширения предложения столовых приборов и посуды; $k_{5,(1600-1780)}$ Создание первых кофеен в городах	$k_{1,(1980-2020)}$ Определяющее значение влияний маркетинговых факторов и их интенсивное развитие; $k_{2,(1980-2020)}$ Стремительное расширение сложнорецептурного пищевого ассортимента премиум-класса: элитных и эксклюзивных продуктов питания; $k_{3,(1980-2020)}$ Экспоненциальный рост продуктовых инноваций, органолептическое и видовое разнообразие которых основывается на сочетаниях новых природных и химических ингредиентов $k_{4,(1980-2020)}$ Программирование пищевых предпочтений и привычек потребителя $k_{5,(1980-2020)}$ Рост числа ресторанов традиционной высокой кухни, стимулирование питания вне дома	$k_{1,(2020-2050)}$ Усложнение и расширение спектра маркетинговых факторов; $k_{2,(2020-2050)}$ Предотвращение сокращения и модификация структуры ассортимента престижных продуктов питания; $k_{3,(2020-2050)}$ Интенсивное развитие молекулярных пищевых инноваций, основанных на химико-физических модификациях традиционных ингредиентов; $k_{4,(1980-2011)}$ Моделирование новых “молекулярных” пищевых предпочтений и привычек потребителя; $k_{5,(1980-2020)}$ Рост числа ресторанов элитного “молекулярного” питания, стимулирование питания вне дома
	$c_{1,(1600-1780)}$ Стационарность и предсказуемость социальной микросреды потребителя, незначительное число жизненных стрессов вследствие равновесного состояния потребителя по отношению к среде; $c_{2,(1600-1780)}$ Слабая развитость и значение индивидуальной социальной сети и общения; $c_{3,(1600-1780)}$ Передача пищевых традиций между поколениями (банкеты, перепотребление, др)	$c_{1,(1980-2020)}$ Рост динамичности и неопределённости социальной микросреды потребителя, повышенный уровень стресса и необходимость постоянной адаптации к среде; $c_{2,(1980-2020)}$ Растущая зависимость потребителя от качества личной социальной сети; $c_{3,(1980-2020)}$ Имитация пищевых привычек и предпочтений референтных групп (здоровое питание и др.)	$c_{1,(2020-2050)}$ Кардинальное усложнение непосредственной социальной среды потребителя; $c_{2,(2020-2050)}$ Зависимость выживания потребителя от развитости индивидуальной социальной сети; $c_{3,(2020-2050)}$ Имитация пищевых привычек и предпочтений референтных групп
	$e_{1,(1600-1780)}$ Низкие уровни и слабо выраженная положительная динамика параметров базового цикла прямо пропорциональных метатрендов; $e_{2,(1600-1780)}$ Разнообразие и изобилие качественных природных ресурсов; $e_{3,(1600-1780)}$ Медленное эволюционное развитие технологий сельского хозяйства, допромышленных методов переработки и кулинарной обработки продуктов питания; $e_{4,(1600-1780)}$ Вынужденное органическое низкоэффективное сельскохозяйственное производство и дефицит продуктов питания среди большей части населения; $e_{5,(1600-1780)}$ Высокая степень социального и экономического неравенства в пользу малочисленного высшего класса	$e_{1,(1980-2011)}$ Высокие уровни и стабильный спиралевидный рост параметров базового цикла прямо пропорциональных метатрендов; $e_{2,(1980-2020)}$ Экспоненциальное сокращение и ухудшение качества мировой природно-ресурсной базы; $e_{3,(1980-2020)}$ Высокие темпы развития технологий сельского хозяйства и пищевой промышленности; $e_{4,(1980-2020)}$ Высокие темпы роста объёмов производства, разнообразия, экономической доступности и распространённости продуктов питания в мире; $e_{5,(1980-2020)}$ Сокращение социального и экономического неравенства в обществе, глобализация пищевых традиций	$e_{1,(2020-2050)}$ Замедление и начало долгосрочного спиралевидного снижения параметров базового цикла прямо пропорциональных метатрендов; $e_{2,(2020-2050)}$ Исчерпание или ухудшение до непереносимого состояния основных мировых природных ресурсов; $e_{3,(2020-2050)}$ Краткосрочная резкая флуктуация вверх развития технологий сельского хозяйства и пищевой промышленности; $e_{4,(2020-2050)}$ Снижение объёмов производства, разнообразия, экономической доступности и распространённости продуктов питания в мире; $e_{5,(2020-2050)}$ Усиление социально-экономической дифференциации
1600-1780 1980-2020 2020-2050			
Эволюция паттерна $y1_t$ поведения “социального” типа потребителя продуктов питания Европы			
$y1_{(1600-1780)} = \Omega$ [«Перепотребление» органического набора разнообразных деликатесных промышленно необработанных продуктов питания мясного и растительного происхождения, в т.ч. оленины, запель, павлинов, лебедей, омаров, лобстеров, ветчины, устриц, ананасов, бананов, помидор, сахара, шоколада, кофе и др.]		$y1_{(1980-2020)} = \Omega$ [Статусное потребление широкого набора престижных сложноструктурных продуктов питания для достижения целей, не связанных с питанием: демонстрация успешности, подражание, соответствие ожиданиям, профессиональные цели и т.д.]	
		$y1_{(2020-2050)} = \Omega$ [Статусное и гурманское потребление имитаций не существующих в природном виде престижных продуктов питания прошлого (чёрной икры, краба, чёрных грифелей, мраморной говядины, сахара), полученных из нехарактерного натурального сырья и/или химических веществ с применением инновационных методов молекулярной химии и физики].	

Рис. 2. История и сценарий развития паттерна $y1_t$ и его факторов в контексте «полициклического» прогностического фона (1600-2050 гг.)

Источник: разработано авторами

господарських економічних циклів під впливом виснаження або погіршення до непридатного стану основних світових природних ресурсів. Даний сценарій також передбачає короткотривалу різку флуктуацію вгору розвитку технологій сільськогосподарського господарства та харчової промисловості як результат спроби людства нивелювати зниження обсягів виробництва, різноманітності, економічної доступності та поширеності продуктів харчування в світі. В даних умовах передбачається якісний перехід паттерна y_{11} к новому значенню $y_{1,1_{(2020-2050)}}$ = Ω [Статусне та гурманське споживання імітацій не існують в природному вигляді престижних продуктів харчування минулого (чорної ікри, краба, чорних трюфель, мармурної говядини, цукру), отриманих з нехарактерного натурального сировини і/або хімічних речовин за застосування інноваційних методів молекулярної хімії та фізики].

Висновки

Виконане дослідження дозволило зробити наступні висновки:

- формалізовані фактори, впливаючі на формування паттерна, несуть як історичний, так і перспективний характер і дозволяють приймати участь в його подальшому формуванні з урахування можливостей та потреб суспільства;

- розроблений сценарій розвитку «соціального» паттерна поведінки споживача свідчить про високу ймовірність скачкоподібного розвитку технологічної бази в сфері харчової промисловості та сільськогосподарського господарства, що дасть можливість частково згладити наслідки скорочення обсягів виробництва продукції, а також зробити її більш доступною для різних шарів населення.

Таким чином, отримана інформація може використовуватися як інструмент розробки та корекції продуктової політики, як на рівні держави, так і підприємств харчової промисловості.

Література

1. Кокодей Т. А. Морально-етичне обґрунтування продовольчої політики геополітичного регіону [Текст] / Т. А. Кокодей // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 3, Т. 2 (152). – С. 109-112.
2. Кондратьєв Н. Д. Великі цикли кон'юнктури та теорія передбачення / Н. Д. Кондратьєв. – М. : Економіка, 2002. – 768 с.
3. Котлер Ф. Основи маркетингу: пер. з англ. / Ф. Котлер ; Заг. ред. і вступ. ст. Е. М. Пелькової. – М. : Прогрес, 1990. – 736 с.
4. Ламбен Жан-Жак. Стратегічний маркетинг. Європейська перспектива : пер. з франц. / Жан-Жак Ламбен. – С.-Пб. : Наука, 1996. – XV. – 589 с.
5. Медоуз Д. Х. За межами росту / Д. Х. Медоуз, Д. Л. Медоуз., Й. Рандерс. – М. : Вид. група «Прогрес», «Пангея», 1994. – 304 с.
6. Joël Dozzi, Moritz Lennert et Grégoire Wallenborn, «Inégalités écologiques : analyse spatiale des impacts générés et subis par les ménages belges», Espace populations sociétés [En ligne], 2008/1, mis en ligne le 01 juin 2010, consulté le 14 mars 2010.
7. Mariano Torras. Ecological inequality in assessing well-being: Some applications. Journal Policy Sciences. – Publisher Springer Netherlands. Issue Volume 38, Number 4 / December, 2005. – Pages 205-224.
8. Official site [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.wga.hu/frames-e.html?/html/h/heem/jan/index.html>
9. Toffler A. The Third Wave / A. Toffler. – New York: William Morrow and Co. Inc, 1980. – 517 p.

УДК 330.658.7

В.Г. Алькема
*завідувач кафедри управлінських технологій,
професор,
Університет економіки та права «КРОК»*
Ю.В. Арцюх
*магістр з логістики,
Університет економіки та права «КРОК»*

Інноваційна стратегія клієнтоорієнтованого логістичного сервісу

У статті досліджено сутність і складові клієнтоорієнтованого логістичного сервісу. Ідентифіковано чинники, що впливають на зростання вимог до його якісних показників. Визначено системні складові інноваційної стратегії логістичного сервісу такого виду.

Ключові слова: логістика, логістичний сервіс, якість сервісу, клієнтоорієнтованість, управління, інновації, стратегія сервісного обслуговування.

В.Г. Алькема
*заведующий кафедрой управленческих технологий,
профессор,
Университет экономики и права «КРОК»*
Ю.В. Арцюх
*магистр логистики,
Университет экономики и права «КРОК»*

Инновационная стратегия клиентоориентированного логистического сервиса

В статье исследована сущность и составляющие клиентоориентированного сервиса. Идентифицированы факторы, влияющие на усиление требований к качеству такого сервиса. Определены системные составляющие инновационной стратегии такого вида сервиса.

Ключевые слова: логистика, логистический сервис, качество сервиса, клиентоориентированность, управление, инновации, стратегия сервисного обслуживания.

V.G. Alkema
*Head of Management Technology Department,
Professor,
“KPOK”University*
Y.V. Artsyuh
*Master`s Degree Student in Logistics,
“KPOK”University*

Innovative Client-Oriented Strategy of Logistics Service

This paper investigates the essence and components of a client-oriented logistics service. The factors that influence requirements growth to the qualitative indicators

are identified. System components of logistics services innovation strategy are determined.

Keywords: logistics, logistics services, service quality, client-oriented, management, innovations, strategy of maintenance service.

Постанова проблеми

На сьогодні транспортно-логістичний ринок України поволі, але розвивається. Зростає число логістичних компаній, логістичних терміналів, транспортно-експедиційних фірм. Однак при суттєвих змінах у логістичній сфері, наявності великої кількості перевізників, експедиторів, операторів логістичних послуг клієнти все одно залишаються незадоволеними їх якістю та ціною. Для підвищення якості логістичного сервісу та забезпечення адекватності його параметрів вимогам організацій замовників на практиці необхідно розробити теоретико-методичні засади формування стратегії і тактики функціонування логістичних фірм, які обрали принципи клієнтоорієнтованості ключовими у своїй діяльності. Тому проблематика стратегічного управління клієнтоорієнтованим логістичним сервісом потребує подальшого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Розробкою теоретичних і методичних засад логістичного сервісу та проблем, пов'язаних із розробленням адекватних критеріїв оцінювання його якості займалися вітчизняні вчені В.Н. Амітан [10], О.О. Бакаєв [1], О.А. Біловодська [12], О.С. Гірна [22], М.Ю. Григорак [5] Г.В. Загорій [16], О.П. Куртах [1], В.М. Кислий [13]. Проблеми формування логістичних сервісних систем досліджували українські вчені Є. Крикавський [8], Р.Р. Ларіна [10], Ю.О. Леонова [23], М.А. Окландер [18], О.М. Олефіренко [13], В.Л. Пилюшенко [10], Л.А. Пономаренко [1], О.В. Посилкіна [16], Р.В. Сагайдак-Нікітюк [16], І. Смірнов [20], О.М. Смоляник [13], О.М. Сумець [14], К.М. Таньков [23], О.М. Тридід [23], Н.І Чухрай [25] та інші. Безпосередньо дослідженням діяльності транспортно-експедиційних підприємств в Україні присвятили свої праці П.Р. Левковець [11] і Д.Л. Товкун [11]. Особливості розвитку ринків логістичних послуг на пострадянському просторі досліджували російські вчені Б.А. Анікін [15], А.М. Гаджинський [4], В.С. Лукінський [9], В.І. Сергєєв [7], І.Е. Ташбаєв [22]. Сутність і якість логістичного сервісу досліджували зарубіжні вчені в галузі логістики, а саме: Д. Бауерсокс [2], Вуд Дональд [6], Л. Деніел [6], Джонсон Джеймс [6], Д. Клосс [2], М. Кристофер [9], Д.М. Ламберт [18], Мерфі- мол. [6], Р. Поль [6], Сковронек Чеслав [12], Саріуш-Вольський Здислав [12], Дж. Р. Сток [21], Д. Уотерс [24]. Попри значний доробок щодо розвитку теоретико-методологічних засад формування та розвитку логістичного сервісу, питанням його клієнтоорієнтованості не приділено достатньо уваги. У сучасній фаховій літературі не сформовано бачення щодо стратегічного планування логістичної діяльності з надання такого виду сервісу.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Актуальними дотепер залишаються питання комплексності послуг і персональності в сценаріях обслуговування. Вирішення цих завдань вимагає теоретичного осмислення та розроблення стратегічних підходів і методичного інструментарію до управління якістю сервісу, для якого стандартні рішення, що ґрунтуються на прискоренні процесів товароруку та інтенсифікації логістичних операцій, не спрацьовують. Розв'язання зазначених завдань неможливе в межах окремих підприємств із класичними підходами до управління. Тому необхідно розробити стратегічні підходи до інноваційного розвитку логістичних фірм, що

здійснюють обслуговування для забезпечення їх прибутковості, належної репутації та високої конкурентної позиції на цільових ринках. Першим кроком у вирішенні цієї науково-прикладної проблеми є ідентифікація складових інноваційної стратегії клієнтоорієнтованого логістичного сервісу.

Формулювання цілей статті

Метою статті є дослідження сутності клієнтоорієнтованого логістичного сервісу та ідентифікація складових інноваційної стратегії логістичної компанії, що дотримується принципів клієнтоорієнтованості.

Виклад основного матеріалу дослідження

На першому етапі дослідження було з'ясовано сучасне розуміння логістичного сервісу та ідентифіковано тенденції, які спричиняють його постійне вдосконалення. У зв'язку зі зростанням конкуренції в ринкових умовах змінюються взаємовідносини підприємств та організацій зі споживачами, підвищуються вимоги до рівня логістичного обслуговування та з'являються нові критерії оцінки якості логістичного сервісу. Це потребує від логістичних компаній здійснення аналізу кон'юнктури транспортно-логістичного ринку, уточнення асортименту послуг, упровадження нових схем їх реалізації для різних категорій споживачів, урахування особливостей їх персональних запитів і бачень щодо можливих чи бажаних сценаріїв обслуговування.

Логістичний сервіс – це особливий вид сервісу, що предметно та функціонально спеціалізується на наданні логістичних послуг, тобто операцій, пов'язаних із формуванням та організацією руху матеріальних потоків [4]. Об'єктом логістичного сервісу виступають різні споживачі матеріального та супутніх потоків: виробничі та комерційні підприємства, розподільчі та логістичні центри, кінцеві споживачі тощо. Робота менеджера у сфері логістичного сервісу передбачає формування політики фірми у сфері надання послуг, а також планування діяльності сервісних підрозділів. Логістичний сервіс функціонує на основі шести основних принципів [6]:

- обов'язковість пропозиції – будь-який товар у процесі продажу безпосередньо супроводжується певним рівнем сервісу;
- необов'язковість використання – рішення про доцільність і ступінь використання сервісу повинен приймати сам покупець;
- еластичність – набір послуг, що надаються, повинен бути максимально широким і здатним до різноманітних комбінацій;
- зручність – логістичні послуги повинні бути максимально підлаштовані до потреб і специфіки покупців;
- раціональна цінова політика – сервіс не повинен бути джерелом прибутку, а лише засобом для його максимізації;
- інформаційна віддача – у процесі надання логістичних послуг повинна існувати система зворотного зв'язку з покупцями, у якій повинні враховуватися відгуки, претензії та пропозиції покупців.

Другим етапом дослідження стало з'ясування сутності поняття «клієнтоорієнтований логістичний сервіс». На думку В.В. Бусаркіної, поняття «клієнтоорієнтованість» за своєю значимістю можна порівняти з поняттям «конкурентоспроможність» із тією різницею, що останній має на увазі відповідність організації кон'юктурі ринку в цілому, а клієнтоорієнтованість відображає ступінь відповідності організації очікуванням споживачів [3]. Важливим елементом формування клієнтоорієнтованого підходу є також створення регламентів і кодексів роботи персоналу з клієнтами, кодексу прав клієнтів і системи контролю,

дотримання принципу тотальності рівня клієнтської роботи, що означає дотримання вимоги якісної взаємодії з клієнтами в усіх точках продажів. Попри популярність, поняття «клієнтоорієнтованість» не має сталого наукового визначення. Як правило, тлумачення, що подаються, прирівнюють це поняття до понять «культура обслуговування» або «конкурентоспроможність». Найбільш точно цей термін був сформульований Б. Рижківським на основі вивчення організацій, які, на думку експертів, є клієнтоорієнтованими. У формулюванні Б. Рижківського «клієнтоорієнтованість – це інструмент управління взаємовідносинами з клієнтами, націлений на отримання стійкого прибутку в довгостроковому періоді, що базується на трьох критеріях: ключова компетенція, цільові клієнти і рівність позицій» [19].

Ключовою компетенцією при цьому є специфічний спосіб досягнення компанією необхідних результатів з більшою ефективністю, ніж конкуренти. Ключова компетенція є конкурентною перевагою, що здійснює вплив на переваги клієнта. Ключовою компетенцією компанії може стати конкурентна перевага продукту, система управління асортиментом і товарними запасами, інфраструктура обслуговування клієнтів, методи стимулювання збуту, а також неухильне виконання зобов'язань за термінами й обсягами надання послуг і поставок товару. Ключовою компетенцією логістичної компанії є логістична досконалість [6-9]. Цільові клієнти – це обмежений перелік клієнтів або клієнтських груп, пріоритетних для компанії в довгостроковій перспективі. Характеристики цільових клієнтів повинні бути формалізовані, відповідати основним критеріям сегментування цільових груп. До специфічних потреб цільових груп логістичних компаній можна віднести особливі вимоги до упакування та експедиції продукту, супровідних документів, способів і термінів оплати, часових, організаційних, нормативних, технічних та інших вимог доставки. Клієнтом також можуть бути затребувані додаткові сервіси та додаткова звітність. Рівність позицій, або партнерство, є критерієм, що характеризує відносини між постачальником і клієнтом, при яких відсутнє свідоме чи випадкове домінування однієї зі сторін на будь-якому етапі взаємин. [19]. Партнерство в логістичному середовищі є інструментом розвитку всіх учасників ланцюга чи мережі поставок.

Визначення клієнтоорієнтованості, сформульоване Б. Рижківським, значною мірою відповідає принципам точності та повноти. Однак треба враховувати, що між компанією та споживачем її продукту існує ще один неврахований взаємозв'язок, який полягає в існуванні взаємного регулювання між потребами клієнтів і ключовими компетенціями організації. З одного боку, сформулювавши характерні потреби певної цільової групи, підприємство може вдосконалювати свої ключові компетенції. З іншого боку, при багатьох своїх потребах клієнт не завжди їх усвідомлює, допоки їх реалізація не буде запропонована ринком. Такий взаємозв'язок потреб і ключових компетенцій реалізується за допомогою комунікацій, які повинні бути враховані при визначенні клієнтоорієнтованості. Так, В.В. Бусаркіна пропонує визначати клієнтоорієнтованість як інструмент партнерської взаємодії організації та клієнта із задоволення його потреб, що націлений на отримання стійкого прибутку в довгостроковому періоді, за допомогою відповідних ключових компетенцій організації. Клієнтоорієнтованість відображає місце інтересів клієнта в системі пріоритетів діяльності компанії та є характеристикою бізнесу в цілому. Побудова клієнтоорієнтованої системи управління зачіпає всі підсистеми управління організацією, такі як механізм управління, структура управління, процес управління, механізм розвитку, управлінська здатність. Різні прояви клієнтоорієнтованості вимагають система-

тизації, в якості ключового критерію якої ми пропонуємо використовувати поняття «форми» її реалізації. Під формою клієнтоорієнтованості В.В. Бусаркіна пропонує розглядати сукупність її проявів, що утворить певну систему, в якій виділяються взаємопов'язані види, рівні та підсистеми.

Тема досліджень клієнтоорієнтованого сервісу корелює з управлінням маркетингом взаємовідносин (Customer Relationship Management), якому присвячено безліч вітчизняних і зарубіжних робіт. Водночас у новій економіці використання традиційних маркетингових інструментів (зокрема CRM), часто виявляється не результативним [4]. Ускладнення ринкових взаємовідносин диктує необхідність розроблення інтегрованих сервісно-маркетингових і сервісно-логістичних технологій взаємин із ключовими суб'єктами логістичного ринку. Цей підхід реалізується переходом організацій від конкурентного простору товарів до простору рішень, що формує глобальні ланцюжки створення споживчих цінностей. У цьому разі послуга формується за допомогою об'єднання (залучення) додаткових ресурсів (клієнт, постачальники, співробітники), сумарна цінність яких значно перевищує цінність окремо взятої одиниці ланцюга. У цьому контексті особливості значущості набуває логістична компонента бізнесу.

Основними завданнями клієнтоорієнтованого логістичного сервісу, на наш погляд, виступають :

- формування креативної здатності підприємства, тобто створення логістичного продукту (послуги) на основі нових знань;
- продукування креативної затребуваності ринку, тобто попиту на нові логістичні послуги;
- створення умов реалізації нових логістичних послуг, тобто розвиток ланцюгів і мереж поставок, логістичної інфраструктури та комунікацій.

Провідні компанії прагнуть співпрацювати з усіма елементами сервісної системи та використовують це співробітництво для створення цінностей, що відповідають постійно-змінним споживчим очікуванням. Клієнтоорієнтований логістичний сервіс асоціюється з таким логістичним середовищем, де має місце динамічна конкуренція, тобто безперервна розробка і комплексне тестування одночасно декількох технологічних і організаційно-управлінських інновацій. При цьому відбувається взаємопроникнення та взаємодоповнення логістики матеріальних потоків і віртуальних сервісів. Це обумовлює зростання частоти появи нововведень як результату перманентності інноваційної діяльності, необхідність врахування думок потенційних споживачів, органічний зв'язок удосконалення та радикальних інновацій, різноманіття джерел інновацій. Упроваджуються ідеї паралельного конструювання, інжинірингу та виробництва. Акцент здійснюється на інтерактивний процес, у якому фірми взаємодіють із споживачами, постачальниками та інститутами знань. Цей тип відносин ґрунтується на дієвій участі у виробничих операціях з боку партнерів у схемі «бізнес – бізнес» (B2B), коли характер виробничих операцій постачальника визначається клієнтом. При цьому має особливе значення колаборативно-сервісний аспект трансформації CRM, що відповідає за співробітництво, спільні узгоджені дії організації з кінцевими споживачами аж до впливу клієнта на внутрішні процеси компанії. У цьому разі взаємодія послуг у віртуальному просторі знизу підкріплюється координацією логістичних систем управління економічними потоками (рис. 1).

Як видно з рис. 1, основними модулями управління клієнтоорієнтованим сервісом є програми сервісу, підсистеми керування, сервісні платформи, інфраструктурні складові та їх межі, а також системи управління якістю. Наявність зазначених модулів дає змогу при управлінні клієнтоорієнтованим логістич-

Рис. 1. Модулі управління клієнтоорієнтованим сервісом

Джерело: скомпоновано авторами на підставі [19]

ним сервісом на певному етапі розвитку взаємовідносин перейти від програм кон'юнктурної лояльності (consumer loyalty programs) і довгострокової прихильності споживачів (frequent shopper programs) до стратегічного сервіс-партнерства (service partnership relations), орієнтованого на синтез управління маркетингом взаємовідносин (CRM) і технологіями інфо- і сервіс-комунікацій. На цьому етапі сервісно-маркетингові рішення повинні бути інтегровані з логістичними SCM і ERP-системами для комплексного управління взаємовідносинами з клієнтами та реалізації розподілу продукту між споживачами.

На завершальному етапі дослідження було здійснено аналіз існуючих стратегій клієнтоорієнтованості логістичних компаній та ідентифіковано їх основні складові [2; 6; 9; 16]. Основні складові структури інноваційної стратегії клієнтоорієнтованості логістичної компанії наведено на рис. 2.

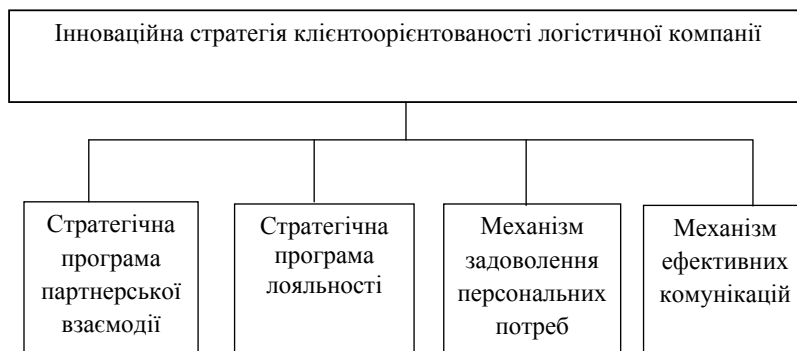

Рис. 2. Складові інноваційної стратегії клієнтоорієнтованості

Джерело: авторська розробка

Як видно, базовими складовими стратегії клієнтоорієнтованості логістичної компанії є сукупність стратегічних програм і планів партнерської взаємодії, програм індивідуальної лояльності та механізмів ідентифікації та задоволення індивідуальних потреб клієнтів і реалізації ефективних комунікацій у середовищі учасників партнерської взаємодії.

Висновки

У ході дослідження вдосконалено сучасне розуміння логістичного сервісу та ідентифіковано тенденції, що спричиняють його постійне вдосконалення. Логістичний сервіс – це особливий вид сервісу, що предметно та функціонально спеціалізується на наданні логістичних послуг, тобто операцій, пов'язаних із формуванням та організацією руху матеріальних потоків. Робота менеджера у сфері логістичного сервісу передбачає формування політики фірми в галузі надання послуг, а також планування діяльності сервісних підрозділів на основі визначених принципів. Визначено сутність поняття «клієнтоорієнтований логістичний сервіс». Це сукупність процесів обслуговування, що ґрунтується на інструментах партнерської взаємодії організації та клієнта щодо задоволення його потреб, який націлений на отримання стійкого прибутку в довгостроковому періоді, за допомогою відповідних ключових компетенцій організації. Клієнтоорієнтованість відображає місце інтересів клієнта в системі пріоритетів діяльності компанії та є характеристикою бізнесу в цілому. Побудова клієнтоорієнтованої системи управління зачіпає всі підсистеми управління організацією, такі як механізм управління, структура управління, процес управління, механізм розвитку, управлінська здатність.

Основними завданнями клієнтоорієнтованого логістичного сервісу є: креативна здатність підприємства щодо створення логістичного продукту (послуги) на основі нових знань; продукування креативної затребуваності ринку, тобто попиту на нові логістичні послуги; створення умов реалізації нових логістичних послуг, тобто розвиток ланцюгів і мереж поставок, логістичної інфраструктури та комунікацій. Модулями управління клієнтоорієнтованим сервісом є програми сервісу, підсистеми керування, сервісні платформи, інфраструктурні складові та їх межі, а також системи управління якістю. Базовими складовими стратегії клієнтоорієнтованості логістичної компанії є сукупність стратегічних програм і планів партнерської взаємодії, програм індивідуальної лояльності та механізмів ідентифікації, задоволення індивідуальних потреб клієнтів і реалізації ефективних комунікацій у середовищі учасників партнерської взаємодії.

Література

1. Бакаєв О. О. Теоретичні засади логістики : [підручник]: у 2-х т. / О. О. Бакаєв, О. П. Куртах, Л. А. Пономаренко. – К. : Київ. ун-т економіки і технологій транспорту, 2003. – Т. 1.
2. Бауэрсокс Д. Логистика : интегрированная цепь поставок / Д. Бауэрсокс, Д. Клоос; пер. с англ. – М.: Олимп-Бизнес, 2001. – 640 с.
3. Бусаркина В. В. Понятие клиентоориентированности предприятия и проблемы ее оценки / В. В. Бусаркина // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=1660>
4. Гаджинский А. М. Логистика : [учебник] / А. М. Гаджинский. – [11-е изд., перераб.]. – Издательско-торговая корпорация «Дашков и К», 2005. – 432 с.
5. Григорак М. Ю. Эти прогнозы будут определять долгосрочные направления развития логистики в Украине / М. Ю. Григорак // Логистика : проблемы и решения. – 2010. – № 2. – С. 23-26.
6. Джонсон Джеймс. Современная логистика / Джонсон Джеймс, Вуд Дональд, Дени-

ел, Л., Мерфи-мл., Поль, Р. ; пер. с англ. – [7-е издание]. – М. : Издательский дом «Вильямс», 2002. – 624 с.

7. Корпоративная логистика. 300 ответов на вопросы профессионалов / [под общ. и науч. ред. проф. В. И. Сергеева]. – М. : ИНФРА-М, 2006. – 976 с.

8. Крикавський Є. Логістичне управління : [підручник] / Є. Крикавський. – Львів : Вид-во нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2005. – 684 с.

9. Кристофер М. Логистика и управление цепочками поставок / М. Кристофер ; под общ. ред. В. С. Лукинского. – С.-Пб. : Питер, 2004. – 316 с. : ил. – (Серия «Теория и практика менеджмента»).

10. Ларина Р. Р. Логистика в управлении организационно-экономическими системами : [монография] / Р. Р. Ларина, В. Л. Пилушенко, В. Н. Амитан. – Донецк : ВИК, 2003. – 239 с.

11. Левковец П. Р. Управление перевозками грузов и логистика / П. Р. Левковец, Д. Л. Товкун / Национальный транспортный ун-т. – К. : НТУ, 2002. – 144 с.

12. Логистика на предприятии : [учеб.-метод. пособие] / Сковронек Чеслав, Сариуш-Вольский Здислав. – Финансы и статистика, 2004. – 400 с.

13. Логістика : теорія та практика : навчальний посібник / В. М. Кислий, О. А. Біловодська, О. М. Олефіренко, О. М. Смоляник. – К. : Центр навчальної літератури, 2010. – 360 с.

14. Логістика : теорія, ситуації, практичні завдання : навчальний посібник / [за заг. ред. О. М. Сумця]. – Частина 1 : Логістика як інструмент ринкової економіки. – Харків : Міськдрук, 2010. – 212 с.

15. Логистика : учебник / [под ред. Б. А. Аникина]. – [3-е изд., перераб. и доп.]. – М. : ИНФРА – М., 2004. – 368 [17] с.

16. Логістичний менеджмент фармацевтичного виробництва : монографія / [О. В. Посилкіна, Р. В. Сагайдак-Нікітюк, Г. В. Загорій та ін.]; за заг. ред. проф. О. В. Посилкіної. – Х. : НФаУ, 2011. – 772 с.

17. Манджиева Д. Инновационная стратегия развития сервисной экономики. – М. : Дашков и Киев, 2010. – 328 с.

18. Окландер М. А. Логістика : Підручник. – К. : Центр навчальної літератури, 2008. – 346 с.

19. Рыжковский Б. Когда клиент голосует деньгами? // Управление компанией. – 2005 – № 7 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.advertology.ru/article/27313.htm>

20. Смирнов И. Логистика товара – интеграция с поставщиками / И. Смирнов // Дистрибуция и логистика. – 2004. – №3. – С. 16-21.

21. Сток Дж. Р. Стратегическое управление логистикой / Дж. Р. Сток, Д. М. Ламберт; пер. с 4-го англ. изд. – М. : ИНФРА-М, 2005. – XXXII. – 797 с.

22. Ташибаев И. Э. Актуальные вопросы и тенденции развития логистики / И. Э. Ташбаев [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.iteam.ru

23. Тридід О. М. Логістика : [навчальний посібник] / О. М. Тридід, К. М. Таньков, Ю. О. Леонова. – К. : Видавничий дім «Персонал», 2008. – 176 с.

24. Уотерс Д. Логистика. Управление цепью поставок / Д. Уотерс ; [пер. с англ.]. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 503 [9] с.

25. Чухрай Н. І. Формування ланцюга поставок : питання теорії та практики : [монографія] / Н. І Чухрай, О. С. Гірна. – Львів : «Інтелект-Захід», 2007. – 232 с.

УДК 339.187.62

О.Л. Микитюк
*аспірант кафедри управління
фінансово-економічною безпекою,
Університет економіки та права «КРОК»*

Роль менеджменту економічної безпеки суб'єктів господарювання при здійсненні лізингових операцій

У статті розглянуто основи менеджменту економічної безпеки суб'єктів господарювання. Визначено та обґрунтовано його роль при здійсненні лізингових операцій.

Ключові слова: економічна безпека, суб'єкти господарювання, менеджмент, лізингові операції.

А.Л. Микитюк
*аспірант кафедри управління
фінансово-економічної безпекою,
Університет економіки і права «КРОК»*

Роль менеджмента экономической безопасности субъектов хозяйствования при осуществлении лизинговых операций

В статье рассмотрены основы менеджмента экономической безопасности субъектов хозяйствования. Определена и обоснована его роль при осуществлении лизинговых операций.

Ключевые слова: экономическая безопасность, субъекты хозяйствования, лизинговые операции.

O.L. Mykytyuk
*PhD Student,
Financial and Economic Security Management Department,
“KROK” University*

Management Role of Business Entities Economic Security while Carrying out Leasing Operations

The article deals with management fundamentals of business entities economic security. Its role in carrying out leasing operations is defined and justified.

Keywords: economic security, business entities, management, leasing operations.

Постановка проблеми

Поняття «економічна безпека підприємства» має на увазі ефективне використання ресурсів, що забезпечує стабільне функціонування та сталий розвиток у майбутньому. Це передбачає здатність підприємства прогнозувати та запобігати негативному впливові зовнішнього середовища, здатність пристосовуватися до існуючих умов.

Економічну безпеку підприємства можна розглядати як практичне використання таких принципів сучасного менеджменту, як своєчасна реакція на зміни в зовнішньому середовищі, бачення підприємства, тобто чітке уявлення про те, яким воно повинно бути, а також одного з основних положень сучасної теорії управління – ситуаційного підходу до управління, яким визнається важливість швидкості й адекватності реакції, що забезпечують адаптацію підприємства до умов його існування.

Отже, економічну безпеку підприємства слід розглядати як еволюційний розвиток ситуаційного підходу до управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Донедавна проблема економічної безпеки були предметом розгляду в основному західних фахівців. Вітчизняні дослідники звернулися до них порівняно нещодавно, чим і пояснюється новизна категорія «економічна безпека» для української економіки.

Що стосується визначення терміна «економічна безпека підприємства», то спочатку його часто ототожнювали із захистом від різноманітних економічних злочинів (захист комерційної таємниці, шахрайство, крадіжки, промислове шпигунство). Однак це поняття значно ширше.

Трохи пізніше з'явився підхід до трактування поняття «економічна безпека підприємства», згідно з яким економічна безпека підприємства зумовлена впливом зовнішнього середовища, що в ринковій економіці весь час змінюється, ніколи не залишається стабільним, постійним чи незмінним. Саме з позицій впливу зовнішнього середовища, захисту підприємств від його негативного впливу й розглядали зміст категорії «економічна безпека підприємства» А. Шаваєв [16], Л. Бендіков [12], В. Іванов, В. Приков [16], В. Ярочкін [17], Л. Шваб [15], А. Могільний [2].

Згодом О. Соснін, П. Пригунов [11], Й. Петрович, А. Кіт, О. Семенів [4], З. Манів, І. Луцький [6], С. Покропивний [3], А. Калина [5], Є. Крихтін [12], Є. Олейников [8], О. Долженков, Ж. Жуковська, О. Головченко [9], І. Чумарін [14], О. Грунін [12], О. Бондаренко [1] визначили поняття «економічна безпека» як стан економіки, що забезпечує спроможність протистояння системи негативним впливам із зовнішнього середовища. У цьому зв'язку економічна безпека підприємства стала розглядатися набагато ширше – як можливість забезпечення його стійкості в різноманітних, у тому числі й у несприятливих умовах, що складаються в зовнішньому середовищі, незалежно від характеру його впливу на діяльність підприємства, масштабу й особливостей внутрішніх змін.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Проаналізувавши підходи до визначення сутності економічної безпеки підприємства, можна зробити висновок, що на сьогодні відсутня наукова теорія, яка давала б чітке уявлення про менеджмент економічної безпеки.

До цього часу не невизначено основну роль менеджменту економічної безпеки суб'єктів господарювання при здійсненні лізингових операцій.

Формування цілей статті

Метою статті є визначення ролі менеджменту економічної безпеки суб'єктів господарювання при здійсненні лізингових операцій.

Виклад основного матеріалу дослідження

Економічна безпека викликає все більшу зацікавленість підприємств, що стикаються з труднощами в процесі реалізації принципово нових підходів до

управління підприємствами, організації управління підприємством у ринкових умовах.

Вирішення актуальних для бізнесу завдань забезпечується раціональною і гнучкою взаємодією всіх елементів організації, що можливо завдяки створенню ефективної системи менеджменту.

Система менеджменту – сукупність взаємопов’язаних елементів управління організацією, що взаємодіють між собою і зовнішнім середовищем для досягнення поставлених цілей на основі оптимального використання трудових, матеріальних, фінансових та інших ресурсів [13, с. 8].

У вітчизняній практиці поряд із терміном «менеджмент» використовують термін «управління», хоча сфера застосування його дещо ширша. Термін «управління» вживають щодо управління технічними системами (автомобілем, верстатом тощо); управління соціальними процесами (через інститути громадянського суспільства); управління соціально-економічним розвитком країни (через систему її органів державного управління та місцевого самоврядування), управління господарською діяльністю організацій, що функціонують у системі ринкових відносин [13, с. 9].

Стосовно організації як соціотехнічної системи ці терміни часто використовують як синоніми. Різняться вони лише тим, що, говорячи про «менеджмент», мають на увазі виконання керівних дій професійним управлінцем – менеджером, який має спеціальну підготовку та необхідні знання для керування людьми.

Характерною особливістю сучасного менеджменту є тісний зв’язок із соціологією, психологією, конкретними емпіричними дослідженнями діяльності організації.

Оксфордський словник англійської мови дає такі тлумачення менеджменту [13, с. 9]:

- менеджмент – це спосіб і стиль співпраці з людьми (працівниками);
- менеджмент – це влада та мистецтво управління;
- менеджмент – це вміння та адміністративні навички організувати ефективну роботу апарату управління (служб працівників);
- менеджмент – це органи управління, адміністративні одиниці, служби та підрозділи.

У загальному розумінні менеджмент – це наука про найбільш раціональні системи організації та управління певними видами діяльності. Єдиної думки щодо визначення терміна «менеджмент» в економічній літературі не існує. Під менеджментом розуміють як систему управління фінансовими та організаційними сферами діяльності, так і управлінський персонал, що здійснює управління, тобто керівний склад організації [10, с. 5].

У всьому світі менеджмент розглядається як один із найважливіших чинників ефективної діяльності. В умовах жорсткої конкуренції, що супроводжує розвиток ринкової економіки, необхідно постійно вдосконалювати системи та форми управління, швидко опановувати нагромаджені в теорії та практиці знання, знаходити нові неординарні рішення в динамічній ситуації. Лише такий підхід до управління забезпечує виграш у конкурентному середовищі або принаймні нормальні умови розвитку організації.

Менеджмент – це поєднання надійних та ефективних систем управління всіма процесами та відносинами, які характеризують діяльність лізингової компанії. Під процесами та відносинами розуміють сукупність фінансових, економічних, організаційних і соціальних сфер.

Функціональна багатогранність менеджменту безпосередньо пов’язана з

особливостями його економічних, соціально-психологічних, правових, організаційно-технічних аспектів.

Економічні аспекти менеджменту реалізують в управлінні господарською діяльністю, під час якого координується використання необхідних для ефективного досягнення цілей матеріальних і трудових ресурсів.

Соціально-психологічні аспекти виявляються в діяльності певних осіб щодо спрямування зусиль усього персоналу організації на досягнення поставлених цілей і шляхом створення керівної структури, за допомогою якої реалізуються відносини між керівництвом і підлеглими. Особливості такої діяльності залежать від культури суспільства, традицій, цінностей і звичок людей.

Правові аспекти відображають структуру державних, політичних та економічних інститутів, здійснювану ними політику, законодавство, що регулює бізнес, трудові відносини, податкову політику тощо.

Організаційно-технічні аспекти передбачають раціональну оцінку ситуації та систематичний відбір цілей і завдань, послідовне розроблення стратегії вирішення цих завдань, упорядкування необхідних ресурсів, раціональне проектування, організацію, керівництво та контроль за діями щодо реалізації цілей, мотивування та винагородження людей.

У розглянутих аспектах виявляється зміст менеджменту як діяльності, спрямованої на певний об'єкт.

Варто зазначити, що менеджмент економічної безпеки підприємства при здійсненні лізингових операцій має певну специфіку, зумовлену характером та особливостями здійснення цих операцій. Специфіка лізингових операцій полягає в тому, що компанії працюють здебільшого із залученими кредитними коштами. Тому надійність окремої установи та системи в цілому розглядається як необхідна умова їхньої діяльності.

Проте компанії – це не благодійні організації, метою їх діяльності є одержання прибутків від здійснення лізингових операцій. Прибутковість виступає головним показником ефективності роботи будь-якої компанії, а рівень надійності визначається сукупним ризиком, на який наражається конкретна компанія в процесі своєї діяльності. Тож саме прибуток і ризик є основними індикаторами, за якими слід оцінювати рівень ефективності менеджменту.

З огляду на це, для утримання їх економічно безпечного стану важливу роль відіграє налагодження тісної та активної співпраці з компаніями-виробниками обладнання та техніки. Крім того, сучасні лізингові компанії часто створюються за ініціативи комерційних банків, тому певні операції щодо забезпечення їх роботи, наприклад, перевірку потенційних клієнтів на предмет їх платоспроможності та фінансової надійності, інформаційне та технологічне обслуговування може надавати служба безпеки банку. Отже, важливо не допустити конфлікту інтересів із комерційними банками, адже лізингові послуги часто називають ефективною альтернативою банківському кредиту.

Об'єктом управління виступає лізингова компанія разом з усіма аспектами лізингової діяльності у взаємозв'язку з політико-правовим і соціально-економічним середовищем.

Суб'єкт управління – це відповідальна особа чи група осіб, уповноважена приймати управлінські рішення та нести відповідальність за ефективне управління компанією. У лізинговій компанії суб'єктами управління є особи, що обіймають керівні посади (керівництво), команда менеджерів, які безпосередньо здійснюють процес управління. Усі суб'єкти управління часто об'єднують під однією назвою – менеджмент (керівний склад) компанії.

Менеджмент економічної безпеки базується на певних принципах і спрямований на виконання конкретних функцій за допомогою інструментарію для досягнення поставлених цілей. Менеджмент характеризується принципами, спільними для всіх сфер діяльності:

- спрямованість дій суб'єкта управління на досягнення конкретних цілей;
- єдність мети, результату та засобів його досягнення;
- комплексність процесу управління, який включає планування, аналіз, регулювання та контроль;
- єдність стратегічного, тактичного й оперативного планування для забезпечення безперервності відповідного процесу;
- контроль за прийнятими управлінськими рішеннями як найважливіший фактор їх реалізації;
- матеріальне та моральне стимулювання творчої активності, успіхів і досягнень всього колективу та кожного його члена зокрема;
- гнучкість організаційної структури управління, яка дає змогу вирішувати функціональні й управлінські завдання.

Згідно з класичною теорією управління виокремлюють такі основні функції менеджменту [10, с. 7]:

- планування;
- аналіз;
- організація;
- регулювання (керівництво, координація);
- мотивація;
- контроль.

Планування діяльності розглядається як центральна ланка всього процесу управління та головна функція менеджменту. Планування ґрунтується на результатах аналізу всієї сукупності чинників, що визначають умови функціонування компанії в поточному періоді та в майбутньому. Аналіз впливу чинників здійснюють, згрупувавши їх за середовищем виникнення на зовнішні та внутрішні. Результатом процесу планування має стати якісний план, на підставі якого здійснюватимуться інші функції менеджменту.

Організація – це процес установлення та підтримання зв'язків між окремими елементами системи. Під регулюванням розуміють оперативне управління, тобто прийняття поточних управлінських рішень, спрямованих на реалізацію планових завдань. Мотивація – це сукупність внутрішніх і зовнішніх рушійних сил, які спонукають до реалізації управлінських рішень, надають діяльності цілеспрямованого характеру, задають її форми та межі.

Функція контролю полягає в перевірці виконання прийнятих управлінських рішень і забезпечує безперервне здійснення процесу управління лізинговою компанією. Необхідною умовою ефективності контролюючої функції є доцільне та виправдане поєднання різних видів контролю [10, с. 8].

Інструментарій менеджменту економічної безпеки включає сукупність методів, прийомів, засобів та форм досягнення цілей і виконання завдань, поставлених перед суб'єктом господарювання.

Методи управління – це засоби впливу на об'єкт управління для досягнення певних цілей. Методи управління поділяють на економічні, адміністративні, соціально-психологічні, правові.

Вибір конкретних інструментів менеджменту економічної безпеки підприємства насамперед визначається тими цілями, які формуються у процесі управління. Цілі та завдання, яких прагне досягти компанія, зумовлюють фор-

мування стратегії, тактики та визначають ефективність менеджменту. Стратегічна мета діяльності не виключає існування множини інших цілей і завдань у різних сферах управління. Отже, перелік завдань, що постають перед менеджментом економічної безпеки та потребують ефективного вирішення, досить широкий.

Завдання менеджменту економічної безпеки суб'єкта господарювання:

- забезпечення прибуткової діяльності;
- наявність адекватних систем контролю за рівнем ризиків;
- створення ефективної організаційної структури компанії;
- організація роботи систем контролю, аудиту, безпеки, інформаційних та інших систем, що забезпечують життєдіяльність установи;
- забезпечення умов для здійснення сильного та послідовного управління компанією.

Однією з необхідних ознак добре керованої компанії є відповідність її діяльності нормативним вимогам органів нагляду за діяльністю та законодавству країни. Проте цього недостатньо. Якість менеджменту визначається сукупністю таких чинників, як стиль керівництва, методи подолання конкуренції, розмір і структура компанії, ефективність застосовуваних методів управління, лідерство і компетентність у визначенні політики, стратегії й управлінських функцій. Часто блискучі характеристики керівного складу вважаються ознаками чіткого, високоефективного управління. Наявність кваліфікованого керівництва хоч і є дуже важливим чинником, однак не повинен розглядатися як єдиний критерій для визначення якості управління.

Ефективність процесу управління залежить від здатності передбачати майбутнє, мислити на перспективу й пильно контролювати ризики. Визначальними є також якість підготовки та рівень професіоналізму, компетентності всього персоналу компанії. Крім того, успіх цієї справи неможливий без пріоритету загальнолюдських цінностей у системі цінностей лізингової компанії. Отже, більшість перелічених ознак не підлягають кількісному вимірюванню та належать до групи якісних характеристик менеджменту економічної безпеки.

Менеджмент нерідко розглядають як мистецтво, що не піддається точному визначенню, а втілюється на практиці, підпорядковуючись власним законам. Адже управлінські рішення часто базуються на інтуїції, сприйнятті й очікуванні змін параметрів ринку, передбаченні руху фінансових показників. Варто зауважити, оскільки лізингова діяльність тісно пов'язана зі станом фінансових ринків, а основною їх характеристикою є мінливість, то результат управління економічною безпекою лізингової компанії істотно залежить від уміння передбачати ці зміни і відповідно реагувати та координувати діяльність.

Отже, у процесі оцінки менеджменту економічної безпеки спочатку оцінюються загрози фінансовій безпеці, які мають політико-правовий характер і включають внутрішні негативні дії, зовнішні негативні дії, форс-мажорні обставини.

Під час оцінки поточного рівня забезпечення фінансової складової економічної безпеки суб'єкта господарювання аналізують:

- фінансову звітність і результати роботи (платоспроможність, фінансову незалежність, структуру й використання капіталу та прибутку);
- конкурентний стан на ринку (частку ринку, якою володіє суб'єкт господарювання, рівень застосовуваних технологій і менеджменту);
- ринок цінних паперів (підприємства-оператори та інвестори цінних паперів, курс акцій і лістинг).

Під час оцінки фінансової складової безпеки передусім звертають увагу на

зниження ліквідності, підвищення кредиторської та дебіторської заборгованості, зниження фінансової сталості.

Індикаторами фінансової складової безпеки суб'єкта господарювання є граничні значення таких показників: коефіцієнта покриття, коефіцієнта автономії, рівня фінансового лівериджу, коефіцієнта забезпеченості відсотків до сплати, рентабельності активів, рентабельності власного капіталу, середньозваженої вартості капіталу, показника розвитку компанії, показників диверсифікованості, темпів зростання прибутку, обсягу продажів, активів, співвідношення оборотності дебіторської та кредиторської заборгованості тощо.

Висновки

Сучасна фінансова діяльність належить до однієї з найперспективніших сфер економіки. Технічна революція, посилення конкурентної боротьби, стрімка інфляція, економічні кризи призвели до підвищення ризикованості лізингових операцій. На нинішньому етапі розвитку їх головне завдання полягає в пошуку реальних шляхів мінімізації ризиків і отримання достатніх прибутків для збереження коштів власників компаній, підтримання їх життєдіяльності. Успішне вирішення проблеми забезпечення економічної безпеки потребує використання багатьох методів, прийомів, способів, систем і розробки нових підходів до управління економічною безпекою суб'єктів господарювання, які об'єднані поняттям «менеджмент».

Підсумовуючи викладене варто зауважити, що в усьому світі як один із найважливіших чинників ефективної діяльності лізингових компаній розглядається менеджмент, що забезпечує в умовах жорсткої конкуренції, яка супроводжує розвиток ринкової економіки, постійне вдосконалення системи та форм управління економічною безпекою при здійсненні лізингових операцій, швидке опановування нагромаджених у теорії та практиці знань, знаходження нових неординарних рішень у динамічній ситуації. Отже, менеджмент економічної безпеки підприємства – це поєднання надійних та ефективних систем управління сукупністю фінансових, економічних, організаційних і соціальних сфер та відносин, що характеризують його діяльність.

Література

1. Бондаренко О. М. Показники, критерії та методи оцінки економічної безпеки авіакомпаній / О. М. Бондаренко // Наукові праці ОНАЗ : періодичний наук. зб. з радіотехніки і телекомунікацій, електроніки та економіки в галузі зв'язку. – Одеса, 2003. – С. 59-64.
2. Донець Л. І. Економічна безпека підприємства: навч. пос. / Л. І. Донець, Н. В. Ващенко. – К. : Центр навчальної літератури, 2008. – 240 с.
3. Економіка підприємства : [підручник / за заг. ред. С. Ф. Покропівного]. – 2-е вид., перероб. та доп. – К. : КНЕУ, 2005. – 528 с.
4. Економіка підприємства : підручник / [Петрович Й. М., Кіт А. Ф., Семенів О. М. та ін.] ; за заг. ред. Й. М. Петровича. – Львів : Новий Світ. – 2000, 2004. – 680 с.
5. Калина А. В. Економіка підприємства : навч. посіб. / А. В. Калина, А. А. Котвицький, О. З. Стожок. – К. : Знання України, 2007. – 324 с.
6. Манів З. О. Економіка підприємства : навч. посіб. / З. О. Манів, І. М. Луцький. – 2-е вид., перероб. – К. : Знання, 2006. – 580 с. – (Вища освіта XXI століття).
7. Мур Алек Руководство по безопасности бизнеса : [практ. пособие по управлению рисками] / Мур Алек, Хиарнден Кейт; пер. с англ. В. А. Егоров. – М. : Информ.-изд. дом «Филинь», 1998. – 328 с.
8. Основы экономической безопасности (Государство, регион, предприятие, личность) / [под ред. Е. А. Олейникова]. – М. : Бизнес-школа «Интел-синтез», 1997. – 278 с.
9. Долженков О. Ф. Особливості гарантування економічної безпеки підприємницької

діяльності в ринкових умовах : монографія / О. Ф. Долженков, Ж. О. Жуковська, О. М. Головченко ; за ред. О. Ф. Долженкова. – Одеса : ОЮІ ХНУВС, 2007. – 208 с.

10. *Примостко Л. О.* Фінансовий менеджмент у банку : підручник / Л. О. Примостко. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К. : КНЕУ, 2004. – 468 с.

11. *Соснин А. С.* Менеджмент безопасности предпринимательства : учебное пособие / А. С. Соснин, П. Я. Прыгунов. – К. : Изд-во Европ. ун-та, 2004. – 357 с.

12. Соціальна політика та економічна безпека / [Головінов О. М., Горожанкіна М. Є., Дмитриченко Л. І. та ін.] ; під заг. ред. С. І. Крихтіна. – Донецьк : Каштан, 2004. – 335 с.

13. *Стадник В. В.* Менеджмент : підручник / В. В. Стадник, М. А. Йохна. – 2-ге вид., доп. – К. : Академвидав, 2010. – 472 с.

14. Что такое кадровая безопасность компании? [Електронний ресурс] / И. Г. Кумарин // Кадры предприятия. – 2003. – № 2. – Режим доступу : <http://www.poteri.net/publikatsii/kadry-predpriyatiya-2-2003.htm>

15. *Шаваев А. Г.* Криминологическая безопасность негосударственных объектов экономики / А. Г. Шаваев. – М. : ИНФРА-М, 1995. – 126 с.

16. *Шваб Л. І.* Економіка підприємства : навчальний посібник / Л. І. Шваб. – Житомир : ЖДТУ, 2004. – 459 с.

17. *Ярочкин В. И.* Система безопасности фирмы / В. И. Ярочкин. – М. : Ось-89, 2003. – 352 с.

УДК 658.7: 664

О.І. Попов

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту
зовнішньоекономічної діяльності та логістики,
Університет економіки та права «КРОК»*

Аспекти формування стратегії розвитку логістики підприємств харчової промисловості та алгоритм її реалізації

Статтю присвячено дослідженню питань стратегії розвитку логістики підприємств харчової промисловості. Запропоновано алгоритм формування логістичної стратегії.

Ключові слова: логістика, стратегія, витрати, логістичний сервіс, алгоритм, підприємства харчової промисловості.

А.И. Попов

*кандидат экономических наук,
доцент кафедры менеджмента
внешнеэкономической деятельности и логистики,
Университет экономики и права «КРОК»*

Аспекты формирования стратегии развития логистики предприятий пищевой промышленности и алгоритм ее реализации

Статья посвящена исследованию вопросов стратегии развития логистики

предприятий пищевой промышленности. Предложен алгоритм формирования логистической стратегии.

Ключевые слова: логистика, стратегия, издержки, логистический сервис, алгоритм, предприятия пищевой промышленности.

O.I. Popov
PhD in Economics,
Associate Professor of Foreign Economic
Activity Management and Logistics Department,
«KROK» University

Aspects of Formation of Food Industry Enterprises Logistics Development Strategy and its Implementation Algorithm

The article is dedicated to the research of the food industry enterprises logistics development strategy questions. The algorithm of logistics strategy design was proposed.

Keywords: logistics, strategy, expenses, logistics service, algorithm, food industry enterprises.

Постановка проблеми

Збільшення обсягів виробництва та збуту продукції агропромислового комплексу, розширення географії експорту продуктів харчування вимагають від керівників вітчизняних підприємств харчової промисловості постійної уваги до підвищення ефективності логістичної діяльності, основоположною базою якої є її стратегія розвитку. Своєчасно та правильно обраний довгостроковий напрям розвитку логістики, форми та засоби її реалізації є найважливішими інструментами оптимізації ресурсів і зменшення собівартості продукції, підвищення якості логістичного сервісу, підвищення лояльності клієнтів і конкурентоспроможності підприємств.

У зв'язку з викладеним, виникає необхідність: досліджувати вплив стратегій логістики на господарську діяльність підприємств харчової промисловості, а також уточнити використання різних стратегій логістики для підприємств цієї галузі, запропонувати алгоритм формування стратегії розвитку логістики підприємств харчової промисловості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Теоретико-методологічним та практичним питанням формування корпоративних і логістичних стратегій присвячено роботи багатьох вітчизняних і зарубіжних учених А.М. Афоніна [15], Д. Бауерсокса [7], Дж. Гатторни [3], Д. Клосса [7], Є.В. Крикавського [4], Д.М. Ламберта [14], С. Левіцкі [2], А.М. Петрової [15], М. Портера [1], В.І. Сергєєва [6], Дж.Р. Стока [14], А. Харрісона [5], Ремко Ван Хоука [5], Ю.Н. Царегородцева [15] та інших.

Як відзначає М. Портер, «стратегія спрямована на те, щоб добитися стійкої та вигідної позиції, що дозволяє компанії протистояти натиску тих сил, що визначають конкурентну боротьбу в галузі» [1, с. 25]. Дослідник С. Левіцкі підкреслює, що «стратегія – це документ чи набір концепцій, що формує для організації план на майбутнє та має бути спеціально розроблений з урахуванням її особливості та унікальної історії, обставин і можливостей» [2, с. 4]. На думку Д. Гатторни важливо засвоїти: «щоб логістичні стратегії були ефективними, вони

мають бути узгоджені з цілями та завданнями корпорацій або бізнес-одиниць» [3, с. 31].

На думку Є.В. Крикавського, «метою стратегічних логістичних рішень підприємства традиційно є зниження загальних витрат і підвищення рівня обслуговування клієнта завдяки: мінімізації змінних затрат, пов'язаних із переміщенням і складуванням логістичних продуктів; скорочення циклу обороту капіталу, інвестованого в запаси; швидкому зростанню доходів від підвищення рівня обслуговування клієнта порівняно із менш інтенсивним зростанням логістичних витрат» [4, с. 212].

Дослідники А. Харрісон і Р. Ван Хоук пропонують урахувати, що «існує п'ять головних ознак стратегії логістики: Період часу: скоріше відноситься до тривалої перспективи, ніж короткотерміновий; Модель рішень: усі рішення узгоджуються між собою у будь-який момент часу; Дія: зміни носять скоріше масштабний характер, ніж обмежений; Концентрація зусиль: всю увагу спрямовано на конкретні, визначені можливості замість того, щоб розосереджувати зусилля; Всебічний характер: всі процеси в ланцюгу логістики скоординовані» [5, с. 27].

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Відаючи належне важливості проведених досліджень вітчизняних і зарубіжних учених, об'єктивно слід відмітити спільний недолік робіт, присвячених розробленню стратегій розвитку логістики підприємств, який полягає у відсутності науково-практичних аспектів формування стратегії розвитку логістики з урахуванням галузевої специфіки харчової промисловості.

Формулювання цілей статті

Метою статті є дослідження загальних ознак і систем угруповання логістичних стратегій, їх логіки формування та алгоритму реалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження

У результаті бібліографічного аналізу фахових джерел щодо науково-практичних аспектів формування стратегії розвитку логістики підприємств встановлено, що погляди різних авторів відносно формування стратегії розвитку логістики підприємств суттєво відрізняються.

Так В.І. Сергєєв вважає, що «логістична стратегія – це довготерміновий, якісний визначений напрямок розвитку логістики, що стосується форм і засобів її реалізації на фірмі, міжфункціональної та міжорганізаційної координації та інтеграції, сформульований вищим менеджментом компанії у відповідності до корпоративних цілей» [6, с. 95]. Логістична стратегія, як і стратегії інших функціональних підрозділів (маркетингу, закупівель, виробництва, збуту тощо) покликана виконувати корпоративні місію та стратегію підприємства.

Учені Д. Бауерсокс і Д. Клосс виділяють такі базові стратегії логістики: «мінімізація загальних витрат, максимізація рівня сервісу, максимізація прибутку, максимізація конкурентних переваг, мінімізація активів, що використовуються» [7, с. 465]. До вищезазначених стратегій В.І. Сергєєв додає стратегію логістичного аутсорсингу [6, с. 96]. Дослідник Є.В. Крикавський звертає увагу на те, що «типи логістичних стратегій, що можна диференціювати щодо вирішення базових логістичних проблем: стратегія консолідації (транспорту, складів, запасів); стратегія зменшення, тобто ліквідації запасів; стратегія скорочення циклу; стратегія диференціації обслуговування клієнта; стратегія кооперації у відносинах «постачальник – споживач»; стратегія логістичних інновацій» [4, с. 207-208].

На першому етапі дослідження слід уточнити видову класифікацію логістич-

них стратегій. Підприємства харчової промисловості використовують різні типи логістичних стратегій або їх поєднання, залежно від специфіки бізнесу підприємств. Високі витрати на сировину, жорстка конкуренція і необхідність регулярних доставок готової продукції гуртовим і роздрібним клієнтам по всій території України зумовлюють використання в харчовій промисловості стратегії «Мінімізації загальних логістичних витрат». Хлібокомбінати, реалізуючи продукцію з дуже коротким терміном придатності, піклуються не тільки про мінімізацію загальних логістичних витрат, а й про максимізацію рівня логістичного сервісу, застосовуючи відповідну стратегію.

Однією з основних проблем логістики харчової промисловості України є недостатній розвиток логістичної інфраструктури і, як наслідок, «відставання логістичних можливостей від обсягів врожаїв» [8, с. 58]. Недостатнє покриття території країни, незадовільний стан та низька пропускна здатність автомобільних доріг, брак спеціалізованих залізничних вагонів, сучасних розподільчих центрів у регіонах, складів-холодильників, овочесховищ тощо призводять до високих транспортних, складських витрат і значних втрат сировини.

Міжнародні експерти також відмічають низьку якість транспортних і інформаційних технологій вітчизняної логістичної інфраструктури. «В рейтингу логістичної ефективності Всесвітнього банку Україна у 2012 році посіла 66 місце серед 155 країн, набравши 2,85 бали. Відносно рейтингу за 2010 рік Україна піднялася одразу на 36 позицій, але для того, щоб наблизитись до п'ятірки лідерів рейтингу – Сінгапуру (4,13 балів), Гонконгу (4,12 балів), Фінляндії (4,05 бали), Німеччини (4,03 бали) та Нідерландів (4,02 бали)» [9] – належить залучити значні інвестиції. Стратегічні рішення з реалізації проектів щодо розвитку логістичної інфраструктури вимагають залучення значних ресурсів, як держави, так і комерційних структур і займають значні проміжки часу.

Вітчизняні агрохолдинги та провідні підприємства харчової промисловості, формуючи операційну модель вертикальної інтеграції, вкладають значні ресурси у власну логістику, що дає змогу нам говорити про використання ними стратегії «Створення власної логістичної інфраструктури», що дозволяє підвищити рівень керованості та надійності ланцюгів поставок, підтримувати високий рівень логістичного сервісу при одночасному скороченні загальних логістичних витрат.

Широко відомий приклад створення власної логістичної системи компанією «НІБУЛОН», сформованої «з метою зменшення залежності від зовнішніх факторів, зниження рівня ризиків у господарській діяльності. Закуплено власний вантажний автопарк, збудовано 13 елеваторних комплексів та перевантажувальних терміналів у різних регіонах України, сформовано власний водний вантажний флот компанії, що налічує 28 несамохідних суден та 7 буксирів» [10]. Використання найдешевшого виду перевезень – річкової логістики дає змогу компанії «НІБУЛОН» суттєво скоротити свої транспортні витрати.

Активно розвивають власну логістику й провідні кондитерські компанії. Наприклад, «для покращення умов зберігання сировини та готової продукції, для оптимізації поставок продукції та мінімізації затримок продукції на складі – Кондитерська Корпорація ROSHEN – ввела в експлуатацію власний логістичний центр» [11]. Важливими стратегічними кроками розвитку логістики Групи «КОНТІ» стало спорудження «найбільшого в кондитерській галузі автоматизованого логістичного центру в Макіївці та Курського логістичного комплексу, найбільшого в Центрально-Чорноземному районі Російської Федерації» [12].

Варто відмітити той факт, що останніми роками держава більш активно підтримує розвиток логістичної інфраструктури АПК і харчової промисловості, одним із пріоритетів якої є будівництво сучасних і високотехнологічних овочесховищ. «Якщо у 2010 році в наявності були овочесховища загальною ємністю 766 тисяч тон, то в 2011-2012 роках споруджено 104 овочесховища загальною потужністю зберігання 492 тисячі тон. А відповідно до Державної програми активізації розвитку економіки на 2013-2014 роки, заплановано побудувати ще 16 потужних холодильників ємністю 140 тисяч тон для зберігання плодово-ягідної продукції та винограду», – відзначав Міністр аграрної політики та продовольства Микола Присяжнюк» [13]. Однак, належить ще багато зробити для формування та розвитку логістичної інфраструктури логістики вітчизняної харчової промисловості.

На другому етапі було розглянуто логіку формування логістичної стратегії. Відомі зарубіжні дослідники Дж.Р. Сток і Д.М. Ламберт [14, с. 651] пропонують керівникам підрозділів при формуванні стратегії логістики отримати відповіді на такі запитання:

1. Якими є вимоги до обслуговування кожного споживчого сегменту? Необхідно провести сегментацію наявних клієнтів підприємства харчової промисловості з визначенням порогових рівнів логістичного сервісу й очікуваних витрат, які підприємство готове запропонувати тій чи іншій групі споживачів.

2. Як можна досягти інтеграції різних учасників ланцюгів поставок на операційному рівні? З'ясування цього питання варто провести у двох площинах: вертикальна (характерна для агрохолдингів) і горизонтальна (більше відноситься до підприємств харчової промисловості) інтеграції.

3. За якої структури ланцюгів поставок витрати виявляються мінімальними (з урахуванням забезпечення конкурентного рівня логістичного сервісу?). Визначається, які структури ланцюгів поставок використовує підприємство харчової промисловості. Наприклад, на підприємствах, що використовують вітчизняну сировину рослинного походження, набули поширення операційні моделі виробничо-сировинних кластерів, що дають змогу підвищити надійність і ритмічність поставок сировини, суттєво скоротивши при цьому час доставки та транспортні витрати.

4. Які технології вантажопереробки/зберігання продукції більшою мірою допомагають досягти цілей обслуговування споживачів, забезпечуючи водночас оптимальний рівень інвестицій у складські споруди та обладнання? Необхідно визначити, наскільки наявні складські потужності підприємства та використовувані технології вантажопереробки будуть відповідати завданням майбутньої стратегії логістики.

5. Чи є можливість скоротити витрати на транспортування як у короткостроковому, так і в довгостроковому плані? Підприємствам харчової промисловості слід активніше використовувати комп'ютерні програми з підвищення ефективності управління транспортом, GPS-навігатори тощо.

6. Чи можуть теперішні процедури управління запасами забезпечувати задоволення більш жорстких вимог до обслуговування споживачів? Ураховуючи той факт, що значна питома вага в структурі собівартості продукції харчової промисловості (до 80-90%) припадає на сировину, підприємствам харчової промисловості слід приділяти більше уваги моделям управління та інструментам оптимізації виробничих запасів.

7. Які інформаційні технології необхідні для забезпечення максимальної ефективності логістичних операцій? З'ясовується, яка корпоративна комп'ютерна

програма використовується на підприємстві. Чи може вона забезпечити інформаційний супровід стратегічному розвитку логістики?

8. Як слід організувати ресурси, щоб домогтися найкращого обслуговування, досягнення операційних цілей? Наскільки рівень компетенції керівництва логістичними підрозділами підприємства дасть змогу організувати виконання майбутніх стратегічних завдань?

Основним пріоритетом при розробленні логістичної стратегії є високий рівень логістичного обслуговування споживачів (рис.).

Також слід звернути першочергову увагу на формування логістичної мережі з оптимальним розташуванням сировинних зон, виробничих потужностей і збутових підрозділів підприємств. Найважливішим стратегічним питанням для підприємств харчової промисловості є створення ефективної системи з управління запасами сировини та готової продукції.

При розробленні логістичних стратегій підприємствам харчової промисловості слід приділити особливу увагу виробничій підсистемі, яка покликана вирішувати такі завдання:

«1. Підвищення надійності систем оперативного і стратегічного управління економічними потоками між підприємствами.

2. Підвищення рівня керованості потокових процесів на виробництві.

3. Оптимізація сукупних логістичних витрат в розрізі структури потокового процесу і стадій логістичного циклу.

4. Забезпечення високого рівня стабільності і надійності логістичних каналів.

5. Раціоналізація схем розташування транспортно-складських комплексів підприємства, збільшення номенклатури внутрішньовиробничих транспортних послуг і підвищення якості транспортно-складського забезпечення підрозділів підприємства.

6. Забезпечення високого ступеня адекватності інформаційного потоку мате-

Рис. Вісім ключових складових логістичної стратегії підприємств харчової промисловості
Джерело: доопрацьовано автором на основі [14, с. 652]

ріальному потоку як за напрямком руху і своєчасністю надання даних, так і за повнотою і точністю відображення параметрів останнього» [15, с. 12].

У межах розроблюваних стратегій, підприємства харчової промисловості приймають рішення про використання концепцій «Ощадливого виробництва», «Точно-під-час», «Загального управління якістю» тощо, упроваджують різноманітні системи з управління ресурсами підприємства та їх логістичні модулі.

На заключному етапі дослідження, узагальнюючи дослідження вчених [2; 4; 6; 7; 14], ми пропонуємо такий алгоритм формування стратегії логістики підприємств харчової промисловості, що складається з трьох етапів:

1. Прийняття корпоративної бізнес-стратегії підприємства з визначенням показників вимірювання її виконання.
2. Розроблення логістичної стратегії.
 - 2.1. Визначення напрямів і функціональних сфер розвитку логістики, скерованих на виконання стратегії підприємства.
 - 2.2. Формування набору стратегій логістики, що відповідає галузі харчової промисловості, розміру підприємства тощо.
 - 2.3. Визначення показників вимірювання виконання стратегій логістики.
 - 2.4. Проведення SWOT-аналізу реалізації логістичних стратегій. З'ясування сильних і слабких сторін підприємства, необхідності залучення додаткових ресурсів тощо. Визначення зовнішніх можливостей і загроз, наприклад, зміна ринкової кон'юнктури, стратегій провідних конкурентів, посилення правил і підходів державного регулювання тощо.
 - 2.5. Проведення аудиту та реінжинірингу логістичної системи (за необхідності).
 - 2.6. Координація логістичної стратегії зі стратегіями маркетингу, постачання, виробництва, збуту тощо.
 - 2.7. Розроблення планів заходів функціональних підрозділів служби логістики підприємства (закупівлі, міжнародна, складська і транспортна логістика тощо), спрямованих на виконання стратегії логістики.
 - 2.8. Визначення показників вимірювання виконання планів заходів функціональних підрозділів служби логістики.
 - 2.9. Розроблення системи мотивації, спрямованої на виконання стратегії логістики.
3. Упровадження стратегії логістики.
 - 3.1. Створення системи моніторингу і контролю.

За підсумками моніторингу, підприємства харчової промисловості коригують стратегію логістики, повертаючись до різних заходів другого етапу алгоритму.

Висновки

Своєчасно і правильно обрана стратегія розвитку логістики є найважливішим інструментом оптимізації ресурсів, зменшення собівартості продукції, підвищення якості логістичного сервісу, підвищення лояльності клієнтів, покращення фінансових показників і конкурентоспроможності підприємств харчової промисловості в довгостроковій перспективі.

Виділяють такі типи стратегії логістики: мінімізація загальних витрат, максимізація рівня сервісу, максимізація прибутку, максимізація конкурентних переваг, мінімізація використання активів та логістичного аутсорсингу. Залежно від галузевої приналежності, розмірів підприємства та корпоративної бізнес-стратегії керівництво логістичних підрозділів підприємств харчо-

вої промисловості використовує поєднання різних базових логістичних стратегій. Для агрохолдингів і провідних підприємств харчової промисловості запропоновано стратегію «Створення власної логістичної інфраструктури», що дасть змогу підвищити рівень керованості, надійності та якості сервісу ланцюгів поставок, при одночасному скороченні загальних логістичних витрат. Запропоновані логіка й алгоритм формування стратегії розвитку логістики підприємств харчової промисловості складається з трьох етапів. Для формування та розвитку логістичної інфраструктури харчової промисловості рекомендовано використовувати механізми державно-приватного партнера. У якості подальших перспектив досліджень слід приділити увагу формуванню та впровадженню стратегій розвитку логістики підприємствами різних галузей харчової промисловості.

Література

1. Майкл Портер Конкурентное преимущество : Как достичь высокого результата и обеспечить его устойчивость / Майкл Портер ; [пер. с англ. Е. Калининой]. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2005. – 715 с.
2. Сирил Левицки Как разработать стратегию : Практические рекомендации по созданию реально работающей стратегии / Сирил Левицки ; [пер. с англ. В.О. Шагояна]. – Д. : Баланс-Клуб, 2003. – 328 с.
3. Управление цепями поставок: Справочник издательства Gower / [Стефан Ф. Далл, Минг Танг, Джеффри Томас и др.]; под. ред. Дж. Гатторны ; [пер. с англ., 5-е изд.]. – М. : ИНФРА-М, 2008. – 670 с.
4. Євген Крикавський Логістика. Основи теорії / Євген Крикавський. підручник 2-е вид. – Л. : Інтелект-Захід, 2006. – 456 с.
5. Харрисон А. Управление логистикой : Разработка стратегий логистических операций / А. Харрисон, Р. Ван Хоук. – Д. : Баланс Бизнес Букс, 2007. – 368 с.
6. Корпоративная логистика. 300 ответов на вопросы профессионалов / [Белов Л.Б., Дыбская В.В., Иванов В.В. и др.]; под ред. В.И. Сергеева. – М. : ИНФРА-М, 2006. – 976 с.
7. Бауэрсокс Доналд Дж. Логистика : интегрированная цепь поставок / Доналд Дж. Бауэрсокс, Дейвид Дж. Клосс ; [пер. с англ. Н.Н. Барышниковой, Б.С. Пинскера]. – М. : ЗАО Олимп-Бизнес, 2001. – 640 с.
8. ТОП-100. Рейтинг лучших компаний Украины. – К. : Экономика, 2013, № 4. – 130 с.
9. ЦТС : Украина стала лучшей в СНГ по логистической эффективности, 18 мая 2012 г. // Сайт Центра транспортных стратегий [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://cfts.org.ua/news/44559>
10. Сайт компанії «НІБУЛОН» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nibulon.com/data/pro-kompaniyu/napryamki-diyalnosti/upravlinnya-logistikoyu.html>
11. Сайт кондитерської корпорації «ROSHEN» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.roshen.com/ua/about/logistics/>
12. Сайт компанії «КОНТИ» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.konti.com/ru/about/history>
13. В Украине построят 16 холодильников для хранения 140 тысяч тонн плодоовощной продукции, 6 марта 2013 г. // Сайт транспортного портала TRANS-PORT / [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.trans-port.com.ua/index.php?newsid=45206>
14. Сток Джеймс Р. Стратегическое управление логистикой / Джеймс Р. Сток, Д.М. Ламберт ; [пер. с 4-го англ. изд. В.Н. Егорова]. – М. : ИНФРА-М, 2005. – 797 с.
15. Афонин А.М. Промышленная логистика : учебное пособие / А.М. Афонин, Ю.Н. Царегородцев, А.М. Петрова. – М. : ФОРУМ, 2009. – 304 с.

УДК 504.063

О.І. Шапоренко
*доктор наук з державного управління,
професор кафедри менеджменту
зовнішньоекономічної діяльності та логістики,
Університет економіки та права «КРОК»*

Економіко-екологічні ризики: визначення, оцінка, менеджмент і принципи

У статті запропоновано визначення економіко-екологічного ризику та обґрунтовано оцінку ризику при ухваленні екологічного рішення; визначено місце і роль менеджменту ризику в прийнятті екологічного рішення; розроблено принципи екологічного ризику.

Ключові слова: економіко-екологічні ризики, оцінка ризику, екологічне рішення, стратегія менеджменту ризику, принципи екологічного ризику.

О.И. Шапоренко
*доктор наук по государственному управлению,
профессор кафедры менеджмента
внешнеэкономической деятельности и логистики,
Университет экономики и права «КРОК»*

Экономико-экологические риски: определение, оценка, менеджмент и принципы

В статье предложено определение экономико-экологического риска и обоснована оценка риска при принятии экологического решения, определены место и роль менеджмента риска в принятии экологического решения; разработаны принципы экологического риска.

Ключевые слова: экономико-экологические риски, оценка риска, экологическое решение, стратегия менеджмента риска, принципы экологического риска.

O.I. Shaporenko
*PhD in Public Administration,
Professor of Foreign Economic Activity
Management and Logistics Department
«KROK» University*

Economic and Environmental Risks: Definition, Assessment, Management and Principles

In the article the definition of the economic and environmental risk was suggested, risk assessment in environmental decision-making was proved, the place and the role of risk management in environmental decision-making were defined, the principles of ecological risk were developed.

Keywords: Economic and environmental risks, risk assessment, ecological solution, risk management strategy, the principles of ecological risk

Постановка проблеми

Зростання екологічного навантаження на довкілля та, відповідно, екологічної небезпеки почалося з початку 1970-х років. Воно призвело до нинішніх колосальних негативних наслідків, які порівнюються у вартісному вираженні з національним доходом. Це спонукало вчених розвинути нові напрями дослідження, пов'язані як з оцінкою негативних наслідків забруднення, так і з розробленням механізмів, спрямованих на його зменшення і компенсацію. У літературі з'являється новий термін «економіко-екологічний ризик», який наповнюється більш ємним змістом. Під економіко-екологічним чи екологічним ризиком розуміється ланцюг економічних і екологічних взаємозв'язків: економіка → екологія → економіка.

За визначенням Т.П. Галушкіної, економіко-екологічний ризик – це «небезпека того, що суб'єкт господарської діяльності зазнає втрат (збитків) внаслідок екологічних порушень, викликаних цією діяльністю при несприятливому збігові обставин, прорахунках та інших факторах техногенного, природного, соціального, економічного і політичного характеру» [1]. Центром цього визначення, тобто потерпілим, виступає суб'єкт господарської діяльності, однак він є також основним носієм потенційної небезпеки. Проте більш справедливо було б вважати потерпілим не лише суб'єкта, чия діяльність спричиняє шкоду внаслідок екологічних конфліктів, а й усе суспільство – окремі фірми, домогосподарства, включаючи всі аспекти громадського життя – майно, здоров'я, тривалість життя населення тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

На думку таких учених, як Л.Ф. Кожушко, П.М. Скрипчук [2], В.О. Лук'яніхін, М.М. Петрушенко [3], Н.В. Пахомова, А. Ендрес, К. Ріхтер [4], найбільш важливими показниками екологічного ризику є ймовірність шкідливих чинників та ймовірність наслідків подій (екологічної кризи – локальної чи глобальної, і пов'язаних із нею збитків). При цьому шкідливі фактори розподіляються на більш-менш важливі за ступенем їх впливу. Кожному з них привласнюється своя питома вага та визначається ступінь ймовірності прояву – коефіцієнт ризику для даного чинника.

Учені Т.П. Галушкіна, С.К. Харичков [5], В.М. Шмандій, І.О. Солошич [6], М.І. Шаповал [7] зазначають, що існують також і безаварійні ситуації, які можуть призвести до екологічної шкоди. Ймовірність такої шкоди визначається як ймовірність наслідків, що виникають у разі такого впливу. Це положення має особливе місце в системі екологічного управління, оскільки необхідно керувати не тільки ситуацією, пов'язаною з катастрофічним викидом забруднюючих речовин, який спричинив негайну реакцію екосистем, а й урахувати уповільнену небезпеку, яка найбільш яскраво виявляється на смітниках відходів. Накопичення утилізованих продуктів під впливом різних факторів – нагромадження, синергійного ефекту, включаючи процеси окиснення тощо, може істотно руйнувати якість довкілля.

Аналіз наукових праць, перелічених авторів, свідчить, що опрацювання проблем економічної безпеки є актуальним і потребує подальших досліджень.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

У теорії та практиці еколого-економічної безпеки існують різні проблеми та шляхи їх вирішення. На сьогодні потребують більш детального вивчення такі питання, як визначення й оцінка ризику при ухваленні екологічного рішення,

менеджмент ризику щодо прийняття екологічного рішення та принципи екологічного ризик-менеджменту.

Формулювання цілей статті

Метою статті є розроблення визначення поняття «економіко-екологічний ризик» та обґрунтування оцінки ризику при ухваленні екологічного рішення; визначення місця та ролі менеджменту ризику в прийнятті екологічного рішення.

Виклад основного матеріалу дослідження

Якщо екологічний ризик – імовірність ушкодження довкілля (внаслідок викидів тощо), яка призводить до імовірності виникнення екологічної небезпеки, то екологічна небезпека є джерелом екологічних руйнувань. Одним із найбільш важливих моментів ухвалення екологічного рішення є визначення класу екологічного ризику, зумовленого шкідливими викидами, токсичними речовинами тощо. Відзначимо, що поширення екологічного ризику залежить від двох елементів – самої небезпеки та конструктивності реакції на неї. Небезпекою є, наприклад, джерело шкідливого впливу отруйних викидів токсичних хімікатів. Відповідна реакція певних організацій повинна спрямовуватися на простеження впливу джерела ризику на населення. Таким чином, небезпека та реакція на неї визначають ступінь екологічного ризику – кожен із цих чинників може незалежно вплинути на результат. Так, порівняно невелика небезпека може стосуватися значної частини населення; інша ж може бути надзвичайно великою, але ризик для населення буде малим, оскільки джерело забруднення достатньо віддалене від людей.

Отже, аналіз ризику є основою для ухвалення екологічного рішення. Тому керівники повинні віднаходити методи оцінки відповідних дій стосовно екологічного ризику. Ці взаємозалежні методи повинні бути спрямовані як на оцінку ризику, так і на менеджмент ризику.

Оцінка ризику – це якісна і кількісна оцінка ризику присутності або використання забруднювачів, яка спрямована на визначення ризику для здоров'я або довкілля. На практиці оцінка екологічного ризику проводиться вченими, які збирають, аналізують і пояснюють дані про заподіяне забруднення. Так, Управління з охорони довкілля (EPA) використовує модель цього процесу, створену Національною академією наук США у 1983 році. Модель розглядає оцінку ризику як серію з чотирьох стадій або «полів аналізу»: визначення небезпеки, аналіз «доза-реакція», аналіз впливу та характеристика ризику [4].

Перша стадія оцінки ризику відома як визначення небезпеки. На цій стадії вчені аналізують дані для з'ясування того, чи існує причинно-наслідковий зв'язок між певними речовинами і шкідливим впливом на здоров'я людини та довкілля. Тобто, представники науки узгоджено визначають наявність причинного зв'язку між екологічними феноменами та певними негативними факторами і встановлюють, чи є другі ефектами перших.

Екологічні феномени – це будь-які зміни в природному середовищі, наприклад, загибель врожаю, засмічення ґрунту, загибель риби. Відповідно до суспільної політики, вони вважаються другорядними стосовно впливу на здоров'я людей. Згодом людське здоров'я піддається впливу, якщо погіршується загальна екологічна обстановка. Так, скажімо, руйнування ґрунту і загибель врожаю неодмінно призведуть до погіршення загальної екології, економічної продуктивності, стану здоров'я людей і якості життя.

Першорядною метою екологічної політики України є зменшення ризику для людського здоров'я [2]. Проте на сьогодні існує позиція, що держава не приді-

ляє достатньо уваги екологічному ризику. Люди є взаємозалежною частиною екосистеми, і досвід минулих років показав, що зміни одного елементу системи завжди відбиваються на інших іноді вкрай несподіваним чином. Національні зусилля, спрямовані на з'ясування відносного екологічного ризику повинні перш за все прослідкувати життєво важливий взаємозв'язок між людським життям і природними екосистемами.

При оцінці екологічного ризику насамперед необхідно визначити мету такої оцінки, ступінь і джерело ризику. Як правило, метою є формулювання концептуальної моделі, що визначатиме, які саме екологічні ресурси потрібно охороняти, а також збір даних, необхідних для подальших аналітичних методів. Далі, у ході безпосереднього аналізу ступеня екологічного забруднення, ушкодження певного ресурсу та зв'язку його із забруднювачем, визначаються причинно-наслідкові зв'язки і ступінь завданої шкоди. На заключному етапі подається характеристика ризику, оцінюється можлива шкода і збитки, пов'язані з забрудненням.

Для віднайдення фактів, необхідних для визначення небезпеки для екологічного здоров'я, існує три наукові методи: зв'язок із конкретними випадками, біо-аналіз та епідеміологія.

Якщо певна хімічна речовина була визначена як загроза, науковці повинні дослідити її потенціал шляхом визначення кількості та якості екологічних і людських реакцій на вплив цієї речовини. Цей елемент оцінки ризику має назву «доза – реакція». Використовуючи дані, зібрані на стадії визначення небезпеки, на цьому етапі робота полягає в подальшому дослідженні виявлених екологічних забруднювачів. Важливий аспект цього аналізу – з'ясувати, чи існує певний рівень впливу шкідливої речовини, який може бути названий як «умовно безпечний». Формально вчені називають його критичним рівнем впливу, на який немає науково підтвердженої реакції.

Щоб визначити зв'язок «доза – реакція», дослідники спочатку проводять два види екстраполяції даних, отриманих при визначенні небезпеки:

- екстраполяція великих доз до невеликих з метою підтвердження впливу від високих доз речовини – здійснюється в лабораторії чи інших експериментальних (контрольованих) умовах;
- екстраполяція від лабораторії до природи – щоб зробити висновок, як результати, що спостерігаються в лабораторії, будуть змінюватися під впливом природних умов (а також підтвердити чи спростувати висновки щодо збігу людської реакції та реакції лабораторних тварин).

Потім дослідник визначає загальну функціональну форму очікуваної взаємодії збудника і реакції та використовує статистичну модель, щоб визначити її кількісні параметри.

Наукові результати, отримані при визначенні небезпеки та аналізі «دوزи – реакції», забезпечують загальну інформацію щодо ризику екологічної небезпеки. Ця інформація використовується для визначення ризику впливу на населення у специфічному контексті. EPA створила базу даних низки екологічних небезпек і їх «доза – реакцію» для використання дослідниками та суспільством. Відносно IRIS – інтегрованої інформаційної системи ризику, ця база даних ефективно полегшує та вдосконалює оцінку ризику [4].

Процес, за допомогою якого відбувається узагальнення даних аналізу «доза – реакція» стосовно специфічних умов населення, називається аналізом впливу. Він характеризує:

- джерела екологічної небезпеки;
- рівень концентрації;

напрямок поширення впливу;

будь-яку сприйнятливість групи населення.

Заключна стадія оцінки ризику має назву «характеристика ризику», яка є, власне, метою всього процесу оцінки. Характеристика ризику являє собою повне наведення і змалювання форми та розмірів очікуваного ризику, які сліду-ють з оцінки двох його компонентів – визначеного ризику та реакції на нього. Характеристика ризику здійснюється шляхом співставлення результатів попередніх стадій, опис включає якісну та кількісну оцінку ризику.

Кількісний компонент визначає значимість ризику, забезпечує спосіб порів-няння одного ризику з іншим. Ризик може бути чисельно виміряний як імовір-ність певної події у визначений проміжок часу. Деякі види імовірності базують-ся на так званих зареєстрованих ризиках, визначених на підставі фактичних да-них. Розміри зареєстрованого ризику встановлюються підрахунком питомої ваги жертв у загальній кількості людей, які підпадали під небезпеку. Наприклад, за-реєстрований ризик смертей за рік при водінні автомобіля дорівнює 24 із 100000 або 0,024%. Імовірність передчасної смерті від машин становить 0,005% або 5 осіб на 100000 населення

Інші можливі способи вимірювання базуються не на фактичних даних, а на висновках, отриманих за допомогою біоаналізу тваринних та епідеміологічних досліджень – так підраховується, скажімо, канцерогенний ризик, пов'язаний із хімічним впливом. Наприклад, ризик захворювання на рак при питті хлорованої води 0,0008% – на термін 1 року. Також може бути підрахований екологічний ризик, що не загрожує життю людини (неканцерогенні речовини тощо) [4].

Якісний компонент дає докладну характеристику небезпеки, оцінку реакції групи населення. Він визначається шляхом наукового і статистичного аналізу отриманих даних, попередніх висновків. При цьому вказуються: позиції різних наукових джерел, можливість помилки в обчисленнях, розбіжності в даних.

Отримана на цьому етапі інформація характеризує імовірність результатів і спрямовує подальше дослідження. При цьому важливо усвідомлювати, що оцін-ка ризику не є постійною, вона може розглядатися як частина динамічного про-цесу. Оцінка змінюється у міру надходження нової інформації, при застосуванні кращих аналітичних методів.

Менеджмент ризику полягає в оцінці ризику та забезпеченні відповідних дій. Як було зазначено вище, метою оцінки ризику є визначення ступеня його загро-зи, на яку менеджмент повинен зреагувати. Менеджмент ризику пов'язаний зі створенням і впровадженням політики по зменшенню суспільного ризику. Для цього необхідно врахувати не тільки інформацію, отриману шляхом характе-ристики ризику, а також такі чинники, як технологічна придатність, розмір коштів на впровадження нових технологій та інші екологічно значимі факти. Отже, менеджмент ризику пов'язаний із багатьма сферами діяльності, на відміну від оцінки ризику, у якій беруть участь переважно науковці.

Менеджмент ризику пов'язаний із серією заходів, націлених на досягнення двох головних завдань: 1) визначити, який рівень ризику є «прийнятним» для суспільства; 2) оцінити та відібрати «найкращий» інструмент політики для до-сягнення цього рівня. Вказані завдання не можуть бути реалізовані абсолютною повністю. Однак існують раціональні стратегічні підходи, які доцільно викорис-товувати для ухвалення управлінського рішення. Деякі з них встановлені чин-ним законодавством.

Загальною метою всіх стратегій менеджменту ризику є його зменшення. Проте для кожного конкретного випадку відповідні суспільні органи повинні

вирішити, яке зниження є прийнятним. Ризик включає дві сторони: властивість певних подій бути небезпечними та їх безпосередній вплив. Людина ж здатна контролювати здебільшого лише вплив. Таким чином, коли менеджер визначає, яке зниження ризику повинно бути досягнуте, під цим розуміється зниження шкідливого впливу.

«Прийнятний» ризик – кількість ризику, визначена як прийнятна для суспільства. Таке формулювання рівня екологічного ризику ставить нові запитання до суспільної політики – при досягненні рівня «прийнятного» ризику суб'єкти суспільної політики повинні з'ясувати, чи потрібно виключати ризик взагалі, знижуючи вплив до нуля, чи можна досягти компромісу, який припускає наявність певного ризику? Як бути, якщо «прийнятний» рівень ризику полягає в його відсутності? У такому разі соціальна-політика прагне взагалі його виключити, але це може призвести до економічних проблем. Наприклад, якщо небезпека пов'язана з використанням у промисловості хімікатів, зведення шкідливого впливу до нуля означає, що їх використання повинно бути заборонене. Це, у свою чергу, може привести до закриття заводу і безробіття.

І навпаки, якщо «прийнятним» вважається позитивний рівень ризику, тоді той, хто дозволяє навіть такий його рівень, повинен нести відповідальність і за певну кількість шкоди. У якості допомоги при прийнятті такого важкого рішення іноді використовується концепція мінімального ризику.

Мінімальний ризик приводить до незначного рівня шкоди, подальше зниження якої не виправдовує витрати. Ця концепція іноді прирівнюється до ризику природної небезпеки – наприклад, блискавки чи землетрусу.

Якщо стратегічна лінія менеджменту встановлена, повинен бути здійснений порівняльний аналіз даного «прийнятного» ризику з іншими існуючими видами ризику, рівень яких також є «прийнятним» для суспільства. Такий аналіз, наприклад, використовувався для пов'язування ризику різних шкідливих чинників радону.

Коли рівень ризику і стратегія політики визначені, потрібно з'ясувати, який політичний інструмент доцільно використовувати. Спочатку потрібно визначити альтернативні напрями, за допомогою яких можна досягти «прийнятного» рівня ризику, а потім обрати найкращий із них. При ухваленні рішення менеджер повинен врахувати розмір ризику, переваги і/або недоліки, пов'язані з кожним інструментом. На сьогодні існують дієві стратегії менеджменту ризику, які точно визначають, як саме цей процес повинен здійснюватися.

Виконання двох завдань менеджменту ризику – визначення прийнятного рівня ризику та вибір відповідного інструменту політики – вимагає систематичної оцінки ситуацій. З економічної точки зору найбільш важливим є визначення:

- рівня ризику;
- переваг, які впливають з прийняття певної політики;
- втрат, пов'язаних з упровадженням певної політики;
- удосконалені стратегії (порівняльний аналіз ризику, аналіз переваг, аналіз втрат), дають змогу оцінити ці чинники.

Таким чином, можна визначити принципи оцінки екологічного ризику. Перший принцип: оцінка ступеня ризику має бути обґрунтована з позиції свідомого наукового розуміння. Розумна і свідома, з позицій науки, оцінка ступеня ризику є необхідним компонентом прийняття якісного та відповідального рішення у промисловості. Можливою є ситуація, коли дані, на які спиралися в первинній оцінці, виявилися неповними (не містять усіх чинників, на базі яких можна визначити всю повноту загрози довкіллю), але у свій час розглядалися як досить

обґрунтовані з позицій науки та спиралися на думку експертів – така ситуація мала місце стосовно дії радіації.

Другий принцип: участь громадськості. Громадськість варто залучати до розгляду оцінки ступеня ризику та контролю природного середовища. Наприклад, філософія «Проктер енд Гембл» включає пункт про те, що споживачі продукції повинні сприймати її як абсолютно безпечну. Таким чином, суспільне сприйняття стає ключовим моментом у роботі з розвитку нового продукту й активним елементом оцінки ступеня ризику та управлінських підходів.

Третій принцип: брати за основу фактор ризику. Нині в Україні зростає усвідомлення того факту, що постійне збільшення коштів, витрачених на контроль довкілля, не забезпечує їх ефективне використання. Частими є випадки того, що кошти є невиправданими і не спрямованими до розв'язання найбільш актуальних проблем.

Чинна природоохоронна політика України була створена переважно як реакція у відповідь на висловлення занепокоєння станом справ і вираження тривоги з боку громадськості, а не як реакція на зважений, суворо науковий аналіз того, які найбільш серйозні небезпеки містить у собі промислова політика деяких компаній. Результатом цього є часте фокусування уваги на менш важливій небезпеці. У цілому наші зусилля з охорони навколишнього середовища «виявляються... куди менш ефективними, ніж вони могли б бути». Це цитата, що часто наводиться, взята з дослідницької роботи, випущеної науково-консультативною радою при Управлінні з охорони довкілля США. Натомість альтернативний підхід, у якому за основу береться ступінь ризику і загрози навколишньому середовищу, міг би зробити управління природоохоронними заходами більш ефективним.

Четвертий принцип: гнучкі, рентабельні підходи до управління ризиком. Частина процесу виявлення найбільш сприятливих можливостей для зниження ризику містить у собі пошук найефективніших, з позиції витрат, підходів до управління ризиком. Використання фрази «підходи, що окупають витрати» тут – не заклик знизити обсяг робіт по охороні навколишнього середовища через нестачу бюджетних коштів. Скоріше, це спроба застосувати до природоохоронного менеджменту ті ж самі принципи ефективного менеджменту, які знайшли своє застосування в багатьох інших сферах бізнесу. Чому це є необхідним і як принцип рентабельного підходу може бути реалізований? Нинішні закони про охорону природного середовища і підзаконні акти зосереджені на «директивах і контролі». Такий підхід був би доречний стосовно зусиль з поліпшення якості повітря та води, якби дотримувався впродовж останніх 20 років. На сьогодні необхідним є новий підхід, який спричинив би досягнення менших масштабів, які, однак, були б реальним кроком уперед. На жаль, діючі закони утруднюють такий підхід, оскільки наголошують на масштабних, фундаментальних заходах і створюють перешкоди на шляху впровадження гнучких, порівняно маловитратних підходів.

Висновок

Ризик – це можливість негативної події. Певний ризик можна мінімізувати або зовсім його уникнути, якщо він був усвідомлений і врахований. З цього випливає два завдання. Перша – це визначення рівня ризику, друга – доцільна реакція на нього. Люди беруть участь в обох випадках, але частіше за все вони формують уявлення про ризик, послуговуючись не науковими даними, а суб'єктивним, чи навіть інстинктивним рівнем. Однак якими б не були ці уявлення, саме вони визначають, як відповідає на ризик людина. Вона, як правило, прагне відшукати шляхи його зниження або уникнення.

Аналіз ризику є також важливою частиною громадської політики розвитку,

яка уособлює відповідну реакцію на ризик, що виникає перед суспільством. Більшість із питань, які вирішують творці цієї політики, полягають у сфері адекватного реагування на ризик екологічної небезпеки. Для оцінки ризику науковці відшукують дані, здійснюють їх аналіз, суспільні діячі поєднують важливу наукову інформацію про джерела екологічної небезпеки і ризик впливу. Озброєний такою характеристикою, уряд може приймати науково обґрунтовані суспільно-політичні рішення. За допомогою стратегій, таких як порівняльний аналіз ризику, аналіз «переваги – втрати», «прийнятний» рівень ризику, можна визначити інструменти політики. Проте незалежно від того, який «прийнятний» рівень ризику був визначений, для визначення ефективності цих інструментів обов'язковим є з'ясування соціальних переваг і збитків.

Ці теми – ілюстрації низки цінностей, які належать до всієї індустрії. Безпечні роботи у промисловості; практичні природоохоронні заходи; довіра та розуміння з боку громадськості; ефективність витрат на комплекс природоохоронних заходів – ось де варто зосередити зусилля, щоб максимально знизити ризик, ефективно використовуючи кошти, призначені для захисту довкілля.

Література

1. *Галушкіна Т. П.* Экологические инструменты экологического менеджмента (теория и практика) / Т. П. Галушкіна. – Одесса : Ин-т проблем рынка и ЭЭИ НАН Украины, 2000. – 280 с.
2. *Кожушко Л. Ф.* Екологічний менеджмент : Підручник / Л. Ф. Кожушко, П. М. Скрипчук. – К. : Академія, 2007. – 432 с.
3. *Лукьянихин В. А.* Экологический менеджмент: принципы и методы: Монография / В. А. Лукьянихин. – Сумы : Университетская книга, 2004. – 408 с.
4. *Пахомова Н. В.* Экологический менеджмент : Учебное пособие / Н. В. Пахомова, А. Эндрес, К. Рихтер. – С.-Пб. : Питер, 2003. – 544 с.
5. *Галушкіна Т. П.* Экологический менеджмент в Украине : реалии и перспективы / Т. П. Галушкіна, С. К. Харичков. – Одесса : Ин-т проблем рынка и ЭЭИ НАН Украины, 1998. – 107 с.
6. *Шмандій В. М.* Управління природоохоронною діяльністю : Навч. посібник / В. М. Шмандій, І. О. Солошич. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 296 с.
7. *Шаповал М. І.* Менеджмент якості : Підручник / М. І. Шаповал. – К. : Знання, КОО, 2003. – 475 с.

УДК 351.82: 338.439.52: 164 (477)

С.В. Щербина

*кандидат сельскохозяйственных наук,
доцент,*

Университет экономики и права «КРОК»

Механизм государственного управления развитием эффективного маркетинга и логистики в аграрном секторе экономики Украины

В статье исследована рыночная инфраструктура агропромышленного комплекса Украины как совокупность видов деятельности, организационно-правовых и

экономических отношений, которая обеспечивает функционирование, взаимодействие и регулирование элементов аграрного сектора экономики через товарные, финансовые и информационные потоки с целью дальнейшего роста сельскохозяйственного производства, обеспечения социально-экономической стабильности в стране. Проведен анализ взаимодействия инструментов государственного управления в сфере формирования рыночной инфраструктуры в аграрном секторе Украины.

Ключевые слова: механизмы государственного управления, рыночная инфраструктура, аграрный сектор экономики, маркетинговый комплекс.

С.В. Щербина
*кандидат сільськогосподарських наук,
доцент,
Університет економіки та права «КРОК»*

Механізм державного управління розвитком ефективного маркетингу та логістики в аграрному секторі економіки України

У статті досліджено ринкову інфраструктуру агропромислового комплексу України як сукупність видів діяльності, організаційно-правових і економічних відносин, яка забезпечує функціонування, взаємодію та регулювання елементів аграрного сектору економіки через товарні, фінансові та інформаційні потоки з метою подальшого зростання сільськогосподарського виробництва та забезпечення соціально-економічної стабільності в країні. Проведено аналіз взаємодії інструментів державного управління у сфері формування ринкової інфраструктури в аграрному секторі України.

Ключові слова: механізми державного управління, ринкова інфраструктура, аграрний сектор економіки, маркетинговий комплекс.

S.V. Shcherbyna
*Ph.D. in Agriculture,
Associate Professor,
“KROK” University*

Mechanism of Public Administration of Effective Marketing and Logistics Development in Ukraine's Agricultural Sector of Economy

The market infrastructure of agrarian complex of Ukraine was investigated as a set of activities, organizational and legal, as well as economic relations, which provides functioning, interaction and regulation of the agrarian sector elements of economy through the commodity, financial and information flows in order to further increase the agricultural production and ensuring of social and economic stability in the country. Analyses of the interaction of public administration instruments was conducted in the sphere of market infrastructure formation in agrarian sector of Ukraine.

Keywords: mechanism of public administration, market infrastructure, the agrarian sector of economy, marketing complex.

Постановка проблеми

Рыночная инфраструктура аграрного сектора экономики должна базироваться на системе предприятий, организаций, служб и других формирований, к

которым относятся товарные биржи, агроторговые дома, брокерские конторы, биржи, сельскохозяйственные заготовительно-сбытовые кооперативы, оптовая и оптово-розничная торговля продукцией, системы ценового мониторинга, продовольственные рынки населенных пунктов. Вместе с кредитно-финансовыми, страховыми, снабженческими, транспортными и маркетинговыми формированиями они призваны обслуживать процесс рыночного товарообмена, обеспечивать его надежность, прозрачность и стабильность. Аграрный сектор экономики Украины характеризуется низким уровнем развития рыночной инфраструктуры, особенно в сфере маркетинга и логистики, недостаточная развитость которых в значительной степени снижает конкурентоспособность отечественной агропродовольственной продукции. Формирование рыночной инфраструктуры аграрного сектора осуществляется при условии синхронного развития трех ее элементов: маркетингового, финансово-кредитного и информационно-консультационного.

С целью наращивания потенциала аграрного сектора Украины по производству и реализации сельскохозяйственной продукции как на внутреннем, так и на внешнем рынке актуальным является моделирование возможностей достижения предприятиями АПК устойчивых конкурентных преимуществ для обеспечения экономического роста. Определение факторов мобилизации имеющихся экономических ресурсов и регуляторных механизмов на преодоление глобальных рыночных барьеров будет способствовать утверждению конкурентных позиций аграрного сектора Украины на мировом рынке.

Анализ последних исследований и публикаций

Теоретические и методологические аспекты возрастания роли государственного управления в развитии эффективного маркетинга и логистики с целью наращивания рыночного потенциала аграрного сектора экономики нашли определенное отражение в трудах отечественных и зарубежных ученых. В частности, основы теории государственного управления аграрным сектором экономики, развития инфраструктуры аграрного рынка и теоретические вопросы усовершенствования нормативно-правовой базы в сфере логистики и организации сбыта сельскохозяйственной продукции освещены в работах М. Латынина [2], И. Розпутенко [3], С. Майстро [4]. Отдельные аспекты государственной политики, направленной на формирование аграрного рынка нашли отражение в работах М. Бугрия [10], Т. Осташко [11], Брайан Уайта [12].

Однако в научной литературе не нашли достаточного освещения методологические подходы к реформированию аграрного сектора экономики Украины с целью создания эффективного маркетинг-логистического комплекса. Требуют развития подходы в исследовании взаимодействия инструментов государственного управления в сфере формирования рыночной инфраструктуры в аграрном секторе Украины. В последних публикациях недостаточно внимания уделено динамическим процессам развития инфраструктуры аграрного рынка Украины.

Не решенные ранее части общей проблемы

Существующая в аграрном секторе Украины рыночная инфраструктура требует оптимизации и рационализации, поскольку находится лишь на начальном этапе своего формирования, ее отдельные составляющие элементы разрознены и функционируют фрагментарно. При этом функционированию инфраструктурных элементов на региональном уровне не хватает системности, а процессам их реформирования – последовательности.

Существующие инструменты государственного управления аграрным сектором Украины в контексте ее евроинтеграционных устремлений не учитыва-

ют основные положения политики сельского развития в Европейском Союзе. В статье предложены направления экономического роста и развития рыночной инфраструктуры аграрного сектора с учетом передового европейского опыта.

Формулирование целей статьи

Цель статьи – формирование механизма государственного управления в сфере развития эффективного маркетинга и логистики для обеспечения стабильного и бесперебойного функционирования хозяйственных связей в агропромышленном комплексе Украины; определение основных принципов формирования рыночной инфраструктуры и стратегических приоритетов повышения эффективности аграрного сектора экономики; анализ факторов взаимодействия субъектов аграрного рынка с целью эффективного распределения ресурсов, товаров и услуг, а также определение предпосылок достижения агропромышленными предприятиями устойчивых конкурентных преимуществ на внутреннем и внешнем рынках.

Изложение основного материала исследования

Основные задачи практической работы по совершенствованию рыночных отношений и формированию маркетинг-логистического комплекса аграрного сектора Украины должны включать следующие направления: создание современной инфраструктуры рынка, включая информационную систему, товарные биржи и оптовые рынки, сельскохозяйственные заготовительно-сбытовые и обслуживающие кооперативы, агроторговые дома, системы страхования торговых операций, диверсифицированную систему внешнеэкономических торговых отношений и другие институты рынка.

На первом этапе были исследованы вопросы формулирования механизма государственного управления аграрным сектором Украины, учитывая основные положения политики сельского развития в Европейском Союзе. Согласно законодательству ЕС политика сельского развития на 2007-2013 гг. основывалась на соблюдении трех направлений, реализация которых требовала соответствующих мероприятий (рис. 1).

Благодаря реализации общей аграрной политики ЕС, в частности политики сельского развития, много сельских территорий ЕС начали и упрочили тенденции к экономическому росту, развитию рыночной инфраструктуры, решению экологических и социальных проблем. Наряду с этим европейская модель управления аграрным сектором экономики развивает многофункциональность сельского хозяйства и диверсификацию экономической деятельности агропромышленных предприятий.

Учитывая опыт стран ЕС, следующие мероприятия будут способствовать росту конкурентных преимуществ украинской агропродовольственной продукции на внутреннем и на внешнем рынках: повышение степени переработки сельскохозяйственного сырья; достижение санитарных стандартов и стандартов безопасности Европейского Союза; оптимизация системы маркетинга и логистики, включая экспортную логистику, используя потенциал иностранных торговых представительств Украины. С этой целью необходимо качественное информационное обеспечение всех субъектов рынка от производителей до потребителей, что увеличит присутствие украинских сельскохозяйственных товаров на рынке ЕС-27 и других развитых стран мира.

Важным направлением в совершенствовании инфраструктуры аграрного рынка Украины должно стать развитие сети агроторговых домов. Агроторговый дом, как форма самоорганизации и кооперации товаропроизводителей, ори-

Рис. 1. Основные перспективы политики сельского развития ЕС на программный период 2007-2013 гг.

Источник: [1, с. 24].

ентируется на регулярное осуществление торговли сельскохозяйственной продукцией и продуктами ее переработки, заключая сделки купли-продажи за свой счет и за счет клиентов, занимается поставкой материально-технических ресурсов, предоставлением агросервисных услуг, а также обработкой и распространением среди своих клиентов информации о конъюнктуре локального и внешних рынков [2, с. 236].

Эффективность функционирования аграрных бирж и других объектов инфраструктуры зависит от наличия торговых домов, которые характеризуются универсальной коммерческо-посреднической деятельностью и разнообразными производственными и инвестиционно-финансовыми операциями [3, с. 75].

Торговые дома сегодня объединяют торгово-посреднические учреждения различного профиля и типа – оптовые, оптово-розничные, розничные и торгово-производственные предприятия. Масштабы их деятельности и организационно-правовые формы очень разные. Наиболее широкое развитие получили торговые дома – универсальные, многоотраслевые формирования, являющиеся крупными торговыми объединениями, которые имеют тесные контакты с производителями товаров и банками.

Действующим законодательством не определены категории «торговые дома» и «агроторговые дома». Концепцией организации биржевого сельскохозяйственного рынка, одобренной постановлением Кабинета Министров Украины от 17 ноября 1995 г. [4] введено понятие «районные агроторговые дома».

Нормативно-правовым актом, регулирующим деятельность оптовых рынков, является постановление Кабинета Министров Украины от 09 июня 1999 г. «Об оптовых продовольственных рынках» [4], которым одобрены Основные направления создания и функционирования оптовых продовольственных рынков. В соответствии с этим постановлением оптово-продовольственный рынок (ОПР) – это субъект предпринимательской деятельности, который образован согласно

законодавству и целью деятельности которого является создание необходимых условий для осуществления операций по продаже и покупке имеющихся видов сельскохозяйственной продукции и продуктов ее переработки, заключение соответствующих торговых соглашений. Деятельность ОПР основывается на таких принципах: самоокупаемость, контролируемость, организационно-хозяйственная независимость.

С целью обеспечения быстрого продвижения товаров до потребителей и более полного удовлетворения потребностей населения продовольствием создаются продовольственные рынки различных видов. Основными критериями классификации ОПР по видам является территориальный принцип, функциональная направленность и товарная специализация [5].

Основными направлениями создания и функционирования оптовых продовольственных рынков предусмотрена последовательность создания рынков: универсальные и специализированные ОПР, например, плодоовощные, рыбные, мясные и т.д., а уже потом – оптовые рынки на уровне районов, областей, располагающихся ближе к товаропроизводителям [6].

Развитие оптовых рынков сдерживается неурегулированностью нормативных актов, касающихся их деятельности, в частности выделения земельных участков и налогообложения [7]. Для дальнейшего развития сети оптовых сельскохозяйственных рынков необходимо урегулировать механизм выделения земельного участка для функционирования рынка, начисления рыночного сбора, документального оформления факта купли-продажи на оптовом рынке. Эти вопросы частично урегулированы Законом Украины «Об оптовых рынках сельскохозяйственной продукции» [8].

В настоящее время в Украине классических оптовых рынков нет, а фактически функционируют оптово-розничные рынки, поскольку на всех рынках, получивших статус «оптовых», торгуют оптом и в розницу, и, соответственно, формируются две цены. Оптовые рынки, по действующему законодательству, выполняют несколько важных функций: формируют оптовые цены; участвуют в каналах распределения сельскохозяйственной продукции; предоставляют возможность минимизировать закупочные цены предприятиям розничной торговли. По этой причине на оптовых рынках должны действовать исключительно оптовые цены, рассчитанные только на оптовых покупателей. По нашему мнению, нужно формировать логистические объекты, вводить в эксплуатацию овощехранилища, развивать национальную сеть розничной торговли и всячески ее поддерживать. Также следует поддерживать и оптово-розничные рынки, владельцами которых должны быть отечественные сельхозпроизводители.

Динамика абсолютных показателей развития рыночной инфраструктуры аграрного сектора Украины отражена в табл.

Анализ статистических показателей таблицы показал, что количество агро-торговых домов в 2012 г. составляет только 45,5% по сравнению с базовым 2004 годом, что свидетельствует о необходимости совершенствования законодательной базы, регулирующей их деятельность. Положительной динамикой характеризуется деятельность по организации выставок-ярмарок, что свидетельствует об интенсификации усилий сельскохозяйственных предприятий по продвижению товарной продукции на рынок. Аукционы живого скота и птицы начали организовываться с 2005 г., их количество постоянно возрастало и достигло 76 единиц в 2012 году. За период с 2004 г. по 2012 г. динамика развития оптово-продовольственных рынков характеризовалась положительной тенденцией к росту. За указанный период их количество возросло на 34,2%.

Таблиця

**Динамика развития инфраструктуры аграрного рынка
Украины в 2004-2012 годах**

Виды субъектов рынка	Интервальный показатель на конец года, единиц								
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Агроторговые дома	355	381	431	437	408	388	347	323	325
Аукционы живого скота и птицы	90	202	319	320	223	206	148	174	176
Выставки-ярмарки	720	1493	2500	2184	2345	2528	21024	2630	2632
Оптово-продовольственные рынки	276	559	805	865	877	863	892	9102	9102
Оптово-плодо-овощные рынки	167	401	504	567	610	614	694	668	670
Кредитные объединения	154	219	312	367	417	425	478	510	511
Сельско-хозяйственные обслуживающие кооперативы	718	856	1 37	155	1127	1 44	970	972	973

Источник: составлено автором на основании [9]

Наибольшее возрастание количества ОПР произошло в 2010 г. по сравнению с базисным 2009 г. (на 46%) и стабилизировалось в 2011 и 2012 гг. на уровне 102 единиц (в среднем по 4 ОПР на один регион Украины). Такой рост связан с государственным финансированием строительства ОПР в указанные годы. За анализируемый период с 2004 г. по 2012 г. количество оптово-плодоовощных рынков характеризовалось неустойчивой динамикой. Наибольшее их возрастание произошло в 2010 г. на 80 единиц по сравнению с 2009 г., но к 2012 г. их количество уменьшилось на 24 единицы, что свидетельствует о необходимости утверждения государственной программы по строительству оптово-плодоовощных рынков. С 2004 по 2012 гг. количество кредитных объединений уменьшилось почти в 5 раз, что связано с необходимостью усовершенствования государственного регулирования кредитной кооперации. Сельскохозяйственные обслуживающие кооперативы наибольшего количества достигли в 2008 г. (127 единиц), но в последующие кризисные годы произошло их резкое сокращение на 39,3%.

Основными принципами формирования рыночной инфраструктуры аграрного сектора являются:

- наличие эффективной системы логистического обеспечения, которая определяет взаимосвязи между субъектами хозяйствования и регулирует потоки товаров, услуг, финансов, рабочей силы и является обязательным условием успешного функционирования рынка;

- важным принципом формирования инфраструктуры является принцип ее стабильности, который предусматривает не только надежное функционирование основных инфраструктурных элементов, но и ее законодательное обеспечение;

- каждый элемент рыночной инфраструктуры должен отличаться четкой целевой направленностью на эффективное развитие экономики, гибкие условия рыночной среды, максимально удовлетворять потребности субъектов хозяйствования, соответствовать международным и государственным стандартам качества обслуживания, взаимодействия и управления [10, с.175];

- при формировании рыночной инфраструктуры необходимо учитывать воз-

растающую интеграцию отечественной экономики в мировые экономические структуры при обязательном соблюдении национальных интересов.

На втором этапе исследования сформированы стратегические приоритеты отечественной аграрной политики. При их утверждении следует придерживаться четких показателей и критериев оценки эффективности ее внедрения. По нашему мнению, основные показатели эффективности государственной аграрной политики следует рассматривать на следующих четырех уровнях: общегосударственном (индикаторы продовольственной безопасности, удельный вес расходов на продовольствие в общих расходах домохозяйств, качество и безопасность продуктов питания, сальдо торгового баланса агропродовольственной продукции, темпы прироста средней заработной платы и среднего совокупного дохода производителей сельскохозяйственной продукции, темпы прироста инвестиций в сельское хозяйство); отраслевом (темпы прироста валовой продукции сельского хозяйства, уровень конкурентоспособности сельскохозяйственной продукции как на внутреннем, так и на внешнем рынках, доля сельского хозяйства в общегосударственном объеме экспорта и импорта, удельный вес убыточных сельскохозяйственных предприятий); региональном (темпы прироста валовой продукции сельского хозяйства, уровень конкурентоспособности сельскохозяйственной продукции, доля сельского хозяйства в общегосударственном объеме экспорта и импорта, удельный вес убыточных сельскохозяйственных предприятий); корпоративном (объем и норма прибыли, производительность труда, конкурентоспособность производства, ликвидность и платежеспособность, уровень эффективности использования земельных, трудовых и материальных ресурсов).

Для обеспечения поступления на рынок конкурентоспособной аграрной продукции необходима организация прозрачной системы контроля качества продукции на всех этапах продвижения ее от производителя к потребителю. Так, государство должно обеспечивать необходимые организационные, правовые, экономические нормы, которые создавали бы условия для конкуренции по показателям качества и цены, а главное – механизм их соблюдения.

Возможности достижения предприятиями АПК устойчивых конкурентных преимуществ на внешнем рынке и обеспечения экономического роста отражены на рис. 2. Мобилизация имеющихся экономических ресурсов и регуляторных механизмов на преодоление глобальных рыночных барьеров будут способствовать утверждению конкурентных позиций аграрного сектора Украины на мировом рынке.

Внутренние и внешние стимулы для увеличения экспорта АПК Украины являются важными индикаторами эффективности рычагов управления внешнеэкономической деятельностью. Объемы экспорта и темпы его наращивания в отдельных глобальных маркетинговых сегментах свидетельствуют о результативности регуляторных мер и экспортной политики в АПК. Основная доля украинского экспорта продовольственных товаров и сырья для их производства приходится на страны СНГ, а импорта – на страны Европы. Усиление конкурентных преимуществ стран Америки сопровождается ростом объемов импорта из указанного региона. Удельный вес стран СНГ в общей сумме экспорта продовольственных товаров и сырья для их производства из Украины увеличился с 35% в 2006 г. до 46% в 2012 г., а удельный вес импорта сократился до 18,9% [9].

Среди стратегических приоритетов повышения эффективности аграрной политики Украины следует выделить следующие:

1. Повышение эффективности и конкурентоспособности сельскохозяйственного производства, внедрение современных технологий с целью уменьшения

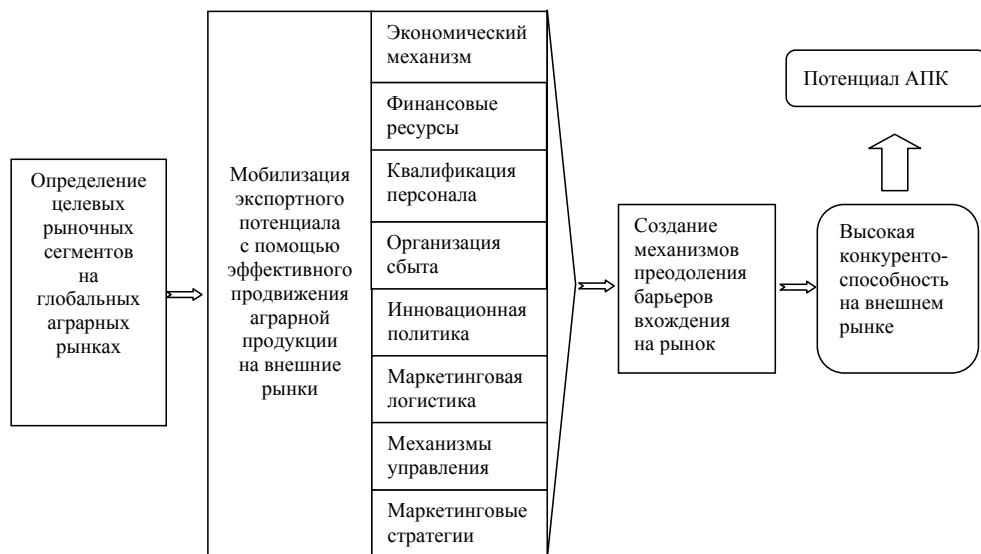

Рис. 2. Возможности обеспечения экономического роста путем мобилизации внешнеторгового потенциала АПК Украины

Источник: разработано автором на основе [1]

энергозависимости, усовершенствование государственной поддержки и системы налогообложения аграрного сектора.

3. Переход к европейской модели обеспечения качества и безопасности продовольствия, завершение подготовки гармонизированных с международными требованиями отраслевых стандартов, создание сети лабораторий по контролю качества продукции.

4. Создание организационно-правовых и социально-экономических условий для комплексного развития сельских территорий, обеспечение социальных стандартов и нормативов проживания в сельской местности, разработка и реализация региональных программ комплексного развития сельских территорий.

5. Укрепление инвестиционной и инновационной составляющей развития аграрного сектора, концентрация усилий аграрной науки, включая потенциал национальных вузов, с целью решения стратегических приоритетов АПК Украины.

Выводы

Сформирован механизм государственного управления в сфере агропромышленного комплекса Украины, который в отличие от существующих базируется на широком использовании инструментов маркетинга и логистики. Это обеспечит надлежащий уровень интеграции субъектов аграрного рынка, более эффективное распределение ресурсов в цепи поставок и повышение конкурентных преимуществ отдельных бизнес-единиц на внутреннем и внешнем рынках.

Учитывая опыт стран ЕС, определены мероприятия, способствующие росту конкурентных преимуществ украинской агропродовольственной продукции на внутреннем и на внешнем рынках, включающие повышение степени переработки сельскохозяйственного сырья; достижение санитарных стандартов и стандартов безопасности Европейского Союза; оптимизация системы маркетинга и логистики, включая экспортную логистику.

С целью обеспечения развития аграрного рынка необходимо совершенство-

вание законодательной и нормативной базы по созданию и развитию системы оптовых рынков, развитию биржевой торговли, включая создание специализированной зерновой биржи, поддержка развития различных форм кооперации на селе. Первоочередными для развития и внедрения определены следующие организационно-правовые формы аграрного рынка: аграрные биржи, оптовые рынки, агроторговые дома, аукционы, конкурсы, потребительская и обслуживающая кооперация.

Литература

1. Council Decision of 20 February 2006 on Community strategic guidelines for rural development (programming period 2007 to 2013), 2006/144/EC, - Official Journal of the Europe Union. – 25.2.2006. – L 55/20-29.
2. *Латинін М.* Державне регулювання розвитку аграрного сектора економіки України [Текст] : дисертація доктора наук з державного управління : 25.00.02 / М. А. Латинін. – Харків : ХарПІ НАДУ, 2007. – 447 с.
3. Актуальні проблеми державного управління : геоекономічний контекст : глосарій / авт. кол. : І. В. Розпутенко, Л. В. Ільченко-Сюйва, О. І. Кілієвич, Н. А. Малиш ; за заг. ред. І. В. Розпутенка. – К. : НАДУ, 2011. – 84 с.
4. Постанова Кабінету Міністрів України «Про прискорення організації біржового сільськогосподарського ринку» № 916 від 17 листопада 1995 р. [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/916-95-%D0%BF>
5. *Майстро С.* Державне регулювання аграрного ринку України в умовах глобалізації [Текст] : дисертація доктора наук з державного управління : 25.00.02 / С. В. Майстро. – Харків : ХарПІ НАДУ, 2009. – 481 с.
6. Постанова Кабінету Міністрів України «Про оптові продовольчі ринки» № 997 від 9 червня 1999 р. [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/997-99-%D0%BF>
7. Закон України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» від 6 вересня 2005 р. № 2806-IV [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 48. – С. 483.
8. Закон України «Про оптові ринки сільськогосподарської продукції» від 25 червня 2009 р. № 1561-VI [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 2009. – № 51. – С. 755. Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1561-17>
9. Реалізація продукції сільськогосподарськими підприємствами за 2012 рік : Статистичний бюлетень. – К. : Державна служба статистики України, 2013. – 105 с.
10. *Бугрій М.* Спільна аграрна політика Європейського Союзу : можливості та виклики для України / М. Бугрій, І. Клименко, І. Ус. – К. : НІСД, 2011. – 19 с.
11. *Осташко Т. О.* Внутрішній агропродовольчий ринок України в умовах СОТ / Т. О. Осташко, Л. Ю. Волощенко, Г. В. Ленінова ; відпов. ред. В. О. Точилі ; НАН України ; Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2012. – 208 с.
12. White E. multinational drive Russia, Ukraine exports. «The Western Producer», January 31, 2013. – 128 p.

Зміст

Вступне слово.....	3
--------------------	---

Розділ 1 Економічна теорія

Кальний С.В. Оцінка економічної безпеки сільського господарства України.....	4
Молодецький С.С. Виникнення та сучасний стан рейдерства в Україні.....	11
Рудковський О.В. Теоретичні засади дослідження інституту економічної безпеки ...	18
Румик І.І. Понятійні аспекти продовольчої безпеки як складової національної безпеки України.....	22
Степанкевич К.С. Еволюція вітчизняної статистики: етапи та модифікація змісту..	32
Штундер І.О. Інституційні важелі формування ефективної зайнятості в умовах інноваційного розвитку.....	40

Розділ 2 Фінанси

Кабанов В.Г., Овчиннікова Ю.І. Управління фінансовими ризиками на підприємстві.....	48
Кошембар Л.О. Недосконалість законодавчого забезпечення як загроза фінансовій безпеці підприємств	56
Мазуренко А.В. Інвестиційна діяльність банків і ринок ОВДП України	63
Миронов Ю.Б. Класифікація банківських рейтингів та їх практичне використання .	73
Ставицький А.В., Наумова О.О. Аналіз факторів впливу на ефективність виконання державних інвестиційних програм в Україні.....	78
Тулуш Л.Д. Посилення регулювальних властивостей прямого оподаткування у сфері агропромислового виробництва	86
Шестак М.Л. Основоположні засади державного регулювання інвестиційної діяльності в Україні.....	94

Розділ 3 Міжнародна економіка

Москаль І.І. Активізація іноземного інвестування в контексті реалізації Програми економічних реформ на 2010-2014 роки	100
Пекна Г.Б. Вплив залучення прямих іноземних інвестицій на інноваційну складову економічної безпеки держави	107

Розділ 4 Економіка підприємства

Гаврилюк С.П. Особливості формування операційних витрат туристичних підприємств в Україні	114
Кудак В.М. SWOT-аналіз, як інструмент забезпечення економічної безпеки страхових компаній	123
Попович А.В. Оцінка необхідності технічної реструктуризації авіапідприємства ...	129
Семенова Л.Н., Потятиник І.О. Концептуальні засади формування інноваційної стратегії розвитку підприємства	138
Федорак В.І., Ряшенцев М.І. Управління інноваційним розвитком підприємств сфери виробництва будівельних матеріалів.....	145

Розділ 5 Менеджмент і маркетинг

Абдрахманова А.О., Кокодей Т.О. Аналіз динаміки «соціального» патерну поведінки споживача на ринку продуктів харчування	153
---	-----

<i>Алькема В.Г., Арцюх Ю.В.</i> Інноваційна стратегія клієнтоорієнтованого логістичного сервісу	159
<i>Микитюк О.Л.</i> Роль менеджменту економічної безпеки суб'єктів господарювання при здійсненні лізингових операцій	167
<i>Попов О.І.</i> Аспекти формування стратегії розвитку логістики підприємств харчової промисловості та алгоритм її реалізації	174
<i>Шапоренко О.І.</i> Економіко-екологічні ризики: визначення, принципи, менеджмент та оцінка	182
<i>Щербина С.В.</i> Механизм государственного управления развитием эффективного маркетинга и логистики в аграрном секторе экономики Украины.....	189

Содержание

Вступительное слово	3
---------------------------	---

Раздел 1 Экономическая теория

<i>Кальный С.В.</i> Оценка экономической безопасности сельского хозяйства Украины	4
<i>Молодецкий С.С.</i> Возникновение и современное состояние рейдерства в Украине ..	11
<i>Рудковский А.В.</i> Теоретические основы исследования института экономической безопасности	18
<i>Румык И.И.</i> Понятийные аспекты продовольственной безопасности как составляющей национальной безопасности Украины	22
<i>Степанкевич К.С.</i> Эволюция отечественной статистики: этапы и модификация содержания	32
<i>Штундер И.А.</i> Институционные рычаги формирования эффективной занятости в условиях инновационного развития	40

Раздел 2 Финансы

<i>Кабанов В.Г., Овчинникова Ю.В.</i> Управление финансовыми рисками на предприятии	48
<i>Кошембар Л.О.</i> Несовершенство законодательного обеспечения как угроза финансовой безопасности предприятий.....	56
<i>Мазуренко А.В.</i> Инвестиционная деятельность банков и рынок ОВГЗ Украины.....	63
<i>Миронов Ю.Б.</i> Классификация банковских рейтингов и их практическое использование.....	73
<i>Ставицкий А.В., Наумова Е.А.</i> Анализ факторов влияния на эффективность выполнения государственных инвестиционных программ в Украине	78
<i>Тулуш Л.Д., Малинина Н.М.</i> Усиление регулирующих свойств прямого налогообложения в сфере агропромышленного производства	86
<i>Шестак М.Л.</i> Основопологающие принципы государственного регулирования инвестиционной деятельности в Украине	94

Раздел 3 Международная экономика

<i>Москаль И.И.</i> Активизация иностранного инвестирования в контексте реализации Программы экономических реформ на 2010-2014 годы.....	100
<i>Пекна Г.Б.</i> Влияние привлечения прямых иностранных инвестиций на инновационную составляющую экономической безопасности государства... ..	107

Раздел 4 Экономика предприятия

<i>Гаврилюк С.П.</i> Особенности формирования операционных издержек туристических предприятий в Украине	114
<i>Кудак В.М.</i> SWOT-анализ как инструмент обеспечения экономической безопасности страховых компаний.....	123
<i>Попович А.В.</i> Оценка необходимости технической реструктуризации авиапредприятия.....	129
<i>Семенова Л.Н., Потятиник И.О.</i> Концептуальные основы формирования инновационной стратегии развития предприятия.....	138
<i>Федорак В.И., Ряшенцев М.И.</i> Управление инновационным развитием предприятий сферы производства строительных материалов.....	145

Раздел 5 Менеджмент и маркетинг

<i>Абдрахманова А.А., Кокодей Т.А.</i> Анализ динамики «социального» паттерна поведения потребителя на рынке продуктов питания	153
<i>Алькема В.Г. Арцюх Ю.В.</i> Инновационная стратегия клиентоориентированного логистического сервиса	159
<i>Микитюк А.Л.</i> Роль менеджмента экономической безопасности субъектов хозяйствования при осуществлении лизинговых операций.....	167
<i>Попов А.И.</i> Аспекты формирования стратегии развития логистики предприятий пищевой промышленности и алгоритм ее реализации.....	174
<i>Шапоренко О.И.</i> Экономико-экологические риски: определение, оценка, менеджмент и принципы	182
<i>Щербина С.В.</i> Механизм государственного управления развитием эффективного маркетинга и логистики в аграрном секторе экономики Украины.....	189

Contents

Introduction.....	3
Chapter 1 Economics	
<i>Kalnyi S.V.</i> Evaluation of Agriculture Economic Security of Ukraine	4
<i>Molodetskiy S.S.</i> Origin and Current State of Raiding in Ukraine.....	11
<i>Rudkovsky O.V.</i> Theoretical Basis of Research of the Economic Security Institute	18
<i>Rumyk I.I.</i> Conceptual Aspects of Food Security as Constituent of National Security of Ukraine	22
<i>Stepankevych K.S.</i> Evolution of National Statistics: Stages and Content Modification	32
<i>Shtunder I.</i> Institutional Instruments of Effective Employment Formation in Terms of Innovative Development	40
Chapter 2 Finances	
<i>Kabanov V.H., Ovchinnikova Y.I.</i> Financial Risks Management at the Enterprise	48
<i>Koshembar L.O.</i> Imperfection of Legislative Support as a Threat to Enterprises Financial Security.....	56
<i>Mazurenko A.V.</i> Investment banking and market T-bills Ukraine.....	63
<i>Myronov Y.B.</i> Bank Ratings Classification and their Practical Use	73
<i>Stavytskyy A.V., Naumova O.O.</i> The Analysis of Impact Factors on the Efficiency of Public Investment Programs in Ukraine Implementation.....	78
<i>Tulush L.D., Malinina N.M.</i> Strengthening of Regulating Properties of the Direct Taxation in the Field of Agrarian Business	86
<i>Shestak M.L.</i> Fundamental Principles of Government Control of Investment Activity in Ukraine.....	94
Chapter 3 International Economics	
<i>Moskal I.I.</i> Increase of Foreign Investment as a Part of the Economic Reform Program for 2010-2014.....	100
<i>Pekna G.B.</i> The Impact of Direct Foreign Investment Attraction on Innovative Component of State Economic Security	107
Chapter 4 Business Economics	
<i>Havrylyuk S.P.</i> Features of Operating Expenses Formation of the Tourists Enterprises in Ukraine.....	114
<i>Kudak V.M.</i> SWOT Analysis as a Tool for Insurance Companies Economic Security Provision.....	123
<i>Popovych A.V.</i> Estimation of necessity of the technical restructuring of airline	129
<i>Semenova L.N., Potiatynyk I.O.</i> The Conceptual Foundations of the Formation of the Enterprise Development Innovation Strategy	138
<i>Fedorak V.I., Riashentsev M.I.</i> Innovation Development Management of the Field of Building Materials Production's Enterprising	145
Chapter 5 Management and Marketing	
<i>Abdrakhmanova A.A., Kokodey T.A.</i> Dynamics Analysis for the “Social” Pattern of Consumer Behavior at the Food Market.....	153

<i>Alkema V.G., Artsyuh Y.V.</i> Innovative Client-Oriented Strategy of Logistics Service	159
<i>Mykytyuk O.L.</i> Management Role of Business Entities Economic Security while Carrying out Leasing Operations	167
<i>Popov O.I.</i> Aspects of Formation of Food Industry Enterprises Logistics Development Strategy and its Implementation Algorithm	174
<i>Shaporenko O.I.</i> Economic and Environmental Risks: Definition, Assessment, Management and Principles	182
<i>Shcherbyna S.V.</i> Mechanism of Public Administration of Effective Marketing and Logistics Development in Ukraine's Agricultural Sector of Economy	189

Збірник наукових праць

Вчені записки Університету «КРОК»

Міжнародне фахове видання

Випуск тридцять п'ятий

Відповідальний секретар *Г.М. Пазєєва*
Літературне редагування *Г.О. Яворська*
Комп'ютерна верстка *В.І. Гришаков*

Підписано до друку 26.06.2014 р. Формат 60х84/8. Папір офсетний.
Друк офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 23,52. Обл.-вид. арк. 13,69. Наклад 500 прим.
Зам. 48

Університет економіки та права «КРОК»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру ДК № 613 від 25.09.2001 р.

Надруковано департаментом поліграфії
Університет економіки та права «КРОК»
місто Київ, вулиця Лагерна, 30-32
тел.: (044) 455-69-80
e-mail: polygrafia.krok@gmail.com

